AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU

ALİ AHMETBEYOĞLU

TÜRK TARİH KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VII. Dizi – Sayı 195

AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU

ALİ AHMETBEYOĞLU

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ – ANKARA
2001

Ahmetbeyoğlu, Ali
Avrupa Hun İmparatorluğu / Ali Ahmetbeyoğlu .—
Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001.
xii, 203 s. ; 24 cm.--(AKDTYK Türk Tarih Kurumu
yayınları ; VII. Dizi – Sa. 195)

Bibliyografya ve indeks var.
ISBN 975 - 16 - 1435 - X

1. Avrupa Hunları. 2. Hun İmparatorluğu. 1. E.a. II. Dizi.

947.01

ISBN 975-16-1435-X
Raportör: Prof. Dr. Şerif BAŞTAV

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VII
KISALTMALAR XI

GİRİŞ
AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU KAYNAKLARI
BİZANS VE LATİN KAYNAKLARI 1
DOĞU KAYNAKLARI 7

I. BÖLÜM
AVRUPA HUNLARININ İLK DEVİRLERİ
1. BATI (AVRUPA) HUNLARININ MENŞEİ 9
2. HUNLARIN BATIYA GÖÇLERİ 19
3. HUNLARIN AVRUPA'DA GÖRÜNMELERİ VE YERLEŞMELERİ ... 21
a- Balamir Devri ve Kavimler Göçü 25
b- Uldız Devri ve Romalılarla İlk Münasebetler 42
c- Rua Devri 53

II. BÖLÜM
AVRUPA HUNLARININ İMPARATORLUK HALİNE GELMESİ
1. ATTİLA VE BLEDA 60
2. DOĞU ROMA (BİZANS)-HUN MÜNASEBETLERİ 68
a- I. Balkan Seferi 69
b- II. Balkan Seferi 70
3. HUN - BATI ROMA MÜNASEBETLERİ 79
a- Campus Mauriacus Savaşı 85
b- Roma Seferi 102
4. ATTİLA'NIN ÖLÜMÜ 104

III. BÖLÜM

ATTİLA'NIN ÖLÜMÜNDEN SONRA AVRUPA HUNLARI

1. ATTİLA'NIN OĞULLARI 115
a- İlek Zamanı 116
b- Dengizik Zamanı 118
c- İrnek Zamanı ve Bulgar Devleti'nin Kuruluşu 122
2. AVRUPA DESTAN VE EFSANELERİNDE ATTİLA 127
3. HUNLAR DEVRİNDEN KALAN ARKEOLOJİK MALZEMELER 137

IV. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ TEŞKİLÂT VE SOSYAL HAYATI

1. TEŞKİLÂT 149
a- İmparator (Kagan) 149
b- Hâtun 151
c- Meclis 152
d- Diplomasi 154
e- Ordu 157
1- Silâhlar 159
2- At 162
2. SOSYAL HAYAT 163
a- Giyim 163
b- Yiyecek-İçecek 164
c- İktisadi Hayat 165
d- Hunlara Dair Tasvirler 167
e- Ev 172

BİBLİYOGRAFYA 175
DİZİN 189
HARİTA

ÖNSÖZ

Uzun bir tarihî süreç içerisinde Asya bozkırlarında yaşayan Türkler, Hunlar ile birlikte farklı bir coğrafya olan Doğu Avrupa sahasına yönelmeye başlamışlardır. Hunların Avrupa içlerinde görülmeleri: Sabarlar, Avarlar, Kumanlar, Hazarlar, Bulgarlar, Peçenekler gibi çeşitli Türk boylarının da buralara ilerlemelerine basamak ve temel teşkil etmiştir. Bu sebeple Avrupa Hun tarihînin aydınlatılması, daha sonraki devirlere de ışık tutacaktır. Avrupa Hunları 350 yılında Alanları mağlûp ederek 375 yıllarında Avrupa önlerinde görünmelerinden, dağılış devreleri olan V. asır ikinci yarısına kadar Avrupa tarihînde derin izler bıraktılar. Hunların buradaki faaliyetlerini bir nevî harp ve fetih hareketleri teşkil etmiştir. Esas meseleyi birbirlerine yabancı iki medeniyetin ve süvari-yerleşik haldeki toplumların mücadeleleri oluşturmuştur. Bugüne kadar haklarında çok şeyler yazılmış ve söylenmiştir. Bu durum, tarihî hakikatlerin aydınlatılmasında büyük güçlüklere sebep olmuştur. Bir de Avrupa önlerinde ansızın beliren Hunların kim oldukları ve nereden geldikleri sualine verilen cevaplar meseleyi daha da zorlaştırmıştır.

Bu müşkülât içerisinde çalışmamızda birinci, ikinci elden kaynaklardan yola çıkarak, Batı ülkelerinde yapılan araştırmaların ışığında Avrupa Hunlarının tarihî, teşkilât ve sosyal hayatlarını ortaya koymaya çalıştık. Kaynaklarda hareket noktası olarak özellikle Lâtin ve Bizans kaynaklarını esas aldık. Lâtin kaynaklarından direkt olarak yararlanma imkânı elde ettik. Hunlar hakkında teferruatlı bilgi veren Marcellinus, Priskos, Iordanes gibi tarihçilerin eserlerinin yanında; genelde bu yazarlara istinaden verdikleri bilgileri tekrarlayan yani dolaylı olarak malûmat ihtiva eden diğer kaynaklardan da faydalandık. Bunların yanında F. Altheim, *Attila et Les Huns;* B. Szász, *A Húnok Története, Attila Nagykirály* ile I. Bóna, Das Hunnenreich; isimli batıda yazılan eserleri de çalışmamızda esas aldık.

Dört bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, Çin kaynakları ile batı kaynaklarındaki bazı bilgilerin mukayesesi neticesinde Avrupa'da hüküm süren Hunların, Çinlilerin Hiung-nu dedikleri Asya Hunlarının devamı olduklarını gözler önüne sermeye gayret ettik. Asya Hun Devleti'nin, tamamen dağılarak tarih sahnesinden çekildiği zamana kadar geçen devrenin kısa bir tarihî özetini yaptık. Bundan sonra 375 yılında Gotları mağlûp ede-

rek Avrupa önlerinde görünmelerinden, bir devlet vücuda getirdikleri Attila'nın amcası Rua devrinin sonuna kadar gelişen tarihî hadiseleri kaynaklarla mukayese ederek ortaya koyduk. Bu arada Hunların ortaya çıkışlarıyla başlayan Kavimler Göçü, Doğu Roma (Bizans), Batı Roma İmparatorlukları'nın durumu ile Hunlar arasındaki askerî ve siyasî mücadelelere dair de detaylı bilgi verdik.

İkinci bölüm Attila ve Bleda'nın tahta çıkışlarından, Attila'nın ölümüne kadar geçen süredeki tarihî olayları ihtiva etmektedir. Bu kısımda Attila'nın kardeşi Bleda ile birlikte hâkimiyeti ele almaları, Bleda'nın ölümünden sonra karizması sayesinde Attila'nın güç ve otoritesini tesis ederek, devletten imparatorluğa doğru nasıl bir teşkilâtlanmaya gidildiği mevzu edilmektedir. Ayrıca şartlara göre takip edilen Hun dış politikası çerçevesinde, Hun-Bizans, Hun-Batı Roma, Hun-Sasani ve diğer kavimlerle olan münasebetlerin seyri hakkında bilgi verilmektedir. Attila'nın Bizans ile mücadelesini gösteren I-II. Balkan Seferleri ile, Batı Roma İmparatorluğu arasında vuku bulan Campus Mauriacus Savaşı ve bundan sonraki Attila'nın Roma seferi de anlatılmaktadır. Bunlardan başka Attila'nın başkentinin neresi olabileceği, Hunlarla Bizanslılar ve Batı Romalılar arasında karşılıklı olarak gidip gelen elçilikler ve Attila'nın ölümünün kaynaklara yansımasına dair malûmat da verilmektedir.

Üçüncü bölümde Attila'nın ölümünden sonraki ve oğulları İlek, Dengizik, İrnek zamanlarında meydana gelen siyasî, askerî hadiseler konu edilmektedir. Ayrıca Hunların ortaya çıkmalarının ve sebep oldukları olayların başka kavimlerin destanlarına yansımaları ile, hüküm sürdükleri sahalarda ele geçirilen arkeolojik malzemeler hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Dördüncü bölümde ise, sosyal hayat ve devlet teşkilâtı incelenerek, Hunların giyimleri, yiyecek-içecekleri, yaşayışları, iktisadî hayatları, kaynaklarda verilen tasvirleri, evleri; Hun devletinde kagan, meclis, hâtun, diplomasi, ordu, kullanılan silahlar ile at hakkında kaynaklar ve arkeolojik buluntular doğrultusunda bilgi verilmektedir. Ayrıca tezimizin sonunda, yayıldıkları coğrafî sahanın daha iyi anlaşılabilmesi için, Macar âlimi I. Bóna'nın *Das Hunnenreich* adlı eserindeki haritayı esas alarak çizilen bir harita da bulunmaktadır.

Çalışmalarım sırasında yardım ve alakalarını esirgemeyen, bunun yanında sahamla ilgili araştırmalar yapmak gayesiyle 1 yıl Macaristan'da kal-

mama imkân hazırlayan muhterem hocam Prof. Dr. Abdülkadir Donuk'a minnet ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, kendisinden her zaman istifade ettiğim Y. Doç. Dr. Muzaffer Ürekli ile, Budapeste'deki çalışmalarım sırasında her türlü kolaylığı gösteren Prof. Dr. Dávid Géza, Prof. Dr. Kaldy Nágy de teşekkür ederim. Bunların yanında Grekce ile batı dillerinden yaptıkları tercümelerle yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Kenan Yonarsoy, Y. Doç. Dr. Bedia Demiriş, Nejat Tanca, Gül Tokay, Bülent Sakarya'ya ve her türlü kahrımı çeken eşim Dilek Ahmetbeyoğlu'na da teşekkürlerimi ifade ederim.

Dr. Ali AHMETBEYOĞLU

KISALTMALAR

Act. Ant. Hun.	Acta Antiqua Hungarica (Budapest).
Acta Arch. Hun.	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest).
AH.	Archaeologia Hungarica (Budapest).
AHR.	American Historical Review (USA).
AJP.	American Journal of Philology (USA).
Arch. Ért.	Archaeologiai Értesitö (Budapest).
BNJ-	Byzantinisch. Neugriechische Jahrbücher.
BS.	Byzantinoslavica (Prag).
BSOAS.	Bultein of the School of Oriental and African Studies (Londra).
BSz.	Budapesti Szemle (Budapest).
Byz.	Byzantion (Brüksel).
BZ.	Byzantinische Zeitschrift (Münih).
CAJ.	Central Asiatic Journal (The Hague).
DR.	Deutsche Rundschau.
DTCFD.	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (Ankara)
EHR.	English Historical Rewiew.
FA	Folia Archaeologica (Budapest).
HUS.	Harvard Ukrainian Studies (USA).
İA.	İslâm Ansiklopedisi.
İED.	İstanbul Enstitüsü Dergisi (İstanbul).
JA.	Journal Asiatique (Paris).
JHS.	Journal of Hellenic Studies (Londra).
JRS.	The Journal Roman Studies (Londra).
KCSA.	Körösi Csoma Archivum (Budapest).
KSz.	Keleti Szemle (Budapest).
MGH.	Monumenta Germania Historica (Almanya).

MNy.	Magyar Nyelv (Budapest).
MSAD.	Mémoires de la Société d'Agriculture du département (Paris).
MT.	Materialia Turcica (Bochum).
MTAK.	A Magyar Tudományos Akadémia II. társadalmi-történeti tudományok Osztályának Közleményei Régészet (Budapest).
Ph. T. Fund.	Philologiae Turcicae Fundamenta (Wiesbaden).
PMLAA.	Publications of the Modern Language Association of America.
REH.	Revue des Etudes Hongroises.
RHD.	Revue d'Histoire Diplomatique.
SPAW.	Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften (Berlin).
TD.	Tarih Dergisi (İstanbul).
TDA.	Türk Dünyası Araştırmaları (İstanbul).
TED.	Tarih Enstitüsü Dergisi (İstanbul).
TK.	Türk Kültürü (Ankara).
TTKZ.	Türk Tarih Kongresi Zabıtları.
UAb.	Ural-Altaische Jahrbücher (Wiesbaden).
UJ.	Ungarische Jahrbücher (Budapest).
ZDA.	Zeitschrift für Deutsches Altertum (Berlin).
ZFSPh.	Zeitschrift Filologia Slav Philologia.

GİRİŞ

AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU KAYNAKLARI

Hunların Avrupa'daki tarihleri hakkında malûmat veren kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bunlar da, Hunlarla yaptıkları mücadelelerden zarar gören kavimlerin tarihçilerinin naklettikleridir. Bu sebeble, Hun tarihini aydınlatmada başvurulacak Bizans, Lâtin ve Doğu kroniklerini dikkatli kullanmak gerekmektedir. Çünkü hiç tanımadıkları, farklı kültür ve hayat tarzına sahip Hunlar karşısında düştükleri acz, hakikatle hayallerin birbirine karışmasına sebeb olmuştur. Ayrıca halk arasında yaşayan destan ve efsaneler ile, sahip oldukları dinî inançları da karıştırarak Hunların siyasî faaliyetlerini, kültürlerini anlamaya çalışmışlardır. Bunların neticesinde ortaya karışık, çelişkilerle dolu bir Hun tarihi hadiseleri ve tipi ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık bir asır Avrupa tarihine yön veren, cihan politikaları takip eden Hunların kendi kaynakları olmadığından, haklarında verilen bilgileri dikkatle ayıklamak ve birbirleriyle mukayese etmek gerekmektedir.

BİZANS VE LÂTİN KAYNAKLARI

Hunlara dair en kıymetli bilgileri Bizans ve Lâtin tarihçilerinin kronikleri vermektedir. Fakat bunlardaki bilgiler de oldukça mufassal ve kendi milletlerinin ilişki içerisinde bulundukları dönemlere aittir. Bunun yanında, Hunların çağdaşı olmayan tarihçilerin malûmatı, Hun ülkesini ziyaret ederek bilgi veren fakat eseri bugün tam mevcut olmayan Priskos'un kaydettiklerinin tekrarından ibarettir. Ayrıca Bizans ve Lâtin yazarları eserlerinde kendi dışındaki toplulukları "İskit, barbar" gibi isimlerle tesmiye ettiklerinden, başka bir kavim hakkında anlatılanlar, sonraki bazı tarihçiler tarafından Hunlara mâl edilmiştir. Priskos dışında, Hunları bizzat görerek ayrıntılı bilgi veren kaynak bulunmadığından Avrupa Hunlarının kronolojik siyasî ve kültür tarihlerini, teşkilâtlarını bütün olarak ortaya koymak imkânsızdır.

Priskos: Hatip ve sofist olan Priskos'un hayatı hakkında tarihî eserinin bize ulaşan fragmentleri haricinde fazla malûmata sahip değiliz. Priskos 448 yılında İmparator II. Theodosios (408-450) tarafından Attila'ya gönderilen

Maximinos başkanlığındaki elçilik heyetinde vazife aldı[1]. Priskos'un Hun ülkesine seyahat müşahedelerini de ihtiva eden tarihî eseri, V. asır Avrupa Türk ve bilhasa Attila devri Hun siyasî, kültür tarihinin yegâne ana kaynağı durumundadır[2].

Doğu Roma İmparatorluğunun haricî politikasında mühim vazifeler üstlenen Priskos, tamamı kaybolan günümüze ancak fragmentler (parçalar) halinde intikal eden tarihî eserinden başka *Rhetorik Araştırmalar* ve *Mektuplar* adlı eserler de kaleme almıştır[3]. Elimizde mevcut tarihî eseri 433-472 yılları arasındaki hadiseleri ihtiva etmektedir. Priskos'un tarihi eseri 8 kitap halindedir. Üçüncü kitap, Maximinos'un Hunlara elçiliği ve İstanbul'a dönüşüyle alâkalıdır. Dördüncü kitap, Attila'ya hazırlanan suikast planının ortaya çıkmasından bahsetmektedir. Altıncı kitapta ise, 463 yılının olayları anlatılmaktadır. Mevcut fragmentlerden diğer kitapların muhteviyatı tespit edilememekte ise de, üçüncü kitaptan sonra gelenlerde 24-25 senelik hadiseler yer almaktadır[4].

Priskos'un zikredilen eserini, Eustathius Epiphanes (VI. asır) ve Euagrios (VI. asır) ana kaynak olarak kullanmışlardır. Fakat bunların eserleri mevcut değildir. Daha sonraki Bizans ve Lâtin müellifleri de Priskos'u aslî metinde değil, değişik vasıtalarla tanımışlar ve kaynak olarak istifade etmişlerdir. Bunlar arasında Cassiodorus (VI. asır başları)'un eserinden iktibasda bulunan Jordanes (VI. asır); Prokopios (VI. asır); Malalas (VI. asır); Chronicon Paschale (VII. asır); Stephanus Byzantius (VI. asır); Ioannes Antiocheus (VI. asır) ve Theophanes (VI. asır)'i zikredebiliriz. Ayrıca X. asırda yazılmış olan Suda Lexiconu da, Priskos'un kayıp eserinden bir dizi madde ihtiva etmektedir[5].

[1] Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I*, Berlin, 1958, s. 480.

[2] A. Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos(V. asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995, s. 19.

[3] K. Szabó, *Priszkosz Szónok és Bölcsész életéröl s Történetirati Töredékeiröl, I*, Peste, 1878, s. 5.

[4] Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 481.

[5] Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 483-484.

Priskos'un tarihî eserinin mevcut fragmentleri C. Müller[6], L. Dindorf[7], C. De Boor[8], Christ Schmed-stahlin ve P. Mass tarafından bir araya getirilerek neşredilmiştir[9].

Jordanes (VI. asır): Got asıllı olan Jordanes'in Hunlar hakkında bilgi veren iki tarihî eseri bulunmaktadır. Bunlar *De Summa Temporum Vel Origine Actibusque Romanorum* ve *Romana et Getica*'dır. İkisi de 1882 yılında Berlin'de Th. Mommsen tarafından neşredilmiştir. Birinci kitabında Hunlar hakkında verdiği bilgiler oldukça sınırlıdır. Got tarihini anlatan ve 551 yılında yazılan *Getica* adlı eserinde ise Hunlara âit olduğunu iddia ettiği menşeî efsanesinden başlayarak, onların tasvirleri, Gotlarla mücadeleleri, Avrupa içlerine ilerlemeleri, Attila ve onun harpleri, ölümü ile oğulları hakkında malûmat bulunmaktadır[10].

Jordanes'in Hunlara dair anlattıkları, her ikisi de kayıp olan Priskos'un tarihî eseri ile, VI. yüzyılın başlarında yazılan Cassiodorus'un Got tarihine dayanmaktadır. Jordanes'in dayandığı kaynakların mevcut olmaması, onun verdiği bilgileri mukayese imkânı vermemektedir. Ayrıca Hunların ağır şekilde mağlûp ederek yurtlarından ettikleri Got kavminden ve taassub içinde bir hıristiyan olması, onun anlattıklarına şüpheyle bakılmasına sebep olmuştur. Hunlara dair kaydettiği inanılması imkânsız tasvir ve hadiseler tarihî kaynaklar ile hakikatlere değil, kilise efsanelerine, özellikle Got halkı arasında yaşayan hikâyelere dayanmaktadır[11].

Ammianus Marcellinus (IV. asır) : Hunların çağdaşı olmasına rağmen onları hiç görmedi. 353 yılından 378 yılına kadar devam eden hadiselerin anlatıldığı *Res Gestae* adlı tarihî eseri bulunmaktadır. C. V. Clark tarafından 1910 yılında Berlin'de tenkitli neşri yapılmıştır. Ammianus Marcellinus, Hunların Avrupa önlerinde görünmeleri ve özellikle Alanları mağlûp etmeleri hakkında tafsilatlı bilgi vermiştir. Ayrıca kültürleri, adetleri ile hayat tarzlarına dair açıklamalarda da bulunmuştur. Fakat bunları yazarken devrindeki

[6] C. Müller, *Fragmenta Historicarum Graecorum, IV*, Paris, 1851, s. 71-110.; *V*, Paris, 1870, s. 24-26.

[7] L. Dindorf, *Historici Graeci Minores, I*. Lipsiae, 1870, s. 275-352.

[8] C. De Boor, *Excerpta De Legationibus*, Berolini, 1903, s. 121-155, 575-591.

[9] Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I*, s. 483.

[10] H. N. Orkun, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Ankara, 1938, s. 13-14; Gy. Németh, *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 252-253.

[11] O. Maenchen-Helfen, *The Legend of the Origin of the Huns*, Byzantion, XVII, 1944-45, s. 244 vd.

gerçeklerin değil, Strabon ile Herodot'da geçen antik kavimler hakkında anlatılanların büyük ölçüde tesirinde kalmıştır. Massagetler, Gelonlar, Neurlar hakkında okuduklarını hiç görmediği, sadece sebep olduğu olayları duyduğu Hunların tasvirleri olarak kaleme almıştır[12].

Eunapios (V. asır): 270-404 yılları arasındaki tarihî hadiseleri ihtiva eden eser kaleme almıştır. Fakat günümüze yazdıklarından bazı fragmentler kalmıştır. Mevcut fragmentlerde Hunların Gotları mağlûp etmesi, Gotların imparatorluk arazisine yerleşmeleri ve Hunların Trakya'da görünmelerine dair kısa bilgiler bulunmaktadır. Eser C. Müller, *Fragmenta historicorum Graecorum, IV,* Paris, 1851, s.7-56'da neşredilmiştir[13].

Olympiodoros (V. asır): Aslı mevcut olmayan, günümüze kadar fragmentler halinde intikal eden 407-425 vakalarını yazdığı bir tarihî eseri mevcuttur. Fragmentler C. Müller, *Fragmenta historicorum Graecorum, IV,* s. 57-68'de neşredilmiştir. Olympiodoros aynı zamanda 412 yılında deniz yoluyla Hun ülkesine elçi olarak gitmiştir. Tarihinde kısaca elçiliği, Hunların İllyria ve Trakya hücumlarına dair kısa bilgiler mevcuttur[14].

Zosimos (V. asır): *Historia Nova* adını taşıyan 6 ciltlik tarihi mevcuttur. Eser L. Mendelssohn tarafından Leipzig 1887 yılında neşredilmiştir. İlk devirlerden 410 yılına kadar Roma İmparatorluğu siyasî hadiselerini ihtiva eder. Hunların Avrupa önlerinde görünmeleri, Gotları yenmeleri, kavimler göçü ve Uldız devri siyasî olayları hakkında malûmat bulunmaktadır[15].

Prokopios (VI. asır): Belizarius'un hukuk müşaviri olarak bir çok yerde onunla beraber bulunmuştur. Yabancılar hakkında verdiği coğrafî malûmat çok kıymetlidir. Bu bilgilerin mühim bir kısmını kendisi toplamıştır. Ayrıca Bizans ordusunda vazife yapan yabancılar vasıtasıyla da bilgiler toplamıştır. Verdiği bilgiler genelde sıhhatlidir. Yalnız isimleri arkaik şekiller altında zikretmekten hoşlanır ve mucizeler kaydetmeye de meraklıdır. Hun-Türk kavimleri tarihi bakımından son derece mühim malûmat verir. Hun ismi altında Hun, Bulgar ve diğer Türk boyları ifade edilmiştir. Bizim tarihimiz açısından mühim olan eseri *Historiae* adında ve 8 kitaptan oluşan tarihidir. Bu

[12] W. Buchwald - A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum Lexikon*, Münih, 1982, s. 46; O. Maenchen-Helfen, *The Date of Ammianus Marcellinus Last Books*, ASP, 76, 1955, s. 384 vd.

[13] Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I*, s. 259-261.

[14] Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 468 vd.

[15] Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 577; W. Buchwald - A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum Lexikon*, s. 861.

eserin ilk 7 kitabı 549-51 sıralarında, 8. kitabı da büyük ihtimalle 554'de yazılmıştır. Eserde Attila'nın Tuna bölgesindeki faaliyetleri, Doğu Roma ile mücadeleleri ve batı seferi hakkında bilgi verilmiştir. L. Dindorf tarafından *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1833-38'de yayınlanmıştır[16].

Ioannes Malalas: 491-578 yılları arasında yaşamıştır. Bazılarına göre 565-577'de İstanbul patriği bulunan Ioannes Antiocheus'un kendisidir. *Kronografia* adındaki eseri VI. asır Bizans Hıristiyan kroniğidir. 18 kitaptan oluşan bu eser daha ziyade halka hitap eden bir tarihtir. Hunlar hakkında verdiği bilgiler şüpheli haberlere dayanır. Priskos'a dayanarak Attila'ya dair bazı kayıtlar da içerir. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1831'de L. Dindorf tarafından neşredilmiştir[17].

Agathias: *Basileus Justinianus Hakkında* adlı 5 kitap halindeki eseri 552-58 yıllarının tarihini ihtiva eder. Bu eser Narses idaresinde Got, Vandal, Franklar ve İran'a karşı yapılan harpleri tasvir eder. Prokopios'un bıraktığı zamandan başlar. Bir çok hususta onu taklit etmiştir. Tenkitli bir tarihçi değildir. Bilhassa fazla tafsilata giriştiği yerler itimada şayan sayılmaz. Hunlar ve diğer Türk boyları hakkında bilgi verir. L. Dindorf tarafından *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1828'de neşredilmiştir[18].

Chronicon Paschale: VII. asrın ilk yarısında yazılan ve müellifi bilinmeyen Bizans kroniğidir. Eserde, Hz. Adem'den başlayarak 627 yılına kadarki hadiseler anlatılmaktadır. V-VI. yüzyıl vakaları anlatılırken, Marcellinus Comes ve Malalas'a dayanarak Hunlar, Attila ve oğlu Dengizik hakkında bilgiler verilmektedir. Eser L. Dindorf tarafından *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, I-II*, Bonn, 1832'de neşredilmiştir[19].

Sokrates: 380-440 yılları arasında yaşamıştır. 305-439 yıllarını ihtiva eden Kilise Tarihi yazmıştır. Olayları kronolojik olarak kaleme almış, efsanelerden uzak durmaya çalışmıştır. Bu yüzden eseri kaynak olarak oldukça kıymetlidir. Sokrates, *tarihinde*, Hunların Gotlarla mücadeleleri, Hunlar önünden kaçan kavimlerin imparatorluk arazisine yerleştirilmeleri, Edirne muharebesi ve imparator Valens'in ölümü, Hunların 395 yılı akınları, Oktar idaresindeki

[16] H. N. Orkun, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, s. 15 vd.; Prokopius, /Türk. terc. O. Duru/, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, İstanbul, 1990, s. 9 vd.

[17] Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I*, s. 329 vd.

[18] W. Buchwald - A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum Lexikon*, s. 18-19.

[19] H. N. Orkun, *aynı eser*, s. 26.

Hunların Burgundlarla mücadelesine dair bilgiler vermektedir. Eser Migne: *Patrologia Graeca 67*, Paris, 1864, s.28-842'de neşredilmiştir[20].

Sozomenos (IV. asrın sonları-V. asrın başları) : İmparator II. Theodosios'a ithaf edilen ve 324'den 439 yılına kadar hadiselerin anlatıldığı Kilise Tarihi vardır. Fakat eserin sonunu oluşturan 425-439 arası olaylarının anlatıldığı bölüm kaybolmuştur. Hunların Maeotis bataklığını geçmelerine dair efsane anlatılmakta, ayrıca Edirne muharebesi, Hunların 395 yılı akınlarından, 405 yılındaki Trakya Seferinden ve Uldız devri hadiseleri hakkında bilgi verilmektedir. Sozomenos, anlattıklarının çoğunu Sokrates'in Kilise Tarihi-'nden iktibas etmiştir. Migne: *Patrologia Graeca 67*, Paris, 1864, s.843-1630'da neşredilmiştir[21].

Marcellinus Comes: Hükümdar Justinianos'un sarayında bulunan İllyria'lı meşhur âlimdir. 527 senesine kadar yaşamış olup, 379 yılından 534 senesine kadar olan olayları anlattığı *Chronicon* isimli eseri vardır. Burada Hunların Avrupa'da görünmeleri ve Attila devri olaylarına dair bilgiler bulunmaktadır. Eser, Th. Mommsen tarafından *Monumenta Germaniae Historica* serisinde Berolini, 1892-98'de neşredilmiştir[22].

Orosius: İspanyol menşeili olan Orosius, 418 yılında *Historiarum Adversum Paganos Libri Septem* adlı dünya tarihi yazmıştır. 378 yılından sonraki hadiselerin anlatıldığı kısım ayrı bir ehemmiyet arzeder. Daha eski kaynaklardan yararlanarak Pamir ve Tien-şan dağlarından bahseder. Bu sebeple Hunların "aşılması mümkün olmayan dağları zaptettiğini" kaydeder. Ayrıca Hunların Gotları mağlûp etmeleri, Edirne savaşı, Uldız dönemi olayları hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Orosius'un eseri C. Zangemeister tarafından Leipzig. 1889'da neşredilmiştir[23].

Bütün bunlardan başka; Salvianus (V. yüzyıl), Hieronymos (V. yüzyıl), Prosper Tiro (V. yüzyıl), Claudius Claudianus (V. yüzyıl), Sidonius Apollinaris (V. yüzyıl), Damaskios (VI. yüzyıl), Gregorius Von Tours (VI. yüzyıl), Ioannes Antiocheus (VII. yüzyıl), Theophanes (IX. yüzyıl), Lâtin müverrihlerinin eserlerinde de, Hunların siyasî faaliyetlerine dair bilgiler bulunmaktadır.

[20] Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I*, s. 508 vd.

[21] Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 510 vd.

[22] H. N. Orkun, *Türk Tarihinin Bizans kaynakları*, s. 13.

[23] Gy. Németh, *Attila ve Hunları*, s. 249; W. Buchwald- A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum-Lexıleon*, s. 587.

DOĞU KAYNAKLARI

Hunlar hakkında malûmat veren doğu kaynakları arasında Süryani ve Ermeni yazarları yer almaktadır. Süryani kaynaklarındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Sadece 395 yılında Anadolu seferi sırasında Hun ordusunun Urfa şehrini kuşatmasına dair kayıtlar mevcuttur. Bunlar da genelde olağanüstü destan ve efsanelerle süslenerek anlatılmıştır. St. Efraim (IV. yüzyıl), Josua Stylites (VI. yüzyıl), Eufémia Legenda (VI.-VII. yüzyıl), Urfa Kroniği (VI. yüzyıl), Antakyalı İsak (V. yüzyıl), Arbela Kroniği (V. yüzyılın sonları) gibi başlıca Süryani kaynaklarında Hunlar hakkında bilgiler bulunmaktadır[24].

Kafkasya üzerinden Anadolu'ya giren Hunların geçiş sahasını Ermeni toprakları oluşturmuştur. Bu sebeple Ermeniler arasında Hunlar hakkında verilen ilk bilgiler bu münasebetle olmuştur. Fakat daha önceleri Ermeniler Grekçe veya Süryani dillerinde yazdıklarından, Ermenice yazılan ilk eserlere 5. asırda rastlanmıştır. Ermeni kaynaklarının V-VI. yüzyıllarda kuzey bozkırlarında yaşayan bütün kavimleri Hun adı altında tanımış ve adlandırmış olmaları, verdikleri bilgilerin sıhhatine büyük ölçüde şüphe düşürmüştür. Bahsettiklerinin gerçekten Hunlar mı, yoksa Kafkas kavimlerinden Sarmat-Alan kabileleri mi olduğu anlaşılamamaktadır. Hunlar hakkında bilgi verilen Ermeni kaynakları arasında Agathangelos (V. yüzyılın ikinci yarısı), Phaustos Byzantios (V. asır başları), Pharp'lı Lazar (V. asrın sonu veya VI. asrın başı), Elisa Vardapet (V. asır), Khorene'li Moiz (VIII. asır)'i zikredebiliriz[25].

[24] Gy. Németh, *Attila ve Hunları*, s. 241 vd.
[25] Gy. Németh, *aynı eser*, s. 244-245.

I. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ İLK DEVİRLERİ

1. BATI (AVRUPA) HUNLARININ MENŞEİ

IV. Yüzyılda Doğu Avrupa önlerinde görünmeleriyle dikkatleri çeken, ani hareketleri yüksek dağlardan esen kasırgaya benzetilen[26] Hunların menşei klasik ve modern devir tarihçilerini uzun süre meşgul etmiştir. Klasik Bizans, Lâtin ve Ermeni tarihçiler Hunları İskit (Theodoretos, Sidonius, Priskos gibi bir çok tarihçi), Kral İskitleri (Zosimos), Kimmerioi, Massaget (Prokopios, Hieronymos, Euagrios, Ermeni tarihçileri Faustus ve Eliseus); Suriye kaynakları ise bazen Ostrogotlar adı altında zikretmişlerdir.[27] Ayrıca

[26] Bu ifade "Ut turbo montibus Celcis" şeklinde Ammianus Marcellinus'da geçmektedir. Bk. *Ammianus Marcellinus, III, Books XXVII-XXXI,* Excerpta Valesciana, J.C. Rolfe, Londra, 1939, s. 396.

[27] L. Ligeti, *Attila Hunlarının Menşei,* bk. *Attila ve Hunları,* (Türk. terc.Ş. Baştav), Ankara, 1982, s. 10; Ayrıca bk. O. Maenchen-Helfen, *Pseudo-Huns,* Central Asiatic Journal, I, 2, 1955, s. 101. Asya Hunları'ndan beri kendilerine verdikleri Hiung-Hung-Khun-Kun-Hun ismi ise Türkçe'de "Kavim, Halk" manasına gelmektedir (Gy. Nemeth, *Hunların Dili,* bk. *Attila ve Hunları,* s. 193; Gy. Moravcsik, Byzantinoturcıca, II, Berlin, 1959, s. 203). Ayrıca "gu" güçlü olmak'tan: son ek -n vasıtasıyla fiilden isim yapma gun=güç-kuvvet ile de alakalıdır (bk. F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I,* Berlin, 1959, s. 28-29).

Hun Kelimesi tarih içerisinde şu şekillerde gösterilmiştir:

a- M.Ö.1000 senelerinde (Shih-Ching): kwan ve q'wen (=qun).

b- M.Ö. 5. yüzyıllarda: kwen (=kun).

c- M.Ö. 4-3. yüzyıllarda: kwan (=kun) ve (xun).

d- M.Ö. 1. ve 2. yüzyıllarda (Shih-chi, Han-shu): kwen~kiwen~k'iwen (=kun) ve xiwen (=xun).

Bunlardan Hun ismi için şu temel form ortaya çıkar: kwan~gun~kun~xun.

Sogd mektuplarında xwn (Hûn~Hun~xun~xûn); Ptolemaeios'da Chuni; Latin kaynaklarında Chuni (Salvianus, Sidonius ve Chronica Gallica) şeklinde geçer. Daha sonraları kelime -h- harfi ile başlamak üzere karşımıza çıkmaktadır. Latin yazarları Chuni formu yanında, genellikle -Huni- yazmaya başlarlar (Priskos, Jordanes gibi). Aynı şekilde Asuriler (VI. yüzyılda) Hun veya Un şeklinde yazarlar. Ermeni müelliflerinde Hun, Hon-k olarak geçer. Sankritce'de Hüno, Harezmce'de Hün'dur. Artık -X- harfi V. yüzyıldan itibaren yerini giderek -H-ye bırakmıştır.

Bk. O. Pritsak, *xun Der Volksnome Der Hsiung-Nu,* CAJ, V, I, 1959, s. 33-34; O. M. Helfen, *Pseudo-Huns,* s. 101-105; K. Némäti, *Hiung-nu Hun Identität,* Die Historich Geographischen Bewielse Der, Budapest, 1910, s. 22-23; Cz. Károly, *IV-IX. Szazadı Népmozgalmak A Steppén,* Budapest, 1954, s. 7-8; Ayrıca bk. S. M. Aurél, *a Felıér Hunok és Rokon Törzsek India Szerepl-*

Grek ve Lâtinler kendi haricindekilere barbar demişler ve bunu da İskit adı altında toplamışlardır. Bunun yanında Herodot'ta kayıtlı Eskiçağ kavimlerinin ahfadı saydıkları gibi, menşeilerine dair efsaneler de türetmişlerdir. Nitekim Got tarihçisi Jordanes (VI.asır)de kayıtlı efsanede Hunların ortaya çıkışı şöyle anlatılmaktadır:

"Sonra uzun bir fasıla olmadan Orosius'un anlattığına göre, Hun kavmi büyük bir vahşetle Gotların üzerine saldırdı. Çünkü eskilerin ifade etiğine göre Hunların böyle olduklarını öğrendik. Gotların kralı ve büyük Gadaricus'un oğlu olan Filimer, Scandzae adasını geçtikden sonra İskit ülkelerine kendi kavmi ile girdiği daha önce tarafımızdan söylenmiştir. Bu Filimer kendi halkı içinde bazı büyücü kadınlar buldu. Bunları, kendisi, kendi dilinde Haliurunnas diye adlandırdı. Onlardan şüphelenerek, onları ordusuyla bozguna uğratıp ıssız yerlerde dolaşmaya zorladı. Bu büyücü kadınları günahkar bir ruh (şeytanî ruh) başıboş dolaşırken gördü ve bu kadınlara tecavüz edince bu soyun çok vahşi olduğunu ortaya koydular. Başlangıçta bataklıklar arasında kıymetsiz, iğrenç, zayıf ve insan konuşmasına benzerlik göstermesi bakımından başka bir kelime ile tanınmayan, sanki insanımsı bir kavim idi. Bu sebeble, böyle bir soydan gelen Hunlar Gotların ülkesine geldiler. Tarihçi Priskos'un anlattığına göre, bunların barbar vahşi kavmi Maeotis bataklığının öteki kıyısında oturuyorlardı. Nüfusları arttıktan sonra hile ve yağmacılıkla komşu kavimlerin dirliğini bozuyorlardı. Sadece avcılık yapıyorlar, başka işten anlamıyorlardı. Bu kavmin avcıları, her zamanki gibi Maeotis'in iç kısımlarında kıyıda avlanırken ansızın dişi bir geyik karşılarına çıktı ve bataklığa girip bazen ilerliyerek, bazen de durarak onlara yol gösterici oldu. Dişi geyiği takip eden avcılar, deniz gibi geçilemez olarak düşündükleri Maeotis bataklığını yürüyerek geçtiler. Kısa bir süre sonra bilmiyerek İskit ülkesine geldiler. O zaman dişi geyik ortadan kayboldu. Zira, inanıyorum ki, onlar bu geyikten asıllarını türetiyorlar ve İskitler'in kıskançlığı yüzünden bunu

---

ése, Budapest, 1897, s. 20-21; H.V. Haussig, *Über Die Bedeitung Der Namen Hunnen Und Awaren*, Ural-Altaische Jahrbücher, 47, 1975, s. 95-103; E. Moór, *Zur Herkunft Der Hunnen mit Besonderer Berücksichtigung Ihrer Namen Materials*, BZN, 14, 1963, s. 70 vd.; P. Povcha, *Mongolische Miszellen, IV, Zum Hunnen Problem*, CAJ, 1, 1955, s. 287, vd.; Gy. Németh, *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása*, Budapest, 1930, s. 141; H.V. Haussig, *Mémoires et Documnunt Theophylakts Exkurs Über Die Skythischen Völker*, Byzantion, XXIII, 1953, s. 350-352; O. Maenchen-Helfen, *The Date of Ammianus Marcellinus Last Books*, American Journal of Philology, 76, 1955, s. 384-399; K. Czeglédy, *Nomád Népek Vándorlása Napkelettől Napnyugatig*, Budapest, 1969, s. 3-4; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 57; R. Shafer, *The Earliest Huns*, Ural-Altaische Jahrbücher, 38, 1966, s. 4-8.

yapıyorlardı. Maeotis'i geçtikten sonra başka bir dünyanın olduğunu bilmiyorlardı. Onlar, İskit ülkesine duydukları hayranlıkla harekete geçip, sanki ustaymış gibi önceden hayatlarının hiçbir döneminde bilmedikleri, ilahî bir güçle kavimlerine gösterilen yolu öğrenip kendi kavimlerinin yanına döndüler. Olanlar hakkında bilgi vererek, İskitya'yı methettiler. Kavimlerini ikna edip, dişi geyikden öğrendikleri yoldan İskitya'ya hızla ilerlediler..."[28].

Bu efsane, Maeotis Bataklığı (Azak Denizi)'nın bulunduğu Güney Rusya sahasında yaşayan Hunların İskit Ülkesi'ni ele geçirerek batıya doğru ilerledikleri zamanda doğmuştur[29].

Eski Avrasya tarihi ile ilgilenen tarihçiler arasında, Hunların menşei ve Hiung-nularla ilişkileri XVIII. yüzyılın ortalarından beri ciddi tartışmalara konu olmuştur. Bu mevzuda ilk defa Deguignes'in eseri yayınlanmıştır. Deguignes'in, IV. yüzyılın son çeyreğinde Güney Rusya steplerini boydan boya fethedenlerin, Çinliler'in yüzyıllar boyu amansızca mücadele etmek zorunda kaldıkları savaşçı Hiung-nular ile aynı olduğu görüşü genelde bu tartışmalara temel teşkil etmiştir[30]. Daha sonraları ise Hunların menşei hakkında şu hipotezler ileri sürülmüştür:

1- Hunlar Moğoldurlar (K. Shiratory, Bitschurin, Schmidt, Deguignes, Pallas, Bergmann).

2- Türk-Moğol karışımıdırlar (P. Pelliot, R. Grousset).

3- Türk-Moğol-Mançu karışımıdırlar (L. Cahun).

4- Fin-Ugordurlar (Klaproth, V. de Saint-Martin, Abel-Rémusat, K.F. Neumann).

[28] Iordanes, *Romana et Getica,* (neşr. Th. Momınsen), Berolini, 1882, s. 89-90.

[29] Tafsilat için bk. A. Ahmetbeyoğlu, *"Sihirli Geyik" Efsanesi, Hakkı Dursun Yıldız Armağanı,* Ankara, 1995, s. 65-68; Ayrıca bk. A. Ipolyı, *Magyar Mythologıa,* Pest, 1884, s. 71; O. Maenchen-Helfen, *The Legend of the Origin of the Huns,* Byzantion, XVII, 1945, s. 244-248.

[30] Joseph Deguignes 1756-58 yılları arasında 5 cilt halinde yayımlanan *"Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Umumî Tarihi"* adlı eserinde, Avrupa Hunlarının Hiungnular'ın devamı olduğunu kabul etmekle beraber, bunların hepsinin aslının Tatar olduğunu ileri sürmüştür. Tatarlar'ın, Moğollar'ın ve Uygur, Kıpçak, Hun gibi Türk boylarının Nuh tufanından sonra, Hz. Nuh'un oğlu Yafes ve onun oğlu Türk'ten neşet ettiklerini belirtmiş, daha sonraları yaşadıkları ülkelerini de Tataristan adıyla zikretmiştir. J. Deguignes, *Büyük Türk Tarihi, I,* İstanbul, 1976, s. 125-147 (Deguignes'un Fransızca olan eseri önce Hüseyin Cahid tarafından eski Türkçeye, sonraları ise Selâhattin Alpay başkanlığındaki bir heyet tarafından da günümüz Türkçesine aktarılmıştır); Ayrıca bk. A. von Gabain, *Hun-Türk Münasebetleri,* II. TTKZ, İstanbul, 1943, s. 896-911; L. Ligeti, *Attila Hunlarının Menşei,* bk. *Attila ve Hunları,* s. 13 vd..

5- Slav menşeli bir kavimdirler (Vanelin, İlovayski, Zabelin, Florinski).

6- Germen menşelidirler (Müllenhofft, A. Fick, R. Much, J. Hoops, W. Samolin).

7-Fin-Türk karışımıdırlar (İnostrancev).

8- Kafkas veya Orta-Asya menşeli kavimlerden biridir (L. Jelic, Gy. Mészaros, F. Altheim, Haussig, K. Enoki, O. Maenchen-Helfen, Thompson).

9- Hunlar; Sümerler gibi tarihin bir döneminde yaşamış, daha sonra ise ortadan kalkmış ve menşei bilinemeyen bir kavimdir (Gerhard Doerfer)[31].

Ortaya atılan bütün iddialara rağmen, yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılan tarihî, arkeolojik, etnografik, coğrafî, linguistik belgelerle Hunların Hiung-nu denilen Asya Hunları'nın devamı ve torunları oldukları ispata çalışılmıştır. Bugün biz delillerin ortaya çıkmasını özellikle Alman âlimi Friedrich Hirt'in yaptığı çalışmalara borçluyuz. Nitekim, Kuzey Çin'in büyük kesiminde hüküm süren Wei adlı Çin hanedanı (386-535)'nın Wei-Shu denilen salnamesindeki bilgileri, batı kaynakları ile mukayese ederek Hunlar ile Hiung-nular'ın aynı kavim olduğunu açıklamaya gayret etmiştir[32]. Bunun yanında başka delillerle bu aynîlik daha da pekiştirilmiştir.

Çin yıllığı Wei-Shu'da şu bilgiler verilmektedir: " Su-tö ülkesi Ts'ung-Ling'in batısında yer almaktadır. Bu eski zamanlardaki Yen-tsıai'dir. Ayrıca Wen-na-sha olarak da adlandırılmaktadır. Burası Kang-Chü'nun kuzeybatısına kadar uzanan geniş bataklıklar arasında yer almaktadır. Tai'den 16.000 li uzaklıktadır. Evvelce Hiung-nu, kralı öldürerek ülkeyi ele geçirmiştir. Kral Huanf 3. nesli oluşturmaktadır. Bu ülkenin tüccarları kalabalık bir grup halinde Liang bölgesine ticaret gayesiyle gelmişlerdi. Ancak Ku-tsang fethedildiğinde ise hepsi esir alınmışlardır. Kao-tsung'un iktidarının başlarında, imparatorun emriyle konulmuş olan kefaleti sormak üzere Su-tö kralı tarafından elçiler gönderilmiştir. Bundan sonra da para ödemek üzere hiçbir elçi gelmemiştir"[33].

Su-tö eski çağlarda Yen-ts'ai olarak bilinirdi. Bu ad ilk kez Chang Chien'in "Batı Ülkelerinin Öyküsü" adlı eserinde geçmiştir. Yen-ts'ai, Kiang-

[31] G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1973, s. 13 vd.; K. Némäti, *Hiung-nu-Hun Identität*, s. 7-8; W. Samolin, *Hsiung-nu, Hun, Turk*, CAJ, 3, 1-4, 1957-58, s. 143-147.

[32] F. Hirth, *Ueber Wolga-Hunnen und Hiung-nu*, SPAW, II, 2, 1899, s. 245-277; Ayn.Müellf., *Hunnenforschungen*, Keleti Szemle, II, Budapest, 1901, s. 81-91.

[33] F. Hirth, *Ueber Wolga-Hunnen und Hiung-nu*, s. 249-250.

Chü(Sogdiana)'nün 2000 li kuzeybatısında yeralır. Yani Aral Denizi'nin kuzey doğusundadır. Başka bir Çin yıllığı Hou-Han-shu'nun 118. bölümünde "Yen-ts'ai ismi yerini A-lan'a bırakmıştır" denilir. Wei-lüe'ye göre Yen-ts'ai adı aynı zamanda A-lan olarak da kullanılmaktadır. A-lan tabii ki, bilinen Alan'dır. Wei-shu adlı yazarı eserini, 435-440 yılları arasında Hazar Denizi'ne kadar gezmiş olan Tung-Wang ve Kao-Ming'in raporlarına dayandırmıştır. Bu kişiler raporlarını, dönüşlerinden kısa bir süre sonra, 450-455 yılları civarında yazmış olmalıdırlar. Alanların ülkesi Su-tö'nün fethi, bu tarihten 3 nesil önce veya Su-tö kralının 450 yılından hemen sonra Çin'e gönderdiği heyetten 3 nesil önce gerçekleşmiştir. Bu zaman, klasik batı kaynaklarından bildiğimize göre, Hunların Alanları hâkimiyet altına aldıkları döneme tekabül etmektedir. 355 tarihlerinde ise, Çin kaynakları Hiung-nular'ın Alanları mağlûp etmesinden bahsetmektedir. Nitekim bu konuda Çin yıllığı Wei tschi'de şu bilgiler yer almaktadır: "An-tsai'ye A-lan'da denir. Büyük bir su kütlesinin yanındadır. Eski devirlerde Kang-kü'ye aitti. Şimdi ona ait değil. Kuzeyli Wei zamanında ülke Hiung-nular'ın istilâsına uğradı ve Su-tö veya Won-na-schu olarak adlandırıldı". Bu duruma göre bir ülke aynı zamanda iki farklı millet tarafından ele geçirilemiyeceğine göre, buradan çıkan sonuç Hunlarla Hiugu-nular'ın aynı kavim oldukları kanaatidir[34].

435, 437, 456-57 yıllarında Su-tö'den Çin sarayına çeşitli elçilik heyetleri gitmiştir. Yukarıdaki kaynakda Su-tö kralı olarak ismi geçen Hu-ni ise, Hirt'e göre Attila'nın küçük oğlu İrnek'den başkası değildir[35].

Su-tö (Sogdak)'den Çin sarayına gelen Hun elçilik heyetinin yanında, çeşitli İç-Asya kavimlerinden de Çinliler'e elçilik heyetleri gelip gitmekteydi. Gerek elçilik, gerekse ticaret seferlerinde aracılık yapan Batı Çin hanedanına mensup Pei-liang ülkesi mühim bir rol oynamakta idi. Hükümdarının ismi Tsiu-kiu Mu-kien'dir. Soy olarak Hiung-nular'dan neşet etmişlerdir. Sogdak'lı Hun elçilerini Çin sarayına sokmak suretiyle iyi ilişkiler kuran bu Hiung-nu asıllı hakandır. Ülkesi öyle bir konumdaydı ki, Çin'in içlerine gitmek isteyen

[34] Alanların mağlup edilmesi ve ülkelerinin ele geçirilmesi konusundaki bilgiler, batı kaynağı Marcellinus tarafından teyit edilmektedir. Marcellinus bu konuda şu bilgiyi verir: "Greuthungi ile sınırlı olan ve Alanlar'ca Tanais (Don nehri) adıyla anılan topraklarda Alanları Hunlar istila etüler, öldürdüler ve birçoklarını soydular. Sağ kalanları ittifak anlaşmaları ile kendilerine kattular...". Bk. *Ammianus Marcellinus, III, Books XXVII-XXXI*, s. 380-81. Böylece Çin kaynağı ile batı kaynağı Alanların mağlup edilmesine dair birbirlerinden çok uzakta aynı malumatları vermektedirler.

[35] F. Hirth, *Hunnenforschungen*, s. 90. Bu mesele hakkındaki itirazlar için bk. L. Ligeti, *Attila Hunlarının Menşei*, s. 15-17.

bütün tacirler topaklarından geçmek zorundaydı. Çin İmparatoru Tai-Wu (409-452), en küçük kızkardeşini ona eş olarak verdi. Fakat bir saray entrikası ile prensesin zehirlenmek istendiğinin ortaya çıkması üzerine imparator faillerin cezalandırılmasını istedi. Bu istek reddedilince enistesinden intikam almaya karar verdi. Mu-kien'le savaşmak için bizzat ordunun başına geçti ve ona 12 ayrı yolsuzlukla suçlandığı bir ültimatom verdi. Bu suçlamaların içerisinde özellikle ikisi önemliydi. Buna göre Mu-kien, "uzak kavimlere dostluk göstermenin ve ayaklanan unsurları yatıştırmanın imparatorluk sarayının kutsal arzusu olduğunu bildiği halde, yüksek vergiler koyarak ticaret yapan Tatarların trafiğini engellemiştir" ve daha sonra da "Batılı barbarların üstünlüklerini şaşalı biçimde anlatarak kendi cesaretini tatmin etmiştir". Buradan imparatorun vasallarına, Alanlar ve Hunların oluşturduğu teba arasındaki hareketli ticarete izin vermediği anlaşılıyor. Büyük bir ihtimalle Tsiu-kiu Mukien, akrabası olan Attila'nın kuvvetli halkına dayanarak Çin sarayına baskı yapmak istemiştir. İmparator, 439 yılında Mu-kien'i kuşatarak onu teslim olmaya zorlamıştır. Teslim olan Mu-kien, general rütbesine tenzil edilerek 30 bin aile ile birlikte başkente götürüldüler. Bunlar arasında Attila'nın tebaaları da bulunuyordu. Yukarıda bahsettiğimiz 456-457 yılında Hu-ni tarafından gönderilen elçilik heyeti, işte bu esirleri kurtarmak gayesi ile gelmişlerdi.

Bu anlatıklarımızdan çıkan netice şudur:

Alan ve Hunlardan oluşan halkın, Çin'in kuzeydoğu sınırındaki Hiung-nu kökenli halkla sürdürülen ilişkiler bakımından bir olması, Avrupa Hunları ile Hiung-nular arasındaki özdeşliği destekleyen bir başka delildir[36].

Hun-Hiung-nu aynîliği ayrıca Lâtin ve Grek coğrafya eserlerinde de görülmektedir. Nitekim tarihçi Hieronymos (St. Jeromas)'un haritasında Huniscite ismi yeralmaktadır. Bu Çin seddine yakın bir yerde bulunmaktadır.

[36] F. Hirth, *Hunnenforschungen*, s. 85-91. Ayrıca Tarım havzasının doğu uçlarında, Kansu bölgesinden batı sınırında uzanan Tunhuang kalelerinin yıkıntıları arasında, Aurel Stein tarafından bulunan Sogd'lu tüccar Nanai-Vandok'un 4. yüzyılın ilk yarısında Semerkant'lı meslektaşına yazdığı ve bazı kısımları okunamayan Sogdca mektubunda, çin kaynaklarının bahsettiği 313 yılında Lu-yang'ı ele geçiren Hiung-nu'ları, Hun(xwn, Hûn, xun, Xûn) diye adlandırması da, Hiung-nu-Hun özdeşliğinin bir başka delilidir. "Bu zamanda Lu-yang, Nynymh'a ve Ngar'a kadar Hunlar tarafından yağmalandı. Geriye kalan Çinliler'in bu Hunları buradan çıkarmaya muktedir olup olmadıklarını veya topraklarını işgal edip etmediklerini bilmiyoruz". W.B. Henning, *The Date of the Sogdian Ancient Letters*, BSOAS, XII, 3-4, 1948, s. 605-606; A. Waley, *The Fall of Lo-yong*, History Today, Nisan, 1951, s. 7 vd.; F.Altheim-Stuehl, *Das Erste Auftreten Der Hunnen* Baden-Baden, 1953, s. 47; M.Mori, *Soğdluların Orta Asyadaki Faaliyetleri*, Belleten, XLVII, 1983-84, s. 339-352.

Orosius'un eserinde Huni-scythae (Chuni-Seythue) adı geçmektedir. Aynı zamanda Otto Rokarra (Çin) komşu sınırında yeralmaktadır. Coğrafyacı Strabon (ölm. 25)'un M.S. 18-23 yılları arasında Grekçe kaleme aldığı coğrafya kitabında geçen Phauni ismi Hunlarla alâkalıdır. "Baktaria'nın Yunan kraliçesi imparatorluklarını Seres ve Phauni'lere kadar uzatmıştır". Burada Hun veya Hiung-nu yerine Phauni geçmektedir. Tarihçi Plinius (ölm. 25)'da ise bu krallığın Phuni kavmi tarafından yıkıldığı kaydı vardır. Batı coğrafyalarında geçen bu isimler, Çin kaynaklarında Hiung-nular'ın yaşadıkları sahalar olarak gözükmektedir[37].

Ayrıca Ptolemaeus (Ptolemaios 2. asır)'un coğrafyasında da Hun adına rastlanır ve şu bilgiler verilir: "Venedik koyuna yakın olan okyanus kıyısında Velta'lar, onların ötesinde Osi'ler, sonra oldukça kuzeye doğru Carbon'lar oturmaktadır. Bunların doğusuna doğru Careot'lar ve Sal'ler vardır. Bunların aşağısında Gelan'lar ve Hippopod'lar ve Melanchlaen'ler vardır. Bunların aşağısında Agathyrs'ler, sonra Aors'lar ve Pagyrit'ler bulunur. Bunların aşağısında da Savar'lar ve Borusc'ler Ripaeos dağlarına kadar ikamet ederler. Sonra Acib'ler ve Nasc'lar gelir. Bunların aşağısında Vibion'lar ve Idra'lar bulunur ve Vibionlar'ın aşağısında Alanlara kadar Sturn'lar ikamet eder. Alanlar'la Hamexobios'lar arasında Carion'lar ve Sargati'ler bulunur ve Tanais Nehri'nin bükümünün yanında Ophlon'lar ve Tanaita'lar oturur. Bunların aşağısında Osil'ler bulunur, Rhoxolan'a kadar; Hamaxobioslar'la Rhoxolan'lar arasında Rheucanali ve Exobygita'lar bulunur. Bunların ilerisinde Gevin'ler sonra Bodin'ler vardır. Basternalar'la Rhoxolan'lar arasında Chuni (Hunlar) bulunur ve kendi isimlerini taşıyan dağların aşağısında Amudoc'lar ve Navari'ler bulunur[38].

Ptolemaeos'un zikrettiği Hunlar, Kafkasya'nın batısında, Manytsch ile Kuban'ın birinci bölümü arasına, Aral denizinin doğu kıyısının iç bölgesine yerleştirilmektedir. Hunlar orada Alanlarla komşu olarak Don ve Maeotis'de oturuyorlardı[39].

[37] K.Némäti, *aynı eser*, s. 8-9. Bu mevzuda itirazlar için bk. O. Maenchen-Helfen, *The legend of the Origin of the Huns. s.* 244-251; Aynı mlf., Pseudo-Huns, s. 101-106; F. Altheim, *Das Erste Auftreten Der Hunnen*, Baden-Baden, 1953, s. 52.

[38] Claudii Ptolemaei, *Geographia*, Paris, M DCCCLXXXIII, s. 429-431; A. Berthelot, *L'Asie Ancienne Centrale Et Sud-Orientale*, Paris, 1930, s. 100-101.

[39] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 3-9.

Bütün bu deliller ile; Hunlara ait arkeolojik malzemelerin Hiung-nular ile benzerlikler göstermesi[40] ve Attila'nın oğulları başta olmak üzere bazı Hun isimlerinin Türkçe olması[41], Avrupa Hunlarının Asya Hunları'nın ahfadı olduğunu ortaya koymaktadır[42].

15. asır Macar kroniği Johannes De Thurocz'un 1490 yılı civarında yazdığı *Chronica Hungarorum* adlı eserinde bir soy cetvelinden bahsedilmektedir[43]. F. Hirt, Thurocz'un naklettiği soy cetvelini Hiung-nu beylerinin isimleri ile birleştirerek, Attila soyunun şeceresini ortaya koymaya çalışmıştır[44]. Yukarıda Hz. Nuh'a, aşağıda Macar Prensi Almos'a baglanan soy cetvelinin Macarlar'a ait olduğu anlaşılmışsa da[45], bir bilgi olması bakımından Hirt'in görüşlerini nakletmeyi faydalı buluyoruz.

Hirt, Thurocz'un eserinde Attila'nın atalarına ait 37 isimden oluşan bir fihrist tesbit etmiştir. Yazarın bu isimleri hangi kaynaktan aldığı belli değildir. Johannes De Thurocz bir Macar değil, Macaristan'ın kuzey-batısında yaşayan bir Slav boyundandır. Hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir. Eserde kayıtlı isimlerin doğru aktarılıp aktarılmadığı şüphe uyandırmakta-

[40] K. Enoki, *Sogdiana and the Hsiung-nu*, CAJ, 1, 1, 1968, s. 43; J. Deguignes, *Allgemeine Geschichte Der Hunnen und Türken Der Mogols und anderer occidentalischen Tartaren, I-IV, Gveifswald 1769-1771*, s. 263-266.

[41] G. Doerfer, *aynı eser, s.* 25-50; Gy. Németh, *Hunların Dili*, s. 188-194; K. Fischer, *Die Hunnen İm Schweizerischen Eifischtale*, Zürih, 1896, s. 6-7; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, HUS, VI, 4, 1982, s. 428-476.

[42] Asya Hunları ile Avrupa Hunlarının birbirinin devamı olduğuna karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Menşeleri konusunda bahsettiğimiz bu kişilerin görüşleri genelde şu üç noktada toplanmaktadır:

1- Avrupa Hunlarının köken olarak doğudan geldikleri meselesi doğrudan veya dolaylı olarak yazılı kaynaklar ve arkeolojik delillerle desteklenemez.

2- Avrupa Hunlarının Hiung-nu yani Asya Hunları ile aynı dili konuştuklarına dair yeterli ve ikna edici deliller yoktur.

3- Avrupa Hunlarının arkeolojisi ile, Asya Hunları'nın ki birbirinden tamamen ayrıdır. Bk. O. Maenchen-Helfen, *Huns and Hsiung-nu*, Byzantion, 17, 1944-1945, s. 222-243. Bu makalenin tenkidi için bk. B. Ögel, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Bazı Yeni Araştırmalar*, DTCFD, XVI, 1-4, 1959, s. 261-263; K. Jettmar, *Hunnen und Hsiung-nu: ein Archaologisches problem*, Archic für Völkerleunde, 6/7, 1953, s. 166-180; J Benzing, *Das Hunnische Donaubolgarische und Wolgabolgarische, Philologiae Turcicae Fundamenta*, 1, 1959, s. 685-686; L. Hambis, *Le Probléme des Huns, s. 249-270.*

[43] Johannes De Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Budapest, 1985, s. 47-61; H. Yusufoğlu, *Macarlar'da Hun-Macar Akrabalığı Geleneği*. Türk Kültürü, Sayı 387, 1995, s. 395-406.

[44] F. Hirth, *Geschichte Der Türkvölker*, Petersburg, 1900, s. 221-239.

[45] L. Ligeti, *Attila Hunları'nın Menşei, s.* 20-21; L. Ligeti, *Attila Családfája*, Veszprém, 1926, s. 3-17.

dır. Çünkü Ortaçağ'da isimler o kadar değiştirilmiştir ki, Türk isimlerine benzemez hale gelebilmiştir. Keled, Keue, Kear, Mike, Miske, Zamur ve Zamburgibi ard arda gelen hükümdar isimlerindeki benzerliklerin bir gelenek mi, yoksa Hun aileleri arasında isimlerin değişmesine dikkat edilmesinin mi sebep olduğunu anlayabilmek için o dönem Türk değer yargılarını bilmek gerekir. Got, Bizans, Arap kaynaklarında geçen çeşitli isimler dikkate alındığında bu konu daha iyi anlaşılır. Çünkü farklı isimler aynı şahıslar için söz konusudur. Mesela, Attila'nın babasının ismi Thurocz'da bazen Bendekus, Bendekucz, bazen de Bendeguck şeklinde geçmektedir. Aynı kişi için diğer kaynaklarda Mundcuk, Mundzuk adı kullanılmaktadır.

Johannes De Thurocz, hanedan listesini Attila'ya dayandırdığı Macar Kralı Almos'un soy ağacı ile bağdaştırmaktadır. Attila'yı bu listeye göre, İncil'de geçenleri saymazsak 31 isim takip etmektedir. Hirt bu tesbitleri yaptıkdan sonra Çin kaynaklarında geçen Hiung-nu Tanhuları'nın isimlerini tespit ederek kendince okumuş ve M.Ö. III. yüzyıldan M.S. I. yüzyıla kadar Hiungnu hanedan listesini oluşturmuştur. Ayrıca her hükümdar için saltanat süresini ortalama izafî olarak 33 yıl kabul etmiş ve aşağıdaki şekilde bir liste ortaya çıkarmıştır:

1- Attila veya Ethele (ölm. M.S. 453)
2- Bendekus, Bendekucz, Bedegwz veya Bendeguck (421)
3- Turda (388)
4- Scemen (355)
5- Ethei (322)
6- Opos veya Opus (289)
7- Chadicha veya Kadicha (256)
8- Berend (223)
9- Sulthan veya Zulta (190)
10- Bulchu (157)
11- Bolug (124)
12- Zambur (91)
13- Zamur (58)
14- Leel (25)
15- Leuente (M.Ö. 8)
16- Kulche (M.Ö. 41)
17- Ompud (74)
18- Miske (107)
19- Mike (140)
20- Bezter veya Beztur (173)
21- Rudli ve Budli (206)
22- Chanad (239)
23- Bukem veya Buken (272)

24- Bondofard (305)
25- Tarkans veya Farkas (338)
26- Othmar (371)
27- Radar veya Kadar (404)
28- Beler (437)
29- Kear (470)
30- Keue (503)
31- Keled (536)
32- Dama (569)
33- Bor (602)
34- Hunor (635)
35- Nemroth (668)
36- Chus veya Thana (701)
37- Cham veya Japhet (734)
38- Abae veya Nöe (767) [46]

Hirt, Çin kaynaklarında Mou-tun şeklinde geçen ve Baktur diye okuduğu isim ile, Thurocz'da kayıtlı Beztur arasında bağlantı kurarak hanedan listesindeki Hiung-nu hükümdarlarını tespit etmek istemiştir. Bunun için kronolojik bir tablo oluşturmaya çalışmıştır. Bu tabloda hükümdarlıkların sırasını normal rakamlar ile, ait oldukları nesli ise Roma rakamları ile belirtmiştir. Tabelayı M.Ö. I.yüzyıla kadar devam ettirmiştir. Çünkü buradan sonra Hiung-nu tanhuları, Thurocz'un hanedan listesi ile benzerlikler göstermemektedir[47]. Hirt'in kendince tesbit ettiği M.Ö. III. yüzyıldan I. yüzyıla kadar Hiung-nu tanhularının hanedan listesine göre, tanhuluk kardeşler tarafından devralınıp sürdürülmüştür. Bu yüzden neslin devam etmesini sağlayan tanhular tabloda 1, 2, 3, 5, 9, 10, 12 rakamları ile belirtilmiştir. Nitekim Mou-tun veya Baktur ile Attila'nın hanedan listesinde geçen Beztur'un aynı şahıslar olduğunu öne sürerek, M.Ö. son III. yüzyılda yaşayan sekiz neslin temsilcilerini Hirt şu şekilde sıralamıştır.

I,	1- Tou-man	21. Rudli-Budli
II,	2- Mou-tun (Baktur)	20. Bezter (Beztur)
III,	3- Lau-schang (Uigur=Mingi)	19. Mike
IV,	5- I-tschi-Schö (=İsgi?)	18. Miske
V,	9- Tsü-ti-hou	17. Ompud
VI,	10- Hu-Lu-Ku	16. Kulche
VII,	12- Hü-lü-k'üan-k'ü	15. Leuente
VIII,	Tschi-tschi (Tschaltschy?)	14. Leel

[46] F. Hirth, *aynı eser*, . s. 230-231; J. Deguignes, *Büyük Türk Tarihi II*, s. 475.
[47] Johannes De Thurocz, *aynı eser*, . s. 60.

Bu sekiz nesilde Baktur ve Beztur isimleri dışında, başka daha 4 isim arasında karşılıklı ilişkiler sözkonusudur[48].

Bütün bunlardan Hirt aşağıdaki neticeye varmıştır:

1- Attila, kendisini M.Ö. VII. yüzyıla kadar uzanan bir hükümdarlık neslinin takipcisi olarak kabul etmektedir.

2- Attila, büyük bir ihtimalle M.Ö. 36 yılında Çin elçilerini öldürdüğü için yine Çinliler tarafından öldürülen Tschi-tschi'nin bir takipçisidir[49].

Hirt'in bu görüşlerini Türkolog Radloff'un yanısıra, İngiliz tarihçi Bury ve bazı âlimler de kabul etmişlerdir (Fransız araştırmacılar Ed. Chavennes, Cowreur, İngiliz Parker gibi)[50].

2. HUNLARIN BATIYA GÖÇLERİ

Avrupa Hunlarının batıya göçleri, Asya Hunları'nın Orta-Asya'da hâkimiyetlerini kaybetmelerinden sonra vuku bulmuştur. Hunlar; Tanhu Mo-tun zamanında (M.Ö. 209-174) sınırları doğuda Kore'ye, Kuzeyde Kırgızlar, Tola, Selenga, Yenisey, Ob, İrtiş, İşim nehirlerine, batıda Balkaş gölünün ötesinde Aral gölüne, güneyde ise Çin sınırında Wei ırmağı-Tibet yaylası-Karakurum'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk tesis etmişlerdi[51]. Aradan geçen uzun zaman içerisinde gerek iç huzursuzluklar, gerekse kesif Çin propogandasının tesiri ile kuvvet ve otoriteleri zayıflamaya başlamıştı. Ayrıca başa geçen tanhuların dirayetsizliği, akınların duraklıyarak devletin iktisadî bakımdan oldukça sıkıntı içerisine düşmesi ve askerî başarısızlıklar da eklenince toprak kaybetmeye başlayan devlet iyice güçten düşmüştür. Bu olumsuz şartlar altında başa geçen Tanhu Ho-han-yeh (M.Ö. 58-31)'in, malî bakımdan rahatlamak gayesiyle Çin himayesine girme teklifi, durumu daha çok karıştırmıştır. Sol Bilge Eligi olan Çi-çi'nin, kardeşinin tanhuluğunu tanımaması ve Çin tahakkümünü reddetmesi üzerine devlet ikiye ayrıldı[52]. Çi-çi kardeşini mağlûp ederek Orhon nehri civarında bulunan başkenti de ele geçirdi. Ho-han-yeh ise

[48] F. Hirth, *aynı eser*, s. 234 vd.

[49] F. Hirth, *aynı eser*, s. 238-239.

[50] K. Némäti, *aynı eser*, s. 9; K. Némäti, Hun-Történelmi Örökségünk, Budapest, 1918, s. 1-8; B. Hóman, *A Magyar Hún-Hagyomány és Hün-monda*, Studium, 8, Budapest, 1925, s.

[51] L. Ligeti, *Attila Hunları'nın Menşei*, s. 33; B. Ögel, *Büyük Hun imparatorluğu Tarihi, I*, Ankara 1981, s. 246-252; F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, Paris, 1952, s. 14-16.

[52] J. Deguignes, *aynı eser*, s. 226 vd.; L. Hambis, *Attila Et Les Huns*, Paris, 1971, s. 5-10.

kendisine bağlı kitlelerle Çin imparatorunun hâkimiyetini kabul ederek Çin'in kuzey-batı sınır bölgesine çekildi[53].

Aral gölüne kadar bütün batı bölgesini hâkimiyet altına alan Tanhu Çi-çi, atası Mo-tun zamanındaki imparatorlugu yeniden ihya etti. Devletin ağırlık merkezini Çu-Talas nehirleri arasına kaydırarak, elde ettiği topraklar dolayısıyla İran, Afganistan, Hindistan, Doğu ve Orta Avrupa bölgeleri bakımından Asya tarihinin sonraki gelişiminde devamlı tesiri olacak olan Türkistan sahasına Türk kavminin iyice nüfusunu sağlamış oldu. Fakat Çi-çi'nin hâkimiyeti uzun sürmedi. Çin; Wu-sun'lar ve Kang-kü devletinin yardımıyla büyük bir ordu oluşturarak, Talas civarındaki Hun başkentini kuşattı. Tamamen tahrip olan başkenti müdafaa eden Hunlar, başta tanhuları Çi-çi olmak üzere ağır kayıplar verdiler ve müstakil devletlerini de kaybettiler (M.Ö. 36)[54].

Çin tabiliğini kabul eden Ho-han-yeh (ölm. M.Ö.31)'e bağlı Hunlar, onun evlatları tarafından toparlanmağa başlanmışlardır. Kuvvetli bir devlet adamı olan Yu Tanhu zamanında (M. 18-46) ise, Çin'e karşı bağımsızlıklarını elde ederek, doğuda Mançurya'ya, batıda Kaşgar'a kadar olan geniş bölgede hâkimiyet tesis etmişlerdir. Fakat Tanhu Yu'nun ölümünden sonra iç huzursuzluklar ve iktisadî darlık Hunları oldukça müşkil bir duruma sokmuştur. Bunun neticesinde, Yu'nun oğlu olan Tanhu P'u-nu'ya karşı mücadele ederek, kuzeydeki Hunların arasına çekilen P'u-nu'nun yeğeni Pi'nin M. 48 yılında kendini tanhu ilan etmesi Hunları bir daha birleşmemek üzere ikiye ayırmıştır. Ayrı ayrı siyasî nitelik taşıyan iki Hun devletinden Güney Hunları (Güney Moğolistan'da) Çin tabiyetini devam ettirirken, Kuzey Hunları (Kuzey Moğolistan) bağımsızlıklarını muhafaza etmişlerdir[55].

Güney Sibirya, Cungarya ötesine kadar batı ve İç-Asya'da iktisadî önemi büyük şehirlerin Kuzey Hun Devleti'nin idaresi altında olması, onları Çin saldırılarının odak noktası haline getirmiştir. Hunlar, bir yandan Çinliler ile uğraşırken, doğudan da Sien-pi hücumlarına maruz kalmışlardır. Hâkimiyetlerini Güney Sibirya ve Cungarya'ya kadar genişleten Sien-pi'ler, Kuzey Hunlarının topraklarını işgal etmişlerdir. Bunun üzerine kalabalık kitleler

[53] İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, 1984, s. 63.

[54] W.M. McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill-North Carolina 1939, s. 185- 187.

[55] İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 64-65; W.M. McGovern, *aynı eser*, s. 213-230; H. Schreiber, *Die Hunnen*, Münih, 1978, s. 17-80.

halinde batıya çekilen Hunlar, Güney Kazakistan bozkırlarındaki Çi-çi Hunları'nın bakiyeleri olan soydaşlarına katılmışlardır (2. asrın ortaları)[56].

3. HUNLARIN AVRUPA'DA GÖRÜNMELERİ VE YERLEŞMELERİ

Batıya doğru göç eden Hunlar hakkında yaklaşık 170 yılından Alanla'nın fethine kadar (355-365 yılları), gerek batı gerekse doğu kaynaklarında hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır[57]. Bu zaman zarfında Çinliler iç huzursuzluklar ile uğraşmakta ve Sien-pi'ler tarafından kuşatılmış durumda bulunmaktaydılar. Sien-piler ise, artık imparatorluklarının herhangi bir kısmına saldıramıyacak konumda bulunan ve uzak Türkistan'da yaşayan Hunlarla tüm irtibatlarını kaybetmiş idiler. Batı için henüz bir tehlike teşkil etmeyen Hunlarla Roma imparatorluğu arasında Alan ve Gotlar engel teşkil etmekteydiler. Bu sebeplerle ne Çin, ne Lâtin ne de Grek kaynakları Hunların faaliyetleri hakkında bilgi vermemişlerdir. Sadece Ermeni kaynaklarında, Ermeni Kralı Tigrones'in ordusunda Alanların yanında Hunları da paralı asker olarak bulundurduğundan bahsedilmiştir. Yalnız bu Hunların Ak Hunlar (Eftalitler)mı, yoksa Avrupa Hunları mı olduğu tam olarak bilinmemektedir[58].

Hunlar daha batıya göç etmeden, anavatanda bulundukları zamanda Güney Rusya üzerinde uzun süre hakim olan İskitler, çeşitli Sarmat grupları tarafından batıya itilmişlerdir. Sarmat baskısının artması neticesinde İskit İmparatorluğu tamamen parçalanmış ve küçük İskit grupları geri çekilerek bağımsızlıklarını kısa süre korumuşlardır. Fakat bunlar da Sarmatlar tarafından ele geçirilerek varlıklarına son verilmişlerdir[59].

Sarmat grupları hızlı bir şekilde batıya geldiler ve Kafkasya bölgesini tamamen geçerek, kuzey-batı İran topraklarının büyük bir kısmını yağma ettiler. Fakat daha büyük bir bölgeyi ele geçirmek için de batı istikametine yönelmeye devam ettiler. Güney Rusya'ya ilave olarak, sonraları şimdiki Ro-

[56] D. Sinor, *The Hun Period*, Editör D. Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Sdney 1987, s. 167-170; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 67; O. Pritsak, *The Goths and The Huns*, Teoderico ei Goti tra Oriente e Occidente, Editör A. Carile, Ravenna, 1995, s. 27-30; H.W. Haussig, *Das Problem Der Herkunft Der Hunnen*, Materialia Turcica, 3, 1977, s. 1-10.

[57] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, 1, s. 8-21; I. Kiszely, *Honnan Jöttünk?* Budapest, 1992, s. 117 vd.

[58] F. Altheim, *aynı eser*, s. 14-16.

[59] W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 341-356; F. Altheim, *Attila*, s. 64 vd.; H. János, *Studies on the History of the Sarmatians*, Budapest, 1950, s. 9 vd.

manya topraklarını aştılar. Bazı Sarmat gurupları daha ileri giderek Karpat dağlarını geçtiler ve Doğu Macaristan (Tuna'nın doğu ve kuzey bölgesi)'ı işgal ettiler. Bu Sarmat guruplarından bazıları Tuna nehrini geçerek Roma İmparatorluğu'nun korunan kısımlarını yağmaladılar. Zaman zaman Roma birlikleri de Tuna'ya geçerek misilleme yolu ile Sarmatlara saldırdılar[60].

Sarmatlar ayrı ve farklı guruplara ayrılmışlardır. Bunlardan en önemli üç tanesi şunlardır: Macaristan'ın büyük kısmını işgal eden Jazygler; ağırlık merkezi güney-batı Rusya'da olan Roxolanlar ve Alanlar'dır. Alanların çoğunluğu Türkistan'ın kuzeybatı ve Avrupa'nın güney-doğu kısmında, Don nehrinin geniş steplerinde yerleşmişlerdir[61].

Sarmatlar'ın birlik olamaması onların yenilmesinde en büyük sebeptir. Bunu fırsat bilen Güney Rusya'daki istilâcılar kuzey ve batı yönlerinden taarruzda bulundular. Bu bölgedeki Sarmatlar'ın mirascıları Baltık Denizi kıyılarına daha önceden dağılmış olan Germen kabileleri idi[62]. Romalılara göre Germenya bölgesi, doğuda Ren'den Vistül'e, kuzeyde ise Tuna'dan Baltık Denizi'ne kadar uzanan sahayı içine alıyordu. Bu bölge aşağı yukarı günümüzde Hollanda, Almanya, Danimarka, Çek, Slovakya Cumhuriyetleri, Macaristan ve Romanya'yı kapsıyordu. Belli başlı Germen kavimleri ise Ren yukarısında Franklar, Belçika'nın bu kısmında Salienlar, Moesia nehrinin kenarına kadar Ripuarlar, Ren nehri kolunda Burgundlar ile Vandallar, daha güneyde ise Alamanlar idi. Ayrıca Tuna'nın aşağısında Markomanlar, Danimarka'dan Ren'e kadar kuzeydenizi kenarında Angle ve Saxonlar bulunmaktaydı[63]. M.S. 200 yılına kadar güneye ve güneydoğu'ya kaydılar. Eskiden Sarmatlar'ın elinde bulunan Avrupa'daki tüm yerleri yavaş yavaş işgal ettiler. Bu arada Macaristan'daki Sarmatlar'ın küçük gurupları ayakta kalabildi ve kısa süre bağımsızlıklarını koruyabildiler. Orta Asya'dan ard arda gelen Hun saldırıları, Germenleri Sarmat ülkesini terketmeye zorladı. Germenler'in güney-batı yerine güney-doğu'ya genişlemesi belirsiz bir şekilde devam etti ve daha sonraki dünya tarihi bakımından derin izler bıraktı[64].

[60] W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 356-357; A. Berthelot, *aynı eser*, s. 43 vd.

[61] K. Zeuss, *Die Deutschen Und Die Nachbarstämme*, Heidelberg, 1925, s. 270-285, 691 vd.

[62] W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 357.

[63] A. N. Kurat, *IV-XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972, s. 14-17; T. Sandor, *Germania*, Budapest, 1969, s. 8-37.

[64] W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 358-359.

M.S II. yüzyılda Romalılar, kuzey-doğu komşuları olarak Sarmat grupları ve çeşitli kavimler ile iç içeydiler. Bu kavimler daha sonraki tarihî gelişimde mühim rol oynayacaklardır. Nitekim Macaristan'da Vandallar, Suebler (eski Quadlar'ın bir dalı), Karpatlar'ın eteklerinde Transilvanya (sonraki Erdel)'da Gepidler; Güney Rusya'da ise Gotlar bulunmaktaydılar. Gotların iskan sahaları Don arazisinin ötesinde Olt ırmağına kadar bütün Eflak ovalarını kaplamakta, Moldavya ile Erdel'in güneyindeki dağlara kadar uzanmaktaydı. Dinyester ve Don ırmakları arasında Doğu Gotları (Ostrogotlar), Dinyester'in batısında ise Batı Gotları (Vizigotlar) yaşamaktaydılar. Ayrıca İtil'in batısında Volga havzasından Fin körfezine kadar geniş ormanlık sahada birçok Fin kavmi, Dinyeper'in batı istikametinde Karpatlar'a doğru da çeşitli Slav kavimleri, bugünkü Bavyera'da Alamanlar, Orta ve aşağı Ren boyunda da Franklar bulunmaktaydılar[65].

Milâdın ilk yıllarında Baltık Denizi'nin güney sahillerinde yaşamış olan Gotlar, tesbiti güç bir takım sebeplerden dolayı, II. asrın sonunda bugünkü Güney Rusya havalisine göç etmişlerdir. Bunlar Karadeniz sahillerine kadar gelmişler ve Don ile Tuna arasındaki sahayı işgal etmişlerdir. Güney Rusya bozkırlarına yerleşmiş olan Gotların faaliyetleri, III. Asırda iki istikamet aldı. Bunlar bir taraftan Karadeniz sahillerine denizden akınlar icra etmeye çalışırlarken, diger taraftan da güney batıda Romalıların Tuna sınırlarına yaklaştılar ve imparatorlukla ilişkiye geçtiler. M.S. IV. yüzyılın başlarında Gotlar arasında siyasî liderlik Doğu Gotları'nın eline geçti. Özellikle Doğu Got Kralı Ermanarik bu gücü elinde bulunduruyordu. Ermanarik, kuzeydoğu Asya'da yaşayan Slav kabilelerinin ülkesini feth ederek krallığını bir imparatorluğa dönüştürdü. Batı Gotları ve onların daha da batıda olan komşuları üzerinde siyasî bakımdan bir nüfuza sahip oldu. Batı Gotları ise, en ünlüsü Athanarik olan kendi kabile reisleri tarafından idare edilmekteydiler[66].

366 yılında Romalılar ile Gotlar arasında savaş çıktı. Roma ordusu mağlûp oldu. 369 yılına kadar süren bu mücadeleler neticesinde, 370 yılında Gotlar ile Roma İmparatorluğu arasında bir antlaşma yapıldı. Buna göre; Romalılar Gotların kesin bağımsızlığını kabul ettiler. İki yer hariç Gotların Tuna'yı geçmesi yasaklandı. Bu iki yerde ise Romalılar ile Gotlar arasında ti-

[65] A. Makte-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925, s. 416-419.

[66] F. Altheim-H. V. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, Baden-Baden 1958, s. 63-66; I. Bóna, *De la Dacie Jusqu'a Erdöelve L'époque de la Migration des Peuples en Transylvania* (271-895), *Histoire De La Transylvania*, Budapest, 1993, s. 67-80; O. Pritsak, *Gothis and Huns*, s. 33-35.

caret yapılan merkezler bulunmakta idi. Bu antlaşmayla Gotlar, Hun akınlarından önce Roma İmparatorluğuna karşı aktif hareketlerinden vazgeçtiler[67].

Gotların istilâsına maruz kalmayan tek Sarmat gurubu Alanlar'dı. Alanlar'ın bölgesi, Gotlar ile Alania arasında sınır fonksiyonu gören Don nehrinin tam doğusunda başladı ve bir kaç yüzyıl içerisinde büyük bir alanı kapladı. Bu bölge sadece Kafkasya dağlarının güneyine kadar uzanan Don ve İtil (Volga) nehirleri arasındaki sahayı değil, kuzeybatı Türkistan'ın küçük bir kısmını da ihtiva etmekteydi[68].

İmparator Traj (98-117) ve Hadrian (117-138) zamanlarında en kudretli devrini yaşayan Roma İmparatorluğu'nda sonraları zaaf emareleri görülmeye başlandı. Batıda çeşitli kavimlerin hücumları, ekonomik sıkıntılar, bilhassa liyakatsiz imparatorlar, iç mücadelelerin devamı imparatorluğun süratle çökmesine sebep oldu. Bu durum karşısında imparator Konstantinos(324-337), devletin merkezini doğuya, Boğaziçi'ne naklederek İstanbul şehrini kurdu. Bunun neticesinde Roma İmparatorluğu'nun ağırlık merkezi doğuya geçmiş oldu. Dolayısıyla imparatorluğun bu kısmı Doğu Roma (Bizans) olarak ortaya çıktı. Batı imparatorluğu ise maruz kaldığı ekonomik ve siyasî sarsıntıların tesiriyle kudretten düşerek önemini kaybetti. Dışardan yöneltilen bir çok hücumlara hedef oldu. Siyasî kriz içerisindeki Batı Roma'ya bu şartlardan yararlanmak isteyen Ren ve Tuna boyundaki müstahkem sınırların (Limes) ötesindeki türlü Germen kavimleri hücum için fırsat kolladılar[69].

Batıya doğru göç eden ve hakkında yaklaşık 200 yıl doğru dürüst bilgi bulunmayan Hunlar, IV. asrın ikinci yarısından itibaren Çin ve Roma kaynaklarında yeniden ortaya çıktılar. 355-365 yılları arasında Alanları mağlûp ederek krallıklarına tamamen son verdiler. Tarihî kaynaklarda Alan ülkesinin fethi üzerine malûmat veriliyorsa da, şüphesiz bu durum tek bir savaşın neticesi değildir. Çok daha önceleri karşı karşıya gelmişler ve uzun süreli yıpratıcı mücadelelerin sonunda Alanlar kesinkes mağlûp edilmişlerdir. Alan krallığının yıkılmasından ve Alania'nın fetih edilmesinden sonra Alan kabilelerinin çoğu Hunların hâkimiyeti altına girdiler. Daha sonraları bunlar

[67] W.M. McGovern, aynı esr. s. 358 vd.; H. Wolfram, *Geschichte Der Goten*, Münih, 1979, s. 16 vd.

[68] A. Ferrill, *The Fall of the Roman Empire*, Londra 1986, s. 57-59; B.S. Bachrach, *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973, s. 3-25.

[69] F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 93-100; A. Alföldi, *The Invasions of Peoples From the Rheine to the Black Sea*, CAİ, 12, London, 1939, s. 138-164.

kendi istekleriyle Hunların yaptıkları savaşlara Hun komutanlarının emri altında katıldılar. Hun hâkimiyetine girmeyen bazı Alan grupları ise, batıya doğru kaçarak bugün torunlarının yaşadığı Oset'de Kafkas dağlarına sığındılar[70].

a- Balamir Devri ve Kavimler Göçü

Sogdiana'nın fethinden sonra batıya doğru hareket eden Hunlar, 370'li yılların kış mevsiminde Balamir[71] idaresinde İtil Nehri'ni geçtiler. İtil, Don ve Kafkasya arasındaki sahada yaşayan Alanlara saldırdılar[72]. Avrupa'da meşhur süvari savaşçıları olan, uzun mızraklar, kılıçlar, ok ve yay ile donanmış olan Alanları mağlûp ettiler. Alanlar her ne kadar süvari iseler de, at üzerinde ok kullanma kabiliyetleri yoktu. Eskiden "uşaklığı bilmezler, çünkü hepsi asil kandan gelirler" diye methedilen Alanlar, bu zamandan sonra kat'i olarak Hunların tahakkümü altına girdiler. Kaçan bazı Alan grupları ise, Balkanlar'da Gotlara daha sonraları ise Vandallara katıldılar. Bunlar, ileride Kartaca'ya kaçarak Vandal-Alanlı İmparatorluğunu kurdular.[73]

Hunların ilk kez Avrupa önlerinde görünmeleri üzerine Ammianus Marcellinus şunları yazmaktadır; ".....tüm harabiyetin ve çeşitli felaketlerin ki, bunları Mars'ın gazabı ortaya çıkarmıştır, orjin ve tohumları her yerde adet dışı ateşlerle gözükmektedir. Hun insanları, az bilinen tarihî kayıtlarda buzla çevrili okyanusun yanında, Maeotis denizine doğru oturmaktadır. Vahşilik seviyelerinin tümünü aşmışlardır. Çocukların yüzlerinde, ilk doğdukları

[70] St. Runciman, *Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler*, Belleten, 7, 1943, s. 46; K. Czégledy, *aynı eser*, . s. 43 vd.

[71] Komutası altında Hunları batıya sevk eden Balamir'in, bütün Hun ülkesinin hükümdarı mı yoksa eski Türk devlet teşkilatlanmasına uygun olarak batı kanadı reisi mi olduğu bilinmemektedir. İsmi ilk olarak Jordanes'in eserinde Hun Kralı Balember olarak geçmektedir (Jordanes, Romana et Getica, s. 91). Bu adın Türkçe, Grekce, yoksa Germence mi olduğu tam olarak ortaya konmamıştır. Got dilinden Valamers'la bağlantı kurulmuş, Bala-mars şekliyle "parlak şöhret" manasına geldiği söylenmiş; Türkçe Bulan ve Börü kelimeleriyle irtibatlandırılmıştır (G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, s. 18-21, 33 vd.; O. Pritsak, Balamber, Balambyr, Balamur, Balamir şeklinde ismin Hunca Bala-mur'dan geldiğini ve "cesaretli, yiğit" manalarında olduğunu söylemiştir. O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 433-435).

[72] K. Zeuss, *aynı eser*, s. 700 vd.; K. Taubler, *Zur Geschichte Der Alanen*, Klio, IX, s. 10-18; Jordanes, *Romana et Getica*, s. 90-91; A. Vambéry, *A Török Faj*, Budapest, 1885, s. 80; B.S. Bachrach, *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973, s. 26-27; Z. Takács, *Huns Et Chinois*, Turan, 5, 1918, s. 74.

[73] A. Vasiliev, (Türk. terc. A. M. Mansel), *Bizans İmparatorluğu Tarihi, 1*, İstanbul, 1943, s. 104-109; E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, 2*, İstanbul, 1987, s. 411; Gy. Pauler, *Magyar Nemzet Története*, Budapest, 1900, s. 1-2.

günlerde sakallarının büyümemesi için çelikle açılmış derin izler vardır. Bu izler daha sonra buruşuk yara halini alır. Sakalsız, güzellikten yoksundurlar ve harem ağası (hadım) gibi büyürler. Sıkı, güçlü kol ve bacakları, kalın boyuna sahiptirler. Canavarvari çirkin ve şekilsizdirler. Ama, çirkin bir şekle sahip olmalarına rağmen, kendi hayat tarzlarında o kadar dayanıklıdırlar ki, ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar. Ancak her ne olursa olsun her çeşit hayvanın yarı pişmiş etlerini, bacakları ile atın sırtı arasına koyup, etlerin bir parça ısınmasını sağlayarak yerlerdi.

Herhangi bir barınma yerleri yoktu. Ama bunlardan hergün kullanılan mezarlar gibi kaçınırlardı. Bunlar arasında saz ve samanla örtülü kulübeler bulunabilir. Fakat geniş dağlık ve ormanlık alanların ortasında amansız şartlara alışmak için soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanmayı beşikten itibaren öğrenirler . Evlerinden uzakta olduklarında, aşırı bir zorunluluk olmadıkça asla bir eve girmezler, çünkü bir çatı altında kaldıkça güvenlikte olmadıklarını düşünürler.

Onlar, keten bezinden veya birçok tarla faresi derisinin birlikte dikilmesinden oluşan giysiler giyerler ve ev içinde-dışında aynı giysiyi giyerler. Ancak bir kez solmuş giysiyi üstlerine giydiklerinde, o elbiseyi üzerlerinden parça parça yırtılana kadar çıkarmazlar ve değiştirmezler. Kafalarını yuvarlak keplerle örterler. Kıllı bacaklarını keçi derileri ile korurlar. Ayakkabıları serbest adımlara imkân vermemektedir. Bu nedenle ayakları üzerinde hayvanlara uyum sağlıyamazlar. Ama atlarına hemen yapışırlar. Bu atlar çok zorlu olsalar bile. Atlarında gündüz ve gece boyunca alış veriş yapan, yiyen, içen ve dar boyunlarına boyunduruk vurulan atlar serbest bırakılınca uyurken gördükleri rüyalara ortak olan tek millettir.

Ağırlıklı konular hakkında özen gösterildiğinde, bu konuda at sırtında istişare ederler. Onlar, hükümdardan kaynaklanan hiçbir kısıtlamaya maruz değildirler. Önemli adamların düzensiz hükümetinden memnundurlar. Bu adamlar, insanları yolları üzerinde her engele zorluyorlar. Kışkırtıldıklarında, hemen hemen her zamanda savaşırlar ve muharebelerin içine girerek, kama şekilli cisimleri kullanırlar. Bir yandan da vahşi çığlık atarlar. Hızlı ve ani hareketler için teçhiz edildiklerinden, aniden maksada uygun olarak çizgi halinde dizilirler ve saldırırlar. O kadar hızlıdırlar ki, düşman kamplarını yağma etmek için siperlere saldırırlarken asla görünmezler.

Bu açıklamadan onları çok korkunç savaşçılar olarak isimlendirmekte tereddüt edebiliriz. Çünkü onlar, belli bir mesafeden keskin, sivri uçlu bronz

veya demir mızraklarla savaşırlar. Bunları hedefe doğru fırlatmakta mütehiş hünerlidirler. Mızrakları attıktan sonra dörtnala giderler ve hayatlarını hiçe sayarak kılıçlarla göğüs göğüse savaşırlar. Düşmanlar süvari kılıcı ile yaralanmaktan korunurlarken, hasımlarının üzerine kıvrılmış ipler atarlar ve onları dolayıp düşmanı yakalar, el ve ayaklarına zincir vururlar.

Onların ülkesinde hiç kimse topraklarını sapanla sürmez. Hiçbirinin belli bir evi, aile ocağı, oturmuş bir hayat stili yoktur. Bir yerden diğerine fırariler gibi gezerler. Dört tekerlekli yük arabalarında hayatlarını devam ettirirler. Bu arabalarda karıları çirkin elbiselerini dokurlar. Çocuklarıyla ergenlik çağına gelinceye kadar birlikte yaşarlar.

Onların evlatlarından hiçbiri sorulduğunda nereden gediklerini size anlatamaz. Çünkü o, bir yerde doğmuş olduğunu ve çok daha farklı bir yerde yetiştiğini izah eder.

Barış antlaşmasında güvenilir ve sadık değildirler. Kuvvetli olarak kendilerine sunulan yeni ümitlerin esintisinin hareketine eğilmeye meyillidirler ve ortadaki çılgın bir harekete her duyguyu kurban ederler. Mantıksız vahşi insanlar gibi, doğruyla yanlış arasındaki farkı ayırtedemeyecek kadar cahildirler. Konuşmalarında hilekar ve belirsizdirler. Asla dini veya batıl bağlılıkları yoktur. Sonsuz altın susuzluğu içerisindedirler. Oldukça dönek ve kızmaya eğilimlidirler. Bir provokasyon yok iken sık sık dostlarıyla da kavga ederler. Bazen bunu aynı günde birden fazla yaparlar ve bir aracı olmadan tekrar arkadaşlık kurarlar.

Hunların istilâ ettiği Massaget olarak bilinen Alanların yaşadıkları yer hakkındaki bilgiler şöyledir: Tuna nehri bir çok haraca bağlı hükümdarlarla doludur. Savromatlar'dan geçerek akar ve Asya'yı Avrupa'dan ayıran Don nehrine kadar uzar. Bu nehrin diğer kıyısındaki Alanlar, bu isim aynı adlı sıradağdan alınmıştır, İskitya'nın sınırsız çorak topaklarında ikamet etmektedirler. Tekrarlanan zaferlerle, karşılarındaki İranlılar'la işbirliği yapan insanları, kendi milli isimleri altında yavaş yavaş yıpratmışlardır.

Bunların arasında Nerviler, yüksek, sarp, kuzey rüzgarları, buz ve kar ile kaplı olan zirvelerin yakınındaki ülkenin iç kısımlarında ikamet etmektedir. Bunların arkasında Vidinler ve Gelonlar vardır. Ziyadesiyle vahşi yarışlarda öldürdüğü düşmanının yüzdüğü derisinden kendisine giyecek ile, savaşta atlarının üzerine örtü yapıyorlar. Gelonlar'ın sınır bölgesindekiler Agathyrsiler'dir. Bunlar vücutlarını kontrol ederler ve saçlarını maviye boyarlar. Bun-

ların ardındakiler Melanchlaenler ve Anthropophaglar'dır. Bunlar, göçebe hayatına dair raporlara göre insan eti yemektedirler. Bu iğrenç yiyeceklerinden dolayı kendi başlarına bırakılmıştır ve önceki komşularının hepsi dünyanın uzak kısımlarına gitmişlerdir. Kuzey-doğunun tümündeki yollar (yerler), Seres'e gelene kadar oturmaya elverişli olmayan yerler olarak kalmıştır.

Ülkenin diğer bir kısmında Amazonlar'ın oturdukları yerin yakınında Alan dağı, doğu yönünde yoğun nüfus ve geniş kavimlere bölünmüştür. Bunlar Asya'ya kadar uzanırlar. Duyduğum kadarıyla, Ganges nehrine doğru tüm yönlerde uzanmaktadır. Ganges nehri, Hindistan boyunca olup, güney okyanusuna dökülmektedir.

Böylece Alanlar, dünyanın iki parçası arasında bölünmektedir. Ancak birbirlerinden büyük ölçüde ayrı olmalarına ve geniş sahalarda dolaşmalarına rağmen, göçerlerin yaptığı gibi zaman içinde tek isim altında birleşmişler ve kısaca geleneklerindeki benzerlikten dolayı her biri Alan olarak isimlendirilmişlerdir. Ayrıca vahşi yaşam tarzları ve kullandıkları silahlarda benzerlik göstermektedir. Alanlar, yağmalarında ve av seferlerinde, Maeotis Denizi ve Cimmer boğazına kadar olan bölgede ve aynı zamanda Armenia ve Media'ya kadar olan bölgelerde de dolaşırlar.

Greuthungi ile sınırlı olan ve Alanlarca Tanaites (Don nehri) adıyla anılan topraklarda Alanları Hunlar istilâ ettiler, öldürdüler ve bir çoklarını soydular, sağ kalanları ittifak antlaşmaları ile kendilerine kattılar. Sonra onlarla birlikte, oldukça zengin olan Ermanarichus'in topraklarına çok ani saldırılar yaptılar"[74].

Balamir idaresindeki Hunlar, emirleri altındaki Alanlar'la birlikte Don nehrini geçerek Ermanarik'in idaresindeki Doğu Got (Ostrogot) İmparatorluğunun sınırları içerisine girdiler. Ostrogotlar, kendilerine 17 kavmin itaat ettiği büyük bir imparatorluktu. Bunlar Azak denizi civarında Heruller, Dinyeper nehrinin yukarı mecrasında İslav Venedler, Doğu denizi sahilinde Beltler, Fin-Ugor Merya, Mordvin Mescera ve İran, Germen kavimleridir[75].Fakat Balamir idaresindeki Hun ordularının saldırıları karşısında bu güç, kartondan yapılmış bir ev misali yıkılıp gitti (374-75). Birden bire ortaya çıkan

[74] Ammianus Marcellinus, s. 380-391.

[75] F. Altheim, *Attila...*, s. 80 vd.; A. Thierry, *Histoire D'Attila, 1*, Paris, 1865, s. 3-6; A. Alföldi, *Der Untergang Der Römerherrschaft in Pannonien, 2*, Berlin-Leipzig, 1926, s. 97 vd.

Hunların gücü, harbin neticesi ve ordusunun durumuna dayanamayan, halkını koruyamayan Ermanarik intihar etti. Bu mağlubiyetten sonra Ostrogotlar, iç işlerinde serbest, dışta ise Hunlara bağlı olarak tahakküm altına girdiler. Ermanarik'in ölümünden sonra tahta Ostrogot kral ailesi Amal kolundan Vithimer seçildi. Fakat Vithimer'in Hun hâkimiyetinden kurtulma teşebbüslerini haber alan Balamir ordusuyla harekete geçti. Amal ailesinden ve Vithimer'in silah arkadaşı Gensimund'un da yardımıyla Güney Ukrayna'daki Erak nehri kıyısındaki savaşta Hunlar Vithimer'e saldırdılar. Bu harpte Balamir mızrağını Vithimer'in alnına saplayarak onu öldürdü[76].

Artık Ostrogotlar, Hunların tamamiyle tahakkümü altına girmişler ve onların her arzusunu yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Vithimer'in yerine Ermanarik'in oğlu Hunimund[77] Ostrogotların başına geçti. Hunimund Hunların emri altında Pannonia'da bulunan Sueb-Quadlar'a yapılan baskına katıldı. Yeğeni Vandalarius yönetimindeki Vandalların sürülmesinde rol oynadı. Hunimund'un halefi olan ve Hunlar zamanında son Ostrogot beyi olan Thorismund ise, Karpat bölgesinde yaşayan Gepidlerin baskını sırasında hayatını kaybetti. Thorismund'un ölümü ile Amal kral ailesinin hükümdar dalı kurudu. Uzaktan akraba olan beyleri başa geçirmeye ise Hunların ihtiyacı yoktu[78]. Jordanes bu durumu şöyle anlatmaktadır: "O (Thorismund) öldüğünde, Ostrogotlar onun o kadar çok yasını tuttular ki, 40 yıl boyunca Thron'da onun anısı dudaklarda hep yaşasın diye hiçbir yeni kral çıkarmadılar"[79]. Kendi beylerini seçemeyecek kadar aciz ve Hun boyunduruğu altında olan Ostrogotlar, tarihî kaynaklara bu durumlarını ancak yukarıdaki satırlarla açıklamaya çalışmışlardır[80].

[76] Iordanes, *Romana et Getica*, s. 91-92; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 320-330; O. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, Wien-Köln-Groz, 1978, s. 13-20; C. Brady, *The Legend of Ermanaric*, Berkeley, 1949, s. 18-19; H. Wolfram, *History of The Gotlıs*, California, 1987, s. 70 vd.

[77] "Hun ağızlı", "Hunların hâkimiyeti altında bulunan" manasına gelen Hunimund ismi de, Ostrogotlar üzerindeki Hun hâkimiyetinin ve nüfuzunun bir başka göstergesi idi. F. Altheim, *aynı eser*, s. 180; O. Maenchen-Helfen, *Pseudo-Huns*, s. 105-106; D. Sinor, *Autour d'une Migration du Peuples au V Siecle*, Inner Asia And Its Contacts With Medieval Europe, London, 1977, s. 29-30; I. Bóna, *aynı eser*, s. 12.

[78] A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Cambridge, 1936, s. 24 vd.; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991, s. 12.

[79] Iordanes, *aynı eser*, s. 78.

[80] I. Bóna, *aynı eser*, s. 13; A. Thierry, *aynı eser*, s. 15-17.

Balamir idaresindeki Hunlar, Ostrogotları mağlûp ettikten sonra, Vithimer'in öldürülmesi ile batıya doğru kaçan bir kısım Ostrogotları takibe başladılar. Bunlar kendilerine lider olarak Vithimer'in oğlu çocuk yaştaki Viderik'i seçtiler. Ama gerçek yetki komutanlardan Ostrogot Alatheus ve Alan Saphrax'ın elinde bulunuyordu. Sayısı belli olmayan ve yorgunluktan bitap düşmüş olan bu Ostrogot savaşçıları, kendilerini kabul etmeleri isteğiyle Vizigotların yanına kaçtılar. Bu durum Vizigotları, onların peşinden gelen Hun tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı[81].

Hunların Ostrogotları mağlûp etmesine dair Ammianus Marcellinus şunları yazmaktadır: "Hunlar, Alanları mağlûp edip, onlarla ittifak antlaşması yaptıktan sonra, onlarla birlikte oldukça zengin olan Ermanarichus'un bölgesine çok kanlı ani saldırılarda bulundular. Oldukça savaşçı olan Hunlar, komşu kavimleri korkutmuştur. Çünkü onların bir çok yiğitlikleri vardır. Korku ile, bu ani fırtınanın şiddetinde Ermanarik'a darbe indirildi. O uzun zamandır kendini en iyi şekilde korumuş ve ayakta durabilmişti. Ancak söylentiler geniş etki alanı yarattı ve muhtemel tehlikelerin korkusu ile hayatına son verdi ve bu büyük korkuların dehşetine bir nokta koydu. Onun ölümünden sonra, Vithimeris belli bir süre krallık yaptı. Hunlara güvenerek kendi bölgesini almak için ödeme yaptı. Ancak, dayandığı bir çok mağlubiyetten sonra muharebede öldü. Onun küçük oğlunun dönemindeki isini Viderikus'tur, işlerin yönetimi Alatheus ve Saphrax tarafından üstlenilmiştir. Onlar yiğitlikleriyle tanınırlar. Ama şartların ağırlığı onları yerlerini terketmeye zorladı. Hister (Tuna) ve Borgsthenes arasında ki oldukça geniş bir ova boyunca akan Dinyester nehrine gelene kadar, tedbirli olarak geri çekildiler..."[82].

Uzun süreden beri Vizigotların kralı olan ve bugünkü Romanya'nın bulunduğu bölgeye yerleşen Athanarik, Ostrogotların mağlûp edilmesi, Hunların ilerlemesi karşısında ülkesini savunmaya karar verdi. Athanarik'in, ülkesinin düzlük alanda kurulu olması ve ordusunun şöhreti böyle bir kararı almasında etkili oldu. Çünkü, Doğu Roma ordularına karşı yıllarca başarıyla süren ayaklanmanın üzerinden daha kısa bir süre geçmişti[83].

[81] Iordanes, *aynı eser*, s. 93 vd.; Zosimus, *Historiae, IV*, neşr. L. Mundelssohn, Leipzig, 1887, s. 35.

[82] A.Marcellinus, s. 394 vd.

[83] E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, II*, s. 415-416; F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 85 vd.

Athanarik Vizigotların ordusuyla hemen ülkesinin doğu sınırına, Dinyester'in dik kıyılarına çekilerek orada savunma yeri hazırladı. Karargâh, araba ve çukurlarla iyice tahkim edildi. Athanarik emniyette olduğunu zannediyordu. Yalnızca nehirle korunma altında değildi. Nehrin önüne koydurttuğu 30 km'lik alanda güçlü bir öncü kuvveti de vardı. Yani iyice hazırlıklı olarak tanınmayan düşmanını bekliyor ve hiçbir sürprizden korkmuyordu. Böylece günler geçti. Fakat günün birinde sabahın çok erken saatinde, ansızın oklar karargahı sarsmaya başladı. Uzakta, Gotların atış alanlarının dışında, disiplinli süvari gurupları dolanıyor ve yabancı bir dilde kumanda sözcüğüyle, aynı anda, korkuyla karşılarında duran Vizigotların üzerine oklarını fırlatıyorlardı. Güneş doğduğunda karargahta yalnızca ölüler vardı. Sağ kalanlar çözülmüş ve dağılmışlardı. Büyük kısmı güneye, Athanarik ve maiyeti batıya Karpatlar'a kaçmıştı (376)[84].

Dinyester kıyılarında Vizigotların başına gelenler, Hunlar ile ilk kez karşılaşan batılı bir çok kavmin başına da geldi. Hunlar, Gotların öncüleriyle uğraşmadılar. Onları dikkatlice farkettirmeden kuşattılar. Ay ışığının aydınlattığı bir gecede, rakiplerinin çok zor geçilir dedikleri nehri geçtiler[85].

Dinyester kıyısındaki savaş, Hun savaş tarzına göre incelenecek olursa, Hunların, yalnızca Got öncülerini gözetliyerek, ama buna karşılık Athanarik'in karargahının keşfini yapmıyarak ciddi bir taktik hatasına düştükleri görülür. Gotların karargahı büyük bir ormanın yakınlarında bulunuyordu. Athanarik ve ordusunun tamamının yok olmaktan kurtulması ancak böyle mümkün olmuştu. Ormana kaçan Gotlar herşeylerini bırakarak canlarını kurtarmışlardı[86].

Buna rağmen Gotlarla Hunlar arasındaki savaş henüz bitmemişti. Oysa bu sefer hakkında yeteri kadar bilgi alamayan Romalılar, Hunların, Gotları "ganimet yükü altında hemen hemen tamamen kırarak" bıraktuklarını düşünüyorlardı. Çünkü Hun savaş stratejisini henüz bilmiyorlardı. Yani yenilen düşmanı tamamen mahvolana kadar izleme[87]. Olayların buraya kadarki gelişimi Sozomenos'un kilise öykülerinde şöyle aktarılmıştı: "Hunlar Gotları ilk saldırıda az vurdular, ama daha sonraki bir savaşta büyük bir güçle onların

[84] I. Bóna, *aynı eser*, s. 9; H. Wolfram, *aynı eser*, s. 105-113.

[85] O. J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 20 vd.; Aynı mlf., *The World of the Huns*, London, 1973, s. 50 vd.

[86] I. Bóna, *aynı eser*, s. 10; Iordanes, *Romana et Getica*, s. 95.

[87] B. Szász, *A Húnok Története, Attila Nagykiraly*, Budapest, 1943, s. 114.

ülkesinin tamamını ele geçirdiler"[88]. Hunların yeni hikâyesini 410 yılına kadar yazan Zosimos ise, Hunların, pek çok kereler kan banyoları gösterisi ve şimşek gibi hızlı savaşçılarının ok yağmurları yaptıklarını, Tuna kıyılarında oturan şaşkına dönmüş "İskitler" (Gotları)'i ülkelerini terketmeye zorladıklarını bildirmiştir[89].

Hunların müthiş saldırısı karşısında ordusu dağılan Athanarik, kendisine bağlı kitlelerle Olt ve Tuna ırmakları arasına oradan da Karpatlar'ı geçerek Macar ovasına sığındı. Fakat Batı Gotlarını büyük bir kısmı kendisini değil, krallıkta eski rakibi Fritigern'i takip ettiler. Peşlerinden gelen Hunlar, Alavivus ve Fritigern tarafından kumanda edilen Vizigot ordularını mağlûp ederek dağıttılar. Panik içerisinde bulunan Gotlar, Hun dehşetinden kurtulmanın tek yolu olduğunu düşünüyorlardı. Bu da Hunlar ile kendileri arasında Tuna'nın olmasını, yani Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde mülteci olarak kalınmasını istiyorlardı. Doğu Roma İmparatorluğu ise uzun süre, çok sayıdaki Got saldırıları ile karşı karşıya kalmıştı. Onlar, Gotları, Hun saldırılarından önce yıkılamıyacak bir güç olarak görüyorlardı. Bu sebeple Roma İmparatorluğu'nun, topraklarına yerleşilmesine izin verip vermeyeceği bilinmiyordu. Kendisine bağlı Gotlarla Balkan dağlarında ve ormanlarında dolaşan Athanarik, gururundan dolayı böyle bir talepte bulunmayarak Transilvanya bölgesinde kalmayı yeğledi. Fritigern liderliğindeki çok sayıdaki Batı Gotlarının bu isteği İmparator Valens (364-378)'e iletildi. İmparatorluk konseyindeki tartışmadan sonra, İmparatorluk sınırları içerisine Gotların yerleşmesine izin verildi[90]. Zaten Gotlar Hun baskısı karşısında daha önce bin bir güçlük, tehlike içerisinde kayık ve sallarla Tuna'yı geçmişlerdi. Bu izinle yaşlı erkekler, kadınlar, çocuklarla birlikte iki yüzbinden fazla savaşçının mülteci olarak imparatorluk topraklarına yerleştiği söylenmekteydi[91].

Romalılar mültecilere ilk başta insanca muamele ettiler. Çünkü onları sınır boylarındaki tarım alanlarında çalışacak diri işçiler, nüfusun gittikçe küçülmesini önleyecek ve imparatorluğa yeni güç verecek insanlar olarak düşünüyorlardı. Ayrıca imparator Valens büyük bir ordu reformu tasarlıyor ve mülteci barbarları asıl orduyu teşkil edecek askerler olarak değerlendiriyordu. Bu sebeple Gotların üzerinde güç sahibi olan liderleri Fritigern ile

[88] Sozomenos, *Ecclesiastica Historia, II*, 1860, s. 661-666.
[89] *Zosimos, IV*, s. 223-236.
[90] P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 57 vd.; I. Bóna, *aynı eser, s.* 11 vd.
[91] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 366; H. Wolfram, *aynı eser*, s. 130 vd.

antlaşma imzaladı[92]. Fakat durum istenildiği gibi iyi gitmedi. Gotların ihtiyaçlarının karşılanması için, zaten zor durumda olan imparatorluk tarafından tedbir alınmadı. Kısa bir süre sonra mülteciler arasında büyük bir yiyecek sıkıntısı baş gösterdi. Gerekli olan şeyler çok fahiş fiyatla satılıyordu. Gotların çoğu kendilerini ve çocuklarını hayatta kalabilmek gayesiyle köle olarak sattılar. İmparatorluk idarecilerinin ve komutanlarının aksi tutumlarına rağmen, askerler ortamdan yararlanarak kadın ve kızlarını açlıktan kurtulmaları karşılığında ahlak dışı yollara sevk ettiler. Bu utanç verici muamele Gotlar arasında büyük bir kine sebep oldu. 377 yılı başında Marcianopolis civarında, Romalı askerler ile Gotların bir bölümü arasında çıkan karışıklık tüm mültecilerin baş kaldırmasına sebep oldu. Gotlar, Kuzey Balkanlar üzerinden tüm ülkeyi ele geçirmek için ustalıkla harekete geçtiler. Bir çok yer yağma ve talan oldu. Sadece müstahkem şehirler bundan kurtulabildi[93]. İran'dan savaştan dönen Roma ordusu Gotları sıkıştırmak istediyse de, Haemus dağları ve Tuna arasındaki bölgede Got lideri Fritigern, keskin bir dönüş yaparak az sayıdaki Hun-Alan birlikleri ile ittifak yaptı. Bu sırada Makedonya ve Trakya'da dolaşan Hun birliklerinden kaçan Doğu Gotları'nın kralı çocuk yaştaki Viderik ile komutanlar Alatheus ve Saphrax Tuna'da göründüler. Viderik ve sayısı belli olmayan, yorgunluktan bitkin düşmüş olan kuvvetleri Romalılar tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine bunların da katılmasıyla, Gotlar İstanbul'a kadar bütün Trakya'yı baştan başa tahrip ettiler (377 sonları). Gotlarla ittifak yapan Hun-Alan kıtaları ise, Romalıların emrinde olan ve Balkan dağlarındaki müstahkem geçitlerini meydana getiren Limes'lerde küçük bir gruptu[94].

378'de Doğu Roma İmparatoru Valens, Batı Roma İmparatoru Gratianus'un yardımcı kuvvetleri gelmeden ordusunun başında hareket etti. Gotlarla Edirne civarında karşılaştı. Çıkan savaş Romalıların hezimetiyle sonuçlandı. İmparator harp meydanında öldürüldü (9 Ağustos 378). Doğu Roma ordusunun büyük bir kısmı telef oldu. Fritigern, bu zaferi Doğu Gotları komutanı Alatheus ve Saphrax ile Hun-Alan yardımcı birliklerinin ani baskınlarına borçlu idi[95]. Bu arada Gotlar, kazandıkları zaferin tüm avantajını de-

[92] *Eunapius Sardianus*, neşr. C. Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum, IV, Paris, 1851, s. 29 vd.

[93] P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 60; A. Thierry, *aynı eser*, s. 17-21.

[94] T. Nagy, *The Last Century of Pannonia in the Judgement of a New Monograph*, Acta Antiqua, 19, 1971, s. 316-337.

[95] *Eunapius Sardianus*, s. 30-33; A. Nalet-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925, s. 413-415.

ğerlendiremedi. Açık bir sahada Roma ordularına karşı savunma yapmalarına rağmen, organizasyon eksikliği ve uygun kuşatma donanımına sahip olmadıkları için Edirne, Heraclea, İstanbul gibi müstahkem şehirleri ele geçiremediler[96].

Gotlar, İllyria'a kadar vardıkları, İtalya'nın karşısındaki Juli Alpler civarına yaklaştıkları halde, atakları bir kaç ay geçmeden çıkmaza girdi. Doğu Roma İmparatorluğu tahtına Valens'ten sonra I. Theodosios çıktı (379-395). Theodosios derhal ordudaki disiplini arttırarak Gotları sindirmeye çalıştı. Fakat onları imparatorluğun dışına çıkarmayı başaramadı. Gotlar ve Romalılar uzun süren savaşlar dolayısıyla yorgun düşmüşlerdi. Bu sebeple aralarında antlaşmaya vardılar. Alatheus ve Saphrax idaresindeki Doğu Gotları ile Hun-Alan kuvvetleri Pannonia ve Moesia'nın üst bölgesine; Batı Gotları ise Moesia'nın alt bölgesine yerleştirildiler. Bu durum tüm Gotların bir araya gelmesi demekti. Onlar, kendi kanunlarını yapma ve prenslerini seçme hakkına sahiptiler. Vergi ve haraçtan muaf idiler. Sınırları korumak, savaşta Roma ordusuna kendi reisleri komutasında asker göndermekle mükellef idiler[97].I. Theodosios'un hükümranlığı sırasında Batı Gotları sessiz kaldı ve iç karışıklıklarda imparatora yardım dahi ettiler. Fakat Theodosios'tan sonra yerine geçen dirayetsiz oğlu Arkadius (395-408) zamanında Batı Gotları tekrar hareketlenmeye başladılar[98]. Fritigern'in ölümünden sonra, Batı Gotları'nın başında Alarik isimli yetenekli bir lider görüldü. Hırslı bir kimse olan Alarik, Batı Gotlarını açıkça isyana teşvik etti. Bu arada O, emrindekilerle bugünkü Yunanistan'a girerek Atina ve Sparta gibi çok ünlü şehirleri işgal etti. Roma ordusu onu kontrol etmek istedi (398). Fakat Batı Gotlarının kontrol edilebileceğini ama hâkimiyet altına alınamayacaklarını anlayan imparator, Alarik'e büyük bir makam vermek suretiyle Gotları tekrar eski konumlarına getirmeye çalıştı. Ona İllyria valiliğinde orduyu yönetme yetkisi verdi[99].

[96] *Olympiodori Thebaei*, neşr. C. Müller, *aynı eser*, *s.* 63; *Sozomenus*, Ecclesiactica Historia, II, 1860, s. 766-770.

[97] O. Maenchen-Helfen, *The Word of the Huns*, s. 60-65; H. Wolfram, *Geschichte Der Goten*, *s.* 89 vd.; E. Stein, *Histoire du Bas Empire, I*, Amsterdam, 1968, s. 188-189.

[98] F. Altheim, *Attila...*, s. 90 vd.; E. A. Thompson, *A History of Attila and Huns*, Oxford, 1948, s. 24-25; L. Várady, *Das Letzte Jahrhundert Pannoniens 376-476*, Budapest, 1969, s. 76 vd.

[99] Zosimus, *Historiae, V*, 5-7; T. Hodgkin, *Italy and Her Invaders, I*, Oxford, 1892, s. 280 vd.; G. Ostrogorsky (Türk. terc. F. Işıltan), *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara, 1986, s. 50-51.

Hunların ortaya çıkışı Romalılar üzerinde sürpriz bir etki yaptı. Romalı askerler, asırlardır kuzeyin yüksek kesimlerinde, Ren kıyılarında, İngiltere'de, İspanya'da, Nil ve Anadolu'da yabancı kavimlere karşı savaşıyorlardı. Kendilerini yabancı harb tekniğine ve silahlarına karşı korumayı öğrenmişlerdi. Kendi orduları içerisinde çok sayıda barbar kavimlerden teşkil edilmiş yardımcı askerler bulunuyordu. Hülasa bölgedeki yabancı kavimleri yeterince tanıyorlardı. Fakat hiç bilmedikleri Hunların ilk ortaya çıkışları herkeste büyük bir korku uyandırdı. Hunlarla birlikte yaşayanların anlattıkları bu korkuyu daha da arttırıyordu. Hiç kimsenin daha önce bu doğululardan ne akrabası vardı ne de hiç kimse onlardan birini gördü veya duydu[100].

Hunların Romalılar tarafından tanınması ve onlarla münasebete geçilmesinden sonra bazı Lâtin ve Bizans kaynaklarında şu malûmat verilmektedir:

"Uzaklarda doğunun en kenarında, İskitya'da bir boy yaşıyor. Buz gibi Tanais'in ötesinde; Kuzeyde hiçbir zaman ondan daha kötü şöhretlisi yaşamamış; Adetleri bile korkunç. Öldürülmüş ana baba onlara güzel ve saygın geliyor." (Claudius Claudianus)[101].

"Ulaşılması imkânsız dağlık bölgelerde yaşayan Hunlar, birden bire korkunç bir kuvvetle Gotlara saldırıp onları kargaşaya soktuktan sonra, oturdukları yerlerden sürdüler. Gotlar kaçışlarında Tuna nehrini geçtiler." (Orosius)[102].

"376 yılında Tuna'nın öbür tarafında yaşayan İskitlere barbarlar saldırdı. Şimdiye kadar görünmemiş bu kavim birdenbire ortaya çıktı. Onlara Hunlar dendi. İsimlerini, İskit bir kraldan mı, yoksa maymuna benzeyen savaş heveslisi bir milletten mi aldıkları belli değildir. Yoksa o zamanlar Asya'dan Avrupa'ya mı gelmişler? Çünkü o zaman bataklıklarla dolu boğazın kuruduğu ve onların böylece Avrupa'ya geldiği söylenmektedir. Atla, kadınlarla, çocuklarla gelip İskitlere saldırmışlardır. Atları üzerinde savaşmışlar ve oklarıyla çok kan akıtmışlardır. Böylece sağ kalan İskitler oturdukları bölgeden vazgeçip Tuna'nın öbür tarafına kaçmışlardır." (Zosimus)[103].

[100] H. Homeyer, *Attila*, Berlin, 1951, s. 7-8; F. Altheim, *Das Auftreten Der Hunnen in Europa*, Acad. Sci. Hung., 2, 1952, s. 270-75; E. Schafron, *Zur Geschichte Der Hunnen in Europa*, Welt als Geschichte, 17, 1957, s. 90-100.

[101] H. Homeyer, *aynı eser*, s. 20.

[102] C. A. Macartney, *Studies On the Earliest Hungarian Historical Sources*, Oxford, 1951, s. 154, .156.

[103] *Zosimi Comitis et exadvocati fisci historia Nova*, neşr. L. Mendelssohn, Lipsiae, 1887, IV, 20.

"....Hunlar, Gotlara ilk etapta hafif bir saldırı gerçekleştirmiş, daha sonra ise şiddetli bir saldırı ile tüm yerleşim bölgelerini ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Gotlar Roma bölgelerine kaçıp, nehri geçtikten sonra imparatorun yanına gidip ülkelerine yerleşmek istediler. Bunun karşılığında ileride Romalılara yardım grupları oluşturacaklarına dair söz verdiler." (Sozomenos)[104].

Sokrates isimli bir Bizanslı kilise tarihçisi bu konuda şu bilgileri vermektedir: "İmparator, gelen orduyu karşılamak amacıyla şehrin dış kıyısına geldiğinde askerler onu öldürdüler. Tek başına hükümdar olmayı istemek ve Hunları Roma bölgesine getirmekle suçlanıyordu. Çünkü, o tarihlerde Hunlar, Armenia'yı ve doğuda bazı yerleri işgal etmişlerdi"[105].

Hieronymos, 395-396 yıllarına ait mektuplarında şunları yazmaktadır: "...tam ben kadınların bulunduğu bir yeri ararken haberciler, her yerde cinayet işleyen, saldırılar yapan, tehlikeli atlar üzerinde ilerleyen Hun akıncılarının saldırıya geçtikleri haberini getirdiler. Roma ordusu o sıralarda İtalya'da iç savaşlarla uğraşıyordu. Hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkıveriyorlardı. Din, kadın, çocuk demeden hepsini öldürüyor ve hiç kimseye acımıyorlardı. Onların bitmek tükenmek bilmeyen altın istekleri vardı. Bu yüzden asıl amaçları Kudüs'e girmekti. Bizler de o zamanlar gemilerimizi hazırlayıp kıyıda beklemek zorundaydık. Denizde kasırgalar olduğu halde gemilerimizin batmasından çok, o barbarlardan korkuyorduk"[106].

Aynı olay kiliseye ait kayıtlarda şöyle anlatılmaktadır: "Zamanımızın çöküşünü düşündükçe tüylerim ürperiyor. 20 yıldır Roma kanı bir çok yerde insafsızca akıtılıyor. İskitya, Trakya, Makedonya, Dalmaçya ve daha bir çok yer Gotlar, Sarmatlar, Alanlar, Hunlar tarafından işgal edilmiştir. Bir çok kadınımız, genç kızımız ve asil yaşayan insanlarımızın hayatı saygısızca mahvedilmiştir. Piskoposlar yakalanmış, papaz ve başka bir çok muhterem insan öldürülmüştür. Kiliseler ahıra dönüştürülmüştür. Her tarafta acı, korku ve ölüm görülmüştür. Roma dünyası yok oluyor ama biz etkilenmiyoruz. Barbarların hâkimiyetleri altına aldıkları Yunanistan kimbilir nasıl bir durumdadır. Önce doğunun bu skandaldan korunacağı söylenmiştir. Ancak geçen yıl Kafkasya dağlarında saldırılar gerçekleştirilmiş ve büyük bölgeler ele geçi-

[104] *Sozomenus*, Historia, II, s. 665.
[105] H. Homeyer, *Attila*, s. 27-28.
[106] H. Homeyer, *aynı eser*, s. 28.

rilmiştir. Ne çok manastır elimizden alındı, ne çok nehir insan kanıyla sulandı"[107].

Ammianus Marcellinus ise Batı Gotları'nın yenilmesi ve Doğu Roma ile harp hakkında şunları yazmaktadır: "...Ermanarik'in bölgesine çok kanlı ani saldırılar yaptılar. Oldukça savaşçı monarşi, komşu kavimleri korkutmuştur. Çünkü onların bir çok yiğitlikleri vardır. Korku ile, onlara fırtına gibi ani bir darbe indirildi. Uzun zamandır kendini en iyi şekilde korudu ve ayakta durmuşunu sürdürdü. Ancak söylentiler geniş etki alanı oluşturdu. Olması gereken tehlikelerin korkusu geniş olarak ortaya çıktı.

Ermanarik'in vefatından sonra Vithimius, onlara karşı ayakta durdu ve belli bir süre için krallık yaptı. Hunlara güvenerek kendi bölgesini almak için ödeme yaptı. Ancak bir çok mağlubiyetten sonra muharebede öldü. Onun küçük oğlunun dönemindeki adı Viderik'tir. İşlerin yönetimi Alatheus ve Saphrax tarafından üstlenilmiştir. Bunlar yiğitlikleriyle tanınırlar. Ama, şartlar onların güven içindeki yerlerini terketmeye zorladı. Tuna ve Borysthenes (Dinyeper) arasındaki oldukça geniş ova boyunca akan Dinyester nehrine gelene kadar tedbirli olarak geri çekildiler.

Thüringler'in şefi Athanarik, kendi toprakları üzerinde kalmaya kalkıştı. Daha öncekiler gibi saldırıya uğradıklarında tüm direnişini göstermeye hazırdı. Buna bağlı olarak, karargâhını Dinyester'in kıyısına kurdu. Uygun olarak Greuthungi'nin belli bir uzaklığındadır. Munderichus'u, Lagarimanus ve bir çok yüksek rütbeli insanla birlikte 20 mil mesafeye görevli olarak gönderdi. Düşmanların ilerlemelerini, orduların savaşa hazırlanmalarını gözlemek için bu bölgeye gönderildiler. Ancak, sonuç onun beklediğinden değişik oldu. Sonuçlara varmakta kurnaz olan Hunlar, biraz fazlaca büyük kuvvetin varlığından şüphelenmişlerdi.Gördükleri askerî taburları önemsemediler. Bu taburlar kendilerini dinlenmek gayesiyle dağıtmışlardı. Ay ışığı, gecenin karanlığını dağıttığında, görünen en iyi yolu kendilerine seçtiler. Nehri sığ yerinden yürüyerek geçtiler. Korkusuzca, belli bir uzaklıktaki düşmanı uyandırmadan Athanarik'in üzerine çok hızlı bir atak yaptılar. Onların ilk hücumu ile sersemlediği için, dik dağların sığınılacak yerlerine kaçtı. Bu arada Hunlar bir kaç adamlarını da kaybettiler. Athanarik, bu beklenmeyen saldırıdan rahatsız olmuş ve hala neler olabileceğinin korkusunu daha fazla yaşıyordu. Yüksek duvarlar inşa ettirmiş ve Gerasus nehrinin kıyısındaki Ta-

[107] H. Homeyer, *aynı eser*, s. 30-31.

ifal eteklerinde Tuna'dan oldukça uzakta, acele olarak fakat dikkatle inşa edilen bariyer onun güvenliğini garanti edecekti. Ama bu iyi planlanmış iş devam ederken Hunlar onun üzerine çok hızlı saldırdılar. Bir kerede onu yendiler ve ganimet olarak, pek ümitli olmadıkları girişimden çok fazla yüklü dönemediler. Bununla beraber, haberler geniş olarak diğer Gotlar arasında da yayıldığında, ki bu insanların şimdiye kadar dünyanın kuytu köşelerinde saklanmış oldukları bilinmemektedir, tıpkı yüksek dağlardaki kar fırtınası gibi, yollarındaki herşeyi yok etmeleri görülüyordu. Hayatın gereklerinin eksikliği ile tükenen insanların büyük kısmı, Athanarik'i terketmişlerdir. Vahşilerin bilmedikleri yerlerde evler bulmak için yerlerini değiştirdiler. Ve Trakya'da onlara teklif edilen yeri seçmek için uzun uzun düşündüler. Bunun iki nedeni vardı: Oldukça bereketli topraklara sahip oldukları için ve Tuna'nın sele elverişli olması nedeniyle uzun süre kararsız kaldılar. Ayrıca bir savaş sırasında yıldırımlara da maruz kaldılar ve kavmin geri kalanı da bu plana katılmışdır. Thüring Gotları olarak tanınanların büyük kısmı, topraklarından sürülerek, savaşta itaat ve yardım sözü vermeleri şartıyla, Valens'in rızası ile Romalılar tarafından Trakya'ya getirildiler. Greuthungi de, Gotların diğer bölümüdür, gizlice salların üzerinde Tuna nehrini geçtiler.

Alavivus'un kılavuzluğunda, Tuna nehrinin kıyılarını ele geçirdiler ve Valens'e elçileri hürmetkâr ve kabul edilebilir ricalarla gönderdiler ve sadece barış içinde bir hayat değil, aynı zamanda şartlar gerektiğinde yardım tedarik etme sözlerini verdiler. Bu, yabancı topraklarda oluyorken, kuzeydeki insanları sarsan ve ortak olmayan şiddetli hareketin söylentileri ürkütücü şekilde dışarıya yayılıyordu; Marcoman topraklarından Pontus'a kadar olan Quad topraklarına uzanan bölgenin tamanında vahşi, bilinmeyen insanlar, ani bir şiddetle bulundukları yerlerden sürülüyorlardı. Bu insanlar Tuna nehri civarında avare şekilde dolaşıyorlar ve gidecekleri yerleri olmadığı için dağınık haldeydiler.

Yiyecek kıtlığından öleceklerdi; yaşamın bütün ihtiyaçları güçlü şehirlere alınmıştı, hatta bu ve buna benzer diğer operasyonlardan habersiz olanların dışında hiçbir düşman, bu şehirleri kuşatma girişiminde bulunmamıştır. Richomeres, Galya'ya 377'den sonra döndü, Hala savaş çıkma ihtimali büyük olduğundan oradan yardım getirmek için Galya'ya dönmüştür. Bunların hepsi, Gratian ve Merabaudes konsüllüklerinde olmuştur.

Valens, savaşın üzücü sonuçlarını duyduğu sırada, kendisine geçici olarak süvari alayının komutası verilen Saturninus'u, Traianus ve Profuturius'a

yardımı vermek için gönderdi. Aynı esnada durum değişti, çünkü İskitya ve Moesia topraklarında yiyecek olarak kullanılabilecek herşey tükenmişti, barbarlar vahşilik ve açlıkla sürüldüler, kaçabilenlerle kavga ettiler. Bizim adamlarımızla onların yaptıkları kuşatma ve istilâ etme girişimlerinden sonra, büyük ganimetleri ele geçirme ümidiyle Hunların ve Alanların bazıları ile ittifak sağlayarak zorluklara dayanmışlardır. Saturninus, çoktan ileri sınır karakollarına varıp bunları bir çizgide aranje ettiği için, bunu duyar duymaz, orduları toplayıp, geri çekilmeye hazırlandı; Planı aptalca değildi. Barbarların büyük bir topluluğu, bir nehir gibi bariyerlere girecek ve suyun şiddetli akışı ile birdenbire ileri doğru gidecekler, daha önceden haberleri olan, şiddetle izlenen noktaları, geri dönerek tahrip etmeleri mümkün olamayacaktır.

Gotlar, Hun ve Alan kuvvetlerine kendilerine katılmaları için rüşvet teklif ettikten sonra, İstanbul'a başarısız bir harekat yaparlar. Toulouse'den öteye genel kumandan olan Julius, hangi vasıflarla Gotların doğu eyaletlerini kurtarmıştır? Bundan sonra Gotlar, yaz mevsiminde uzun olmayan gecelerin tamamında büyük dikkat içinde oldular,yaralarını kendi doğal tedavi usullerinin kullanarak tedavi ettiler. Gün doğduğunda, zihinleri bu yolu göstermektedir (planları gereği), devamlı şüphe ve tedirginlik içinde oldukları için, nereye dönmeleri gerektiğini bilememektedirler. Büyük tartışma ve konuşmalardan sonra Perinthus'un sahipliğini almaya karar verdiler ve evlerin içlerine kadar bilen firariler tarafından verilen bilgilere göre zenginliklerle dopdolu olan komşu şehirlerden sonra Perinthus'u seçmişlerdir. Bu kararı takiben, karşı koyulmaksızın ve harap etmeksizin bölgenin tamamını soyarak ve ateşe vererek yavaş yavaş ilerlediler.

Vaktinde hareketlerinden sonra Hadrianopolis'de kuşatılanlar, güvenilir keşifçiler olarak bilinen öncülerden, komşu yerlerin düşmanların elinde olmadığını öğrenerek, geceyarısı yola çıktılar ve umumî yollardan gitmekten kaçınarak, hızlarını arttırıcı her türlü çabayı sarfederek, ağaçlık ve patikasız yerlerden geçerek, acele ile kendileri emniyet içerisinde iken, Philippopolis'e, oradan da Serdica'ya, diğerleri de bu bölgelerde Valens'i bulma ümidi ile Makedonya'ya doğru yol aldılar. Buraları iyi bilmedikleri için, savaş rüzgârlarının ortasına düşmüştü veya herhangi bir hızla bir kulübenin içine girmiş ve bu kulübe, onun yanarak öldüğü yer olarak düşünülmektedir. Ancak, Hunlara ve Alanlara katılan Gotlar, fazlasıyla savaşçı ve cesur insanlar olup, bir çok şiddetli tuzağın güçlüklerine karşı kuvvetlidirler, bu tuzakları

Fritigern'in sanatı ile yapıyorlardı ve bu tuzaklar Perinthus'un yakınındaki kamplarında kuruluyordu. Ancak önceki felaketlerin hatırası ile şehirlere yaklaşmaya ve saldırmaya gerçekten pek cesaret edemiyorlardı. Son derece bereketli toprakların tahribini azaltmak için bu topraklarda oturanları öldürdüler veya tutsak ettiler.

Buradan İstanbul'a hızlı bir yürüyüşe zorlandılar, İstanbul'un çok büyük hazine yığınları için hevesli bir şekilde, pusu korkusu nedeniyle kare düzeni alarak yürüdüler ve bazı ünlü şehirleri tahrip etme gücüne sahiptiler. Fakat, delicesine koşarlarken hemen hemen kapıların (surların) bariyerlerine çarptılar, takip eden olaylar tarafından kutsal bir güçle sanki kontrol edildiler. Saracens'in bir alay askeri ki; Saracens gizli hücum beklentilerine oldukça iyi adapte olmaktadır, son günlerde şehre çağrılmıştır, aniden görüş alanlarına girmiş olan barbarların göçebe aşiretlerine saldırma arzusundadırlar. Mücadele uzun ve inatçıydı ve her iki taraf eşit şartlara sahipti. Ancak, Asyalı asker alayı, daha önceden şahit olunmamış ilginç bir olaydan dolayı avantajlıdır.

Onların içinden bir tanesi, üzerindeki kuşak hariç çıplak ve uzun saçlısı, boğuk ve kasvetli feryatlarla Got ordusunun en güçlü bölgesine kamasını çekerek saldırır ve bir adamı öldürdükten sonra, dudaklarını adamın kan akan boynuna dayayarak kanı emer. Bu tuhaf, korkunç ve canavarca tarafları ile korku salan barbarlar, herhangi bir hareket girişimi olduğunda, kendilerine güvenli tavırlar gösteremiyorlar ve tereddütlü adımlarla ilerliyorlardı. Sonra onlar ilerledikçe uzunca duvar sıralarını gördükçe cesaretleri daha da kırıldı. Ev blokları geniş bir alanı kaplıyordu ve şehrin güzelliği onların gerisinde kalıyordu ve burada çok fazla bir nüfus ikamet ediyordu. Yakınlardaki dar bir boğaz ile Pontus Ege'den ayrılıyordu; Gotlar, onların hazırladıkları savaş malzemelerinin imal edildiği yerleri tahrip ediyorlardı. Büyük kayıplar vermelerinden daha fazla olarak kuzey eyaletlerine sürülerek cezalandırıldılar. Julius'un ayaklarından olabildiğince uzaklara yollandılar. Yollandıkları bölge onların deyimiyle "Venedik Alpleri" idi.

O zamanlarda, Toulouse'ye doğru olan orduların baş komutanı olan Tultus'un faydalı ve hızlı etkinliği göze çarpıyordu. Trakya'daki talihsiz olayları öğrenmesi üzerine, tamamı Romalı olan tüm liderlere gönderdiği gizli mektupla, daha önce kabul ettikleri ve çeşitli şehirlere ve kamplara dağıtılan Gotların şüphelenmeden kendilerine söz verilen mükafatları almak ümidiyle kenar mahallelere gelmek için kandırılmalarını ve aynı gün içinde teker teker kılıçtan geçirilmelerini emretmiştir. Bu açık gözce plan, gecikmeye ve

karışıklığa sebep olmadan başarıyla gerçekleştirildi. Böylece doğu eyaletleri büyük tehlikeden korunmuş oldu"[108].

Ayrıca Balamir ve Hunların birdenbire ortaya çıkan zaferlerinin, başarılarının sırrının, "krallarının mükemmel okçuları olduğu" çağdaşları Romalılar tarafından özellikle belirtiliyordu. Nitekim elleri müthiş bir isabetle hedefi buluyordu. Öfke ve savaş anında hedefi hiç şaşırmazlardı. Onların atışları mutlaka ölümü getirirdi. Bunun bilinen meşhur ilk örneği Balamir'in mızrağıyla ölen Vithimer'dir. Roma'da hiçbir zaman at ve süvarisi arasında böyle bir ahenk görülmedi. Atlarında sanki "çivilenmiş gibi" sanki "perçinlenmiş gibi" oturuyorlardı. Ayrı bir değerlendirmede ise "Kentaur'lar bile atlarıyla onlardan bu derece daha sıkı fıkı büyümemişlerdir. Romalıların gözünde çirkin ve dayanıklı atları inanılmaz işlerde yetenekli bozkır ırkı kar altında bile yiyecek bulmuştur" deniliyordu[109].

Hunlar yanlarında yedek atlar bulundurdukları için, yorulmuş atlarını dinlenmiş atlarla sürekli değiştirebilmişlerdi. Aynı devirlere ait eski bir kaynak onların iki, üç atı aynı anda idare edebilmelerini sihirbazlık olarak nitelendiriyor ve "uğursuz atları hep dinlenikti. Onların kendilerinin yorgun olmaları gerekirdi" diyordu[110]. Hunlu süvariler sezonluk silahşörler değildiler. Onlar kışın olduğu kadar yazın da iyi savaşabilirlerdi. Bu gerçeği Doğu Avrupa kavimlerinden sonra en iyi Romalılar öğrenmişler ve Hunların tesiriyle piyadelerden kurulu olan ordularını ok ve yay ile techizli süvarilerden teşkil etmeğe başlamışlardır. Hun süvarileri, küçüklükten itibaren at üzerinde yaşayan, at üzerinde iş gören, yiyen, içen, uyuyan bozkır insanının soyundan geliyorlardı[111].

Romalıların başlangıçta çözemediği at ve süvari arasındaki uyumun sırrı, o döneme ait arkeolojik buluntulardan açığa çıktığı gibi önü ve arkası yükseltilmiş rahat ve güvenli bir oturma sağlayan başlıklı eyerdi. Bu sayede Hun

[108] A. Marcellinus, *aynı eser*, s. 396 vd.

[109] I. Bóna, *aynı eser*, s. 13 vd.

[110] E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, 2*, s. 397-398. Nitekim Asya Hunları'ndan beri her Türk süvarisi savaşta iki at taşır ve atını koştururken onu dizleriyle yönetibilir, bunun sayesinde dört bir yana ok atabilirdi. Türk süvarisi ve atları daha dayanıklı olduğundan geç yorulur ve savaşın sonuna doğru üstünlükleri belirirdi. Tafsilat için bk. B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, s. 205; A. Donuk, *Kuruluşunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu*, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, 1991, s. 539.

[111] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 306-311; G. Fehér, *Türko-Bulgar, Macar ve Bunlara Akraba Olan Milletlerin Kültürü.-Türk Kültürünün Avrupaya Tesiri*, II. TTKZ, İstanbul, 1943, s. 315 vd.; J. Deér, *İstep Kültürü*, DTCFD, XII, 1-2, 1954, s. 173.

beyleri Doğu Roma İmparatoru I. Theodosios gibi kendilerinin attan düşerek ölmelerine fırsat vermiyorlardı[112]. Büyük bir maharetle ata binebilen Hunlar, en az beklenilen yerde ortaya çıkıyorlardı ve hızları ünlerinden önce gidiyordu. Onlar, "hızda eşsiz ve benzersiz", onlar "aptala çeviren bir hızla ileri atılıyorlar", "yüksek dağlardan kopup gelen kasırga gibi", "öyle ölçüsüz bir hızları var ki insan onları fark edene kadar, onlar karargâha dalıyorlar" gibi sıfatlarla tanımlanmaları, onların rakiplerini her zaman şaşırttıkları anlamına geliyordu[113].

Çok sayıda değil, küçük gruplarla saldırıyorlardı. 500-1000 adamdan oluşan bir birlik savaşa, aynı anda farklı yönlerden, uzaktan, birbiri ardına sık atılan ve korkunç isabetli ok yağmuru ile başlıyordu. Böylece düşmanlarına, onları yok edecek öldürücü darbeyi vuruyorlardı. Uzaklardan gelen bu ani hücuma karşı savunma okların menziline girmeden mümkün değildi ve de kör gibi Hunlar üzerine saldırmakla olabilirdi ki, bu da imkânsız gibi bir şeydi[114].

b- Uldız Devri ve Romalılarla İlk Münasebetler

376 yılındaki büyük fırtına ve kavimler hareketinden sonra Hunlar, aşağı yukarı 20 yıl boyunca Romalıların görüş alanından uzaklaştılar. Bu arada devletlerinin teşkilâtlanmasıyla uğraşıp, diğer kavimleri rahat bıraktılar[115]. Belki de 370'li yıllardaki Doğu Roma İmparatorluğu içlerine, Gotlar ve Alan-

[112] B. Szász, *aynı eser*, 521-22;I.Bóna,*aynı sere*,s.16.

[113] M. Neogoe, *Üç Bozkırlı*, (Türk. terc. M. Ülküsal) İstanbul, s. 25-26; G. Zichy, *A Steppék Régi Lovasnomadjai*, Budapest, 1936, s. 68. vd.

[114] I. Bóna, *aynı eser*, *s.* 17.

[115] Balamir'den sonra merkezi Hun yönetiminde kimin olduğu tam bilinmemektedir. Belki de 412-13 yıllarında Dalmacya sahil yolu ile Aquiliea'ya, oradan da Pannonia bölgesine ulaşarak Hun ülkesini ziyaret eden Bizans elçisi Olympiodoros'un büyük Hun kralı olarak ismini kaydettiği ve ok atmada usta olduğundan gayri hakkında bilgi bulunmayan Karaton (Türkçe siyah elbiseli) o sıralarda Hun hükümdarı idi. Yalnız bu arada Hun dış politikasına damgasını vuran ve Doğu-Batı Roma İmparatorlukları ile münasebetleri yürüten Uldız ise Batı kanadı sorumlusuydu. F. Altheim, *Geschichte Der Hunnun, I*, s. 185. vd.; C. Müller, *Olympiodorus*, Fragmenta Historicorum Graecorum, IV, s. 57, 61; C. D. Gordon, *The Age of Attila*, Mıchıgan, 1960, s. 59; V. Pádányi, *Dentu- Magyaria*, Veszprem, 1989, s. 248-249; O. Pritsak, *Ein Hunnisches Wort*, ZDMG, 104, 1954, s. 124-135; Aynı mlf., *The Hunnic Language of the Attila Clan*, *s.* 437-438. Bu arada Thompson, Karaton'dan önce Donatus diye birinin Hun hükümdarı olduğunu söylemiştir. Ayrıca kaynaklarda adından başka hiç bir bilgi olmayan Donatus'un öldürüldüğünü, yerine Karaton'un geçtiğini, daha sonra da Basık ve Kursık'ın Hun hükümdarı olduklarını da belirtmiştir. A. Thompson, *A History of Attila*, s. 58-60. Oysa bu bilgiler herhangi bir tarihi kaynak tarafından teyit edilememektedir. Zaten eserinin çoğu kısımlarını, günümüz siyaset sosyolojisi ve demokrasisi açısından kendi bakışı doğrultusundaki yorumları oluşturmaktadır.

lar ile birlikte yaptıkları, her tarafı yakıp yıktıkları savaşı biraz unutturdular. Hunların Avrupa önlerinde görülmeleri neticesinde Doğu Gotları ve Alanların bir kısmı ile, Batı Gotlarının ise tamamına yakını yerlerinden sürülerek Roma İmparatorluğu sınırlarına yerleştiler. Bu süre zarfında, coğrafî sebeplerden dolayı kavimler göçünün tüm sıkıntılarını hisseden devlet ise Doğu Roma İmparatorluğu oldu[116].

Yaklaşık 375-400 yılları arasında Hunlar, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları üzerinde direkt bir harekette bulunmadılar. Fakat bu arada İmparatorluktaki olayları da yakından takip ettiler.Nitekim, tarihçi Hieronymos'un da dediği gibi, ilk saldırıyı, Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları'nın birbirleri ile savaşa tutuştuklarını haber aldıklarında gerçekleştirdiler. Doğu Roma İmparatoru I. Theodosios birliklerini doğu bölgelerinden çekti. Hatta Tuna'nın güney kıyılarında oturan ve sınırlarını korumakla vazifeli Vizigotları da yanına aldı. Ordusuyla, imparator karşıtı Eugenius (394)'a karşı Alpler'e çekildi. Böylece Doğu ve Tuna'da sınırlar korumasız kaldı. Hunlar, 395 yılında kendilerini Romalılara hatırlatmak için bu uygun fırsatı kullanıdılar[117].

Hunlar, meşhur stratejilerine uygun olarak imparatorluğa iki farklı yönden saldırdılar. Ağırlık merkezi Tuna olan Batı kanadı tarafından organize edilen bir kısım Hunlar, önce donmuş olan Tuna'dan geçerek Moesia düzlüklerini zapt ettiler. Buradan Alpler'e kadar akınlar yapmayı denediler. Balkanlar, İllyria ve Trakya'ya kadar ilerliyerek tahrip ettiler. Hunların bu hareketi Romalılar'dan çok, 20 yıl önceki delişeti içlerinde taşıyan Gotlar'da büyük bir korku uyandırdı[118]. Merkezi Don nehri civarında bulunan doğu kanadı tarafından tertip edilen ve Basık ile Kursık adlı iki bey tarafından idare edilen bir kısım Hunlar ise Kafkasya üzerinden Küçük Asya (Anadolu) ve Suriye'ye saldırdılar. Bu Anadolu akını sırasında Hunlar, bugünkü Erzurum, Karasu ile Fırat'ı geçerek Malatya ve Çukurova bölgesine kadar ilerlemişler, Urfa ile Antalya'yı kuşatıp, Suriye'ye gelerek Kudüs taraflarına varmışlardır. Orta Anadolu'ya Kayseri-Ankara civarına kadar gittikten sonra, Azerbaycan-Bakü yolu ile merkezlerine geri dönmüşlerdir. Gerçekleştirilen bu akınlar planlı olmuş ve yerleşilerek vatan haline getirilecek en müsait toprakları

[116] E. Gibbon, *aynı eser, II*, s. 69 vd.; A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, Oxford, 1973, s. 152-153, 176 vd.

[117] I. Bóna, *aynı eser*, s. 18; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, New York, 1971, s. 64-66.

[118] B. Szász, *aynı eser*, s. 23; A. Ferrill, *aynı eser*, s. 90-91.

bulma gayesi taşımıştır. Bu durum, Doğu Roma İmparatorluğu kadar Sasanileri de telaşlandırmış ve korkuya sevk etmiştir[119].

M.S. 375-400 yılları arasında Avrupa'da faal bir harekette bulunmayan Hunlardan küçük bir grup, Tuna'nın güneyindeki toprakları ele geçirdiler ve Pannonia bölgesinde görüldüler. Bu zaman içerisinde Doğu Roma hudutlarındaki Hunların sayısı fazla değildi. Bunlar da Doğu Macaristan ve Transilvanya'da bulunmaktaydılar. Hunların esas kütlesi Güney Rusya'da Don nehri civarındaki merkezlerinde bulunuyordu[120]. Doğu ve Batı da yapılan seferler merkezin kontrolü altında kanatlar tarafından idare edilmekteydi. Anadolu seferinden bahsettiğimiz Hunların, dönüşte 396 yılında Sasaniler ile mücadeleler yaptığı görülmektedir. Sasaniler'in merkezine yakın bir yerde görülmeleri ahaliye bir korku yaşattı ve Sasani kralı IV. Behram Hunlarla şiddetli bir mücadeleye girişti[121]. Priskos bu olaylar hakkında şu bilgileri vermektedir: Priskos, Batı Romalı elçi Romulus ile konuşurken, onun anlattıklarına istinaden şunları nakletmektedir. "... İskit ülkesinden İranlılar'ın ülkesine nasıl gidilir diye sorulması üzerine Romulus, İranlılar'ın ülkesinin İskit ülkesinden çok uzak ve İskitler'in bu yolda acemi olmadığını, bir zamanlar memleketlerinde kuraklık olduğundan ve Romalılar o zaman devam eden harplerinden dolayı onlarla savaşamadıklarından, İskitler'in İranlar'ın ülkesine girdiklerini söyledi. İskit kral soyundan Basık ve Kursık idaresindeki İskitler, İran'a kadar giderek buralarda büyük bir kalabalığa hakim olmuşlar, Roma'ya gelmişler ve ittifak etmişlerdir. Onlarla birlikte gidenler anlatıyorlar ki, çölden geçtikten sonra bir gölü de geçerek — Romulus Maeotis (Azak Denizi)'i düşünüyor — on beş gün dağlık bölgelerden gidip İran'a bu suretle gelebilmişlerdi. Etrafı yağma ettikleri bir sırada İran ordusu gelerek gökyüzünü oklarla kaplamış olduklarından, başlarının üzerinde bulunan tehlikeden korkarak pek az ganimet ile geri çekildiler. Bu felaket önünden geri çekilirken dağlar aşmak mecburiyetinde kalmışlar ve ganimetin pek çoğunu da İranlılar geri almışlar. Düşmanların hücumundan kurtulmak için başka yola saparak bir deniz kenarındaki kayalıklardan ateş çıktığı yerden ilerlemişler, günlerce yolculuk yaptıktan sonra ülkelerine dönmüşlerdi..."[122].

[119] D. Sinor, *aynı eser*, s. 381 vd.; G. A. Willamson, *Procopius The Secret History*, Middlesex, 1966, s. 50.
[120] W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 375; E. Gibbon, *Roman Empire, I*, 1764, s. 268 vd.
[121] I. Bóna, *aynı eser*, s. 19.
[122] Priskos'un C. Müller tarafından neşredilen eseri tarafımızdan 1990 yılında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda Master tezi olarak hazırlan-

Bu sefer sırasında Hunların genel olarak aşağı Don'un doğusunda ve Maeotis'de oturdukları anlaşılmaktadır. Hunlar hareketlerinde Maeotis'in doğu kıyısı boyunca uzanan Kafkasya'nın batı yolunu seçmişler ve İranlılar'a ulaşmak için en az 15 güne ihtiyaç duymuşlardır. Burada kayalıklardan çıkan ateşin Bakü yarım adasındaki petrol yatakları olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre geri dönüş Hazar Denizi'nin batı kıyısı boyunca Derbent geçidi veya Hazar kapısı vasıtasıyla olmuştur[123]. Ayrıca Edessa(Urfa)'nın kuşatılması dolayısıyla da Edessa kroniğinde Hunların atlarının üzerinde fırtına gibi uçan Ye'cüc-Me'cüc kavmi olduğu kabul edilerek şu bilgiler verilmiştir: " Şehir Hunlar tarafından kuşatıldı. Halk dağlara çıktı. Manastır ve rahiplerin olduğu şehrin üst kısmı kaldı. Hunlar halkı kovaladı. Kimi kaçtı, kimini de Hunlar esir aldılar. Bazı rahibeleri kovaladılar. Bazılarına da tecavüz ettiler. Şehirde başka bir şey bırakmadılar"[124].

Yalnız Hunların bu seferi hakkında ortaya çıkan bilgiler oldukça karışıktır. Hepsinin 395 yılındaki harekete mi ait olduğu, yoksa 359-61 veya 400 yıllarında başka bir sefer düzenlediler de bazıları ona mı dairdir bilinmemektedir. Hunların ilk devirlerinde İran bölgesinde gelişen olayların Ak-Hunların faaliyetleri ile karıştırılma tehlikesi de vardır.

25 yıllık bir sessizlikten sonra nüfuslarını, güçlerini artıran, birçok kavmi yerinden oynatarak Güney Rusya bozkırlarının tek sahibi olan Hunlar, Avrupa içlerinde yeniden harekete geçtiler. İmparator I. Theodosios'a, İtalya seferinde refakat eden I. Alarik ve birlikleri, Hunların saldırı haberi üzerine aceleyle Tuna'da Moesia'da bulunan yerlerine geri döndüler. Kış gelmeden bütün ailelerini oraya getirip, Balkanlara ve imparatorluk içlerine çekildiler. 399 yılından beri biraraya toplanan Got paralı askerlerinin komutanı Gainas'ın müfrezesi İstanbul'un çevresini yakıp yıkıyordu. Bunlar aynı zamanda kendini Ostrogotların kralı ilan eden Tribigild (us) 'in müfrezesiyle Bosporos'un iki yakasında Romalılarla (fakat aynı zamanda birbirlerine karşı da) kanlı savaşlar yapıyorlardı[125].

---

mıştır. A. Ahmetbeyoğlu, *Grek seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995, s. 46.

[123] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 12-13; *IV*, 1962, s. 186.

[124] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, II*, Berlin, 1960, s. 1; P.Váczy,*Hunlar Avrupa'da*,s.53-54.

[125] I. Bóna, *aynı eser*, s. 18-19; J. Harmatta, *L'appariron des Huns en Europe Orientale*, Acta Antiqua Hung., 24, 1976, s. 277-283.

Bu kuvvetli barbar akınlarına karşı Doğu Roma savunması hemen hemen çaresizdi. 400 yılının yaz aylarında Gainas, İstanbul'u fethetti ve gerçek bir terör estirdi. Bankaları yağma etti, imparator sarayını yaktı, tutkulu bir Arianî olarak kendi taraftarları için hıristiyan bir kiliseyi işgal etmeye çalıştı. Bu durum ona bir bela getirdi. Başkentin öfkeli halkı sokak savaşlarında ordusunun yarısını imha etti. Diğer yarısı ise korkuyla şehirden kaçtı. Gainas ve etrafındaki asiler sürüsü imparatorluktan da sürüldü. Trakya üzerinden Tuna'nın kuzey kıyılarına yani eski anayurtlarına geri döndüler[126]. Gainas'ın kaderi burada noktalandı. Korkunç bir Aralık soğuğunda hiçbir saldırı beklemedikleri sırada Hunlar, Gainas'ın ordusunu şaşkına çevirip, etrafını sararak düzenlerini bozdular ve yerle bir ettiler. Bu sırada Hunların Batı Kanadı reisi olan Uldız[127], Gainas'ın kafasını yeni yıl armağanı olarak İstanbul'a gönderdi (3 Ocak 401). İki yıl boyunca öylesine çok zararlar vermiş olan haydut sürüsü beyi'nin ölümü kadar sevindirici yeni yıl armağanı tahayyül edilemezdi. İmparator Arkadius (395-408), teşekkür olarak bir sürü hediyeler gönderdi. Düşmanının düşmanıyla bir ittifak yaptı. Başarının büyüklüğünü göstermek için olayın anısına —Traja sütunlarının resimlerinden sonra —muhteşem Arkadius sütunlarını yaptırdı. Yalnız bu zaferi, zafer çığlıkları içerisindeki İmparator ve Romalılar kazanmadılar[128].

Balkanlar çevresinde ölçüsüz tahripler yapmış olan ve Romalı General rolündeki Vizigotların kralı I. Alarik, Gainas'ın devrilmesi haberi üzerine, gene ayakları altındaki toprağın çok ısındığını hissetti. Daha 401 yılında İtalya'yı yağmaladı. Gerçekte ise Hunların önünden Juli Alpleri'nin arkasına kaçtı. Ordusunun bir kısmı, o zamanlar Dinyester savaşının kahramanlarından oluşuyordu. Bu sebeple onlar, Hunlar tarafından esir alındıklarında kendilerini neyin beklediğini iyi biliyorlardı. İtalyan öncü akınlarında bu sefer başarısızlığa uğramışlardı. Batı Romalı başkomutan Stilicho; Vizigotları, Pannonia bölgesinin Alan ve Hunlu birliklerin yardımıyla, Raetia'dan ücretli asker olarak giden Vandallar gibi iki defa yendi. Bundan sonra 402'de, Pannonia ve Dalmaçya arasındaki bölgeye, Dinar Alpleri'nin koruma bölgesine geri çekilen Alarik'i püskürttü[129].

[126] A. Ferrill, *aynı eser*, s. 91-96; B.S. Bachrach, *aynı eser*, s. 33 vd.

[127] Kaynaklarda Uldis, Uldes, Uldin, Huldin şeklinde geçen Hun Batı kanadı reisi Uldız'ın ismi Türkçe "yıldız"manasındadır. G. Doerfer, *aynı eser*, s. 37; B. Szász, *aynı eser*, s. 28-29. Pritsak, ismin Hunca Öl-din (= öl-di-n)'den gelmiş olabileceğini, bunun da Bulgar adlarından Ultzindur (öl-cin-dür)'la bağlantılı olduğunu söylemiştir. O. Pritsak, *aynı eser*, s. 436-37.

[128] I. Bóna, *aynı eser*, s. 18.

[129] L. Schmidt, *Mundiacum Und DasBurgunderreich am Rhein*, Germenia, XXI, 1937, s. 264-266; T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 247-249.

Bu arada Karpatlar'da da genel bir panik ortaya çıktı. Hun kıskacı harekete geçti. Tuna bölgesinden Sarmatlar'dan binlercesi Roma İmparatorluğu topraklarına kaçtı. Asıl korkunun nedeni, Doğu Karpatlardan küçük Karpatlar'a kadar "ısıran" üst kıskaçtı. Hunların Ostrogotlu uşakları, ön tarafta Vandallar, Sueb-Quadlar ve Gepidlere saldırıyorlardı. Arkada ise her tarafta Hun savaşçıları vardı. Sonuç dünya tarihinde bugüne kadar görülmemiş panikti. Batı Roma İmparatorluğu toprakları akın akın gelen insanlar tarafından istilâya uğramıştı. Kaçış, daha sonraları Kartaca İmparatorluğunu kuran Hasdling-Dynastie komutasındaki Vandalların Karpat vadisinde oturan kolunun da kendilerine katılan büyük Alanlı ve küçük Gepid gruplarının ittifakıyla başladı. Korkunç bir şok içindeydiler ve deniz onları Avrupa'dan ayırana kadar kaçışı sürdürdüler. Sueb-Quadlar ve Vandallar'ın Siling komutasındaki diğer kolu, onların peşlerinden gittiler. Pannonia ve Norikum'dan kopup gelmiş dağınık yağmacı gruplarla 401-405 arasında Tuna vadisinden Ren nehrine geldiler[130]. Aynı tarihlerde Tuna'nın öbür tarafında kalan Gotlar, Sarmatlar ve diğer barbarlardan oluşan grupları Radagais adında biri etrafında topladı ve onlarla İtalya'da Alp dağlarının eteklerine saldırdı. Yeni, bu beklenmedik karşı saldırıya hazırlıksız olan Stilicho, Uldız'dan yardım istedi. Hunlara para ve savaş ganimetinden pay sözü verdi. Mucize yine tekrarlandı. Stilicho ve Uldız, Radagais'in asilerini orta İtalya, Floransa yakınında ele geçirdiler. Çembere aldılar ve 406 yılı Ağustosu'nda yok ettiler[131].

İtalya ikinci sefer de kurtulmuştu. Fakat bedeli ağır olmuştu. Alarik ve sonra Radagais'e karşı İtalya'ya yürüyen Ren birliğinin çekilmesinden sonra akın başsız kaldı. Aralık 406'da Vandal, Alan ve Sueb'lerden oluşan ordu Ren'i geçti ve korumasız Galya'yı istilâ etti. Bütün Galya ateş içinde kaldı[132].

Radagais ve ordusunun İtalya seferinde tamamen başarısız olmasına rağmen, onlar Batı Roma bölgelerinde büyük bir hücuma sebep oldular. Radagais ordusunun Pannonia'ya girmesi, bu bölgeye henüz yerleşmiş olan

[130] T. Premier, *aynı eser*, s. 249-252; A. Thierry, *aynı eser*, s. 32-37; F. Salamon, *A Hunok és Pannónia 380-440 ig*, Századok, XVI, 1882, s. 236 vd.; G. Schramm, *Hunnen, Pannonier Germanen*, Balkanologie, 11, 1975, s. 71 vd.

[131] Zosimus, *V*, s. 2; L. Hambis, *Attila Et Les Huns*, s. 26-43; O. J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 44-46; C. D. Gordon, *aynı eser*, s. 30 vd..

[132] R. P. Lindner, *Nomadism Horsus and Huns*, Past and present, 92, 1981, s. 3-19; A. Ferrill, *aynı eser*, s. 97 vd.; A. Thierry, *aynı eser*, s. *38 vd.*; *Martinus Dorpius Orationes*, neşr. I. Ijsewijn, Leipzig, 1986, s. 56; Ş. Baştav, *Attila'nın Hayatı ve Ölümü*, Türk Kültürü, sayı I, 1962, s. 35; P. Engel, *Beilleszkedés Európába a Kezdetektől 1440-16*, Budapest, 1990, s. 46-47; J. B. Bury, *The Invasion of Europe by The Barbarians*, London, 1928, s. 40 vd.

kavimlerin nüfusunda büyük bir değişmeye yol açtı. Birkaç yıldan beri Vandallar bu bölgeye yerleşmişti. Onlar kuzey-doğu Macaristan'da Suebler'le birleşmiş ve Hun tazyiki altındaki bazı Alanlar da Güney doğu Rusya'dan batıya doğru kaçmıştı. Bu taze baskı Radagais'in Gotları'nı harekete geçirdi. Onların arkasından hareket eden Hunlar, Pannonia'da yerleşenleri yerlerinden oynatarak uzağa sürdüler. 401 yılında Vandallar, Suebler, Alanlar batıya doğru büyük bir grup halinde harekete geçmişlerdi. İlk önce Raetia ve Norikum eyaletlerine yerleştilerse de, kısa bir süre sonra Hunların baskısı ile batıya doğru ilerliyerek 406 yılında Ren'i geçerek Galya bölgesine geldiler[133].

Ren'i geçmeden önce bu yeni istilâcılar Franklarla büyük bir savaş yaptılar. Anlatılanlara göre 20 bin Vandal bu harp sırasında katledildi ve Vandal kralı kendini öldürdü. Vandalların muttasılı olan Alanların yetişmesi onları daha büyük bir bozgundan kurtardı. Çok sayıda Vandal, Sueb ve Alan kıtaları Frankları geri püskürtmeyi başardı. Galya'nın çeşitli kısımlarına gittiler ve oraları üç yılda yakıp yağmaladılar. Bu zamanın sonunda, bölgedeki Roma birliklerinin sayısının artması kuvvetlerin güneye doğru yönelmesine sebep oldu. 409'da Vandallar, Suebler, Alanlar Pireneler'i geçerek İspanya'ya girdiler. Roma şehirlerini yağmalamak yerine her biri ayrılarak bağımsız krallıklarını kurdular. Sueb krallığı İspanya'nın kuzey batısında, Alan krallığı şimdiki Portekiz'in olduğu yerde, Vandallar ise yarımadanın diğer kısmında hakim oldular (kısa süre sonra da Vandallar, eski Kartaca şehrine kadar uzak-doğuda Kuzey Afrika'nın sahibi oldular)[134].

Bu sıralarda Galya'yı yakıp yıkan Vandal, Sueb ve Alanlar tekrar İtalya'ya doğru harekete hazırlanıyorlardı. Batı Roma İmparatorluğu'nun kalbi yeniden barbar istilâsına maruz kaldı. 402-403 yılında Vizigot kralı Alarik tarafından idare edilen ve önemli bir sonuç doğurmayan İtalya seferinden sonra, Alarik, 408'de kutsal Roma şehrini hedefleyen yeni bir hareket başlattı. Radagais'in İtalya'ya saldırısı, Galya'nın Sueb, Alan, Vandallar tarafından istilâsı doğudan gelen Hun baskısı neticesinde gerçekleşmiştir[135].

408 yılı Ağustos'undaki barbarlar soyundan gelen Stilicho'nun sonunu hazırlayan saray ayaklanmasından önce, Alarik'ten korkmak gerekmiyordu.

[133] Iordones, *Romana et Getica*, s. 99-101; R. G. Collingwood, *The Roman Evacuation of Britain*, The Journal of Romen Studies, 12, 1922, s. 82 vd.

[134] B. Szász, *aynı eser*, s. 126-128; B. s. Bachrach, *A History of The Alans in the West*, s. 51-61; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)*, (Türk. terc. H. B. Andreasyan), Ankara, 1962, s. 185 n. 75.

[135] *Olympiodorus*, s. 58 vd.;P.Váczy, *aynı eser*, s.69 vd.

Vizigot kralı bu yıllarda Batı Roma işlerine isteyerek —tabiî iyice büyük bir miktarda para hatırına— hizmet ediyordu. Alarik harekete geçer geçmez bu, onu, Uldız ve arkasındaki orduyla korkutunaya yetiyordu. Ve hemen yine sesi kesiliyordu. Her zaman gerçek olmasa da buna uygun bir haber her zaman mümkündü. Gerçekte Batı Roma İmparatorluğu, Hunlarla her zaman sıkı dostluk ve ittifak ilişkileri kurmuştur. Öyleki bu sıralarda karşılıklı esir değişimi dahi yapmışlardır. Bu ittifakın alt teminatı Hunlara rehine olarak gönderilmiş olan (aynı zamanda da elçi olarak) Dorystolon (Silistre) doğumlu Aetius'tu. O, Hunlardan başka şeyler yanında, ata binmeyi yay ve kılıç kullanmayı da öğrenmişti. Batı Roma Hun ittifakı 450 yılına kadar sürdü ve bu ölmekte olan bir impratorluğun mevcudiyetini bir insan ömrü kadar uzattı[136].

Stilicho'nun ölümünden sonraki gelişmeler için önemli rol oynayan iki yılda Hunlara duyulan umutlar söndü. Arkadius'un ölümünü (1 Mayıs 408) ve 7 yaşındaki oğlu II. Theodosios (408-450)'in tahta çıktığını öğrendiğinde Uldız, 408 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırdı. Önce Olt nehrinin ağzından Demir Kapı'ya kadar olan bölgeyi ele geçirdi ve Tuna'nın kuzey kıyılarında kule tarzı küçük filo destek mevzileri gibi köprübaşı mevzilerini yaktı (Doğudan batıya: Sucidava / Celei, Desa, Hinova, Drobeta / Turnu Severin, Dierna / Orsova, Gornea - hepsi yakıldı). Sonra nehri geçti. Uldız'ın Skir yardımcı müfrezesi (Doğu Germen Skirler, 381'den beri Hunların silah arkadaşı idiler) List'den geçerek Moesia'da kilit noktayı elinde tutan Castra-Martis (Kula) mevzisini hileyle fethetti. Doğu Roma komutanı, Uldız'la savaşı sulh şeklinde bitirmeye çalıştı. O, aynı şekilde sulh ve ittifakı sağlamaya gayret etti. Buna mukabil Uldız, barışın sağlanması ve kalenin temizlenmesi için yıllık olarak altın talep etti. Böyle büyük başarıdan sonra Uldız, doğan güneşi göstererek *"güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her yeri fethederim"* dedi[137]. Romalılar bunu kabul etmediler. Castra-Martis'i yeniden ele geçirdiler ve Skirler'e yalnızca ağır kayıplar verdirmekle kalmadılar, aynı zamanda Uldız'ı Tuna'nın kuzey kıyılarına kadar tazyik ettiler (409). Bu olaylar hakkında Sozomenos şu bilgileri vermektedir: "Aynı tarihte herhangi bir saldırı olmadığı halde Hunlar, Trakya'da bir yenilgi yaşadılar. Çünkü barbarların kralı olarak Tuna'nın bu tarafında yaşayan Uldız, büyük bir ordu ile nehri geçerek Trakya sınırına yerleşti. Castra-Martis şehrini hileyle ele geçirdikten

[136] I. Bóna, *aynı eser*, s. 22 vd.

[137] O. Maenchen-Helfen, *The Date of Ammianus Murcellinus*, s. 388-389; *Sozomenus, Historia*, s. 891-894.

sonra, Trakya'nın geri kalan bölgelerine de saldırdı. Bunu yaparken Romalılar'la herhangi bir antlaşma yapmaya tenezzül etmedi. Trakya'nın en salâhiyetli şahsı Uldız'a barış teklifi ile gelince, Uldız, ancak kendisinin koyduğu şartlarla bir barışı kabul edeceğini, aksi takdirde savaş açacağını bildirdi. Durum çok kritikleşince Tanrı, Roma İmparatorluğu'na ne kadar önem verdiğini gösterdi"[138]. Kısa süre sonra Tuna'nın güney kıyısındaki mevzileri sağlamlaştırdılar ve 412 yılının ilkbaharında yeni Tuna filosunun hazırlanmasıyla ve eski gemilerin yeniden onarımıyla nehir sınırlarının savunmasını iyice güvenlikli hale getirdiler. İyi organize olmuş ilk Hun saldırısı Doğu Roma İmparatorluğu ve dünya tarihi açısından önem taşır. Henüz daha çocukken savaş esnasında tahta çıkan II. Theodosios (408-450) hükümeti, başkentin korunması için hemen yeni bir sur yaptırttı. Bu, yapımı 413 yılına kadar süren "Theodosios" veya konsul düzenlemesinde yaptıklarına göre olan adıyla "anthemik" suru Bizansı bin yıldan uzun süre korudu[139].

408 yılında Roma şehrine karşı harekete geçen Alarik, ordusunun arkasında bulunan ve Tuna'yı geçerek Trakya ile Makedonya'yı yağmalayan Hun kuvvetlerine elde ettiği ganimetin büyük kısmını vererek kendini Hun tehlikesinden korudu[140]. Honorius'u (395-423) Batı Roma tahtına çıkaran Alarik, askerlerinin desteklenmesi için büyük miktarda para istedi. Honorius, bu teklifi reddettiyse de İtalya'ya saldırı tehdidine karşı bir önlem alamadı. Honorius, Ravenna şehrine giderek kendini emniyete aldı. Talepleri reddedilen Alarik, sefer için hazırlıklarını tamamladı ve 408 yılında Juli Alpleri'ni geçerek İtalya ovalarına hareket etti. Honorius'un saklandığı Ravenna'ya uğramadan doğrudan Roma'ya girdi. Çünkü Roma şehri Batı Roma İmparatorluğu'nun merkezi idi. Alarik güney yolu üzerinde çok az bir direnişle karşılaştı. 408-409 ve 410 yıllarında Roma şehri üzerine üç saldırı yaptı. Bunların her biri belirli başarılarla sonuçlandı. İlk saldırıda Roma'yı almakla yetindi ve halkı kendisine itaat etmeye mecbur bıraktı. Bu arada Alarik, oldukça büyük bir meblağı askerlerine moral olması için dağıttı. Bundan sonra askerlerini kuzeye doğru ilerletti ve İmparator Honorius'u yendi, kalıcı bir antlaşma için teşebbüste bulundu[141].

[138] H. Homeyer, *Attila*, s. 31; F. Salamon, *A Hunok és Pannonia 380-440 ig*, s. 238-239.

[139] A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 124-128; O. Maenchen-Helfen, *The Date of Ammianus Marcellinus*, s. 388.

[140] W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 378; Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften, IV*, Berlin, 1906, s. 515 vd.

[141] I. Bóna, *aynı eser*, s. 23 vd.; H. Wolfram, *Geschichte der Goten*, s. 92 vd.

Bununla beraber Honorius, Ravenna'da tüm antlaşma tekliflerini reddetti. Bunun üzerine Alarik, 409 yılında Roma şehri üzerine ikinci bir hareket yaptı. Alarik, şehri ele geçirince Roma senatosu bir uzlaşma teklif etmek zorunda kaldı. Savaşmayı ve antlaşmayı reddeden Honorius tahttan indirilerek, Attalus imparator seçildi. Yeni imparator, hem Roma vatandaşı hem de Alarik'e yakın biri olduğundan, Romalılar ile Gotlar arasında antlaşma olabileceği ümit edildi. Buna istinaden Alarik, antlaşmadan yana olduğunu bildirdi. Yeni imparator Attalus yalnız Roma ile yakın bölgelerde tanındığı için, Roma kapılarında bir isyana karşı askerlerini tutunaları karşılığında Alarik ve ileri gelen Gotlara yüksek rütbeler verildi. Birkaç ay süresince Attalus ile Gotlar arasındaki sağlanan ittifak devam etti. Daha sonraları Alarik, Attalus tarafından kendisine yapılan muameleden rahatsız oldu ve 10 ay tahtta kalan imparatoru tahttan indirdi[142].

Alarik, tekrar Ravenna'da hapiste olan Honorius'la antlaşmaya teşebbüs etti. Honorius yalan haberle 10 bin Hun askerinin yardıma geldiğini söyleyerek bunu reddedince, üçüncü ve son defa Roma'ya yürüdü. Roma'yı çevreleyen surları yıkarak, kendini tüm şehrin efendisi ilan etti. Got askerleri şehri istedikleri gibi yağmaladılar. Gotlar hıristiyan olduklarından kiliselere zarar vermedilerse de, özel ve halka ait mülklerin tümünü ele geçirdiler. Bunlardan da önemlisi Roma'nın gurur ve prestijini sarstılar. Bir kaç yüzyıldan beri bozulmadan kalmış olan ve Hunların şiddetli saldırıları karşısında yurtlarını terkeden mültecilere karşı direnen Roma şehri sonunda Gotlar tarafından zapt edildi[143].

Roma zaptedildikten ve yağmalandıktan kısa bir süre sonra Alarik, ordusuyla birlikte batıya yürüdü. Çok büyük bir zorlukla karşılaşmadan Güney İtalya'nın tümünü geçti. Kuzey Afrika'ya geçmek için büyük bir filo oluşturdu ve bu bölge üzerinde kontrolü sağladı. Onun Kuzey Afrika'ya geçmek istemesinin çeşitli sebepleri vardı. İtalya'da, su azlığı ve Afrika'dan gönderilen buğday yüzünden tarım yapılamamaktaydı. Bu sıralar Afrika hala Honorius'la dost olan bir genel vali tarafından yönetilmekteydi. Alarik, imparatorluğun tahıl ambarı olan Afrika'yı ele geçirmeden İtalya'daki gücünü sağlamlaştıramayacağını biliyordu. Bunun için Afrika'yı ele geçirmeyi, sonra da Roma'ya tekrar dönmeyi düşündü. Alarik'in bu planlarının hepsi boşa gitti. Oluşturduğu filonun büyük bir kısmı zarar gördü. Kendisi de, Güney

[142] *Olympiodorus*, s. 62 vd.
[143] Iordanes, *Romana et Getica*, s. 96-100.

İtalya'nın tehlikeli bataklıklarında yakalandığı bir hastalık sonucu öldü[144]. Onu, kayınbiraderi olan Athaulf Got kralı olarak takip etti. Athaulf çok akıllı ve yetenikliydi. Fakat Alarik gibi hırslı değildi. Athauf Afrika'yı işgal etme planından vazgeçti. İtalya üzerinde Gotların yeteri kadar gücü olmadığını bildiğinden, Romalılarla kalıcı bir barış yapmanın yollarını aradı. Gotların İtalya'yı işgalleri sürdükçe bunun imkânsız olduğunu anladığından çekilmeye karar verdi. Hunlarla karşılaşma korkusundan kuzey-doğuya çekilme yerine, birliklerini kuzey-batıya yönlendirdi. Güney Galya'nın büyük bir bölümünü işgal etti (412). Daha sonraları Honorius'un kızkardeşi Placidia ile evlendi. Athaulf ve askerleri, kendi toprakları içerisinde Roma İmparatorluğu'nun özel valileri olarak kaldılar. Athaulf, Romalılar adına askerleri ile Pireneler'i geçerek İspanya yarımadasındaki Vandallarla savaştı. Bunun sonucunda Kuzey İspanya'nın büyük bir kısmı Vandal kontrolünden zorla alındı. Bu bölge, kuzeybatı Fransa ve kuzey-doğu İspanya'dan ibaret olan Vizigot krallığı'na dahil edildi[145].

Vizigotlar, Roma kontrolündeki güney Galya'nın büyük bir kısmını ele geçirirken, onların uzaktan akrabaları Burgund ve Franklar yavaşça Ren'i geçmeye başladılar. Kuzey Galya'nın çeşitli kısımlarını işgal ettiler. Bu arada Avrupa'da vuku bulan Hun saldırılarına bakacak olursak şunları görürüz: İlk Hun saldırıları çeşitli kavimleri Güney Rusya'nın dışına itti. Onların büyük kısmını Balkanlara gönderdi. Bu suretle Doğu Roma İmparatorluğu'nun paylaşılmasına sebep olundu. Fakat Batı Roma'ya dokunulmadı. Çeşitli kavimlerin Batı Roma İmparatorluğu üzerindeki saldırılarını çabuklaştıran, Hunların 400-415 yılları arasındaki akınları oldu. Bunun sonucunda İtalya kavimler tarafından yağma ve tahrip edildi. Ayrıca Avrupa, İspanya, Galya da işgal edildi. Bu zaman içerinde Hunlar Batı Roma İmparatorluğu üzerine bir harekette bulunmadılar. Doğu Roma'yı tazyik altında tutmak için de Tuna'nın güneyine sık sık saldırıda bulundular. Zaten Attila devrine kadar Hun dış politikasının esasını, Batı Roma ile dostluk, Doğu Roma ile ise savaşlar oluşturdu. Nitekim doğu ile devam eden harpler sırasında Doğu Roma İmparatorluğu, 412 yılında elçi Olympiodoros vasıtasıyla Hun Hükümdarı

[144] I. Bóna, *aynı eser*, s. 23-24; H. S. Schultz, *The Roman Evacution of Britain*, The Journal of Roman Studies, 23, 1933, s. 45.

[145] B. Szász, *aynı eser*, s. 129-130; E. A. Thompson, *A History of Attila And The Huns*, s. 46-49.

Karaton'la bir ateşkes yapmayı başardıysa da, Hunlar ile Doğu Roma arasındaki ittifak ve dostluk bundan sonra hiçbir zaman gerçekleşmedi[146].

c- Rua Devri

Ostrogotlar ve Vizigotların mağlubiyetinden sonra Hunlar Tuna boylarında fazla görünmediler. Daha çok Doğu Roma ile mücadele eden Hunlar hakkında 420 yıllarına kadar, Olympiodoros'un başkanlık ettiği Doğu Roma elçilik heyetinin Hun kağanı Karaton'u ziyaret için 412 yılında denizi geçtikten sonra Don çevresine geldikleri ve ondan barış istedikleri haberinden başka pek malûmat bulunmamaktadır. Yalnız bir kaç kaynak Hunların 415-20 yıllarında İranlılar'a karşı yürüttükleri savaştan söz etmektedir. Hunlar bu savaşta oldukça başarılı olmuşlardır. Nitekim Hunlara ait arkeolojik buluntular arasında sık sık ortaya çıkan Sasani kuyumculuk sanatı eserleri ve özellikle Hunların oturdukları Karpat bölgesinde bulunan Sasani-Kuşan, Baktria, hatta Hindistan'a ait altın paralar bunu ispatlamaktadır[147]. Bu zaman esnasında Hunlar, Güney Rusya'dan Macaristan ovalarına, Türkistan'dan da Güney Rusya'ya hareket etmişlerdir[148].

422 yılında Tuna'da ortaya çıktıklarında Hunların başında Rua[149] bulunmaktaydı. Onun zamanında Hunlar imparatorluk haline gelmeye başlamalarına rağmen, hayatı ve saltanatı hakkında pek birşey bilinmemektedir. Kaynaklarda sadece ismi geçen Karaton'un oğlu olup olmadığı veya onunla akrabalık derecesinin ne olduğu meçhuldür. Rua'nın kardeşlerinin isimleri ise Oktar, Aybars ve Muncuk'tur. Attila'nın babası olan Muncuk erken yaşta vefat etmiştir. Aybars ise büyük bir ihtimalle Doğu kanadı komutanıdır. Ok-

[146] İ. Kafesoğlu, *XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları*, İstanbul Enstitüsü Dergisi, III, 1957, s. 1-2; A. Ahmetbeyoğlu, *Attila Devrinde Hun-Doğu Roma Münasebetleri*, Türk Dünyası Araştırmaları, 71, 1991, s. 53.

[147] J. Bóna, *aynı eser*, s. 23 vd.

[148] A. Alföldi, *Der Untergan der Römerherrschaft in Pannonien*, II, Berlin, 1926, s. 82-95; J. Wilkes, *A Pannonian Refugee of Qualitiy et Salona*, Phoenix, 26, 1972, s. 385-389.

[149] Kaynaklarda Ruga, Roa(s), Rua, Roila, Rugila şeklinde geçmektedir. İsmin Got menşeinden geldiği kabul edilmektedir. Hunların çok uzun süre Gotlarla yakın ve sıkı münasebetlerde bulunduğu göz önüne alınırsa bu durum gayet normaldir. Gotca aslı Roila olan isim, -la sevgi küçültme ekiyle "kurtçuk" manasına gelmektedir (Deorfur, *aynı eser*, s. 18-20; Gy. Németh, *Hunların Dili*, s. 190; O. J. Maenchen-Helfen, *Zu Moór's Thesen Über die Hunnen*, BZ , 14, 1963, s. 273-278). Ayrıca Pritsak Rua isminin Türkçe olabileceğini ve "er, adam" manasına gelebileceğini de söylemiştir (Pritsak, *Hunnic Language at the Attila Clan*, s. 441-442).

tar ise Batı kanadı komutanı olarak Ren nehri kıyısındaki Burgundlar'la mücadele etmiştir[150].

422 yılında Rua, Doğu Roma'daki iç kargaşalıklardan istifade ederek saldırıya geçti. Bizzat Rua'nın idare ettiği Hunlar büyük bir hızla ilerliyerek Makedonya ve Trakya'yı istilâ ettiler[151]. Roma ordularının Trakya'dan Doğu'ya kaydırılmaları Hunların hareketini kolaylaştırmıştır. İranlıların tehdidi üzerine, Avrupa eyaletlerininden Anadolu'ya asker takviye edilmiştir. Sevk edilen bu kuvvetler arasında Yunanistan'daki bazı birlikler ile, gelecekteki İmparator Marcianus ve Ardaburius'un emrindeki ordular da yer almıştır. İranlılarla savaş 421 yılında çıkmıştır. Savaşı Doğu Roma kazandıysa da bu kesin bir zafer değil, çatışmayı durduran bir galibiyet olmuştur. Hunların Trakya'ya saldırısı üzerine ise bu ordu hemen geri dönmeye başlamıştır[152]. Bu sefer sonucunda imzalanan antlaşmayla devamlı tazyik altında tuttukları Doğu Roma'yı 350 libre altın vergi vermeye mecbur bıraktılar. Romalıları Hunlara 350 libre altın ödemeye mahkûm eden antlaşmanın tarihi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bury, bu antlaşmanın 424 yılında, Stein 430, Thompson 430 civarında, Helfen ise 438 veya sonrası olduğunu düşünmüştür. John ise, 434 yılında yapılan antlaşmanın 422 yılı fethinin sonucu olduğunu ve tarihînin de 422 olduğunu belirtmiştir. Ayrıca antlaşmanın 435 yınıda yapıldığı da söylenmiştir. Bu ana kadarki iddialar göz önüne alınırsa 422-434 yılları arasında Trakya'nın üç ayrı fethi vardır.

a) 422 senesi fethinin neticesi bilinmemektedir (Marcellinus Comes'e istinaden).

b) 430 yılları civarında bir işgal gerçekleşmiş ve Hunlara 350 libre altın ödenmesi ile neticelenmiştir (Priskos).

c) Aksi bilinmeyen ve 434'den önce Trakya'yı tahrib eden bir işgal olmuş ve Rua bu sefer de İstanbul'u tehdit etmiştir (Theodoret).

[150] Iordanes, *Getica*, s. 105; E.A. Thompson, *aynı eser*, s. 60; H. Schreiber, *Die Hunnen*, Münih, 1978, s. 84.

[151] B, Bury, *History of the Later Roman Empire*, Londra, 1923, s. 101-105; 212-213; 272 vd.; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire*, Oxford, 1964, s. 193; *Marcellinus Comes, Chronicon*, Chronica Minora, II, s. 75; D. Sinor, *aynı eser*, s. 187-189.

[152] A. Thompson, *Attila and The Huns*, s. 31; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, IV*, s. 271; T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 289 vd.

Bu üç ihtimali birleştirdiğimiz zaman hepsinin de 422'deki işgali işaret ettiği ve antlaşmanın bu sıralarda imzalandığı ortaya çıkar[153]. Haraç ödemeyi bir türlü kabul etmeyen Romalılar, çağdaş tarihçi Tribut'un dediği gibi "Bizans anlayışında bu vergi değil, en iyi durumda destekleme" olarak değerlendirdiler[154]. Böylece Doğu Roma altınları Hunlara akmaya başladı. Hunların kat'î üstünlüğü ve Doğu Roma'yı vergiye bağlamalarına rağmen Theodoret Cyrhus'un söyledikleri oldukça enteresandır: "Hun Kralı Rua Trakya'yı işgal etti. İstanbul'u muhasara ile tehdit etti. Fakat ilâhi müdahale Rua ve ordusunu, İranlıları olduğu gibi mahvetti. Bu, imparatorun Allah'a bağlılığının karşılığında olmuştur"[155].

Hun tarihinde, bunu izleyen on yıl içerisinde Doğu Romalıların yerini Batı Romalılar aldı. 15 Ağustos 423'te Batı Roma imparatoru Honorius ölünce, Batı Roma İmparatorluğunda Büyük Theodosios'un kendi tarafından erkek halefi kalmadı. Bunun üzerine ordu ve senato Batı Roma'yı himâyesinden bırakmak istemeyen Doğu Roma'ya karşı cephe alarak bir İtalyan soylusu olan Senatör Johannes'i imparator seçtiler. İmparator Johannes, kabiliyetli bir kumandan olan Aetius'a cura palatii ünvanını verdi[156]. Lâkin Büyük Theodosios'un kızı ve II.Theodosios'un halası Galla Placidia, Doğu Roma imparatorunun yardımını sağlayarak Johannes'e karşı taarruza geçti. Bu ittifak karşısında zor durumda kalan Johannes, yardım istemek üzere Aetius'u Hunlar'a gönderdi. Hun Kağanı Rua, Aetius'un ricasını kabûl ederek İtalya üzerine yürüdü. Fakat, Aetius'un sağladığı ve iddiaya göre altmış bin kişilik ordu İtalya'ya varmadan üç gün önce Johannes bertaraf edildi (Mayıs 425). Böylece Doğu Romalı generaller gelişinden korku duydukları ve 3 gün sonra İtalya'da karşılaşacakları Aetius'la buluşmak üzere geri çekildiler[157].

Bau Roma İmparatoru olan III. Valentinianus (425-455)'un annesi Galla Placidia, oğlunun küçük olması nedeniyle onun adına iktidarı ele geçirdi. Aetius ile anlaştı. Ona Comes rütbesi verdi ve merkezden uzaklaştırmak ga-

[153] O. Maenchen Helfen, *The World of the Huns*, Berkeley, 1973, s. 76; B. Croke, *Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A.D. 422*, G.R. Byzstudies, 18, 1977, s. 351-353; E.W. Brooks, *The Eastern Provinces From Arcudius To Anastasius*, CMH, 1, 1911, s. 463-464; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire*, s. 1107; O. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 63-69.

[154] I. Bóna, *aynı eser*, s. 47.

[155] B. Croke, *Evidance for the Hun...*, s, 349; A. Alföldi, *aynı eser*, s. 94.

[156] Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften, IV*, s. 533 vd.;I.Bóna,*aynı eser*, s.47-48.

[157] E. Gibbon, *Roman Empire*, s. 263-264; A. Ferrill, *aynı eser*, s. 133 vd.; P.Váczy,*Hunlar Avrupa'da*,s.75; B. Szász, *aynı eser*, s. 166-167.

yesiyle, babası Gauentius'un halefi olarak en büyük askerî komutan sıfatıyla Galya'ya atadı. Bu durum bir komediye dönüştü ve meseleyi daha da ağırlaştırdı. Galla Placidia hükümeti Hunların istenmeyen yardımlarına karşılık haraç vermeye zorlandı. Hunlar, 425 yılında İmparatorluğun iç politikasında hissedilecek derecede söz sahibi idiler. Aetius'un nüfuzunun artmasına sebep olan Hunlar hiç engelle karşılaşmadan İtalya'ya ulaştılar[158].

Valeria şehri Floriana'da içerisinde altın paralar bulunan bir mezar ortaya çıktı. Mezar, Hunların hizmetinde çalışan, İtalya'da da bulunmuş olan ve Doğu Roma İmparatorluğunu'nun yönetiminde de bulunan bir adama aitti. İçinde çok sayıda altın paralar olan Roma mezarı Pannonia'da bilinen birşey değildi. 430'lu yıllarda bu Floriana mezarlığına yalnızca doğudan gelenler gömülmüştü (mezarda ayrıca deforme olmuş kafatası kemikleri, gömülmüş atlar da bulunmuştu). Yeni araştırmalara göre, Valeria Ripensis şehrinin ahalisinin 425'ten sonra başka yere yerleştiği ve Valeria Media şehrini kurdukları kabul edildi. Bu Sava nehrinin güney batısında, Venedik-Histria bölgesinin eteğinde, Juli Alpleri'nin doğusunda, Emona ile Siseia arasında bir yerdi. Valeria Ripensis'in boşaltılmasına sebep olarak; Hunların Aquincum ve Drava munsa arasındaki Valeria Limesi'ni boşaltmaları, saldırılarla istilâkâm mevkilerini yakmaları, tahrip etmeleri yani ıssız bir sınır ülkesi meydana getirmeleri söylenirse de durum böyle değildi. Daha önceki yüzyıllarda Sarmat ve Germen saldırıları sırasında birkaç kez yıkılmış olan Valeria Limesi istihkâm mevzileri, bu kez kuvvete dayanan hiçbir tahribatın izlerini taşımıyordu. Sağlam duran duvarlar, hiç dokunulmayan binalar (ki bunların yıkılması yüzyıllar almıştır) ispatlıyor ki, Valeria Ripensis sınır bölgesinin boşaltılması savaşla değil, Batı Romanın müttefiki olan Hun elçilerinin isteğiyle gerçekleşmişti. Hunlar, kendilerine ait kontrol noktalarını Tuna çevresinde önemli yerlere kurmuşlardı (meselâ İntercisa'da, çok uzakları görme imkânı veren, nehrin geçildiği üst bölgede kurulan yer)[159].

Arkeolojik, nümizmatik ve tarihî bilgilerin ışığında; Sarmat Limes'i, Tuna'nın geçiş noktaları, Valeria Ripensis bölgelerinin Hunlara 425 ve müteakip yıllarda yaptıkları askerî yardım karşılığında verildiği ortaya konmuştur. Burada söz konusu edilen, Aetius'un Hun yardımını temin etmek veya III.

[158] Jordanes, *Romana Et Getica*, s. 107; *E. Schafron, Zur Geschichte der Hunen in Europa*, Welt als Geschichte, s. 90-105.

[159] I. Bóna, *aym eser*, s. 48 vd.; E. Tóth, *Valeria Media*, Acta Arch. Hun., 41, 1989, s. 197-226; H.S. Schultz, *The Roman Evacution of Britain*, s. 38.

Valentinianus'un onların İtalya'dan çekilmeleri mukabilinde verdiği ücrettir. Yeni Hun iktidar merkezinin kurulması bu olayla yakından irtibatlıdır. Bu merkez, Doğu ve Batı Roma imparatorluklarının sınırlarından çok uzakta olmayan, her ikisinin başkentine giden yolların kesiştiği, iyi savunma imkânı olan bir yerdedir. Yani Tuna havzasının göbeğinde, Orta Tuna nehir bölgesinde, Körös ve Maros nehirlerinin ortasındadır. Hunların asıl kuvvetlerinin buralarda toplanması sebebiyle, Doğu Romalılar etkili savunma önlemleri almaya çalıştılar. Bunun için Batı Roma İmparatorluğuna ait Pannonia Secunda (Sirmium) bölgesini işgal ettiler. Orada bulunan Batı Roma hizmetindeki grupları (bunların arasında bazı Hunlar da vardı) yerlerinden sürdüler. Güvenlik sınırlarını Başka-Sirmium Tuna bölgesine kadar genişlettiler. Buraları askerî savunmaya çok elverişli yerlerdi ve 427 yılında buna dahil olmak üzere Sava ırmağı geçiş yerini koruyan imparatorluk şehri Sirmium (Sremska-Mitrovica)'u ele geçirdiler. Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus, ancak 10 yıl sonra İstanbul'u ziyareti ve evlenmesi sırasında dostane olamayan bu hareketi onayladı (Ekim 437)[60].

Bu arada Aetius, Hunlarla kurduğu dostluktan çok iyi bir şekilde yararlandı. Hemen hemen her yıl Hun birlikleri Galya'da göründüler. 425-427 yılları arasında gitgide daha saldırganlaşan, 425 yılında çok büyük öneme sahip Arelas (Arelate) şehrine saldıran Vizigotları geri püskürttüler. 428 yılında bölgenin kuzey kısmını yağmalayan Ripuar Franklarını kendilerine bağlamaya zorlayarak, Ren'in karşı kıyılarına sürdüler. 429-430 yıllarında Rua'nın kardeşi ve batı kanadı komutanı olan Oktar, Ren nehrinin sağ kıyısında yaşayan Burgundlar'a saldırdı. Bu muharebede Oktar'ın pek çok adamı öldürüldü. Kendisi de bu sıralarda hayatını kaybetti. 429 yılı sonunda Aetius, Hun dostluğu sayesinde İtalya'da Roma ordusunun üst komutanlığına atandı (Magister militum et utriusque militiae dux). Rakibi Flavius Felix'in gücünü iyice kırdı. 430 yılında İmparatorluğun içine girmiş olan Juthungları kovaladı ve Alplerin kuzeyinde sarsılmış olan Roma hâkimiyetini Norikum (bugünkü Avusturya) ile Raetia'da da tekrar kurdu. 431 yılında bu bölgelerde çıkan isyanı gönderdiği birlikleri vasıtasıyla bastırdı. Tuna ve Ren nehirlerinin üst kısımlarındaki sınır istihkâmlarını yeniden sağlamlaştırdı[61].

[60] I. Bóna, *aynı eser*, s. 50 ; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, IV*, s. 187-192.

[61] Th. Mommsen, *aynı eser*, s. 536-538; O. J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 54 vd; E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 66.

432 yılında Galla Placidia ile maiyyeti, başarılı ve gittikçe bütün iktidarı ele geçiren kumandanı Aetius ile nihaî olarak hesaplaşma zamanının geldiğine karar verdi ve onun üzerinden başkumandanlık ünvanını alarak bu ünvanı Afrika duxu ve rakibi Bonifacius'a verdi. Patricius ilan edilen comes Bonifacius ve onun Afrika orduları, Aetius'u Rimini civarında yendiler. Bunun üzerine Aetius önce Roma'da yardım aradı. Ardından da Dalmaçya üzerinde Pannonia'ya giderek Hun Kağanı Rua'ya sığındı. Rua bu eski arkadaşından yardımını esirgemedi[162]. Fakat bu arada Galla Placidia da Güney Galya'daki Vizigotlardan yardım istedi. Ancak Hun yardımcı kuvvetleri atik davranarak imparatorluğun son seçkin kuvvetlerini dağıttılar ve Aetius'a Roma'ya kadar eşlik ettiler [163]. Prosper Tiro'nun kroniğinde bu hadise hakkında şu bilgiler verilir: "Aetius görevini bırakıp da çiftliğine geldiğinde, düşmanları onu bulup öldürmeye çalıştılar. Ancak Aeitus Ravenna şehrine, oradan da Dalmaçya ve Pannonia'yı geçerek Hunların yanına kaçtı. Hunlar onu dostça kabul edip, eski kuvvetine kavuşturdular"[164].

Aetius'un 433 yılında Roma'ya geri dönmesi üzerine Batı Romalılar, Gotlar ve Germen kavimleri ile yaptıkları savaşlarda Hunları yardımcı kuvvet olarak davet ettiler. Bu yardımlar karşılığında Pannonia Hunlara verildi. Bu, Hunların imparatorluğu desteklemelerine karşı mükâfatlandırma politikası idi. Ancak bu politika daha sonraları Batı Roma açısından tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. Bu bölge Hunlara hem yerleşme bölgesi olmuş, hem de Batı, Doğu ve Güney'e yapılan seferlerde büyük avantaj sağlamıştır[165]. İmparator ve annesini, Aetius'a karşı yumuşayarak ona Patricus rütbesini tevcih etmeye, onu tekrar imparatorluğun en yüksek askerî komutanı olarak atamaya mecbur bıraktı (434-435)[166]. Bu olaylar olurken, Doğu Roma'nın Hunlara tâbi ve Tuna boyunda oturan Hun asıllı Amilsurlar, Itımarlar, Tonosurlar, Boiscler ve diğer kavimlerle Hunlara karşı ittifaklar yapması üzerine Rua, Esla'yı İstanbul'a göndererek Trakya bölgesine karşı savaş hazırlıklarına başladı. Hun elçisi Esla, Doğu Romalılara kendilerine bağlı kavimlerle antlaşma yapmamalarını, yoksa muahede yapmaktan vazgeçileceğini ve savaş yapılacağını dip-

[162] E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 63-65; J.L.M. De Lepper, *De Rebus Gestis Bonifati, Comitis Africae et Magistri Militum*, Tilburg 1941, s. 57-58.

[163] B. Szász, *aynı eser*, s. 168 vd.; J.R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire 395-527*, Cambridge, 1980, s. 30-40.

[164] H. Homeyer, *Attila*, s. 33.

[165] G. Schramm, *Hunnen Pannonier Germanen*, Balkanologie, II, 1975, s. 75-90; B. Crooke, *Evidence For the Hun..... s.* 352; B. Szász, *aynı eser*, s. 168-170.

[166] Th. Mommsen, *aynı eser, s.* 539.

lomatik dille anlattı. Doğu Romalılar bunun üzerine derhal Trakya ve İskit ülkesinden Consüllük yapmış ve ordu komutanı olan Plinthas ile Dionysius'u elçi olarak Rua'ya göndermeyi kararlaştırdı. Elçiler yola çıkmadan, ülkesine geri dönen Esla'nın yanında Singiluchus adlı birisini, kendilerinden başka hiçbir Romalı ile görüşmemeye ikna için Rua'ya gönderdiler. Doğu Roma'nın Hunlar ile antlaşma yolu aradığı sırada Hun Hükümdarı Rua ansızın öldü (434)[167]. Piskopos Theodaret'in ifadesine göre, Rua'nın ölümüyle halk arasında, Kraliçe Eudokia'nın duaları sayesinde gökyüzünün Rua'ya hak ettiği ölümü götürdüğüne dâir söylentiler ortaya çıktı. Kilise tarihçisi Sokrates de, Rua'nın gök gürültüsü ve şimşek ile öldüğünü, ordusunun ise veba ile yok olduğunu yazdı[168].

[167] Priskos, s. 23. Hun Hükümdarı Rua'nın ölümü normal yollardan olmuştur. Eğer o öldürülmüş olsaydı Attila mutlaka amcasının intikamını alırdı. Nitekim kaynaklarda da böyle bir bilgiye rastlanmadı.

[168] B. Crooke, *Evidance for the Hun Invasion of Thrace in A.D. 422*, s. 349.

II. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ İMPARATORLUK HALİNE GELMESİ

1. ATTİLA VE BLEDA

Rua'nın son zamanlarında, 10 yıla yakın sakin şekilde süren Hun-Doğu Roma ilişkileri bozulmaya başladı. Geleneksel Bizans politikası gereği Doğu Romalılar Hunların arkasından müttefikler aramaya başladılar. Bu sebeple Tuna boyunda oturan Amilsurlar, İtimarlar, Tonosurlar, Boiscler[169] ve diğer kavimleri Hunlara isyan etmeğe teşvik ettiler. Bunun üzerine Rua, Romalılarla Hunlar arasında diplomatik faaliyetlerde tecrübeli elçisi Esla'yı; bu teşebbüslerinden vazgeçmelerini, kendilerine sığınan Hunları iade etmelerini, yoksa savaş açacağını söylemek üzere İstanbul'a gönderdi. Kendisi de ordusuyla birlikte Trakya'ya Tuna bölgesine hareket etti. Bunun üzerine Doğu Roma idaresi biri Trakya'dan diğeri İskitya'dan Consüllük yapmış ve ordu komutanı olan Plinthas ve Dionysius'u Hunlara göndermeğe karar verdiler. Bu arada Plinthas, İstanbul'dan ülkesine dönmek üzere olan Esla ile kendi arkadaşı Singiluchus'u, önceden Rua'ya savaş teşebbüsünden vazgeçirmek üzere yolladı. Daha sonra hazineden sorumlu Epigenes'i de elçiliğe dahil ederek kendileri de yola çıktılar[170].

Rua'nın Romalılarla barış görüşmesi yapmaya hazırlandığı bir sırada vefat etmesi üzerine Hun yönetimini Attila ve Bleda üstlendiler[171]. Türk devlet teşkilâtında daima büyük kardeşin tahta çıkması kesin olmayıp, şehzadeler

[169] İlk defa Priskos'un eserinde geçen ve Türk asıllı olan bu topluluklar, 375 yıllarında Azak denizinin kuzey taraflarında bulunmakta idiler. Daha sonraları ise Tuna bölgesine gelmişler ve Hunların hâkimiyeti altına girmişlerdir. Tarihleri ve faaliyetlerine dair fazla malumat bulunmamaktadır(Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, II*, Budapest, 1952, s. 66, 94, 139, 142; F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, Paris, 1952, s. 103; W. Samolin, *Hsiung-nu, Hun, Turk*, CAJ, III, 2, 1956, s. 145vd.; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, IV, Berlin, 1962, s. 272). Ayrıca bu grupların isimleri daha sonraları Jordanes'in tarihinde, Alpidzuros, Alcildzuros, Itimaros, Tuncarsos ve Boiscos şeklinde kayıtlıdır. Bk. Iordanes, *Romana Et Getica*, Berlin, 1882, s. 90.

[170] *Priskos* Bk. A. Alımetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995, s. 23.

[171] A. Vámbéry, *A Török Faj*, Budapest, 1885, s. 80; B. Szász, *A Hunok Története. Attila Nagykiraly*, Budapest, 1943, s. 175.

arasında en liyakatlisinin başa geçmesi geleneği var olmasına rağmen[172], Bleda Hun hükümdarı olmuştur. Fakat üstün kabiliyetlerinden dolayı bütün işleri Attila yürütmüştür[173].

Rua zamanında başlayan Doğu Roma ile barış görüşmeleri, onun ölümü üzerine Attila tarafından neticelendirilmiştir. Attila, derhal yola çıkarak İllyria (Arnavutluk ve Dalmaçya sahası)'da, Morava ile Tuna'nın birleştiği yerde, Tuna'nın diğer kıyısına tanzim edilmiş olan Constantia surları karşısında kurulmuş olan Margus (Bugünkü Orasje- Dobruca) şehrinde, bütün halkın gözleri önünde at üzerinde olduğu halde isteklerini elçi Plinthas başkanlığındaki Doğu Roma heyetine barış şartları olarak kabul ettirdi (434)[174].

[172] A. Donuk, *Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı*, TED, X-XI, 1981, s. 29-56.

[173] Attila'nın doğum tarihi, yeri, gençlik yılları ve yetişmesi hakkında malumat bulunmamaktadır. Yalnız isminden dolayı Hunların İtil (Volga) nehri kıyılarında bulunduğu zamanlarda dünyaya geldiği (390- 395 yılları), babası Mundzuk ile, onun ölümünden sonra amcası Rua'nın yanında yetiştiği tahmin edilmektedir. Bunun yanında, Attila'ya dair yazılan romanlarda onun gençlik yıllarında Roma sarayında rehin olarak kaldığı, bu sayede Romalıları çok iyi tanıma fırsatı elde ettiği iddia edilmişse de, bu bilgiler hiç bir kaynak tarafından teyid edilmemiştir (bk. M.Broon, *Hunların Hayatı*, İstanbul, 1981, s. 109; Aynı mlf., *Attila*, İstanbul, 1931, s. 31-32).

Attila isminin ne manaya geldiği Türkçe olup olmadığı meselesi her zaman tartışma mevzuu olmuştur. Kimi ismin Gotca (G. Doerfer, Z. Moor gibi) kimi ise Türkçe olduğunu ileri sürmüştür (Gy. Németh, O. Pritsak gibi). Attila adının Gotca "Babacık, Atacık, Sevimli, Ağabey" manalarına geldiği söylenerek, Hun dönemi Türkçe bir kelimenin Germence yorumu olarak gösterilmiştir. Ayrıca Klaproth ve Inostroncev Macarca; Venelin Slavca; Poucha Tokarca olarak kabul etmişlerdir. Genellikle Attila isminin Volga nehrinin bir diğer adı olan İtil-Etil'den geldiği düşünülmüştür. Ayrıca Göktürk Türkçesindeki Attay= "şöhretli İmparator" ile de bağlantı kurulmuştur. F. Altheim, Attila kelimesinin aslının Ata-la olduğunu ve "benim atam, atacık" manalarına geldiğini söylemiştir.

Bunların yanında Gy. Németh ayrı bir bakış açısı getirerek Attila'nın olgunluk çağı ismi olduğunu, gençliğinde ise başka bir ad taşımış olabileceğini ifade etmiştir ki, bu eski Türk ad verme geleneğine de uygundur. Attila, şahıs isminin ötesinde belki'de Hun hükümdarının ünvanıdır. En son olarak O. Pritsak ise ismin Türkçe olduğunu ve Es-til-ä ~ As-til-ä ~ At-til-a = Attila şekliyle "Büyük deniz, okyanus" veya "herşeye gücü yeten hükümdar" manalarına geldiğini söylemiştir.

Menander Protector bk. *Fragmenta Historic orum Graecorum*, neşr. C. Müller, Paris, MDCCCLXVIII, s. 229; A. Ipolyi, *Magyar Mythologia*, Pest, 1884, s. 146; J. Marquart, *Die Chronologie Der Altturkischen Inschriften*, Leipzig, 1898, s. 77; G. Kuun, *Relationum Hungarorum*, Claudiopoli, MDCCCXCII, s. 40-41; Gy. Németh, *A Hunfoglaló Magyarság Kialakulása*, Budapest, 1930, s. 132; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, Berlin, 1959, s. 144 n.8; Gy. Németh, *Hunların Dili*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 110-111; M. János, *A Magyar Hún-Monda Néhang Tulajdonnevéről*, Magyar Nyelv, 2, 1906, s. 159; G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1973, s. 29-34; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, Harvard Ukrainian Studies, VI, 4, 1982, s. 444.

[174] *Priskos*, s. 24; A. Thierry, *Histoire D'Attila*, I, Paris, 1865, s. 46-48.

Tarihte Margus barışı olarak bilinen antlaşmanın maddeleri şunlardır:

1- Esir edilmiş Romalılarla ve daha önce Roma'ya kaçmış olan bir çokları ile birlikte, Hunlardan kaçacaklar Roma hududuna kabul edilmeyecekler.

2- Romalı mülteciler ve esir alınmış olanların her biri için 8 altın kurtarma ücreti ödenecek. Ancak bu fidyeyi verdikden sonra esirler geri dönebilecekler.

3- Romalılar Hunların hâkimiyeti altında olan kabilelerle ortaklık yapmayacaklar.

4- Ticaret yapmak için eşit şartlar içinde biraraya gelinecek.

5- Romalılar ve Hunlar emniyet içerisinde olacaklar.

6- Yapılan antlaşma devamlı olacak ve bu antlaşmaya riayet edilecek.

7- Romalılar tarafından Hun kralına daha önce 300 altın libre ödenen vergi yerine 700 altın librae ödenecek[175].

Antlaşma atalardan kalma bir yemin ve dini merasim ile pekiştirildi[176]. Bunun üzerine Doğu Roma iktidarı kendilerine kaçan Hunları iade etti. Atilla, bunlar içerisinde bulunan Hun kral soyundan Mama ve Atakam'ı, Trakya'da bir kale olan Carsus (Bulgaristan'da Hırsova)'da halkın gözü önünde idam ettirdi[177].

Bu antlaşmanın yapılmasından sonra Hunların hareketleri hakkında Roma kaynaklarında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Büyük ihtimalle bu zaman içerisinde Kuzey ve Doğu Avrupa'da yerleşmiş olan çeşitli kavim ve kabileler üzerinde hâkimiyet tesis ettirilmesi ve birçok fetihler olmuştur. Bu tarihte, bütün tarihî kaynaklar son derece belirsiz olduğu için, Bleda ve Attila tarafından yönetilen imparatorluğun tam büyüklüğü ve gücü hakkında birşey söylemek de oldukça zordur[178].

[175] *Priskos*, göst. yer.

[176] Antlaşmanın bozulmaması ile devamlılığı için edilen bu yemin ve yapılan dinî merasimin ne şekilde gerçekleştirildiği bilinmemektedir. Eski Türk topluluklarındaki bu merasimler için bk. A. İnan, *Eski Türklerde ve Folklarda "ANT"*, bk. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1987, s. 317-330.

[177] *Priskos*, s. 25.

[178] A. Thierry, *aynı eser*, s. 52-54; W.M.McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill, 1939, s. 385-386; F. Altheim, *Europa und die Hunnen, Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum*, Halle-Saale, 1948, s. 303-316.

Hun imparatorluğunun merkezi şimdiki Orta Tuna bölgesindedir. Bununla birlikte bu alanda Hun nüfusunun küçük bir kısmı bulunur. Tuna'nın batısında Pannonia'daki Ostrogotlar ve Tuna'nın doğusuna yerleşmiş olan Gepidler gibi Germen menşeli insanlar hâlâ nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ostrogotlar ve Gepidler Hun hâkimiyetinde bulunmalarına rağmen, kendi krallarını seçmelerine izin verilmişti. Bunlar içişlerinde serbest olmakla birlikte dış ilişkilerde Hunlara tabi idiler. Belirli bir vergi ile birlikte Hun ordusuna asker göndermek mecburiyetindeydiler[179]. Ayrıca bu zaman içerisinde, şimdi Almanya olarak bildiğimiz yerde yerleşmiş olan çeşitli kavimler üzerindeki Hun baskısı da sağlamlaştırılmıştır. Alaman, Burgund ve Ripuar Frankları gibi, Ren nehri üzerinde veya yakınında yaşayan Germen insanlar Hun hâkimiyeti altına alınmıştır. Thüring ve Saksonlar da Hun gücü karşısında boyun eğmek zorunda kaldılar. Bu sayede Hun hâkimiyeti Kuzey ve Baltık denizlerine kadar genişlemişür[180].

Hun imparatorluğunun genişlemesi aynı zamanda Avrupa'dan İngiltere adalarına gelen Anglo-Saksonlar ve Jütler'in göçü ile de biraz bağlantılıdır. Bu arada Macaristan'da ve Güney Rusya steplerinde yerleşmiş olan çeşitli Türk boyları da hâkimiyet altına alınmıştır. 435 yılında Güney Rusya'daki Hun soyundan olan Sorosguslar Attila tarafından mağlûp edilmişlerdir[181]. Ayrıca Agaçeriler'de Hun hâkimiyetini tanımışlardır[182]. Rusya'da büyük steplerin kuzeyinde ormanlık bölgeye yerleşmiş olan Slav ve Fin menşeili kabileler de kayıtsız şartsız Hunlara teslim olmuşlardır. Hun sınırlarının Don

[179] P.Engel, *Beilleszkedés Európába A Kezdetektől 1440-16*, Budapest, 1990, s. 47-48; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991, s. 118.

[180] *Sidonius Appolinaris, Epistulae et Carmina*, bk. *Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Leutjohenn, VII, Berlin, 1887, s. 320; *Priskos*, s. 46; *Codex Vaticanus*'dan nakleden bk. C.A. Macartney, *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources, VI-VII*, Oxford, 1951, s. 180-181; Gy. Pauler, *A Magar Nemzet Története Szent Istvánig*, Budapest, 1900, s. 2; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, Berlin, 1952, s. 3-9; F. Altheim-H. V.Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, Baden-Baden, 1958, s. 30 vd.; K. Czeglédy, *Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads*, Studia Turcica, 1971, s. 133-148; Ş. Baştav, *Attila'nın Hayatı ve Ölümü*, Türk Kültürü, Sayı 1, 1962, s. 34-35.

[181] *Priskos*, s. 24; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, Paris, 1952, s. 273; W.M. McGovern, *aynı eser*, s. 385; D. Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge, 1990, s. 191.

[182] Acatir,Akatir, Akatzir veya Agaçeri (orman adamı) şekillerinde görülen bu Türk boyu, daha sonraları Doğu Avrupa bölgesine hakim olacak olan Hazar Türkleri'nin atası yahut Akhazar isimli bir koludur. Bk. Gy. Németh, *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása*, Budapest, 1930, s. 132 vd.; O.J. Maenchen-Helfen, *Akatir*, CAJ. XI, 4, 1966, s. 282.

nehrinin doğusuna kadar genişlemesi de bu durumu göstermektedir[183]. Bu sırada Attila İranlılara karşı bir sefer için bu bölgeyi kullanmayı düşünüyordu[184]. Sogdiana bölgesi ise Avrupa Hunları ile Çin imparatorluğu arasında bir bağlantı vazifesi görmüştür. Nitekim Hunlardan Çinliler'e giden birkaç elçilik heyetinin hareket üssü burası olmuştur[185].

Ayrıca Batı Roma ile Rua zamanında izlenen politikalar Attila zamanında da devam etmiştir. 434 / 435 yıllarında Aetius, Roma'da bulunan Hun elçilerine Valeria ve Pannonia Prima (bugünkü Macaristan Tuna ötesi) bölgelerini bıraktı. Bunun yanında oğlu Carpilio 'u da Hun sarayına rehine olarak gönderdi. Bunun en büyük sebebi ise verilen sözlerden dönülmesine mani olmaktı[186]. Attila ile iyi ilişkilerine devam eden Aetius[187], Galler bölgesinin barbar kabilelerden temizlenmesi için çaba sarfetmeye devam etti. 435 yılında Ren nehrini geçerek Roma İmparatorluğu topraklarına girmeyi ve Burgund beyi olmayı başaramayınca tekrar Hunların yanına döndü. Hunların yardımını temin ederek, Burgundları, kralları Gendicharius (Gundaher, Gunther)'la beraber son ferdine kadar katletti[188]. Yardıma gelen Hun ordusunun başında Attila'nın amcası Oktar bulunuyordu. Nitekim bu müthiş mücadele Germen kavimlerinin kafalarında silinmeyecek izler bıraktı. Bunun etrafında bir çok destanlar meydana geldi[189].

[183] B. Szász, *A Hűnok Története Attila Nagykirály*, Budapest, 1943, s. 181; F. Altheim, *Attila et Les Huns, s. 162-165.*

[184] Johannes De Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Budapest, 1985, s. 38-39. J. De Thurocz hakkında bk. H. Yusufoğlu, *Macarlarda Hun-Macar Akrabalığı Geleneği*, Türk Kültürü, 387, 1995, s. 402-404.

[185] F. Hirth, *Hunnenforschungen*, KSZ, II, 1901, s. 90 vd.

[186] F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 168.

[187] Aetius, yabancılardan oluşmayan ünlü disiplinsiz askerlere dahil Romalı subaylar gurubuna mensuptu. Moesia'da doğdu. Babası Gauentius, şehrin yönetiminin başında idi. Galya'da bir ordu isyanında öldü. Annesi ise İtalyandı. Aetius ilk önce, Alarik ile yapılan anlaşma gereği Vizigotlar nezdinde rehine olarak üç yıl kaldı. Daha sonra 408-423 yılları arasında da aynı maksatla Hun sarayında bulundu. Aetius'un istikbaldeki mevkii için tarihî münasebetler bu zamanda başladı. Hunları her yönüyle iyi tanıdı ve onlarla çok sıkı bir dostluk tesis etti. Honarius'un ölümünden sonra (423) en yüksek rütbe sınıfına girdi ve Batı Roma tarihinde ölümüne dek mühim roller üstlendi. Jordanes, *Romana et Getica*, s. 42-43; T. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, IV, Berlin, 1906, s. 532-533; B. Twyman, *Aetius and the Aristocracy*, Historia, 19, 1970, s. 499.

[188] *Sidonius*, s. 322; B. Szász, *aynı eser*, s. 183-184; F. Altheim-H.V. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, s. 40-41; O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, Köln, 1978, s. 61-64.

[189] Hunların Burgundlarla mücadelesi hakkında Prosper Tiron'un kroniğinde şu bilgiler verilmektedir: "Hunlar 435-436 yılları içinde Main ve Ren arasında oturan Burgundlara karşı kesin bir zafer kazandılar. Aetius aynı zamanda Burgund Kralı Gundicarius'u sıkıştırdı. Taki ona barış isteklerini kabul ettirinceye kadar. Ne yazık ki sevinç uzun sürmedi. Hunlar, onu, bütün

Hunlar, Galya bölgesinin ikinci askerî komutanı olan pagan Litorius'un Vizigotlarla yaptığı mücadeleye de yardımcı kuvvetler gönderdiler. 437 yılında Litorius, atlı olan yardımcı Hun birliklerinin büyük desteği ile Vizigot kralı I. Theodorik 'in kuşatma çemberini yardı ve Narbonne şehrini kurtardı. 438 yılında ise, Vizigotları bir dizi başarılı savaşla başkentleri Tolusa / Toulouse'a kadar geri sürdüler. Fakat 439 yılında Hunların büyük sayıda geri dönmeleri, Gal-Roma ordusunun dağılması sonucu Vizigotlar bu zor durumdan kurtulmuş oldu[190].

Aetius, Batı Roma imparatorluğu içerisinde Hunların yardımı olmadan ne makam elde edebiliyor, ne de iktidarı elinde tutabiliyordu. Aetius'u devirmek için harekete geçen Augusta, eski düşmanları Vizigotlarla ittifak yapmaya hazırlandı Aetius'a karşı harekete geçebilmek için Afrika şehirlerini başarıyla savunmuş birliklerini geri çekti. Bunun sonucunda karşısında bir kuvvet kalmayan Vandallar Afrika'ya hakim oldular[191]. 439 yılında Kartaca düştükden sonra Doğu ve Batı Roma'nın birleşik orduları Vandalları artık yenemedi[192]. Augusta'nın birlikleri ise Hunlar karşısında yok olmaktan

---

adamları ile imha etti. Burgund Kralı'nın ismi ve acıklı kaderi, o ve halkının uğradıklarına tarih şahadet etmektedir".

Nitekim savaştan sonra Ren'deki Burgund sarayı da çok büyük hasar gördü. Geri kalan Burgundlar yeni bir ülke aramaya çıktı. Cenevre'nin güneyinde Savegen'de yeni bir krallık kurdular. Bunu da yüzyıl sonra Franklar karşısında kaybettiler. H. Homeyer, *Attila*, Berlin, 1951, s. 66-67; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 118-124; A. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, III*, İstanbul, 1988, s. 206; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 51; G. Waitz, *Der Kampf der Burgunder und Hunnen*, Forschungen zur Deutschen Geschichte, 1, 1862, s. 3-10.

[190] Jordanes, *Romana et Getica*, s. 104; D.Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, s. 188-189; I. Bóna, *aynı eser*, s. 53.

[191] Jordanes, *Romana Et Getica*, s. 101-103; *Procopius, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, II*, neşr. G. Dindorf, Bonn, MDCCCXXXIII, s. 412-413; A. Malet-J.Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925, s. 420 vd.

[192] Roma daha Alarik'in saldırılarından kendine gelmeden, 439 yılında çok tehlikeli düşman olan Vandallar tarafından saldırıya uğradı. Vandallar Akdeniz üzerinden Afrika'ya girmeye cesaret ettiler. Onlar filolarını kurduktan on sene sonra Roma deniz kuvvetlerini ciddi tehlikeler bekliyordu. Vandallar'ın Sicilya'da karaya yanaştıkları haberi üzerine II. Theodosios, 440 senesinde Sicilya'ya bir filo gönderdi. Vandallar çekingen duruyordu. Onların içeriye taarruzu, Doğu Romalı askerlerin 441 yılında yine sefere çağrılması ile bir savaşa meydan vermeden son buldu. "İranlılar, Sarazenler, Isaurier'ler ve Hunlar tarafından gelen saldırılar, Roma bölgelerini tahrip ediyordu". Marcellinus Comes'in 441 yılında kroniğinde belirttiği gibi, Doğu Roma'nın düşmanları, Doğu Roma ordularının hazır olmayışından faydalandılar. İranlılar, kral II. Jedzdegerd'in emri altında ve Kafkaslar'dan küçük dağ kavimleri ile tehlikeli oluyorlardı. Aynı zamanda kuzeyde de Hunlar, Sava üzerinden, Pannonia'nın güneyinde Illyria sınırlarına kadar sıkıştırıyorlardı. *Prosper Tiro, Epidoma Chronicon, Chronico Minora, I*, bk. *Monumenta Germania Historica*, neşr. Th. Mommsen, Berlin, 1840, s. 441; C. Courtois, *Les Vandales et L'Afrique*,

kurtulamadılar. Galya'nın temizlenmesi ve elde tutulması gayesini güden Aetius ise, İtalya'ya daimi dönüş tarihî olan 441 yılına kadar batıda kazandığı başarılar karşısında Hunlara Tuna bölgesini terketmek zorunda kaldı. Hunlar neredeyse Roma'nın sınır komşuları oluyordu. 425 yılından beri Hunların askerî gücüne bağlı olan Batı Roma politikası sayesinde Hunlar para, yer, ganimet ve tecrübe kazandılar ve sadece savaş sanatları değil, politika sanatlarındaki ustalıklarını da gözler önüne serdiler[193].

Rua'nın ölümünden sonra kardeşi Muncuk'un[194] oğlu Bleda Hun tahtına çıktıysa da, Doğu ve Tuna'nın prensi olan genç kardeşi Attila devletin esas işlerini yürütmekte idi. Nitekim Bleda'nın 10 yıllık hükümdarlık zamanı, tarihî kaynaklarda hemen hemen hiçbir iz bırakmadan silinip gitti. Bleda[195], Rua'nın ordusunda Tisa'da kaldı ve hükümdarlık döneminde de büyük bir ihtimalle onun yeniden yapılanması için uğraştı[196]. Attila'nın ordusu ise 454-464 yılları arasında bugünkü Bükreş-Ploieşti arasındaki bir bölgede bulunuyordu. Buzau nehri boyunca yanyana bulunan Hunlara ait kalıntılardan, Attila'nın ordusunun Buzau bölgesinde olduğu, çünkü oradan Doğu impara-

---

Paris, 1955, s. 155 vd.; O.J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns*, Berkeley, 1973, s. 108; A. Gibbon, *aynı eser*, s. 189-192; B. Croke, *Anatolius and Nomus: Envoys to Attila*, Byzantinoslavica, 42, 1981, s. 159-160.

[193] T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 319-323; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 54; E. Troplong, *La diplomatie d'Attila*, Revue d'Histoire diplomatique, XXII, 1908, s. 540 vd.

[194] Kaynaklarda Mundiuchus (Priskos), Mundzuco (Jordanes) şeklinde geçen Attila'nın babasının ismi Türkçe Muncuk'tur ve "inci, boncuk, bayrak, sancak" manalarına gelmektedir. Muncuk'un hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece Attila ile Bleda'nın babası olduğu bilinmektedir. Devlet idaresinde hangi makamda bulunduğu, Hun tahtına çıkıp çıkmadığı meçhuldür. Attila ile Bleda'nın küçük yaşlarda babasız kalmaları ve onların Rua'nın yanında yetişmeleri, Muncuk'un genç yaşta ölmüş olabileceğini akla getirmektedir. A. Caferoğlu, *Eski Türk Dili Tarihi*, İstanbul, 1984, s. 75; G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, s. 32-34; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 438-439.

[195] Attila ile birlikte Hun tahtını paylaşan Bleda'nın ölüm tarihi olan 445 yılına kadarki siyasi faaliyetleri hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Zevk ü sefadan hoşlandığını bildiğimiz şahsiyeti, Attila'nın karizması yanında silik kalmış olmalıdır. Yalnız bazı modern tarihçiler, I. Balkan seferi olarak bildiğimiz ve Viminacium, Sirmium gibi Doğu Roma şehirlerinin ele geçirildiği harekatı gerçekleştiren kişinin Attila değil, Bleda'nın başında bulunduğu birlikler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar iddeadan öte gitmese de, Bleda, Margus barışından sonra Sorosguslar gibi bazı kavimlerin itaat altına alınması gayesiyle gerçekleştirilen seferlere bizzat iştirak etmiştir. Bleda / Blidas şeklinde geçen isim, bildä- blidä ~ bil-gä haliyle eski Türkçe'de de görülmekte ve "akıllı, bilgili idareci" manasına gelmektedir. Priskos, s. 24, 49, 54; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford, 1948, s. 74-75; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 56-57; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 443 vd.

[196] Codex Vaticanus'dan naklen bk. C.A. Macartney, *aynı eser*, s. 182; B.Szász, *aynı eser*, s. 194-195; H. Screiber, *Die Hunnen*, Münih, 1978, s. 84 vd.

torluğundan Hunların yanına, Scythia Minor (Dobruca) üzerinden çok kolay ulaşılabildiği anlaşıldı. Nitekim 441 yılında bir Doğu Romalı elçi Odessus (Varna)'a kadar ki yolu gemiyle gelmiş ve oradan Attila'nın sarayına Tuna üzerinden varmıştı[197].

Bleda'nın zevk ve sefaya düşkünlüğünün yanında[198] Attila eğitimi ve şahsiyetiyle sivrilerek Bleda'nın ölümüne kadar tüm işleri yürütmüş, sonra da mutlak hâkim olmuştu[199]. Bazı tarihçiler 444 / 45 yılında Bleda'nın Attila tarafından öldürüldüğünden bahsetmektedirler[200]. Oysa, Attila gibi büyük bir şahsiyet abisini öldürerek Hun tahtına oturmak isteseydi, tüm güç elinde olduğu halde ona on yıl katlanmazdı. Ayrıca Hun ülkesini ziyaret eden Priskos'un notlarında buna dair hiçbir kayıt yoktur. Gerçi başta Jordanes olmak üzere bazıları bu iddialarını Priskos'un eserinin kaybolan kısımlarına dayandırıyorlarsa da, mevcut fragmanlarda bunun aksini ispat edecek kayıtlar bulunmaktadır. Nitekim Priskos'da, Hun ülkesindeki gezilerinde Bleda'nın dul eşinin sahibi olduğu yerleşim yerinde, kendisiyle görüşmesinin anlatıldığı

[197] O. J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 70.

[198] *Priskos*, s. 54; Gy. Moravcsik, Attila és *Buda*, Egy. Phil. K.L., 1926, s. 195-202.

[199] E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 88; O. Pritsak, *Der Titel Attila, Festschrift für Max Vasmer*, Berlin, 1956, s. 404-419; A. Alföldi, *Die Germania als Sinnbild der Kriegerischen Tugend des römischen Heeres*, Germania, XXI, 1937, s. 95-100.

[200] Attila'nın kardeşi Bleda'yı öldürdüğünden bahseden tarihî kaynaklarda, bu olay genelde şu cümlelerle belirtilmiştir: "Kardeşinin cinayetinden sonra Attila binlerce insanı savaşa zorlamışur" (Jordanes). "Hun kralı kardeşini öldürdü ve onun halkını kendi hâkimiyeti altına aldı" (Prosper Tiro kroniği).

Genelde ortaya atılan görüşler, Priskos'un kayıp eserine istinâden bilgi verdiğini iddia eden Jordanes'in yukarıdaki bilgilerine dayandırılmıştır. Nitekim bu malumatdan yola çıkan modern devir tarihçileri umumiyetle şu görüşleri ileri sürmüşlerdir: Rua'nın ölümünden sonra Bleda tek başına ve güçlü olarak Hun tahtına çıkmıştır. Attila ise, 10 yıllık bir planın neticesinde darbeyle kardeşini öldürmüş ve hâkimiyeti ele geçirmiştir. Nitekim daha Bleda'nın tahta geçtiği ilk yıllarda Attila, Bleda'dan sonra tahta geçebilecek Hun prenslerini öldürerek veya ülkeden kaçmaya mecbur ederek vâris olarak tek kalmıştır. Bunun en güzel örneğini ise Doğu Romalılara kaçan ve Margus barışı ile iade edilen Hun hanedanından Mama ile Attakam'ın idam edilmeleridir. Bunlar Oktar veya Rua'nın oğulları olabilirler. Daha sonraları hâkimiyetlerini kaybeden bazı kavimleri de etrafına alarak güçlenen Attila, 445 yılına gelindiğinde Bleda'yı tuzağa düşürerek kendi eliyle öldürmüş ve ona bağlı olanları da kendisine itaat etmeye mecbur bırakmıştır. *Jordanes*, s. 123; *Prosper Tiro*, s. 480; *Marcellinus Comes, Chronicon, Chronico Minora*, II, s. 81; A. Thierry, *aynı eser*, s. 52 vd.; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 88; H. Homeyer, *Attila*, Berlin, 1951, s. 78-79; C.D.Gordon, *The Age of Attila*, Newyork, 1960, s. 61; C.A. Macartney, *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources*, s. 102; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 61-63; K. Enoki, *Sogdiana and the Hsiung-nu*, CAJ, 7, 1, 1968, s. 60; J. Deguignes, *Büyük Türk tarihi*, 2, İstanbul, 1976, s. 479; E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun İlerleyiş ve çöküş Tarihi, II*, s. 206.

notlarda mağdurluğunu belirtecek hiçbir kayıt yoktur. Ayrıca Bleda'nın isminin geçtiği yerlerde onun öldürüldüğüne dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır[201].

441 yılına gelindiğinde, Hunlarla olacak bir savaşa mani olmak gayesiyle kendisinin dikte ettirdiği şartlarla doğu Romalıların antlaşma yaptığı Margus barışından sonra Attila, yukarıda bahsedilen birçok kavmi itaat altına alarak sınırlarını Alpler'e, Ren ve Vistül nehrine kadar uzatmış oluyordu. Ayrıca Burgundlar yok edilmiş ve Pannonia Prima da istilâ edilmişti. Bu durumlar sayesinde daha Rua zamanında temelleri atılarak, Hunlar artık bir imparatorluk haline dönüşüyordu[202].

2. DOĞU ROMA (BİZANS) - HUN MÜNASEBETLERİ

Attila devrine gelindiğinde Hun başkentinde Doğu Roma politikasında bir değişiklik yoktu. Temelleri Uldız zamanında atılan politikaya göre, her fırsattan yararlanılarak Doğu Roma baskı altında tutulacak ve nihayetinde kesin olarak Hun hâkimiyeti altına alınacaktı. Uldız'ın "*güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı fethederim* " diye Doğu Roma elçilerini tehdit eden bu söz, Hun politikasının temelini oluşturmakta idi. Esas hedefi dünya hâkimiyetini gerçekleştirmek olan Attila, buna giden yollardan birisinin Doğu Roma olduğunu biliyordu. Bu sebeple ilk önce büyük devletlerden birisi olarak Bizans hezimete uğratılacak ve başkent İstanbul'daki politikalara kendisi yön verecekti. Büyük devlet adamı, asker olduğu kadar büyük bir diplomat da olan Attila, şartlar uygun olduğu zaman her fırsatı değerlendirmek istiyordu[203]. Margus barışı yapıldıktan sonra Slav, Fin, Germen, Türk asıllı birçok kavmi itaat altına alan Attila, arkasını sağlamlaştırdıkdan sonra 440 yıllarına gelindiğinde yeniden ortalarda görünmeye başladı. 439 yılında Vandallar, Kartaca'yı, Afrika'nın birçok yerleşim bölgelerini ele geçirmişler ve oradaki önemli bir Roma donanmasını da yağma etmişlerdi. Bunun üzerine Doğu ve Batı orduları birlikte 440 yılı ilkbaharında, Vandalların saldırısına uğrayan Sicilya'yı korumak için harekete geçti. Bu durumu öğrenen İranlılar da uzun süredir hevesli oldukları Ermenilere saldırdı. İranlıların bu

[201] *Priskos*, s. 38.

[202] T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 290; L. Hambis, *Attila Les Huns*, Paris, 1971, s. 62 vd.

[203] B Szász, *aynı eser*, s. 187; J. Harmatta, *The Bogs of the Huns*, AAH. I. 1951, s. 139.

saldırılarına karşı Doğu Romalılar, elle tutulabilir tüm askerlerini harekete geçirdi[204].

Bütün bunlardan haberdar olan Attila, durumdan istifade ederek büyük bir hızla birlikleriyle harekete geçti. Tuna'da bulunan en son Doğu Roma mevzisi Castra Constantia'ya saldırdı. Bir pazar yeri olan burada Romalılara hücum etti ve birçok kişiyi esir aldı. Bunun üzerine Romalılar derhal Hunlara elçiler gönderdi. Elçiler, yapılan saldırının antlaşmalara aykırı olduğunu iddia ederek Hunlarla müzakerelere başladı. Büyük bir diplomat olan Attila, hareketin niçin yapıldığını diplomatik manevralarla Doğu Romalılara izah etti. Bu hareket savaş değil, bir uyarı idi. Çünkü Margus Piskoposu Hun hudutlarına girerek, Hunlarca çok kutsal olan mezarları soymuştu[205]. Bu sebeple piskoposu kaçaklarla birlikte, Margus antlaşmasına uygun bir şekilde iade etmedikleri takdirde savaş ilan edilecekti. Ayrıca kaçakların sayısının fazla miktarda olduğu da özellikle belirtilmişti[206]. Bu görüşmeler neticesinde Romalılar söylenenleri inkâr etti. Hunlar ise görüşlerinde ısrar ettiklerinden bir antlaşma olmadı ve savaş çıktı. 440 sonbaharında harekete geçen Hun orduları Tuna'yı geçerek, çevredeki bir çok yeri tahrip ettikden sonra Viminacium (Bugünkü Kostolaç)'u ele geçirdi. Hunların bu hücumu üzerine birçok Doğu Romalı, bir kişi yüzünden devlet savaş tehlikesine maruz kalmasın diye, piskoposun geri verilmesi gerektiğini belirttiler. Bunun üzerine piskopos, kendisinin geri verileceğinden korkarak gizlice Hunlara kaçtı. Eğer Attila kendisine iyi davranır ise Margus şehrini teslim etmeyi vaat etti. Bunun üzerine Hunlar, sözünde duracak olursa her türlü yardımı yapacaklarına söz verdiler. Anlaşma sağlanınca piskopos, pek çok Hunla birlikte Romalıların sınırına döndü ve Tuna'nın kıyısında onları pusuya yatırdı. Geceleyin uygun bir anda işaret vererek, Hunları harekete geçirdi ve şehri teslim etti. Bu harekete birlikte Hunlara artık Trakya ve İstanbul'un yolu açılmış oluyordu[207].

a- I. Balkan Seferi

Doğu Roma'nın siyasî, iktisadî olarak içinde bulunduğu güç durumdan, Vandal kralı Geiserik'in Romalılara karşı kendisinden yardım istemesinden ve Hunlar karşısındaki aczinden yararlanan Attila, Margus'un ele geçirilmesiyle başlayan hareketine devam ederek Balkanlara doğru ilerlemeye başladı

[204] T. Premier, *aynı eser*, s. 291; I. Bóna, *aynı eser*, s. 55-56.
[205] A. Thierry, *aynı eser*, s. 54 vd.; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 146-147.
[206] *Priskos*, s. 24-25.
[207] *Priskos*, s. 25; B.Szász, *aynı eser*, s. 190-191.

(441). Tuna nehrinin güney tarafında, batı istikametine doğru saldırılarına devam etti. Bu hareketini İllyria bölgesine kadar genişletti. Singidunum (Belgrad)'u kuşatarak ele geçirdi ve bütün ahalisini esir aldı (441). Daha sonra Sirmium (Sermska Mitrovica)'u fethetti[208]. Sirmium'un fethinden sonra Attila, güneyden başlayarak Pannonia Secunda bölgesini ve Naissus (Niş)'u da hâkimiyeti altına aldı. Trakya'ya doğru hızlı gelişen Hun hareketi, Hunlarla çok iyi ilişkiler içerisinde olan Batı Romalı Aetius'un araya girmesiyle kesildi. Aetius; Doğu Romalıların Margus barışı şartlarını yerine getirerek ödenmeyen vergileri ödeyeceklerine ve kendilerindeki tüm kaçakları iade edeceklerine garanti verdi. Bunun teminatı olarak da oğlu Carpilio'nu Hun sarayına esir olarak gönderdi. Böylece Tuna bölgesindeki stratejik bir çok kale Hunların eline geçti ve Balkanlar'da Hunlara ciddi şekilde mukavemet edecek hiçbir kuvvet kalmadı[209].

b- II. Balkan Seferi

447 yıllarına yaklaşıldığında, Attila'nın Doğu Roma politikasının daha sertleştiği görülmekteydi. Çünkü I. Balkan seferinden beri İmparator II. Theodosios, Balkanlarda Hunlara karşı bir müdafaa hattı teşkil etme teşebbüsünde bulunmuş ve Magister Officorum olan Nomus'u görevlendirerek yeni bir limes tanzimine girişmişti. Ayrıca Doğu Roma'nın ağır malî kriz içerisinde bulunması, 446'da ortaya çıkan salgın hastalık ve 447'deki büyük deprem İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun birçok şehrinde hasarlar meydana getirmiştir. Öyleki depremin tesiriyle İstanbul surlarında çok sayıda

[208] Procopius, *Corpus Scriptarum Historiae Byzantinae*, I, neşr. G. Dindorf, Bonn, MDCCCXXXIII, s. 26-27; C.E. Zachariae, *von Lingenthal, I*, Lipsiae, 1881, s. 131; A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien, II*, Berlin, 1926, s. 6; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 150 vd.; C.D. Gordon, *aynı eser*, s. 63-65; K.S. İreçek, *Belgrad İstanbul Askeri Yolu*, Ankara, 1990, s. 53-54.

[209] 441 yılı olayları hakkında Marcellinus Comes şunları yazmıştır: "Hun kralları sayısız savaşçılarla Illeria'ya saldırdılar. Belgrad ve başka şehirler ile Illeria'nın bir çok yerini yerle bir ettiler".

Cladius Claudianus ise şöyle demiştir: "Hunlar ortalığı kasıp kavursa'da, Sarmatlar kapının önüne dikilse de, onlar (Romalılar) sadece artistliği düşünürler".

Hunlar ile Doğu Roma arasında imzalanan bu anlaşmanın tarihi 442'dir. Anlaşmayı Romalılar adına konsül Nomus imzalamıştır. Bu sırada Asya taraflarında seyahatte bulunan imparator da, dönüşte 443 yılı başlarında onaylayarak şartlarını yerine getirmeye çalışmıştır. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi, I*, Ankara, 1943, s. 121; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 73 vd.; H.Homeyer, *Attila*, s. 77-78.; İ. Kafesoğlu, *XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları*, İED, III, 1957, s. 3 vd.; B. Croke, *Anatolius and Nomus: Envoys to Attila*, s. 162-164.

burç da yıkılmıştı. Doğu Roma'nın askerî ve malî bakımdan içine düştüğü çok zor şartların yanında, Attila'nın hareketinin altında yatan esas sebep ise, Bizansı kat'î surette hâkimiyet altına alıp Batı Roma'ya yönelmekti. Yani alt yapısı oluşturulan cihan hâkimiyeti ülküsünü gerçekleştirmekti[210]. Bu arada II. Theodosios zamanında Attila, Romalılardan, daha önce ödenmeyen borçların karşılığı olarak zorla vergi topladı. Kendisine elçilerin gelmesi, kaçakların iade edilmesi ve vergiler hususunda mektup yazdı. Bu mektubu, isteklerini bildirmek üzere Doğu Roma'ya gönderdiği elçiler ile yolladı. Kendi elçileri geri dönerken de, Romalı elçilerin onlarla birlikte gelmesini istedi. Eğer bunlar yerine getirilmez ise Doğu Roma'ya savaş açacağını belirtti. İmparator Attila'nın mektubunu okuyunca, kendilerinde bulunan kaçakları iade etmeyeceğini, fakat derhal bir elçilik heyeti göndereceğini söyledi. II. Theodosios, Attila'nın asıl isteklerini geri çevirince Attila ordusuyla Tuna'yı geçti ve birkaç küçük kalenin alınmasından sonra çok kalabalık bir şehir olan Ratiaria'ya başarılı bir saldırı yaptı. Burası Tuna Bölgesi'nin anahtar yeri idi[211]. Ostrogot Kralı Valamir ile Gepidlerin Kralı Ardarik'in kuvvetlerinin de katıldığı Hun ordusu, bu günkü Bulgaristan'a girerek Oescus (Gigen) kasabası yakınında Utus Irmağını (Vidin Çayı) geçti. Burada, Moesia bölgesi Magister Militium'u olan ve Hunlardan Bizanslılara firar eden Got asıllı Arnegisculus komutasındaki Doğu Roma ordusunu ağır bir hezimete uğrattı. Arnegisculus da savaş meydanında hayatını kaybetti. Bu başarıdan sonra Attila Hun ordusunun bir kolunu Nikopolis (Niğbolu) civarındaki Asemus (Osem) kalesinin muhasarasına memur etti. Tuna boyundaki yerleri almak üzere de doğu istikametine başka kuvvetler sevk etti. Kendisi ise esas Hun ordusu ile güneye doğru ilerliyerek Serdica (Sofya), Philippopolis (Filibe)'i zaptederek Adrianopolis(Edirne)'i kuşattı. Kuvvetlerinin bir kısmını Edirne muhasarasına bırakarak Durostorum (Silistre), Marcianopolis (Preslav)'i ele geçirdikten sonra, İstanbul istikametine yöneldi. Arcadiopolis (Lüleburgaz), Kallipolis (Gelibolu) ve Sestos (Akbas Limanı) şehirlerini de fethetti. Bu sırada Attila, geride mukavemet edebilecek yerleri yok etmek gayesiyle ansızın geri döndü. Trakya'dan geçerek Teselya'ya girdi ve Thermopylae (Termopil Ge-

[210] E. Gibbon, *Roman Empire*, 1764, s. 270-71; O. Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, 1981, s. 157; E. Schröder, *Die Leichenfeier für Attila*, Zeitschrift für Deutsches Altertum, LIX, 1922, s. 240-244.

[211] *Priskos*, s. 26; *Prosper Tiro*, s. 479; B. Szász, *aynı eser*, s. 191-192; C.D. Gordon, *aynı eser*, s. 70 vd.

çidi) civarına geldi[212]. Artık Hun tehlikesi başkent İstanbul'u tehdit ediyordu. Doğu Roma, Hunların başarıları karşısında tamamen ümitsizliğe düştü. Bu arada Vandallara karşı Sicilya'da bulunan Doğu Roma birlikleri ile İran sınırındaki garnizonların geri dönmesi ve Prens Aspar komutasındaki bu kuvvetlerin 447 yılında Chersones'de Hunlara mağlûp olması Roma için herşeyin sonu oldu. İmparator II. Theodosios, Attila'dan barışı adeta dilenmek mecburiyetinde kaldı

İmparatorluğun Doğu Ordusu komutanı Senatör Anatolius vasıtasıyla, Athyra (Büyükçekmece)'da ordugâh kuran Hunlar ve Doğu Romalılar arasında barış görüşmeleri yapıldı. 447'de imzalanan ve tarihte *Anatolius Barışı* diye bilinen antlaşmanın maddeleri şöyle idi[213]:

1- Kaçaklar derhal Hunlara iade edilecek.

2- Geçmiş vergiler karşılığında 6000 libre altın Hunlara ödenecek.

3- Hunlara ödenen senelik vergi 2100 altına çıkarılacak.

4- Parasını ödemeden Romalıların ülkesine kaçmış olan her Romalı esir başına 12 altın ceza ödenecek ve bu ödenmediği takdirde esir sahibine iade edilecek.

5- Romalılar, Hun ülkesinden kendi tarafına kaçanları bir daha kabul etmeyecek[214].

Doğu Romalılar, kendilerine kabul ettirilen bu ağır şartları zihinlerini sarmış bulunan Hun korkusundan dolayı kabul etmek zorunda kalmışlardı. Çünkü imparatorluğun hazineleri saçma gösterilere, boş, faydasız şan şöhret sefalarına ve ölçüsüz zevklere hasredilmişti. Bu sebeple iktisadî olarak büyük bir felaketin içerisinde bulunuyorlar ve Hunlara ödenmesi gereken paraları temin için tedbirler düşünüyorlardı. Bu sebeple halktan haksız yere zorla vergi toplandı. Toprak vergisinden muaf tutulanlardan bile hakimlerin kararı ile toprak vergisi alındı. Herkes üzerine düşen altını getiriyor ve vergiler imparator tarafından vazifelendirilenlerce zorla toplanıyordu. Öyle ki, atadan kalma zenginliklerin sahibi olanlar, eşlerinin süs eşyalarını ve kendi de-

[212] Theophanes, *Chonographia*, bk.*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, II*, neşr. I. Classen-I. Bekker, Bon, 1839, s. 102 vd.; B.Szász, *aynı eser*, s. 216-217; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, Londra, 1974, s. 64; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 5.

[213] E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 90 vd.; B. Croke, *aynı eser*, s. 165 vd.; T.D. Bornes, *Patricii Under Valentinian III*, Phoenix, 24, 1975, s. 164.

[214] *Priskos*, s. 26.

ğerli şeylerini satıp ödenmesi mecburî paraları temine çalışıyorlardı. Bu savaş Romalıların o derece büyük felaketlere düşmesine sebep oldu ki, açlıktan ve intihar ederek birçok insan canından oldu. Hazine tamamen boşaltılarak Hunlara ödenecek para temin edildi. Bu sırada İstanbul'a bu iş için gelmiş olan Hun elçisi Scotta vasıtasıyla da Hunlara gönderildi. Aynı zamanda para ile birlikte kaçaklar da iade edildi[215].

Romalılarla barış görüşmesi yapıldıktan sonra Attila, suları Tuna'ya dökülen Osima nehrinin ağzında kurulmuş küçük şehir Asemus'ta yaşayan Asemuslar'ın elinde bulunan Hun esirlerinin serbest bırakılmasını ve onlar tarafından Hun ülkesinden kaçan ve Bizansa teslim edilen Romalılar için fidye ödenmesini istedi. Yoksa barış antlaşmasını onaylamayacağını belirtti. Asemus, bereketli, İllyria'dan çok uzakta olamyan, Trakya'nın bir bölümüne komşu bir kasaba idi. Bu bölgenin ahalisi Hunlar tarafından kuşatıldı. Bunun sebebi ise, Asemus halkının İstanbul'dan Hunlara gönderilen vergiyi ve kaçakları Hun ülkesine götüren heyete saldırmaları idi. Bu saldırı esnasında birkaç Hun öldüğü gibi, gerek Hun gerekse Romalı firariler de serbest bırakıldı. Ayrıca heyette yer alan bazı kişiler de esir alındı. Bu sebepten dolayı Attila, Asemuslara varmış olan Romalılar geri verilmez veya onlar için ceza olarak kararlaştırılan para ödenmez ve esir edilen Hunlar serbest bırakılmazsa kendisinin esas ordusuyla hareket edeceğini söyledi. Attila'nın bu isteklerine elçi Anatolius ve Trakya Garnizonu Komutanı Theodulus, Asemuslara mektup yazarak kendi yanlarına kaçmış olan Romalı esirleri geri vermelerini, yoksa herbir esir için 12 altın ödemelerini ve Hun kaçakları serbest bırakmalarını taleb etti. [216].

Attila devrinde Bizansa karşı gerçekleştirilen iki Balkan seferi neticesinde, Tuna boyındaki Doğu Roma savunma mekanizması çöktü. Artık Hunlara mani olacak hiçbir engel kalmamış oldu. Zaten Bizans İmparatoru, Attila'nın isteklerini bir efendinin emirleri olarak görüyor ve yerine getiriyordu[217]. Böylece Bizans ağır bir vergiye bağlanmış ve Hunların istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlanmıştı. Bu da Türk devlet geleneğine göre bir devletin kesin olarak hâkimiyet altına alınması için yeterli idi[218]. Yine bu-

[215] *Priskos*, s. 27; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 153.

[216] *Priskos*, s. 27-28; A. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, III*, s. 215-216; E.A. Thompson, *The Isaurians Under Theodosius II*, Hermathena, 68, 1946, s. 61; G. Monojlovic, *Chronique, Bulletins Spéciaux*, s. 624.

[217] *Priskos*, s. 29.

[218] İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.80.

nun sonucunda Bizans'dan alınan altınlarla Hun hazinesi dolmuş ve Balkanlar'daki sınırları da oldukça genişlemişti[219].

Attila Doğu Roma'yı hâkimiyet altına alıp, Batı Roma politikasında yavaş yavaş değişiklikler yapıp, cihan polititasına adım adım yaklaşırken ülkesinde güçlü bir devlet yapısı meydana getirmişti. Devletin en tepesinden en altına kadar her kademede tam itaati sağlamış, gerek Hunlar gerekse tâbi kavimlerden başarılı olanları devlet hizmetine almıştı[220].

Yüksek Hun bürokrasisinin tepesinde tam olarak bilinmeyen bir soydan gelen iki kardeş bulunmaktaydı. Bunlar Onegesius (Onegesios) ile Scotta(s) idi. İsimlerine bakılırsa Pontus çevresinden Helenleşmiş barbarlardan geliyor olabilirlerdi. Bunun en çarpıcı delili Onegesius'un yaptığı antik hamamdı. Yunanca, Lâtince ve Hunca'yı çok iyi biliyorlardı. Onegesius, Attila'dan sonra en büyük makama sahipti. Bir ölçüde büyük vezir idi. Belki de İlek ile birlikte Hun İmparatorluğu'nun batı kanadından mesuldü. Maiyetinde esirlikten kurtulmuş olan Yunan ve Lâtin asıllı kişiler bulunmaktaydı. Sulh zamanlarında Hun ordusu onun komutası altında bulunurdu. Tahta sarayının yakınlarında Sirmiumlu bir ustaya hamam inşa ettirdiği, Attila'nın büyük oğlu İlek ile Akatir Hunlarına gönderildiği Priskos tarafından kaydedilmişti[221]. Onun en muteber adamlarından birisi idi. Komutan ve diplomat olarak büyük kabiliyetleri vardı. Romalılarla olan problemleri çözmede önemli roller oynamıştı[222]. Kardeşi Scotta ise Attila'nın çok yakın dostu olmakla ün kazanmıştı. Gerçekten de Attila onu daha 442-43 yıllarında Doğu Roma'ya kaçmış olan kaçakların iadesini temin etmek ve aradaki meseleleri çözmek için İstanbul'a göndermişti. Bu belki de Tuna'da vezir idi[223]. Yine Tuna'daki yönetim biriminde Attila'nın önemli adamlarından birisi de Be-

[219] J. Harmatta, *A Hun Birodalom Felbomlása*, s. 183 vd.; Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, s. 539.

[220] F.Altheim,Attila et les *Huns*.s.158 vd. ; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul, 1980, s. 91;I.Bóna,*Das Hunnenreich*,s.62vd.,107,111vd..

[221] *Priskos*, s. 37.

[222] Attila'nın ölümünden sonra büyük oğlu İlek, Onegesios'un desteğiyle tahta geçti. Hunların dağılmasından sonra, Onegesios'un adına son olarak Ren nehri kıyısında Galler'de rastlandı. Bu, onun adının bir lâtin kaynağında göründüğü tek durumdu. Troyes'li Başpiskopos Lupus'un biyografisinde onun adı Hunigasius adı altında Attila'nın tercümanı olarak geçiyordu. Priskos'da geçen Onegesios şekli, Hunigis(ios)'un aynı çağdaki Grekçe söylenişi olabilirdi.

Onegesios kelimesinin aslı On-iyi-z (yani on-üge-z)'dir ve idarecilikle alakalı yüksek bir tabir olan Üge ile ilgili idi. A. Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Ünvan ve Terimler*, İstanbul, 1988, s. 54-56; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 62.

[223] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 63.

richus idi. Geldiği yer bilinmemektedir. Bunların yanında Attila'nın amcası Aybars ve Attila ile ittifak yapmış Doğu Germen menşeli Laudarik (Laudaricus) bulunmakta idi[224].

Bu çok güvenilir insanlar hem savaş hem de barış zamanlarında Attila'ya yardımcı olmuşlardır. Bunların yanında Edekon ve Ardarik'de dikkat çekmektedir. Edekon Skir asıllı ve Attila'nın saray muhafızlarının kumandanı idi. Ayrıca Attila tarafından elçilik vazifesiyle İstanbul'a gönderilmişti. Burada Attila'ya suikast işine karışmış, daha sonra Attila'ya herşeyi itiraf etmişti[225]. Ardarik ise, Hun hâkimiyetini kabul etmiş olan Gepidlerin kralı idi. Savaş anında askerleriyle birlikte savaşa katılırdı. Attila'ya sadakati nedeniyle, onun değer verdiği adamları arasında idi. Hatta Attila'nın yaptığı görüşmelere bile katılırdı[226]. Got tarihçisi Jordanes, tarihinde onun hakkında şunları söylemektedir: "Ardarik, Attila'ya sadakati sebebiyle, onun görüşmelerine katılan en ünlü kraldı. Keskin bir zekası olan Attila, gerçekte bütün krallar arasında en çok ona güvenirdi. Ardarik'i, sadakati ve nasihatleri meşhur yaptı"[227]. Ostrogotların kralı Valamer de Attila'nın en sadık ve güvenilir adamları arasında idi. Valamer, 40 yıl boyunca hiçbir kralları olmayan Ostrogotların başına atanmıştır. Onun vazifesi halkını Attila'nın savaşlarına sürüklemektir[228]. Bunların yanında Hun sarayında Attila'nın kâtipliğini yapan Rusticius'la, tercümanlık görevi bulunan Pannoniali Constantiolusda mevcut idi[229].

Attila'nın yanında bulunan ve mühim bir mevkii olan kişilerden birisi de Orestes idi. Savalı Orestes ile Attila'nın sarayında henüz hiçbir rol almamış erkek kardeşi Paulus, taşralı çiftlik sahipleri kökenindendi. Aile, baba Tatulus'un ismine bakılırsa Noricum'dan geliyordu. Orestes'in karısı da evvelce Noricum'a ait olan Poetovio'dan, daha az asil olmayan bir ailedendi. Kayınpederi Romulus Comes, Priskos'a göre, tecrübeli bir diplomattı. Tatulus'un çiftliği Sava ve Noricum sınırında bir yerde idi. Sahiplerini 445 veya 446 yılında Attila hâkimiyeti altına aldı. Bundan sonra yerlerinden sürülmedi ve

[224] D. Sinor, *Inner Asia And Its Contacts With Medieval Europe*, Londra, 1977, bölüm V, s. 29.

[225] A. Thierry, *Histoire D'Attila*, s. 60 vd.; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 131 vd.; A. Thompson, *A History of Attila and The Huns*, s. 101; R.L. Reynolds - R.S. Lopez, *Odoacer: German or Hun?*, American Historical Review, 52, 1946, s. 36 vd.

[226] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 63.

[227] *Jordanes*, s. 125.

[228] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 64.

[229] *Priskos*, s. 45-47.

tecrit edilmedi. Yunanca konuşan Orestes'in Attila'ya istiyerek mi yoksa emirle mi bağlandığı bilinmemekte ise de, Orestes'e ilk defa 449'da İstanbul'da Skir Edekon ile birlikte elçi olarak bulunurken tesadüf edildi. Orestes belki de Attila'nın sekreteri idi. Elçiliği sırasında Attila'ya karşı düzenlenmek istenen suikast planından Attila'yı haberdar ederek bu suikast tezgâhını bozdu. Hun protokolünde de bir kariyeri vardı. Nitekim Priskos'un da dahil olduğu Bizans elçilik heyeti, Attila ile görüşmeden önce Scotta ve Orestes ile görüştü[230].

Attila'nın ölümünden sonra Orestes kendi malının mülkünün başına geri döndü. Kendini daha sonraki yıllarda gözden uzak tuttu. Birara Batı Roma'da casus olarak itham edildi. Batı Roma imparatoru Julius Nopos'un imparatorluğunun ilk yıllarında Batı Roma ordusunun en üst komutanı oldu. Daha sonra imparator Julius Nepos'u tahttan indirerek kendi oğlu Romulus'u son Batı Roma imparatoru olarak tahta çıkardı. Attila yanında geçen mazisinden dolayı Roma sarayında Orestes'e hiç kimse karşı çıkamadı. Sadece, yine Attila'nın adamlarından olan Skir Edekon'un büyük oğlu Odovakar onun otoritesini kabul etmedi. Askerlere para, toprak, kendisine bizzat hâkimiyet talebinde bulunarak harekete geçti ve Orestes'i mağlûp ederek tarih sahnesinden sildi[231].

Attila'nın hükümet merkezinin (başkenti) neresi olduğu meselesi oldukça ihtilaflıdır. Birçok tarihçi Attila'nın sarayının, Rua zamanında ordaların bulunduğu Tisa çevresindeki aynı yer de olduğunu, bazıları ise yerin tesbitinin mümkün olmadığını düşünüyorlar[232]. Bu düşüncelerin temelinde Priskos'un da dahil olduğu Doğu Roma elçilik heyetinin izlediği yola bakarak, Attila'yı bugünkü Romanya düzlüklerinde aramaları yatmaktadır. Attila, 445 yılından önce Tuna ile güneydoğu Karpatlar arasındaki bölgede oturmuştur. Priskos notlarında, "Naissus (Niş)'u terkettikten sonra, Istros ırmağına doğru yolumuza devam ettik. Buralarda çok karışık ve dolambaçlı yollardan geçtik. Batıya doğru hareket ettiğimizi sanırken, güneş birdenbire karşımızdan doğdu. Yolları tanımadığımız için güneşin yanlış taraftan doğduğunu zannedenler bağırmaya başlamıştı. Zor aşılan bataklık bir yere gel-

[230] *Priskos*, s. 29, 32; J. Harmatta, *The Bogs of the Huns*, s. 138 vd.;I.Bóna,aynı eser,s.110-112.

[231] P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 122; R.L.Reynolds - R.S. Lopez, *Odoacer: German or Hun?*, s. 48-53.

[232] E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 221; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 64-65.

dik. Burada barbar kayıkçılar bizi kayıklara bindirip karşı tarafa geçirdiler ki, bu kayıklar ağacın gövdesi oyularak yapılmış şeylerdi. Bu nehri aştık..." diye bahsetmektedir[233]. Yol bir dönüş yaptığı için böyle düşünüyorlar. Niş'ten Bükreş'e gitmek gerçekten çok zahmetlidir. Attila'nın ordusundan bahsederken Priskos, Romanya düzlükleri ile alakası olmayan bilgiler vermektedir. Tuna'nın geçilmesinden sonra elçiler kuzeye doğru ülkenin içlerine çekiliyorlar, yolda Bleda'nın dul karısının köyünün yanında atlarından iniyorlar, ölen Bleda'nın eşi malına-mülküne sahip olmaya devam ediyor ve göl kıyısındaki kampları gece fırtınada parçalanmış, güç durumda kalmış Doğu Romalılara yardım ediyor. Priskos'un bahsettiği göl tarzındaki bataklık, bugünkü Macaristan'daki Banat'dır. Hatta burası 1514 yılında Lazarus'un yaptığı Macaristan haritası üzerinde de bulunmaktaydı[234].

Çok daha sonraları elçiler, tamamen ağaçsız bir düzlüğün ortasındaki ordunun bulunduğu yere varıyorlar. Priskos'un belirttiği bu yerleşme yeri Hunların eski bir merkezi idi ve buraya Aetius'un oğlu Carpilio Pannonia üzerinden ulaşmış, Attila da batı seferlerinden sonra Tuna'yı geçerek buraya dönmüştür. Merkezin kesin yönü Priskos'un anlattıklarına göre belirlenemez. Elçilerin arkalarında bıraktıkları yollarda geçen günlerin sayılmasından da Tuna'dan olan uzaklık kesin olarak tahmin edilemez. Durum Priskos'da kayıtlı nehir adlarının yardımıyla da açıklanamaz. Bunlar Tuna'dan sonra sırayla şunlardır: Drekon, Tigas ve Tiphesas[235]. Bu nehir isimlerinden hiçbiri diğer kaynaklarca belirtilmiyor. Priskos'dan bir asır sonra Jordanes bir tanesini "Drinka" olarak kaydediyor. Buna karşın ikisini Tisia ve Tibisia olarak belirtiyor[236]. Doğu Romalı elçiler Attila'nın sarayına Tuna'dan 7 gün süren, birsürü dolambaçlı yolların ardından gelen, başka bir yolun sonunda olan, adına göre tarif edilemeyen birçok nehri geçtikden sonra vardılar. Bu arada bilinen, çok eski zamanlardan beri Crissos (crisia) diye tanınan Körös nehrini geçmemiş oldukları ve o zamanlar bugünkü Arad şehrinin altından kollara ayrılan, birçok ismi olan Maris (Maros) nehrine geldikleri halde is-

[233] *Priskos*, s. 32-33. K. Szabo, bu aşılan yerin Morava'nın Tuna ile birleştiği yerde bulunan Sırbistan'daki Szendrõ olduğunu ileri sürmüştür. K. Szabo, *Priskosz Szonok és Bölcsész életeiről S Történetirata töredékeről*, I. Pest, 1878, s. 14.

[234] I. Bóna, *aynı eser*, s. 65 vd.; F. Salaman, *Hol Volt Attila Főszálláshelye*, Századok, 15, 1881, s. 1-39.

[235] *Priskos*, s. 38; S. Szeremlei, *Attila Székhelye H.-M.- Vásárhely Határában Volt*, Századok, 32, 1898, s. 887 vd.; R. Browning, *Where Was Attila's Camp?*, The Journal of Hellenic Studies, 73, 1953, s. 143 vd.

[236] *Jordanes*, s. 104.

minin dikkati çekmemiş olmasıdır. Bugün, tarihî kaynaklardan ve arkeolojik malzemelerden Attila'nın başkentinin neresi olduğu anlaşılmamaktadır. Yalnız, umumiyetle tarihçiler burasının Macaristan'da ve Tisa ile Körös nehirleri arasında bir yerde olduğu görüşündedirler. Meseleyi aydınlatabilecek tek ana kaynak olan Priskos'daki bilgilerin kifayetsiz olması meseleyi daha da güçleştirmektedir[237]. Hun başkentinin yeri tesbit edilememesine rağmen Priskos, birçok zahmetten sonra ulaştıkları merkezdeki Attila'nın sarayı hakkında şu bilgiyi veriyor: "Birkaç ırmak geçtikten sonra köye geldik. Söylendiğine göre, burada Attila'nın bütün sarayları arasında en muhteşemi bulunuyordu. Saray çok süslü, güzel, direklerle inşa edilmiş ahşap binalar şeklinde idi. Etrafı tahta çit ile çevrilmişti ki, bu müdafaa için değil, süs olmak üzere yapılmıştı. Kral sarayının yanında Onegesius'un sarayı bulunuyordu. Attila'nın sarayından sonra en muhteşemi onunki idi. Bu da tahta çit ile çevrilmiş ise de, Attila'nın sarayı gibi kulelerle süslenmemişti...."[238]. Attila'nın başkent dışında başka yerlerde de büyük evleri ve sarayları vardı. Bunlar hakkında çok az şey bilinmektedir. Bunlardan biri Erdel'de ve Maros nehrinin vadisindedir[239].

Uldız'ın temelini attığı Hun dış politikası gereği Batı Roma imparatorluğu ile başlangıçta iyi ilişkiler içerisinde bulunan Attila, Doğu Roma'nın hâkimiyet altına alınmasından sonra politikasında belirgin bir değişikliğe gitti. Artık Batı Roma da boyunduruk altına alınacak ve sıra Sasanilere gelecekti. Çünkü efsaneye göre de bu sırada Harb Tanrısı Ares kılıcının Attila'nın eline geçmiş olması buna işaret sayılıyordu. Bu konuda Jordanes şu bilgileri vermekteydi: "Attila, tabiatı böyle olduğu için büyük işler yapacağına inanan insandı. Onun kendisine güvenini kılıcı sağlıyordu. Bu kılıç, İskit krallarının nezdinde daima kutsal addedilmiştir. Bir çoban inek yavrusunun topalladığını görünce, bu yaranın sebebini de bulamayınca endişeyle kan izlerini takip ediyor. Nihayet kılıca geliyor. Hayvan otlarken bu kılıcın üstüne basmış.

[237] Zs. Bátky, *Attila fô Szállâshelye és Palotájo*, Földrajzi Közlemények, 56, 1918, s. 128-135; R. Browning, *aynı eser*, s. 144-145; E. Gibbon, *aynı eser*, s. 221.

[238] *Priskos*, s. 40. Attila'nın bu muhteşem sarayının kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Priskos'un Onegesius'un sarayını Sirmium'lu bir savaş esirinin inşa ettiğini belirtmesinden dolayı, Attila'nın sarayını da aynı kişinin yaptığı düşünülmüştür. Bunun'da kimliği belirsizdir. Ayrıca s. Stragowski Slavlar; F. Vámos ise Alanlar tarafından yapıldığını söylemişlerdir.Fakat büyük bir alanı kaplayan sarayın inşa şeklinin Slav, Germen, Hun veya mahallî'mi olduğuna dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. E.A. Thompson. *The Camp of Attila*, JHS, 65, 1945, s. 112-115.

[239] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 71.

Çoban işte bu kılıcı kazıyıp çıkararak hemen Attila'ya getiriyor. O, bu hediyeden dolayı teşekkür ederek, kendisinin bütün dünyanın imparatoru tayin edildiğini düşünüyor ve Ares'in kılıcı ile savaşlarda başarılı olmanın kendisine bahşedildiğine inanıyor"[240], bu anlayışla Hun dış politikasının ağırlık noktası Batı Roma'ya kaymış oluyordu.

3. HUN - BATI ROMA MÜNASEBETLERİ

Hunların çağdaşı ve ondan sonraki kaynaklara göre, kısa süren fakat onlara sonsuz görünen Attila'nın hükümranlığı, "Avrupa'yı yetim bırakan" bir savaşlar tarihi idi[241]. Binlerce insanı savaşa zorlamıştı. Fakat buna karşın gerçek olan, Attila, hükümranlığının ilk iki yılı boyunca en azından Batı ve Doğu Roma'ya karşı hiçbir savaşı kendisi başlatmamıştı[242]. Buna rağmen Batı Roma, Attila'nın barış severliğine karşı hiç de iyi şeyler düşünmüyordu. Bleda'nın ölümünden sonra, Hun meselesiyle uğraşan Carpilio ve Senatör Cassiodorus elçi olarak Attila'ya gönderildi. Attila, elçiler ile yaptığı görüşmeler sonucunda aradaki barışın süreceğine dair söz verdi. Bazı kaynakların söylediği gibi barış, Cassiodorus'un cesur ve parlak konuşması sayesinde değil, Batı Roma'nın verdiği tavizler neticesinde gerçekleşti. Bunun neticesinde Sava kıyısındaki Pannonia toprakları Hunlara bırakıldı. Diğer Pannonia bölgeleri ise zaten daha önceleri Hunların eline geçmişti[243]. Aynı zamanda Attila'ya Magister Militium ünvanı tevcih edildi. Yeni ünvan, rütbeye uygun olarak yıllık düzenli bir gelir anlamına geliyordu. Gerçekte ise, Batı Roma'dan alınan bir haraçtı[244]. Bu esnada Batı Roma askerî savunma hattı, Norikum Mediterraneum, Valeria Media, Poetovio (Ptuj / Pettau) ve Drava'dan geri çekildi. Hunlar ile görüşmeler devam ederken, Brit (Britanya ahalisi)'lerden 446 yılında yardım istendiğine dair Aetius'a uzun bir mektup geldi. Fakat Attila'nın gücü karşısında bir Hun saldırısından korkan Roma yönetimi, yardım isteğini karşılıksız bıraktı. Bu arada beklenmedik bir durum karşısında Attila'nın Doğu Roma'ya yönelmesi, Batı Romalıları belirli bir süre rahatlattı[245].

[240] *Priskos*, s. 53; *Jordanes*, s. 105 vd.
[241] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 81.
[242] I. Bóna, *aynı eser*, s. 81.
[243] O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 74 vd.; I. Tiçeloiu, *Über die Nationalität und Zahl der Von Kaiser Theodosius dem Hunnenkhan Attila Ausgelieferten flüchtlinge*, Byzantinische Zeitschrift, XXIV, 1924, s. 84-87.
[244] *Priskos*, s. 47; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 168-169.
[245] B. Szász, *aynı eser*, s. 263 vd.; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, Oxford, 1973, s. 176-189; I.Bóna,*aynı eser*, s.83.

27 Ocak 447 yılında erken saatlerde İstanbul şiddetli bir depremle sarsıldı. Theodosios duvarlarının uzun bir bölümü yıkıldı. 57 kule de parçalandı. Bunlar arasında tahıl deposu olarak kullanılanlar da vardı. Büyük bir zarara uğrayan başkent İstanbul, açlık ve salgın hastalık tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Depremin etkilediği diğer Doğu Roma şehirlerinin de hasarı büyüktü. Bu şiddetli deprem sırasında Attila'nın seferi başladı. O ele geçen bu fırsatı değerlendirmek istedi. Verginin ödenmemesini ve kaçakların iade edilmemesini bahane ederek imparatorluğu ordusuyla istilâ etmeye başladı. Attila'nın müttefikleri arasında Germenler de mevcuttu. Çok hızlı hareket eden Hun ordusunun karşısına, Utus nehri kenarındaki Moesia'da Doğu Roma kuvvetleri çıktı. Roma ordu komutanı Arnegisculus'un da öldüğü kanlı savaştan sonra, Attila onları geri çekilmeye zorladı. Hepsini imha etme gücüne sahipken, Doğu Romalıları yok edemedi. Roma ordusu, tahminen Tuna ve deniz tarafından korunan Scythia Minor (Dobruca) kalesine çekildi. Savaş süresince Attila'nın ordusunu yandan ve arkadan tahrip etti. Attila bu yüzden, İstanbul'a ulaşmak için Serdica (Sofya) üzerinden dolaştı. Bu sırada Doğu Roma ahalisi yoğun bir çalışmayla başkentin duvarlarını yeniden inşa etti[246].

İstanbul surları önünden geri dönen Attila'nın ordusu, Termopil'e kadar depremden tahrip olmuş birçok şehri yakıp yıktı (tek tek kaynaklar 70 kadar şehrin yok edildiğini bildiriyor). Eskiden Doğu Roma kaynakları, Hunların manastırları yıkmadıklarını, rahip ve rahibeleri öldürmediklerini, kutsal kişilere ait mezarlıkları, kiliseleri tahrip etmediklerini yazarken, bu savaş dolayısıyla Balkan manastırlarına, Drizipera'daki ünlü Alexandros manastırına ve ganimet ümidiyle mezarlara zarar verdiklerini belirttiler. Belki de buna sebep, ülkenin içinde bulunduğu durumdan yararlanarak Germen ve İranlı yağmacıların hareketi idi[247].

Bu sırada Attila, gücünün zirvesinde bulunan orduyu geri çekti. 448 yılında Patricius Anatolius aracılığıyla barış imzalandı. Attila antlaşma şartlarının yerine getirilmesi için, seçkin adamlarını birbiri ardınca İstanbul'a gönderdi. Bu arada söz verilen para kendisine teslim edilmezse savaşla tehdit etti. Ayrıca Tuna'nın güney kıyısında, aşağı yukarı 500 km. genişliğindeki Tuna kıyısında Pannonia'dan Novae (Swiştow)'ye kadar 5 günlük yolculukla aşılabilecek olan sahanın boşaltılmasını ve pazar yerinin kurulmasını istedi.

[246] *Procopius*, s. 330-331; H. Homeyer, *Attila*, s. 80 vd.; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 83-87.
[247] F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 169.

Pazar yerinin kurulması için düşünülen yer Naissus (Niş) şehri idi. Çünkü Hunların gelecekte bir pazar yerine ihtiyaçları vardı. Hayvanlarını, hayvanî maddelerini, kölelerini ancak bir pazar yerinde tahıl, tekstil ve lüks ihtiyaç maddeleri ile değiştirebilirlerdi[218]. Olanlar hakkında Priskos'un verdiği bilgiler şöyle idi: "Barış yapılınca Attila, kaçakları geri almak için Doğu Romalılara elçiler gönderdi. Ama onlar hiçbir kaçağın aralarında bulunmadığına ısrar ederek, elçilere birçok hediyeler verip geri uğurladılar. Attila, diğerlerinden az olmayan, oldukça çok ilave vazifelerle zenginleştirilmiş bir elçi daha gönderdi. Onlardan sonra üçüncü, daha sonra yine benzer şekilde dördüncü elçi Romalılara geldi. Romalılar, antlaşmanın barbarlar tarafından bozulmasından korkarak nezaket gösteriyorlardı. Çünkü o, Romalıların gösterdikleri bu nezaketi hafife alarak yeni bahaneler uyduruyordu ve elçiler göndermek için gereksiz vesileler düşünüyordu. Şereflendirmek istediği yakınlarına da bu elçilik görevini veriyordu. Gerçekten Romalılar, herşeyde Attila'nın sözünü dinliyorlardı. Onun tâlimatını bir efendinin emirleri telâkki ediyorlardı. Çünkü, yalnız ona karşı savaş istemekten sakınmakla kalmıyor, hazırlık halinde bulunan Parthlar'dan, denizlerden tacizlerde bulunan Vandallar'dan yağma ve çapulculuk için dolaşan Isaurlar'dan ve doğudaki bölgeleri akınlarla tahrip eden Saracen (Arap)ler'den de korkuyorlardı. Bundan başka Aethioppia (Habeş) kabileleri silahlanmış idiler. Bu sebeplerle Romalılar ruhen çökük bir durumda Attila'ya yaranmak istiyorlardı. Fakat ordular toplayarak ve komutanlar seçerek diğer milletlere karşı mukavemet etmeye çalışıyorlardı[219]".

Attila karşısında çaresiz kalan Doğu Roma için tek kurtuluş yolu, Attila'nın ortadan kaldırılması idi. Bu sebeple bir suikast tasarlandı. Bu sıralarda, Doğu Romalıların Hunların ele geçirdiği bazı bölgelerden uzak durmalarını, kaçakların iade edilmesini ve bunların askerî kuvvet olarak kullanılmaması istekleriyle dolu Attila'nın mektubunu getiren Hun elçileri Edekon ile Orestes İstanbul'a gelmişlerdi. İmparatorun başvekili Hadım Chrysaphius, tercüman olan Bigila ile bir plan hazırladı. Daha sonra imparatorun da onayladığı plana göre, çok para ile aldattıklarını sandıkları Attila'nın yakın adamı ve muhafızlarının başı olan Edekon ülkesine geri döndüğünde Attila'yı öldürecekti. Bunun için geri dönen Hun elçileri ile birlikte Maximinos başkanlığında, Priskos'un da dahil olduğu bir Doğu Roma elçilik heyeti

[218] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 87.
[219] *Priskos*, s. 28-29.

Attila'ya gönderildi. Heyetin başkanı Maximinos ile Priskos'un bu plandan haberi yoktu. Bigila ise tercüman vazifesi ile bulunuyordu. Gerçekte ise suikast için gerekli parayı ve rabıtayı sağlayacaktı. Fakat Edekon'un Attila'ya herşeyi anlatmasıyla suikast planı açığa çıktı. Bunun üzerine Attila, üzerinde suikast için kullanılacak para ile birlikte Bigila'yı yakalatarak tutuklattı. Romalıların Attila'dan kurtulmak için son ümitleri de böylece tükendi. Bu konu hakkında Priskos şunları yazar:

"Elçi olarak harplerde başarılı olmuş olan İskit Edekon, Pannonia bölgesi ve Sava nehri yanındaki şehirlerde ikamet eden, Batı Roma komutanı Aetius'la bir antlaşma yaparak, barbarlara itaat etmiş olan Roma asıllı Orestes ile geldi. Edekon, imparatorun sarayına gelerek Attila'nın mektubunu verdi. Attila mektubunda, kaçakların kendilerine verilmediğini ifade ederek eğer onlar geri verilmez, Romalılar savaşta alıp kendi hâkimiyetlerine kattıkları topraklardan uzak durmazlarsa ve firarîleri askerî kuvvet olarak kendilerine karşı kullanırlarsa, onlara karşı savaş ilan edeceğini söyledi. Aynı zamanda Romalıların, Istrum boyunca Paeonia (Batı Macaristan)'dan Tarkya'da ki Novae (Sviştov=Swiştow)'ye kadar, yaya gidişiyle beş günlük mesafe uzunluğundaki arazide ziraati bırakmalarını ve pazar yerinin eskiden olduğu gibi Istrum kıyısında değil, Naissus (Niş)'da kurulmasını istedi. Bu Naissus, iyi yürüyebilen bir insan için Istrum nehrinden beş günlük bir yolculuk kadar uzağa düşen bir şehirdir ve Attila tarafından fethedilerek İskitlerle Romalılar arasında sınır olmuştu. Mektubunda bunun dışında bazı söz konusu meselelerde kendisine alelâde adamlar değil, Consül rütbesi taşıyan şahısların gelmesini istedi. Eğer bunlar elçi olarak kendisine gelmeye korkarlarsa, bunları karşılamak için kendisinin Serdica (Sofya) şehrine kadar geleceğini söyledi. İmparator bu mektubu okuduktan sonra Edekon, Attila'nın sözlerini imparatora olduğu gibi çeviren Bigila ile, imparatorun başvekili olan Chrysaphius'la görüşmek ve öbür sarayları da gezmek istedi. İmparatorluk saraylarının zerafet ve zenginliğine çok şaşırdı ve barbar bunlara hayran kaldı. Bigila, bu barbar Chrysaphius ile sohbet ederken, imparatorluk saraylarını ve hazinelerini çok methettiğini tercüme etti. O zaman, Chrysaphius, eğer İskitleri terk edip Romalılar tarafına geçerse, kendisinin de altın çatılı evler ve mücevherlerin beyi olacağını söyledi. Edekon cevap olarak, "Beyden habersiz kölenin ayrılıp gitmesi büyük adaletsizliktir" dedi. Hadım, ona "Attila'nın huzuruna serbestçe girip çıkabiliyor mu?" ve "İskitlerin yanında nüfuzlu biri mi?" diye sordu. Cevap olarak o, Attila'nın yakın adamı ve muhafızların kendi emrinde olduğunu ve bu muhafızların sıra ile emredilen gün ve

yerde nöbet tutup, silahla Attila'yı koruduklarını söyledi. O zaman Hadım, teminat olarak verilecek itimatla bağlanırsa, kendisinin, onun için en büyük iyiliklerin meydana getiricisi olacağını, bu meseleyi tartışmak için de müsait zaman gerektiğini söyledi. Hadım, Edekon'u akşam yemeğine davet ederek, eğer elçilik heyetinin diğer üyeleri olmadan gelirse bunun kendisi için yararlı olabileceğini söyledi. Barbar bunu yapacağına söz verip, yemek zamanında Hadım'ın yanına gitti. Tercüman Bigila'nın aracılığı ile, tokalaşarak birbirlerine söyleyecekleri şeyleri başkasına anlatmayacaklarına yemin ettiler. O zaman Hadım, Edekon'a, eğer İskitlere geri döner, Attila'yı öldürür ve sonra Romalılara geri dönerse, büyük zenginlikler içerisinde mesut bir ömür geçireceğini söyledi. Edekon bunu yapmaya rıza göstererek, Hadım'a, çok fazla değil ama 50 libre altına ihtiyacı olduğunu söyledi. Bu parayı başında bulunduğu askerlere, kendisine meseleyi çabuklaştırmaya yardımcı olmaları için bölüştürecekti. Bu altını vermeye Hadım her zaman hazır olduğunu söyledi. Barbar, önce kendisinin Attila'ya elçiliğinden haber vermek için geri gönderilmesini ve Attila'ya kaçaklar hakkındaki cevabı götürmek için Bigila'nın kendileri ile beraber gelmesi icab ettiğini söyledi. Çünkü eğer o, altınlar ile beraber dönerse, Attila'nın kendisine gönderilen hediye ve altınları tetkik edeceğinden ve beraber gideceği insanlardan bu altını saklayamayacağından parayı almak istemedi. Edekon'un söylediklerini Hadım doğru kabul etti. Böylece Hadım yemekten sonra kararlaştırılan planı imparatora anlattı. İmparator, magisterlik işleriyle meşgul olan Martialius'un kendi yanına gelmesini emredip, barbar ile yapılan antlaşmayı söyledi. Zira imparatorun bütün kararlarında magister en yakın ve bütün işlerini konuştuğu şahıs idi. Haberciler, tercümanlar ve imparatorun saray bekçisi olarak tabir edilen askerler bunun emri altındadırlar. Sadece Bigila'nın değil, aynı zamanda Maximinos'un da Attila'ya elçi olarak gönderilmeleri, bütün mesele hakkında düşünüp taşınmakta olan imparatorun ve Martialius'un hoşuna gitti.

Hadım Chrysaphius, Edekon'u Attila'nın öldürülmesine razı ettikten sonra, İmparator Theodosios ile magister Martialius yapacaklarını düşündükleri zaman şu neticeye varmışlardır: Bigila'nın yalnız değil, Maximinos'la beraber gitmesini, Bigila'nın görünüşte tercüman rolü oynamasını, Edekon'un istediği gibi hareket etmesini, Maximinos'un ise suikasttan haberi olmadan imparatorun mektubunu Attila'ya vermesini ve rütbece Bigila'nın daha büyük olmasının kararlaştırmışlardır. Maximinos, kendisinin Bigila'dan daha büyük, asil ve imparatorun en sevdiği adamı olduğunu, Attila'nın istediği 17 kaçak adamı gönderdiklerini ve fazlasının olmadığını söyleyecek ki,

Attila kızıp Romalılara hücum etmesin ve bundan sonra rütbeli elçiler istemesin, çünkü eskilerde, ne Romalıların ne de İskitlerin dedeleri zamanında, yani her iki milletin büyükleri arasında böyle bir gelenek yoktu"[250].

Uzun bir yolculuktan sonra Attila ile görüşmek bahanesiyle elçilerin Hun ülkesine geldiği sırada, Hun dış politikasında büyük değişikliklerin meydana geldiği görüldü. Bu ana kadar ittifak halinde bulunan Batı Roma'ya karşı Attila'nın tutumu değişmeye başladı. Dünya hâkimiyetini gerçekleştirmek için Doğu Roma'dan sonra sırada Batı Roma devleti vardı. Bu sebeple âciz içindeki Doğu Roma'nın hazırladığı plandan baştan beri haberi olan Attila, onlarla yeniden antlaşma imzaladı. Bu sırada Batı Roma'ya karşı girişmeyi düşündüğü seferi meşrulaştırmak için bahaneler aradı. 441 yılında Sirmium'un kuşatılması sırasında cereyan eden hadiseyi gündeme getirdi[251]. Attila'nın bu diplomatik manevraları Priskos'da şu şekilde anlatılmaktaydı:

"Yedi gün yol gittikten sonra bize kılavuzluk yapan İskitler'in emriyle bir köyde durduk. Söylediklerine göre Attila da bu köye gelecek ve biz de arkasından gideceğiz. Burada Batı Romalıların elçileriyle karşılaştık. Onlar da bizim gibi Attila'ya sefarete gelmişlerdi. Bunlar arasında Comes ünvanını taşıyan Romulus, Norikum (Noricae) vilayeti valisi Promutus, askerî kumandan Romanus vardı. Aetius'un Attila nezdine kâtip olarak gönderdiği Constantius ve Edekon ile birlikte olan Orestes'in babası Tatulus da bunlarla beraberdi. Fakat bu son iki kişi elçilik heyetine dahil olmayıp bunlarla birlikte seyahat ediyorlardı. Constantius bunlarla İtalya'da tanışmıştı. Tatulus'un ise Romulus ile akrabalığı vardı. Çünkü oğlu Orestes Romulus'un kızı ile Noricum'un Patavione şehrinde (Avusturya'nın Yugoslavya sınırı)'nde evlenmişti. Elçiler ise Attila'yı teskin etmek ve gönlünü almak için gelmişlerdi ki, Attila Constantius'dan altın kadehler aldığı için Sylvanus'u talep ediyordu. Bu Constantius Batı Galyalı idi. O da şimdiki Constantius adlı halefi gibi Attila ve Bleda nezdinde kâtip olarak gönderilmişti. İskitler Pannonia şehri olan Sirmium (Mitrovica)'u muhasara ettikleri zaman Constantius, şehrin piskopasından şehir alınır ve hayatta kalırsa kendisini ve esir edilen şehir sakinlerini fidye vererek kurtarması için altın kadehler almıştır. Şehrin zabtından sonra Constantius bu mesele ile alakadar olmayıp bir iş için Roma'ya gittiği zaman, kadehleri Sylvanus adlı birisine altın karşılığında rehin vermiş ve belirli bir zaman zarfında ödünç altınları iade edip rehin verilen kadehleri geri al-

[250] *Priskos*, s. 29-31; H. Schreiber, *aynı eser*, s. 167 vd.
[251] F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 170-171.

mazsa Sylvanus onları istediği gibi kullanabilir diye şart koşmuştu. Bunlar duyularak Constantius Attila ve Bleda tarafından kazığa oturtularak öldürülmüş ve Attila da bu Sylvanus'u talep etmişti. Çünkü onu hırsızlıkla itham ediyordu. Bunun için Batı Roma İmparatoru ve Aetius tarafından elçiler gelerek Sylvanus'un kadehleri Constantius'dan rehin olarak aldığını, sonra Tanrı'ya takdim edilen kadehler kendisi tarafından kullanılmayacağı için bu kadehleri bir rahibe sattığını anlatmak, bu doğru sebepler ve Tanrı korkusu için kadehleri istemekten vazgeçer ise, bu kadehlerin karşılığı olan altınların verileceğini, fakat hiçbir kabahati olmadığı için Sylvanus'u talep etmemesini rica edeceklerdi. Elçiliğin seyahat maksadı bu idi"[252].

a- Campus Mauriacus Savaşı

Attila, Batı Roma üzerine yapacağı sefer için hazırlanırken, bir yandan da diplomatik ataklarını sürdürdü. Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un kız kardeşi Honoria imparator tarafından tahta ortak olunmaması için bekar kalmaya zorlandı. Fakat 449 yılında sarayda patlak veren bir skandaldan sonra İstanbul'a gönderildi ve sarayda göz hapsinde tutuldu[253]. Aşağılanan Honoria 450 başlarında gizlice Attila'dan yardım istedi. Ayrıca ona altın bir nişan yüzüğü de gönderdi. Bu teklifi kabul eden Attila, Valentinianus'dan nişanlısının hissesine düşen Galya bölgesini başlık (drahoma) olarak istedi. Attila karşısında zor durumda bulunan kuzeni II. Theodosios'un da bu talepleri desteklemesinden korkan imparator, Honoria'yı 450 ilkbaharında Roma'ya geri çağırdı. Ardından göstermelik bir evlilikle kardeşini gelin etti[254]. Bunun üzerine savaş tehdidinde bulunan Attila, Batı Roma imparatorluğunun yarı hükümdarı gibi davrandı. Ordusunu harekete geçirirken hedef şaşırtmak ve Batı Roma'yı iyice hazırlıksız yakalamak için, gayesinin Hun ülkesinin kuzeyinde oturan Germenler'in isyan teşebbüslerini bastırmak olduğunu söyledi. Bu arada Batı Roma İmparatorluğuna da haber göndererek Romalıların dostu olduğunu, ordusu ile de ihtiyaç duydukları anda yardım edeceğini bildirdi. Ayrıca Frankları mağlûp ettikten sonra, Frank devletinin dağılması ve kralın ölmesi üzerine kralın büyük oğlunun kendisinden yardım istediğini de bahane etti. Halbuki Attila'nın esas hedefi Germenler ve Vizigotlar ile ittifak yapmak idi[255]. Bu arada Doğu Roma imparatoru II. The-

[252] *Priskos*, s. 39-40.

[253] C.D. Gordon, *aynı eser*, s. 104-105; Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, IV, s. 540-541.

[254] T. Premier, *aynı eser*, s. 333-334; B. Szász, *aynı eser*, s. 270.

[255] O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 97-98.

odosios, 26 Temmuz 450 yılında av esnasında aundan düşerek ağır şekilde yaralandı ve iki gün sonra öldü. Bunun üzerine tahta Markianos geçti (450-457). Kendisini kiliseye adamış olan Theodosios'un kardeşi Pulcheria ile evlenerek, kendisine gerekli olan devlet otoritesini tesis etti. Birçok bakımdan zor durumda olan yeni Doğu Roma imparatoruna da isteklerini kabul ettiren Attila, arkasını da böylece sağlama almış oldu[256]. Attila'nın bu planları hakkında Jordanes şu bilgileri vermekteydi: " Vandal kralı Geiserik Attila'nın bütün dünyayı silahlanmaya götürdüğünü anladığında, ona çok hediyeler vermeye başladı. Geiserik'in korktuğu şey, Vizigot kralı Theodorik'in kardeşi için intikam alacağı idi. Çünkü Geiserik'in oğlu ile evliydi ve ilk başlarda da iyi geçiniyorlardı. Fakat daha sonra çocuklara kötü muamele de bulunuyordu ve onu zehirleme veya kulaklarını kesme ile korkutuyordu. Bu durumda onu babasının yanına Galya'ya gönderiyordu. Bu şikayet çok korkunç bir görünüm sunuyordu. Bu hem yabancıların hem de babasının kin duygusunu arttırıyordu. Rüşvetlerle Geiserik'i savaş planında kuvvetlendiriyor ve İtalya'daki Roma kralına bir heyet gönderiyordu. O araya ikilik sokmayı umuyordu. Böylece savaşta yenemediklerini de içten çökertecekti. Attila, ona hiçbir şekilde onun Romalılar arasındaki dostane ilişkilerinin zedelenmeyeceğini bir nevi garantiliyordu. Fakat amacının sadece Vizigot kralı ile olan kavgayı sonuçlandırmak olduğunu söylüyordu. Onun artık böyle dostane kelimelerden hoşlanacağını düşünerekten ona mektubunda iltifatlar yağdırıyordu. Aynı bu şekilde kral Theodorik'e de bir mektup gönderiyordu. Onun Romalılarla olan bağını koparmaya çağırıyordu. Bunu yaparken de daha önce yapmış olduğu seferleri de hatırlatmayı ihmal etmiyordu. Valentinianus'un kendisi tarafından Vizigotlara ve krallarına metnin içeriği hakkında bir mektup gönderdi:

"Akıllılık size yakışıyor. Yüce millet!: Turanlara karşı dünya üzerinde birleşelim. İlk etapta savaş için değil sadece onun izni dairesinde birleşelim. O kendini tatmin etmek için şiddet kullanıyor. Hak ve kanunları çiğniyor. Evet o hatta tabiatında bir düşman. Tüm insan topluluklarına karşı gelerek onların kinini kazanıyor. Şimdi düşünün. Sizden rica ediyorum. Siz bunu kesinlikle unutmazsınız. Siz Hunlarla aynı şartlar altında savaşıp yenilmezsiniz. Komplolarla yenilirsiniz. Biz kendi açımızdan olayı değerlendirdiğimizde siz bu haksızlığa tahammül edebilir misiniz? Siz silahşör bir milletsiniz bu yüz-

[256] E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 124,133; F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 171; I. Bóna, *aynı eser*, s. 99.

den bizimle birleşin. Yaşadığınız toplumu düşünerek yardım edin. Biz sizinle birleşmeye ne kadar arzuluysak ve istiyorsak düşmanlarımızın planları bunu gerekli kılıyor. Bu ve buna benzer kelimelerle Valentinianus'un gönderdiği adamlar Theodorik'i ikna etmeye çalıştılar. Theoderik de onlara cevap olarak şu metni gönderir: " Sizin isteğiniz yerine gelmiştir. aramıza düşmanlık sokmayı başardınız. Biz onu takip edeceğiz, bizi nereye çağırırsa çağırsın biz oraya gideceğiz. Attila kendini sayısal olarak çok ve güçlü, kazandığı zaferlerle şişire dursun Gotlarla savaşmayı bileceklerdir.Sağlam bir nedenle yürütülen savaş zor bir savaş değildir. Allah tarafından ona bir güç verilmiş, onun için onları savaşta hiçbir şey korkutamamış. Kral ve yardımcılarının (vezirlerin) yardıma, desteğe ihtiyacı vardır. Devletin geleceği için bu desteği halk bunlara verir. Hunlarla çarpışmak için tutuşuyorlar. Kral büyük bir ordu topluyor ve dört oğlu olan Friederich, Evrikus, Retimer ve Himmerith oğullarını eve yolluyor. Thorismund ve Theodorik oğullarını da savaşa giderken yanına alıyor. Romalılarla Vizigotlar arasındaki antlaşma o kadar kolay meydana gelmemiştir"[257].

Priskos ise bu konuda şunları yazar:

"İlk önce Attila'ya Theodosios'un ölümünden sonra Markianos'un yönetime geldiğini (imparator olduğunu) bildirince, Attila Honoria'nın başına ne geldiği hususunda münaazada bulunmak üzere Batı imparatoruna adamı gönderdi. Kendisinin evlenmek istediği Honoria'nın kendisine lâyık olmadığı için gitmesine müsaade etmedikleri bildirilince, ona çok yüksek yetki verilmedikçe kendisinin ona yardım getireceği bildirildi. Doğudaki Romalılara haraçların tespiti için adamlar gönderdi. Fakat iş başarılamayınca elçiler her ikisinden geri geldiler. Çünkü Batı'ya hükmeden kişi Honoria'nın onunla evlenmek istemediğini, başkasıyla evli olduğu için onunla evlenemeyeceğini, yönetimin Honoria'ya bağlı olmadığını, zira Roma İmparatorluğu yönetimine kadınların değil, erkeklerin sahip olduğu cevabını verdi. Theodosios devrinden beri Doğu Romalılardan biriken vergiyi isteyince, Romalılar, emri altında yerleşip haraç verenlerden pasif durana bol bol altınlar verileceğini, savaş tasarlayana adamlar ve kendi kuvvetlerinden daha aşağı olmayan silahlar teklif edeceğini cevaben söyledi. Böylece Attila değişik düşüncelere çekiliyordu. İlk önce bunlara mı saldırsam diye zihni şüphe içinde kalıyordu. Nihayet, öncelikle daha tehlikeli olan Batı'ya orduyu götürmek daha iyi göründü. Zira orada kendisi için sadece İtalyalılarla değil, aynı zamanda

[257] *Jordanes*, s. 106-107.

Gotlar ve Franklarla da mesele vardı. İtalyalılarla büyük bir hazineyle birlikte Honoria'yı da kendi yanında getirme meselesi, Gotlar ve Genserik'le teveccühe lâyık olma meselesi.

Attila'nın Franklara karşı savaşı onların krallarının ölümüne ve onların çocuklarının krallığının mahvına sebep oldu. Çocuklardan büyüğü Attila'yı, küçüğü ise Aetius'u yardıma çağırmıştı (Yani Attila ve Aetius'a kaçmıştı). Omuzlarının üzerine dökülmüş sarı, sık saçları ile onu Roma'da elçilik heyetinde görüyoruz. Onu Aetius oğlu mevkiinde evlat edinmiş ve kendisi ve imparator tarafından birçok hediyelerle donatılmıştı. Bu sebepten dolayı Attila, bu işe girişmeden önce tekrar elçilerini Honoria'yı istemek üzere İtalya'ya gönderdi. Zira onun kendisiyle nişanlanmış olduğunu, bu meselenin güvenirliliğini temin için elçiler aracılığı ile yüzüğünü göndermiş olduğunu, bunu ispatlamak için yüzüğü Romalılara elçiler vasıtasıyla gönderdi. Hırslı bir kimse olan Attila, Honoria'nın babasından intikal eden mirasın, yani Valentinianus'un hâkimiyetinin yarısın istedi. Ama Batı Romalılar ilk görüşlerinde ısrar ettiğinden ve Attila'nın isteklerini reddettiğinden, kendisi orduyu bir araya toplayıp daha büyük bir kuvvetle savaşa hazırlandı"[258].

Attila'nın zengin ve verimli topraklara sahip Galya'yı ele geçirme planında, belki de 448 yılında Attila'nın sarayına kaçan Eudoxius'un tesiri bulunmakta idi. Eudoxius, imparatorluğa karşı isyan eden Bagaudlar (çiftci) ayaklanmasının lideriydi[259]. 448 yılında Gal tarihinde hakkında şu bilgiler verilmekteydi: "Eudoxius, tıp doktoru, hiddetli ama ilimde çok tecrübeli, eğitilmiş adam. Her zaman Bagaud ayaklanmasına katılmış, şimdi Hunlara kaçtı"[260]. Merkezî Roma iktidarı ve senatör aristokrasisine karşı yapılmış olan çiftçi ayaklanmaları birbuçuk asırlık bir geçmişe dayanıyordu. Ancak 10 yıl önce bastırılmış ve Tibatto tarafından yönlendirilmiş olan ayaklanma, Eudaxius'un yönetiminde yeniden başladı. Loire bölgesinde başlayan ayaklanmanın tam tarihi meçhuldü. Fakat 435-448 yılları arasında yapıldığı sanılan ve geniş halk kitlelerinin de katıldığı ayaklanmanın sebepleri hakkında kaynaklarda verilen bilgiler Roma'nın içinde bulunduğu durumu da göz önüne sermekteydi[261]. Aynı çağda Treveri (Trier)'de doğmuş olan Massilia (Marsilya)'lı Salvianus şunları yazmakta: "Alçak, merhametsiz hâkimler tara-

[258] *Priskos*, s. 57-58.

[259] P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 112.

[260] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 100.

[261] J.B. Bury, *History of the Later Roman Empire, I*, Londra, 1923, s. 275-290; L. Hambis, *Attila et Les Huns*, s. 76 vd.

fından soyulmuş, canından bezdirilmiş, ezilmiş olan Bagaudlar hakkında, bana, onların Romalı hürriyet haklarını kaybetmekle, aynı zamanda Romalı isme bağlı saygılarını kaybettikleri söyleniyor. Onların şansızlıkları kendi günahları olarak görülüyor. Bu adı onlara biz takmamıza rağmen, zavallı diye adlandırılmalarının nedeni bile kendileri görülüyor. Onları köpek sürüsü diye adlandırıyor ve onları haydutluk yapmaya biz kendimiz zorladığımız halde, lanetli caniler olarak gösteriyoruz. Çünkü, eğer bizimkilerin haksızlıkları, hakimlerin soysuzlukları, onları sonuçta mülklerine el konulmasına mahkum etmeseydi ve bunlar vergi toplayan kurumun kazanç hırsıyla yaptığı ticaret gibi, bunu kendi kazancı yapmasaydı, vergi tayini başlığı altında kendi yağmalarını yapmasaydılar başka ne Bagaud huzursuzluğunu ortaya çıkarırdı? Artık başka hiçbir yol yoktu. En azından çıplak canlarını kurtarmaya zorlanmışlardı. Çünkü, özgürlüklerini tamamen kaybettiklerini görüyorlardı. Eskiden olanların aynısı olmuyorsa bugün ne oluyor? Bugüne kadar Bagaud olmayan, bundan sonra olmaya zorlandı. Yani Bagaudlar en azından çıplak hayatlarını kurtarmayı denediler. Ama diğerlerinin başına neler geldi? Yoksullar yağmalandı, dullar yürekler acısı ağıtlar yaktı, öksüzler ezildi. Kalabalık ve hiç de basit bir soydan gelmeyen, aksine iyi yetişmiş, okula gitmiş insanlar düşmana kaçtılar. Devlet takibinin işkencesi altında inlemek istemiyorlardı. Barbarların yanında, Roma insanlığını aradılar. Çünkü Romalıların yanında, barbar, insanlık dışı hareketlere katlanmak mümkün değildi. Yeni barbarların arasında yabancı hayat tarzını, Romalıların içinde öfkeli haksızlığa yeğlediler. Bu nedenle ya Gotlara veya barbarların hüküm sürdüğü başka yerlere göç ettiler. Başka yere gittiklerine hiçbir zaman pişman olmadılar. Çünkü esirlik görüntüsü altında hürriyette yaşamak, hürriyet görüntüsü altındaki esirlikten daha iyidir"[262].

Bu durum sadece Batı Roma için değil, Doğu Roma için de geçerli idi. Nitekim Priskos'un verdiği bilgilerde Doğu Roma'nın hali de çarpıcı şekilde ortaya konmaktaydı."Onegesius'un sarayının çiti etrafında dolaşırken kıyafetinden İskit sandığım bir barbar yanıma gelerek bana Grek dilinde "Khaire" diyerek selam verdi. Bir İskit'in Grekçe konuşmasına hayret ettim. Çünkü bunlar kendi dilini, Hun, Got veya Roma dilini konuşurlardı. İskitler arasına karışmış Romalılar vardı. Fakat onlar kolay kolay Grek diliyle konuşamıyorlardı. Sadece Trakya ve deniz kenarındaki İllyria'dan getirilmiş olan esirler konuşabiliyorlardı. Halbuki bu esirleri yırtık elbiseleri ve kirli saçlarından

[262] *Salvianus*, bk. *Monum. Germ. Auct. Ant.*, neşr. C. Halm, I, Berlin, 1877, s. 90-91.

dolayı herkes kolayca tanıyabilirdi. Bu durum da talihsiz bir insan olduklarını gösteriyordu. Bu adam ise zengin bir İskit görünümü verdi. Çünkü güzel giyinmiş ve saçı daire şeklinde traş edilmişti. Selamını aldım ve ona kim olduğunu, barbar topraklarına nasıl geldiğini, niçin İskit hayatı sürdürdüğünü ve nereli olduğunu sordum. O da cevap olarak niçin bunları sorduğumu sordu. Ben de "böyle güzel Grekçe konuşman meraklandırdı" dedim. O zaman gülerek aslen Grek olduğunu, ticaret yapmak gayesiyle Moesia'nın Tuna Irmağı kıyısındaki Viminacium'a geldiğini söyledi. Burada uzun müddet kalmış ve zengin bir kadın ile evlenmiş. Fakat bu mutluluğu uzun sürmemiş. Zira İskitler şehri zabtedince, zengin olduğundan Onegesius tarafından esir alınmış, zira onların adetlerine göre esirleri önce Attila, sonra da diğer İskit ileri gelenleri seçiyorlarmış. Bundan sonra Romalılar ve Akatirlere karşı olan savaşlarda yararlık göstererek elde ettiği ganimeti efendisine vermiş, bu suretle İskit adeti üzerine esaretten kurtulmuş. Sonra bir barbar kadın ile evlenmiş, çocukları da olmuş ve Onegesius ile aynı masada yemek yiyor, şimdiki halini eskisinden çok daha iyi görüyordu. İskit arazi sahipleri savaştan sonra sakin bir hayat sürüyorlardı. Herkes kendi serveti ölçüsünde bir hayat geçirir ve kimseye yük olmazdı. Halbuki Romalılar harpte tamamiyla mahvolurlardı, çünkü kurtuluşu başkalarından beklerlerdi. Efendileri de silâh taşımalarına müsaade etmezdi. Silâh taşıyanlar da kumandanların kötülüğünden bir türlü eski mevkilerini elde edemezlerdi. Sulhta ise insanın hali savaştan daha zordur. Çünkü vergileri çok ağır ve kötü insanların zulümleri fazladır. Güçlü olanın sözü geçer. Zira bütün bunlar kanunların herkese eşit olarak uygulanmamasından doğar. Kanunlardan orada sadece zenginler istifade eder ve kanuna aykırı davranan zengin, yaptığı suçun cezasını görmez. Fakir ise, hele o kişi hukuktan anlamıyorsa bu şekilde kanunlar onu daha fazla ezer. Malı mülkü elinden alındığı gibi, hayatî tehlikesi de söz konusu olur. Çünkü hakka ulaşmak sadece parayla olur. Avukat ve hakimlerin aldıkları paralar hiç de dengeli değildir. Kim çok para verirse mahkemeye dahi çıkmadan işini halledebilir. Bu ve buna benzer misaller anlattı bana. Ben bunlara cevap olarak sakince beni dinlemesini rica ettim ve dedim ki: Roma'yı kuranlar çok iyi, temiz ve halis niyetli insanlardı. Onlar öyle bir kanun çıkarmışlar ki, insanlar mesleklerine göre ayrılsınlar, bazıları hukuk koruyucuları olsunlar, bazıları silahdan anlasınlar ve savaş talimleri yapsınlar, başka hiçbir şeyle uğraşmadan savaşa hazırlıklı bulunsunlar ve bu savaş tâlimini kazandıktan sonra korkularını yenip, savaşa cesur bir şekilde katılsınlar. Bir diğerleri ise ziraatle uğraşsınlar, tarlaları işleyip mahsullerle savaşa giden-

leri beslesinler. Yine başkaları ise haksızlık görmüş olanları himayeleri altına alıp, onların hakkını savunmak için kanunlara göre koruyuculuk yapsınlar. Ayrıca hakimlerin yardımlarının olması da sebepsiz değildi. Çünkü bunlar, hakimlerin kararına göre kazanan insanlar haklarını alabilsinler, kaybeden taraf da verilen cezadan fazlasını çekmesinler diye varlardı. Eğer bunlar olmasalar başka davalar çıkabilirdi. Kazanan taraf daha fazla kuvvet kazanabilirdi. Kaybeden taraf da haksız düşüncelere dalabilirdi. Askerler ziraatçilerden nasıl ücret alıyorlarsa, kanun önünde dava açanların da ücretleri vardı. Çünkü bizim için bir iyilik yapılınca, iyiliğe kaşı minnettar olmamız doğru değil mi? Bir atçının atına bakması, bir öküzcünün öküzlerini, avcının köpeklerini beslemesi ve insanın kendi menfaatine gelen herhangi bir şeye bakması zorunluydu. Bunun gibi kendi haksızlığının bir bedeli olarak mahkeme ücreti ödemesi de kaybeden tarafa ait oluyor. Bir başka taraftan ise, davaların uzun oluşunun sebebi hakkı gözetmek için oluyor ki, hakimler alelacele karar vermesinler ve böylece hakkı göz önünden kaçırmasınlar. Bunun için davayı geç bitirmek daha iyi. Çünkü insan aleyhinde ve hakkı icad eden Allah'a karşı da günah olmuyor ve kanun herkese aynı oluyor. O kadar ki İmparator bile kanunlara uymalıdır ve imparatorun suçlamasına, isteğine göre işler olmuyor. Eğer öyle olsaydı zenginler fakirlerin aleyhine istediklerini (zulüm) yapabilirlerdi. Ancak ceza çekmeden gizlice kaçanlar olabilir. Tabiatiyle zenginlerde de fakirlerde de bunun örneklerini bulabiliriz. Şayet suç işler ve suçlama kâfi değil ise, cezadan kurtulmuş olabilirler ve bu sadece Romalılarda değil her yerde böyledir. Ona dönerek, senin hürriyet kazanman seni savaşa götüren sahibinden değil, sadece talihinin iyi gitmesinden bilesin dedim. Çünkü bir cahil olarak düşman onu kolayca öldürebilirdi. Eğer savaştan kaçsaydı bu sefer kendi sahibi tarafından cezalandırılacaktı. Romalılar hizmetçilere daha iyi, hoca ve peder gibi davranıyorlardı. İyi davrandıkları zaman karşılık olarak iyilik görüyorlardı. Fakat hataları için kendi çocukları gibi cezalandırıyorlardı. Romalılara göre ölümle cezalandırmak yasaktı. Onlarda hürriyetin çok çeşidi vardı. Bunu sadece hayatta iken değil öldükten sonra da kullanabilirlerdi. Çünkü servetleri hakkında istedikleri gibi karar verebilirler ve ölülerinin mülk hakkında vermiş oldukları kararı da kutsal sayarlardı. Daha bir çok açıklamalarda bulundum ve ağlayarak, gerçi Romalıların kanunları güzel, fakat şu anda idarede bulunanlar eskilerin vicdanını taşımadıkları gibi onları da kötülemektedirler dedi"[263].

[263] *Priskos*, s. 41-43.

451 yılı başlarında Attila, Hun ve müttefiklerinden oluşan oldukça büyük sayıdaki gücü Galya'ya doğru harekete geçirdi. Bu arada sefere çıkmadan önce Doğu-Batı Roma İmparatorlarına birer elçi göndererek, "Hem benim hakimim hem de senin hakimin olan Attila, hiç vakit kaybetmeden bir saray yaptırmanı ve oraya kendisini kabul etmeni emir buyurdu" mesajını iletti[264]. Böylece daha başlangıçta korku salarak, büyük bir psikolojik üstünlük elde etti. Zaten Jordanes'in dediği gibi "Bu kurnaz adam harpte silah kullanmadan önce, yalan ve hileyi çok iyi kullanıyordu"[265]. Esasını Hunların teşkilettiği orduda en büyük ağırlığı Germenler oluştururdu. Bunun dışında hayli kalabalık olarak kralları Ardarik ve Valamir'in komutasındaki Gepidler ve Ostrogotlar ile, Rugi, Skir, Quad, Alaman, Herul, Thüring, Burgund ve Franklar da Hun ordusunun diğer kısmını meydana getirdi[266]. Attila ordusunu iki kısma ayırdı. Bir kısmını Tuna'nın sağ kıyılarındaki Roma kalelerinin ele geçirilmesine memur etti. Diğer kısım ise Tuna'nın sol sahillerinden ilerleyerek güzergâhları üzerindeki kavimleri itaat altına almakla yükümlü idi. Sonunda iki ordu Ren sahillerinde birleşti[267]. Attila Galya'ya doğru ilerlerken, Germenler'den bir kısmını yedek olarak geride bıraktı. Ayrıca az sayıdaki bir Hun atlı birliğini, İranlılara karşı ayaklanan Ermenilere destek gayesiyle gönderdi. Az sayıdaki Hun atlıları, Kafkas geçidindeki İran sınır barikatlarını yaramadı. Bu sebeple 26 Mayıs 451'de Avrair bölgesindeki trajik savaşta Ermeniler'in korkunç yenilgisine mani olamadı[268].

Galya'ya doğru harekâta başlayan Attila, Ren nehrini geçerek Galya'nın kuzey-doğusundaki şehirleri ele geçirmeye başladı. Bu arada, Galya'da Romalıların dostu olarak bulunduğunu, gayesinin hâkimiyeti altından kaçan Vizigotları tedip etmek olduğunu ilan etti. Muazzam Hun ordusu karşısında şehirler birer birer teslim oluyor, kaleler ele geçiriliyordu. Roma kuvvetleri bile ric'ata mecbur olmuş ve Loire sahillerinde toplanmıştı. Hun ordusuna karşı koyacak hiçbir kavim bulunmuyordu. Bazı Burgund ve Frank grupları mukavemet etmek istemişlerse de, Hun ordusu tarafından mağlûp ve perişan

[264] *J. Malalas*, A Translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott, Melbourne, 1986, s. 195-196.

[265] *Jordanes*, s. 110.

[266] *Jordanes*, s. 108; I. Bóna, *De la Dacie Jusqu'a Erdöelve L'époque de la Migration des Peuples en Transylvania (271-895)*, bk. *Histoire De La Transylvanie*, ed. B. Köpeczi, Budapest, 1989, s. 82-84.

[267] A. Thierry, *ayın eser*, s. 121-124; L. Hambis, *Attila Les Huns*, s. 81.

[268] O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 80-81; N.H. Baynes, *Rome and Armenia in the fourt Century*, English Historial Rewiew, 25, 1910, s. 625-643.

edilmişlerdi. Galya bölgesindeki şehirlerden sadece Paris ile Troyes Hun saldırısından kurtulabildi. Bunun üzerine halk arasında iki şehrin azizler tarafından korunması sayesinde kurtulduğu inancı doğdu[269].

Attila ilerlemesine devam ederken, arkasında kuvvetli bir kale olan Metz'i bırakmak istemediğinden şehri muhasara etti. Fakat şehir müthiş bir mukavemet gösterdiğinden muhasarayı kaldırarak çekilmek isterken kalenin bir tarafının yıkıldığı haberi gelmesi üzerine, şiddetli bir hücumla 7 Nisan tarihinde şehri elegeçirdi[270]. Grégoire de Tours kroniğinde Metz'e gelen

[269] Bir kilise kaydındaki şu satırlar, halkın bu inancına güzel bir örnek teşkil etmektedir.: "Attila Galya eyaletlerini tahrip etmeye başlamıştı ve Paris'teki insanlar korkuya kapıldıklarından, kadın ve çocukları daha emniyetli bölgelere göndermeye karar vermişlerdi. Ancak St.Genevieve buna izin vermedi. Kadınlara savaşmak için kocalarına yardımcı olmalarını, erkeklere ise Tanrı'nın yardımıyla düşmanlara karşı koyabileceklerini söyledi. Paris'in yardım beklediği eyaletler yıkılırken, Paris Tanrı inancıyla ayakta kaldı".

Paris'te olduğu gibi, daha birçok yerde Hunlar'dan korkuluyordu. Bu sebeple Hun tehlikesinin geçtiği destanlarda, insanların zor durumda kalması halinde, devletten değil de hep Tanrı'dan ve din adamlarından yardım istemeleri dikkat çekiyordu. Din adamları felakete uğrayan şehirlerin komşu bölgelerinde de tanınıyor ve onlara sadece inananlar değil inanmıyanlar bile kulak veriyordu. 5. yüzyılda Galya ve İspanya'da bu tür kilise adamları, savaş sırasında çok önemli roller oynamışlardı. Nitekim Hunların yaklaşıp yaklaşmadığını öğrenmek için Roma'ya zor bir seyahat yapan Piskopos Aravatius hakkında Gregoire de Tours kroniğinde verilen bilgiler bu anlayışın güzel bir misali idi: "Hunların Galya şehrine saldıracağı söylentisi yayılınca, Tongern şehrindeki piskopos Aravatius gece-gündüz tanrıya yalvardı. Günlerce oruç tuttu. Galya'nın düşmanların eline düşmemesi için Tanrı'ya dua etti. Ancak şehir halkının çok günahkâr olmasından dolayı, tanrının dualarını kabul etmiyeceğini düşünürek kutsal havari'nin mezarına gitti. Roma'da bulunan bu mezarlığın başında günlerce oruç tutarak, kutsal havari'nin onlara yardımcı olması için dua ettikten sonra, kutsal havari ona şöyle cevap verdi: Neden bana yalvarıyorsun? Tanrı Galya'nın Hunlar tarafından saldırıya uğrayacağını emretmiş. Bu yüzden hemen eve git ve temiz kefen hazırla. Çünki yakında ruhun bedenini terk edecek. Bu sözler üzerine Aravatius hemen Tongern'e döndü. Söylenenleri aldı ve insanların yalvarmalarını, gözyaşlarını dinlemeden, bir daha onu göremeyeceklerini söyleyerek onlarla vedalaştı. Ancak Aravatius Maestrich'e geldiğinde hafif bir ateşe yakalanarak öldü".

Troyes şehrinin ele geçirilmesi hususunda da bir kilise haberinde şu bilgiler verilir: " Çok geçmeden Hunların ordusu tüm Galya'ya dağılıp tahrip etti. Bir çok şehir barış yalanlarıyla ele geçirildikten sonra, Troyes şehri de düşman ordusu tarafından zorlanmaya başladı. Bu şehrin herhangi bir koruma duvarı yoktu. Bunun üzerine piskopos Lupus, son çare olarak dua etmeye ve gökyüzünden yardım dilemeye başladı. Vahşi Attila daha sonra bu piskoposa, Ren'e kadar kendisine eşlik etmesini emretti. Çünkü onun ilahi gücüne inanıyordu. Karşılığında ise piskoposa daha çok yetki sözü veriyordu. Piskoposa kesin bir dönüş garantisi verdikten sonra yola koyuldular. Ren'e vardıktan sonra piskopos geri dönerken, Attila, ona kendisi için dua etmesini rica etti". H. Homeyer, *Attila*, s. 145-147; C. A. Macartney, *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources*, s. 119-122.

[270] *Prosper Tiro*, s. 480; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 175-177; A. Ferrill, *The Fall of the Roman Empire*, Londra, 1986, s. 148-149.

Hunlar hakkında şu bilgileri vermekteydi: "Hunlar Pannonia'yı terk ettikten sonra, Paskalya bayramından bir akşam önce Metz'e geldiler. Şehri tahrip ettiler. Bir çok insanı hatta rahipleri bile öldürdüler. Koca şehirde rahip Stephan'ın oratoryası dışında hiçbir şey kalmadı. Bu oratorya hakkında duyduklarımı anlatmadan geçemeyeceğim. Söylenenlere göre düşmanlar şehre gelmeden bir gün önce, rahip Stephan bir konuşma yapmış ve bu konuşmada insanlara şehirlerini korumalarını, şehri koruyamazlarsa bile en azından oratoryayı korumalarını söylemiş. Havârîler de şehrin çok günahkâr olduğunu ve korunamayacağını ancak oratoryanın sağlam kalabileceğini söylemişler. Hiç şüphesiz bu oratorya onların sayesinde ayakta kalmıştır"[271].

Metz şehrinin yanmış harabelerini arkasında bırakarak ilerlemesine devam eden Attila, Reims şehri önlerine geldi. Bu muhteşem ordunun hareketini öğrenen ahali şehri terk ederek civara kaçtı. Şehirde yalnız piskopos Nicasius ile birkaç kişi kalmıştı. Hun ordusu bunun üzerine hiç mukavemetle karşılaşmadan şehri ele geçirdi[272]. Daha sonra Attila ordusu ile güney-batıdaki Orleans şehrine geldi ve Loire taş köprüsü ile korunan, çevresi yuvarlak kalelerle sağlamlaştırılmış şehri muhasara etti. Köprünün çok büyük bir ehemmiyeti vardı. Çünkü oraya sahip olan, Vizigotların ülkesine giriş ve çıkışa hakim oluyordu. Köprü başındaki muhkem şehir Orleans da önemliydi. Şehir yeteri kadar ahalisi ve gücü olmasına rağmen böyle bir kuvvete daha fazla dayanamazdı. Nitekim Alanların kralı ve şehrin sahibi Sangiban Hunlara katılarak şehri teslim etmeye karar verdi[273]. Bu sırada Aetius da, Galya bölgesindeki barbarlardan oluşan Roma ordusuyla Galya'ya geldi. İlk iş olarak Vizigot kralı I. Theodorik'in yardımını sağlamaya çalıştı. Yaklaşan tehlikenin büyüklüğünü sezen Theodorik Aetius'a yardım etmeye söz verdi. Vizigotların merkezi Toulouse'de dört oğlunu bırakıp, büyük oğlu Thorismund ile Theodorik'i alarak Aetius'la buluşmak için yola çıktı[274]. Gotların Aetius'la

[271] *Grégoire de Tours*, bk., *Monumenta Germania Historica Scriptores Rerum Merovingicarum*, I, neşr. W. Arndt, 1885, s. 67-72; H. Homeyer, *Attila*, s. 143-144.

[272] *Chronican Paschale*, bk.*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, neşr. L. Dindorf, Bon, 1832, s. 583; A. Malet-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925, s. 431-432; A. Gibbon, *aynı eser*, s. 235 vd.

[273] Cassiodorus, *Variae*, bk.*Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Th. Mommsen, XII, Berlin, 1894, s. 157; *Jordanes*, s. 108-109; A. Thierry, *aynı eser*, , s. 155 vd.; B. Szász, *aynı eser*, s. 288-290; B.S. Bachrach, *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973, s. 65.

[274] Vizigot ordusunun bu hareketi hakkında Gregoire de Tours kroniğinde şu bilgiler verilir: "Hun kralı Attila, Galya'nın bir çok şehrini yakıp yıktıktan sonra Metz'den Orleans'a ilerledi. İnsanlar, o sıralarda Orleans'ta Piskopos olan Anianus'a ne yapmaları gerektiğini sordular. Anianus da onlara şehrin duvarına gidip, tanrının onlara yardım gönderip göndermediğine bakma-

işbirliği yapması hususunda Sidonius şu bilgileri kaydetti: "Aetius Alpleri terkeder etmez, Gotların can düşmanları olan Hunları ülkelerinde her an beklediklerinin haberini aldı. Bunun üzerine cesaretini toplayarak Avitus'un yanına gitti ve Hunlar karşısında Gotlar ile Romalıların birleşmesi için yardım istedi. Avitus bu teklifi kabul edince, Aetius yola çıkarak Hunların izlerini takip etti. Gotlar, kendilerine söylenen sözleri dinliyorlardı. Çünkü rezil olmak yerine her türlü kötülüğü göze alıyorlardı"[275]. Bu arada Sangibus'ın verdiği kararı da haber alan Aetius, şehrin müdafasına derhal askerî kuvvetler sevk etti. Attila şehri zaptetmek istediyse de, mühim bir müdafaa ile karşılaştı. Ahalinin bu direnişi, Aetius ve Theodorik'inde askerleriyle şehrin yardımına gelmesini sağladı"[276].

Vizigot kralı I. Theodorik, Attila ile hareket eden Alan, Burgund, Frank, Sarmat, Saksonlar gibi Galya ordusunun büyük bölümüyle karşı karşıya geldi. Attila, savaş için uygun bir yer aramak ve rakiplerini oraya çekmek için geri çekildi[277]. Bu sırada ordunun moral gücünü arttırmak gayesiyle topladığı askerlere bir konuşma yaptı. Jordanes'in yazdıklarına göre Attila şunları söylemiştir: "Ordusunun sendelemeye başladığını gören Attila, onları şu sözleriyle cesaretlendirmeye çalıştı: Bu kadar çok kavim üzerinde kazandığınız zaferlerden sonra, şimdi dünyayı istilâ etmek üzere olduğunuz sırada sizi gayrete getirmeyi uygun bulmam. Çünkü bu ancak acemi komutanlara, tecrübesiz orduya karşı söylenir. Zaten savaştan başka bir şey tanır mısınız ki siz. Bir erkek için, elinde silâhı ile intikamını alması kadar güzel bir şey var mıdır? Tabiatın, kalbi intikam hırsıyla doldurması en büyük bir lütuftur. Bunun için her halükarda düşmana hücum edelim. Çünkü daima ilk hücum eden daha cesurdur. Bu birleşmiş çeşitli kavimleri önemsemeyiniz. Zaten müdafaa için birleşme de korku alametidir. Görüyor musunuz? Daha hücumdan evvel onları korku sardı. Tepelere çıkmak istiyorlar. Fakat buraları da onları kurtaramıyacak. Düz yerlerde sığınacak yer arayacaklar. Bunu da başaramaya-

---

ların söyledi. Çünki Anianus, Aetius'un yardıma gelmesini bekliyordu. Hunlar saldırıya geçmeden az önce Aetius, Got kralı Theoderich, onun oğlu Thorismund ve onların ordularıyla birlikte geldi. Düşmanın üstüne saldırıp onları püskürttüler. Attila düzlüğe geri çekilmek zorunda kaldı ve Metz'de yeni bir saldırı için hazırlanmaya başladı. Bunu haber alan rakipleri de bir karşı saldırı için hazırlandılar". H. Homeyer, *Attila*, s. 150-152; F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 177-178; *Jordanes*, s. 110; *Sidonius* , s. 327-330; *Prosper Tiro*, s. 481.

[275] H. Homeyer, *Attila*, s. 149-150.

[276] *Eustathius Epiphaniensis*, bk.*Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, s. 140; *Prosper Tiro*, s. 482; B. S. Bachrach, *aynı eser*, s. 66-68.

[277] *Jordanes*, s. 112; *Sidonius*, s. 330 vd.

caklar. Romalıların pek beceriksiz silâh kullandıklarını biliyoruz. Bunun onlar için ilk başarısızlık belirtisi olduğunu söyleyemem. Fakat toz tabakası onların aleyhindedir. Disiplinsiz bir surette birleşerek kalkanlarıyla savunma yapmak istiyorlar. Bunlara asla önem vermeyerek Alanlar ve Vizigotların üzerine hücum ediniz. Burası savaşın en çetin olacağı yöndür. Sinirler kesilince, uzuvlar düşer ve kemikler çökerse vücut kendini tutamaz. Kalpleriniz heyecanlansın, adetiniz üzere heyecanla hücum ediniz. Silâhlarınızın kuvvetini, Hunların azametini gösteriniz. Eceli gelen rahat yatağında da ölür. Savaş olmamış olsa idi bu kadar kavim üzerinde Hunlar hakim olarak kalabilir miydi? Maeotis kapalı, gizli yollarını asırlardan beri atalarımıza niçin açtı? Başarıdan eminim. Bu savaş meydanı Hunlara iyi gelecek, talih vadetmektedir. Düşmana ilk oku ben atıyorum ki, okumun değdiği adam ölmüş insan demektir. Zira Attila savaş yapmaktadır"[278].

Ayrıca Attila bu sırada civarda askerlerin bulduğu kâhinden, bu savaştan kimin galip geleceğini sordu. Ayrıca bir koyun kesilerek, kürek kemiği ateşte yakılmış, kemiğin ateşte aldığı şekille harbin neticesi öğrenilmeye çalışılmıştı. Çıkan falın neticesine göre düşman komutanı ölecekti. Fakat Hunlar'da mağlûp olacaktı[279]. Her ne kadar Türkler'de kürek kemiğini yakarak fala bakmak adeti biliniyorsa da[280], kaynaklarda Attila için verilen bilgilerin teferruatı tam olarak anlaşılmamaktadır.

Günümüze kadar ulaşan bilgilere, özellikle Galya kaynaklarına göre iki ordu, Maurica veya Mauriacum bölgesini çeviren ve antik şehir Trecas (Tricassis- Tricassira- Troyes)'den 5 Roma mili (yaklaşık 7,5 km.) uzakta bulunan düzlükte karşılaştılar. Yani Campus Mauriacus veya Mauriacum Campanum'da karşı karşıya geldiler. Diğer coğrafî anlamda Campania denen düzlükte, Seine (Sen) nehrinin sol kıyısında ve Galya'lı olmayan yazarlar tarafından söylenen Catalaunum'da savaş olmamıştır[281].

Harbin zamanı tam olarak bilinmemekteydi. Aureliani 14 Haziran'da Attila'nın kuşatmasından kurtuldu. Yaklaşık 180- 200 km. uzunluğundaki bir alandan geri çekilme hazırlıkları en az iki hafta sürdü. Bu açıdan savaş Hazi-

[278] *Jordanes*, s. 110-111.

[279] H.N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, İstanbul, 1933, s. 71.

[280] A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, 1986, s. 154-156.

[281] *Jordanes*, s. 113-114; E. Gibbon, *aynı eser*, s. 242 vd.; A. Echkardt, *Notes et Documents*, Revue des Etudes Hongroises, VI, 1928, s. 105-107; A. Alföldi, *Les Champs Catalauniques*, REH, VI, 1928, s. 108-111 ; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 114; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 94.

ran ayının son günlerinde olmuş olmalıydı[282]. Tricassis önündeki 5. mili gösteren tâcın çevresindeki bölge, tahminen Sen nehrinin geçiş yerinden yararlanılarak Aureliani-Tricassis ana çizgisi boyunca yapılan şiddetli çarpışmanın bir yeriydi. Düzlükteki savaş kuzey, kuzeybatı yönünde ağırlık kazandı[283]. Tricassis'in kuzey-batısında Sen kıyısının solunda kurulmuş küçük Antik kent Brolium'un 18 km. yakınında, Attila'ya tabi Germen savaşçıları, savaştan önce veya hemen sonra Tricassis Başpiskoposu aziz Lupus'un emriyle kralın önüne çıkmak isteyen Maximianus'u ve onun yol arkadaşlarını öldürdü. Bu durum Hunların sağ kanadının Brolium'un yanında bulunan Sen nehrinin diğer önemli geçiş yerini savunduklarını veya savaştan sonra oradan, Pouansur-Aube yönüne doğru çekildiklerini gösterdi. Brolium, Orta Çağın ilk zamanlarından beri, Hun devrinde ölen birisinin adını taşıdı (Saint Mesmin). Olaylar bu isimle hiçbir zaman var olmamış olan kutsal Memorius ile ilgili efsanelerde farklı anlatıldı[284]. 30 ile 50 bin arasında olduğu kabul edilen Hun askerlerin sayısı (o devre göre hayli fazla bir sayı idi), eski ve yeni tarihçiler tarafından oldukça çarpıtıldı[285].

Öğleden sonra üçten, akşam karanlığı çökene kadar süren dehşet verici savaş hiçbir galip taraf getirmedi. Attila karanlık çökerken karargâhına döndü, tahta araba ve eyerlerden bir set oluşturdu. Vizigot-Roma ordusu Hunların yoğun ok yağmuru sebebiyle, karargaha saldıramadı ve karanlığın çökmesi sebebiyle onlar da karargahına geri döndü. Aetius ise geceyi kalkanların koruması altında geçirdi[286]. Hun karargahının yahut savaş yerinin yakınlarında son zamanlarda bir Hun kazanına ait kırık parça bulundu. Bunun

[282] Savaş sırasında iki ordunun dizilişi şu şekilde idi: Hunlar, Attila'nın kumandasındaki ordunun merkezini teşkil ediyordu. Sol cenahta üç kardeş Valamir, Theodemir ve Videmir'in idaresindeki Ostrogotlar; sağda ise Ardarik'in yönetimindeki Gepidler ve diğer kavimler bulunuyordu. Karşı tarafta ise Aetius Romalı kuvvetlerin başında olarak sol kısımda, sağ yanda Ostrogotların karşısında olacak şekilde Vizigotlar, ortada ise Burgundlar, Franklar, Alanlar ve diğer yardımcı kuvvetler yer tutuyordu. *Jordanes*, s. 113; B. Szász, *A Hunok Története Attila Nagykirály*, s. 291-296; H.N. Orkun, *aynı eser*, s. 70; Th. Mommsen, *aynı eser*, s. 542-544; C.D. Gordon, *aynı eser*, s. 105-108; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 179 vd.

[283] *Johannes De Thurocz*, s. 40-44; K. Fischer, *Die Hunnen im Schweizerischen Eifischthale*, Zürih, 1896, s. 107-109.

[284] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 96-97.

[285] E. Démougeot, *Attila et Les Gaulois*, Mémoires de la Société d'agriculture du département de la Marne, 73, Paris, 1958, s. 7-42; V. De Caen, *Attila*, Normandie, 1990, s. 24-26.

[286] E. Adreoli, *Contributo topografico alla battaglia dei catalaunici*, Historia, 1927, s. 146-152; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 114-115; H. Schreiber, *aynı eser*, s. 219 vd.

Attila'nın akrabası olduğu iddia edilen ve savaşta ölen Laudarik'in gömülmesiyle ilgili olup olmadığı kesin olarak saptanamadı[287].

Vizigot kuvvetleri atından düşen ve o sırada Ostrogot soyundan Andagis tarafından mızrakla öldürülen kralları I. Theodorik'in cesedini de yanlarına alarak, savaşta başından yaralanan tahtın varisi Thorismund'un krallığını emniyet altına almak için hızla yurtlarına döndü[288]. Diğer müttefikler dağıldı. Aetius ise, fazla önemi olmayan kendi askerleri ile bir süre karargahta kaldı. Daha sonra Tricasis Başpiskoposu Lupus'un Ren nehrine kadar yol gösterdiği Attila'yı takip etmek istedi. Fakat perişanlığından bunu başaramadı[289]. Ülkesine geri dönen Attila, bu sırada Tuna üzerinden kendisine gönderilen ve görüşmek isteyen askerî üst komutanı Apollonius başkanlığındaki Doğu Roma elçilik heyetini kabul etmedi. Vergilerin ödenmesini isteyerek, onları yeni bir harple tehdit etti[290].

Hunlar ile Batı Roma arasında vukuû bulan bu savaş Jordanes tarafından şöyle anlatılmaktadır: "Romalıların tarafında düşmanları yenmek için bir çok ordu gruplarını toplamış olan Aetius vardı. Franklar, Sarmatlar, Ripariolenler, Brionerler ve bazı Germen kavimleri Aetius'un emrinde bulunuyordu. Catalounum ya da başka bir adıyla Maunak kırlarında olay neticelendi. Bu kırlar bir çok halkın savaş alanını oluşturuyordu ve herhangi bir entrika olmaksızın açık kırlarda savaşılıyordu.

Peki neden yapılıyordu bu şiddetli savaşlar? İnsanların birbirlerine silâhlarla saldırmalarına sebep olan bu nefret nereden kaynaklanıyordu? İnsanların sadece liderleri için yaşadıkları bilinen bir gerçektir ve bir tek bu liderin sözüyle binlerce insan savaşıyor. Sonuçta yüzyıllar boyunca tabiatın yarattığı

[287] Attila'nın akrabası olduğu söylenen Laudarik'in, onun kaynbiraderi olabileceği de ileri sürülmüştür. Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, IV, s. 542-543; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 97

[288] E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 141-142; E. Stein, *Histoire du Bas Empire*, *I*, Amsterdam, 1968, s. 317-337; O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 104-106.

[289] A. Alföldi, *Magyarország népei és a Római birodalom*, Budapest, 1934, s. 53-57; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, s. 192-201.

[290] Damaskius, Hunlarla Batı Roma arasında vukû bulan Campus Mauricius savaşını oldukça değiştirerek anlatmıştır. Nitekim Attila'yı Roma'ya kadar ilerletmiş, savaş yeri olarak da Roma önlerini göstermiştir. Oysa bunların hiç biri gerçek durumla ilgili değildir. Buna rağmen verdiği bilgiler, savaşla alakalı insanların şuurunda oluşan değişik duyguları yansıtması bakımından önemlidir. A. Westermann, *Damiscii Vita İsidori*, Paris, 1862,s125-126; E.A.Thompson, *aynı eser*,s.143.

güzellikler bir anda yok olup gidiyor. Asıl savaşın kendisine geçmeden önce bu ünlü, büyük ve karmaşık savaşın öncesinde gelişen olayları anlatmak istiyorum:

Alan kralı Sangibanus, tehdit edici gelecekten korktuğu için, Attila'ya teslim olacağına ve bulunduğu Orleans şehrini ona vereceğine söz vermişti. Ancak Aetius ve Theodorik bunu öğrenince, Attila'nın gelişinden önce şehrin etrafına yüksek duvarlar yaptırdılar ve Sangibanus'u da gözetlediler. Bundan korkan ve güvendiği insanların ihanetini gören Attila, savaşı başlatmamak için bir süre oyalandı. Kaçmayı düşündü, ancak bunu gururuna yedirmedi ve sonunda falcıların yanına giderek gelecek hakkında bilgi istedi. Falcılar geleceğin Hunlara kötülük getireceğini, ancak düşman liderinin öleceğini söylediler. Bunun üzerine Aetius'un ölmesini isteyen Attila kötülük pahasına da olsa savaşı başlattı.

Savaş daha önce belirtildiği gibi Catalaunum'da gerçekleşiyordu. Burası oldukça yüksek bir yer olduğu için her iki taraf da bu yüksekliğe yerleşmeye çalışıyordu. Sağ bölgeyi Hunlar, sol bölgeyi ise Romalılar, Vizigotlar ve yardımcı grupları kaplıyordu. Savaş önce boş kalan bu yüksekliğe yerleşmek için alevlendi. Sağ kanadı Theodorik ve Vizigotlar, sol kanadı Aetius ile Romalılar, orta kısmı ise, kaçmaması için Sangibanus tutuyordu. Hunlar'da ise ortada Attila bulunuyor kanatları ise değişik kavimlerden oluşan halklar oluşturuyordu. Bunlar arasında Doğu Gotlarının liderleri Valamir, Theodemir ve Videmer, ayrıca Attila'nın akıllılığı sebebiyle çok sevdiği Ardarik ve ordusu da bulunuyordu. Hepsi istisnasız Attila'nın sözünü dinliyor ve onun komutlarına göre hareket ediyorlardı. Attila hepsini yönetiyor ve tek başına kaderleri hakkında karar veriyordu. Savaş, daha önce de belirtildiği gibi uygun yere gelebilmek için başladı. Attila, ordularına dağın zirvesine ilerlemelerini emretti. Ancak Thorismund ve Aetius, onlardan daha çabuk davranıp zirveye ulaştılar ve gelen Hunları yukarıdan püskürttüler.

Ordusunun sendelemeye başladığını gören Attila, onları cesaretlendirmeye çalıştı. Attila'nın sözlerini duyan ordu, kendini toparlayıp düşmana saldırdı. Çağın gördüğü en şiddetli, en büyük savaş gerçekleştirildi. Savaş, korkunç, sonu belirsiz, hiçbir yerde ve hiçbir zaman görülmemiş şekilde kanlı ve kızgındı. Savaşın yapıldığı yerin sol tarafından akan nehrin suları ölü ve yaralıların kanı ile renk değiştirmişti. Susamaktan içleri yanıp, ağızları kuruyan yaralılar, derenin kenarına geldiklerinde, onu ölülerin cesetleri ile dolmuş buldular ve dudaklarını ancak yaralıların kanı ile ıslatmak zorunda

kaldılar. Bu çarpışmada Theodorik, atıyla ordusu arasında dolaşıp, onları savaşa cesaretlendirmeye çalışırken, atından düşüp kendi adamları tarafından ezildi. Böylece falcıların Attila'ya söyledikleri doğru çıktı. Ancak Attila, bunun Theodorik için değil de Aetius için geçerli olacağını umuyordu. Vizigotlar Alanlardan ayrılıp Hunlara saldırdılar. Attila son anda sığınağa, ki bu sığınak bir sürü at arabasının oluşturduğu yuvarlak bir duvardı, kaçarak hayatını kurtarabildi. Kral Theodorik'in oğlu Theodorismus karanlığın etkisiyle yolunu şaşırıp düşmanların bölgesine girdi ve ancak onu arayan arkadaşlarının yardımıyla kurtulabildi.

Ertesi sabah Romalılar, bir çok ölünün bulunduğu alanda hiçbir Hunlu'yu göremeyince savaşı kazandıklarını sandılar. Ancak Attila'nın, korkak birisi gibi kaçmadığını, sadece kesin bir yenilgi söz konusu olduğu için geri çekildiğini de biliyorlardı. Çünkü Attila, kesinlikle bir kaçak gibi davranmıyordu. Uzaktan silâh sesleri ve gürültüleriyle varlığını belli ediyordu. Bu şekilde, yenilmiş olduğu halde bile düşmanlarını korkutabiliyordu. Düşmanları ona nasıl davranacaklarını düşünüyorlardı. Sonunda onun etrafını sarmaya karar verdiler. Attila ise sığınağın önüne büyük bir ateş hazırlatmıştı. Böylece, düşmanın gelmesi halinde, onların eline düşmektense ateşe atılıp ölmeyi tercih etmişti.

Bu sırada Vizigotlar krallarını, oğulları da babalarını merak ettikleri için onu aramaya koyuldular. Onu, bir çok cesedin bulunduğu alanda ölü olarak buldular. Büyük ağıtlarla ve geleneklerine uygun bir seremoni ile oradan alıp götürdüler. Thorismund (Theodorik'in en büyük oğlu) babasının ölümünün etkisiyle, Hunlardan nasıl öç alabileceklerini Aetius'a sordu. Aetius da, Hunların yok edilmesinden sonra Gotların Roma imparatorluğu için tehlike oluşturabileceğini düşündüğünden, Thorismund'un ülkesine dönüp yönetimi ele almasını tavsiye etti. Çünkü babasının ölümünden sonra kardeşleri miras için harekete geçip karışıklık meydana getirebilirlerdi. Bunun bir hile olduğunu anlayamayan Thorismund, Hunlarla savaşmaktan vazgeçip Galya'ya ülkesine döndü.

Dünyaca ünlü bu savaşta, her iki taraftan da 165.000 kadar insan ölmüştü. Attila, Gotların ayrıldığını öğrenince içinde bir zafer hissi uyandı[291]".

Attila'nın batı seferine dair Prosper Tiro'nun *kroniğinde* şu bilgiler bulunmaktadır: "Ağabeyinin ölümüyle daha güçlü hale gelen Attila, çevresin-

[291] *Jordanes*, 108-114.

deki binlerce ahaliyi savaşa zorladı. Attila'nın da söylediği gibi, güya sadece Gotlara karşı harekete geçecek, Romalıların ise yanında olacaktı. Ren'i geçtikten sonra Galya şehirlerine en kötü ve en korkunç baskınları yaptı. Bizimkiler yani Romalılar ve Gotlar, hemen kinlerini indirmek için diğer bazı ordularla birleşip bu kötü düşmanı yok etmeye karar verdiler. Burada Aetius'un ileri görüşlülüğü kendini gösterdi. Şöyle ki, her taraftan toplanan bu kuvvetlerle düşmanın karşısına geçiyordu. Bu savaş sırasında taraflardan hiçbiri yenilmedi. Ölenlerin ve yaralananların sayısı sayılacak gibi değildi. Fakat Hunlar öyle vuruldu ki, savaşmaya yanaşmıyorlardı. En azından kalanları ülkelerine geri götürüp, yaşamalarını temin etmek istiyorlardı"[292].

Damaskios ise şunları yazmıştır: "Roma şehrinin önlerinde III. Valentinianus ve Attila arasında bir savaş gerçekleşti. Bu savaşta o kadar çok kan akıtıldı ki, sadece liderler ve ileri gelen bir kaç kişi hayatlarını kurtarabildi. Ancak bu olayda ilginç olan şudur: Savaşanların hepsi, öldükten sonra, onların ruhları 3 gün 3 gece hâlâ savaşmaya devam etmişlerdir. Evet ruhların nasıl birbirlerine saldırdıkları ve silâhların nasıl çarpıştığı görülebiliyor ve de duyulabiliyordu. Bugüne kadar bu tip savaş manzaraları kendilerini göstermiş, ancak herhangi bir ses çıkarmamışlardır"[293].

Bu arada savaşa katılanların sayısı, verilen kayıplar ve harbin neticesi mevzuları oldukça ihtilaflıdır. Batı Roma üzerine yürüyen Hun ordusunun miktarını bazı yazarlar 500.000'e kadar çıkarmışlardır. Ayrıca savaş alanında her iki tarafın ölü sayısının 300 ila 500 bin arasında olabileceğini de söylemişlerdir. Savaşan her iki tarafında, müttefikleriyle beraber kalabalık bir ordu teşkil ettikleri, harbin neticesinde çok sayıda kayıp verdikleri biliniyorsa da, verilen rakamların hepsi mübalağalıdır. Nitekim, devrin şartları ve nüfus hareketlerine göre, Attila'nın harb meydanındaki ordusunun 20-30 bin arasında olduğu, her iki tarafın kayıplarının sayısınında, Jordanes'in bahsettiği 165'in en fazla 1/5'i kadar olduğu tahmin edilmiştir[294]. Savaşı kimin kazandığı meselesinde de tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Umumiyetle Roma kaynaklarına, kilise tarihlerine ve destanlara atfen Attila'nın mağlûp olduğu kabul edilmektedir. Fakat batı kaynaklarının kendileri dışındakiler için verdiği bilgilerin ne ölçüde güvenilir olduğu göz önüne alınırsa, neticenin öyle olmadığı görülebilmektedir. Çünkü çok üstün gördükleri medeni-

[292] *Prosper Tiros*, 482 vd.
[293] H.Homeyer,*Attila*, s. 163; A. Westermann, *aynı eser*, s. 126 vd.
[294] O. Maenchen-Helfen, *Huns and Hsiung-nu*, Byzantion, 17, 1944-45, s. 239.

yetlerinin, nereden geldiklerini bilmedikleri bir kavim tarafından mağlûp edilebileceğini kabul etmek istememişlerdir. Bu arada harbin feci sonuçlarına bakarak, harbin galibi ve mağlubu olmadığı da düşünülmektedir. Bütün bunların yanında Attila'nın, açlığa, salgın hastalıklara rağmen ordusunu ülkesine sağ-salim döndürebilmesi, aradan bir yıl geçmeden yine güçlü bir şekilde Roma önlerinde görünerek büyük bir dehşet, korku verebilmesi, Roma hükümeti ile perişan ve az sayıdaki ordunun aczi göz önüne alındığında, zafer ve başarının Attila'ya ait olduğu anlaşılacaktır[295].

b- Roma Seferi

452 yılının ilkbahar sonlarında Attila, ordusu ile Pannonia'dan hareketle ve Aetius tarafından çok az müdafaa edilen Juli Alpleri'nin dağ boğazını geçti[296]. Dahilî karışıklıklar ve saray entrikaları sebebiyle Aetius, Attila'nın ilerlemesine karşı tedbir alamadı. Attila, surlarla çevrili, ileri harekâtına mani olan Aquileia şehrinin önlerine kadar kolayca ulaştı. Bu şehir, imparatorluğun doğu sınırlarını müdafaa eden bir konumda idi. Bu yüzden çok iyi tahkim edilmiş bir vaziyette idi. Burayı koruyan askerler, Alarik ile Antala'nın komutası altındaki Gotlar idi. Şehir Hunların hücumlarına karşı üç ay direndi ve hiçbir zaman teslim olmayacak intibaı uyandırdı. Çevredeki meskûn yerleri ele geçirmiş olan Hunlar arasında, erzak azlığı nedeniyle huzursuzluk baş gösterdi. Attila ise stratejik önemi çok büyük olan böyle bir yeri ele geçirmeden ilerlemeyi uygun bulmadı. Bu sırada bir leyleğin yavruları ile birlikte Aquileia'yı terketmekte olduğunu gördü. Attila, bundan faydalanarak askerlerinin cesaretini arttırmak gayesiyle onlara hitap etti. Jordanes'in anlattıklarına göre şunları söyledi: "Üstün bir önseziyle yaratılmış olan bu kuş, bu şehrin kendisini koruyamayacağı, orada emniyette olamayacağına kanaat getirerek yuvasını bırakıp gitmektedir. Bu, kaleyi koruyanların artık şehri müdafaa edecek güç ve imkândan mahrum olduklarının kati işaretidir. Demek oluyor ki, artık muhasaramıza uzun süre dayanamayacaklardır". Bu konuşma Hun askerî arasında müthiş bir tesir yaptı ve Attila, üç aylık sıkı bir kuşatmadan sonra deniz, nehir ve bataklıklarla korunan, şiddetle hiçbir zaman ele geçirilememiş, bütün imparatorluğun 9. büyük şehri Aquileia'yı ele geçire-

[295] B. Szász, *aynı eser*, s. 296-298; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 183-186; L. Várady, *Das Letzte Jahrhundert Pannoniens* 376-476, Budapest, 1969, s. 42 vd.

[296] *Historia Nova*, MDCCCLXXXVII, s. 26-27; A. Ferrill, *aynı eser*, s. 150-151; E.A. Thompson, *aynı eser*, s. 144vd.

rek tahrip etti[297]. Bu şehir düştükten sonra Attila İtalya'ya girdi. Altinum, Padua yahut Concordia gibi şehirleri de harabeye çevirdi[298]. Buradan Vicentia (Vicenza), Verona, Brexia (Brescia), Pergamo ve Mediolanum (Milona) üzerinden Ticinum (Pavia)'a kadar uzandı. Kendisine kapılarını gönüllü olarak açmayan kentleri ateşe verdi. Bu durumda ise çoğu teslim olmayı tercih etti[299]. Hunların ilerlemeleri İtalya'yı korkuttu ve dehşete boğdu. İmparator Valentinianus, Ravenna'deki saraydan kaçtı. Bu arada Aetius, Doğu Roma imparatoru Marcianus'dan yardım istedi. Fakat onun askerleri ile yardıma gelmesi çok uzun zaman alacaktı[300].

Bu durum karşısında Batı Roma imparatoru III. Valentinianus Roma hükümetini topladı. Doğu Roma'nın yaşadığı tecrübelerden de yararlanarak bir çözüm yolu bulmaya çalıştı. 450 yılının konsülü ve gözde senatörlerden biri olan Avienus'un önderliği altında, Roma şehrinin valisi Trigetius ve Papa I. Leo (Büyük Leo) Attila'ya elçi olarak gönderildi. Umutlarını, 435'de Hippo Regius şehrinde Vandalların şeytanî kralı Geiserik ile antlaşmayı başaran Trigetius'a bağlamışlardı. Elçilik heyeti, Po ve Mincio ırmaklarının birleştiği yerde bulunan Attila ile görüştüler. Ateşkes istediler ve sonunda başarı elde ettiler[301]. Hıristiyanlık âleminin en büyük ruhani şahsiyeti olan Papa Leo, Attila'nın ayağına gitmeden evvel, özel merasimlerde giyilen muhteşem papalık elbisesini giymiş ve büyük Hun imparatorunun huzuruna böyle çıkmıştı. Attila Papa'ya gayet nazik muamelede bulunmasına rağmen, aralarında geçen konuşma bilinmemekteydi. Fakat aralarında ne geçmiş olursa olsun, neticede Romalılar bağışlanmak için yalvarmışlardı[302]. Yanlarında ge-

[297] *Jordanes*, s. 114; V. De Caen, *aynı eser*, s. 28-29; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 189; J. Becker, *LiudprandiOpera*, Leipzig, 1915, s. 75-77.

[298] B. Szász, *aynı eser*, s. 348-349; E. Hutton, *Attila and the Huns*, Londra, 1915, s. 65 vd.; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 145-146.

[299] Attila'nın Mediolonum (Milan)'daki saraya girdiği zaman; imparatorun tahtına oturup, tâbi kralların imparatora ezik bir vaziyette hediyeler sunduklarını tasvir eden bir fresk gördüğü, bunun üzerine, yanına bir ressam çağırtarak kendisini tahtında oturur ve Doğu ile Batı Roma imparatorlarını Küçülmüş, yere kapanacak şekilde bükülmüş, yıllık ödedikleri vergileri sembolize eden paraları çuvallardan ayaklarının ucuna boşalır halde resim yaptırmasını emrettiği anlatılmaktadır. A. Thierry, *aynı eser*, s. 189-205; E. Babelan, *Attila dans la Numismatique*, Revue Numismatique, 1914, s. 300-312.

[300] J.B. Bury, *aynı eser*, s. 290 vd.; E. Hutton, *The Story of Ravenna*, s. 55 vd.; D. Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, s. 195.

[301] *Jordanes*, s. 115; E.A. Thompson, *A History of Attila and The Huns*, s. 147-148; V. Padányi, *Dentu-Magyarna*, Veszprém, 1989, s. 60.

[302] A. Thierry, *aynı eser*, s. 207-214; K. Bierbach, *Die Letzten Jahre Attilas*, Bon, 1906, s. 48 vd.

tirdikleri esirler Hunlara teslim edildi. Bunun yanında Attila'nın hâkimiyetinin göstergesi olarak fazla miktarda altın da verildi. Bundan sonra Attila, Batı Roma'yı da hâkimiyeti altına aldığına inanarak İtalya'yı terketti ve Tuna nehri gerisine geri döndü. Aquilaea'nın kuşatması sırasında ordu epey kayıp verdi. Daha sonraları gömülmeyen ölüler yüzünden Kuzey İtalya'da, yaz sıcağında salgın hastalık başgösterdi. Bu sebeple Attila geri dönüşünü geciktirmedi. Yorgun olan ordunun yolda özellikle Doğu Roma ordusu ile karşılaşmaması için dönüş yolunu ayrı bir güzergâhtan, Adise ırmağı tarafından seçti[303].

Attila, ordusu ile Kuzey İtalya'da bulunurken, Doğu Romalılar Tuna'yı geçti ve Hun sınır birliklerine saldırdı. Ayrıca Aetius'a da yardımcı birlikler gönderdi. Bu sebeple merkezine dönen Attila, İmparator Theodosios zamanından kalma vergi paralarının derhal ödenmesini istedi ve Doğu Roma'yı savaşla tehdit etti. Ayrıca kendisinin Roma önlerinde bulunmasını fırsat bilerek isyana teşvik eden Kafkasya Alanları üzerine de ordu göndererek, onları te'dib etti[304]. Attila, Doğu Roma'nın yeni imparatoru Marcianus'a karşı sefer düşündüğü ve önündeki son güç Sasaniler üzerine büyük bir harekata hazırlandığı sırada, yeni yaptığı evliliğin zifaf gecesinde ağzından, burnundan kan boşalması suretiyle öldü (453 ilkbaharı)[305].

4. ATTİLA'NIN ÖLÜMÜ

Büyük Hun hükümdarı halkını fetihci bir kitle haline getirerek, dünya fatihi (hakimi) olma idealini gerçekleştirmek istemiştir. Bunun için ilk önce,

[303] Attila'nın yakın çevresi, onun istikbalinden korkarak, bir zamanlar Vizigot kralı Alarik'in Roma'ya girmesinden sonra yok olmasını misal göstererek, onu bu seferden vazgeçirmeye çalışmışlardır. *Priskos, s. 58.*

[304] H.N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 79.

[305] Attila'nın Roma seferi dönüşünde evlendiği İldico'nun menşei belirsizdir. En çok Germen yahut Got asıllı olduğu üzerinde durulmuşsa da, kimliği kesin olarak tesbit edilememiştir. Özellikle daha sonraki destan ve efsanelerde ismi ve aslı iyice karışmıştır. Bu arada Attila'nın o devir için bilinmeyen bir hastalıktan mı öldüğü, yoksa gerdeğe girdiği eşi tarafından mı öldürüldüğü meselesi de bilinmemektedir. Yalnız eğer eşi tarafından bir cinayete kurban gitseydi bunun tesirleri çok daha farklı olur ve planlı olması gereken hadise değişik tarihi kaynaklarda mutlaka akis bulurdu. Bu olay sonraları sadece destanlara yansımıştır. Çünki tarihî ana kaynaklar vakada maalesef suskun ve yetersiz kalmaktadır. B. Szász, *A Hunok Története Attila Nagykirály*, s. 362-363; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 148-151; B. Spuler, *Geschichte Asiens*, Münih, 1950, s. 321; Z. Gombocz, *Die Bulgarische Frage und Die Ungarische Hunnensage*, Ungarische Jahrbücher, I. 1921, s. 173 vd.; Fr. Klaeber, *Attila's and Beowulf's Funeral*, Publications of the Modern Language Association of America, XLII, 2, 1927, s. 257-258.

ikiye bölünmüş olan Doğu ve Batı Roma imparatorluklarını yıkmak istemiştir. İstanbul kuşatmasıyla Doğu'yu, Campus Mauriacus savaşıyla da Batı'yı etkisiz hale getirmiştir. Daha sonra ordusunu Tuna ile Tisa arasına çekerek, Sasanilere karşı yeni savaş planları tasarlamışur. İktidarının ve kuvvetinin zirvesinde iken beklenmedik şekilde ölüvermiştir[306]. F. Riedl, Büyük Hun İmparatoru'nun ölümünü şöyle tasvir etmiştir: "Kavimler göçünün dev dalgası herşeyi çölleştirip, çekip alarak, başka kıyılara vurmadan önce, imparatorluk otağının giriş perdesi açılır ve dünyanın gelecekteki efendisi sadık eşi Hinde'nin kollarında görülür"[307].

Tarih ve destanlar Attila'nın ölümünün düğün gecesinde olduğunda hem fikirdirler. Bu noktada bütün kaynaklar mutabıktır. Attila'nın ölümü hakkında ilk bilgi veren kaynak Priskos'un tarihî eseridir. Fakat Priskos'un eseri günümüze sadece fragmantlar halinde intikal etmiş, büyük bir kısmı ise kaybolmuştur. Elimizdeki mevcut kısımlarda Attila'nın ölümü üzerine bir şey bulunmamaktadır. Bunun yanında Priskos'un Attila'nın bir çok faaliyeti ve ölümü hakkında da bilgiler verdiği şüphesizdir. Buna en büyük dayanak da, daha sonraları Hunlar hakkında bilgi veren kaynakların hemen hemen tüm bilgileri Priskos'a atfetmeleridir. Nitekim Priskos'u, Eustathios'un Dünya Tarihi'nden tanıyan kilise tarihçisi Euagrios şunları aktarmaktadır: "Bu zamanlarda İskitler'in kralı olan Attila'ya karşı savaş açıldı ki, Attila hakkında hatip Priskos ilmî bir eser yazmıştır. Bu eserde doğunun ve batının kısımlarına karşı sefer yaptığı, hangi şehirleri aldığı ve bundan sonra neler yaptığı anlatılır"[308].

Bu sebeple Jordanes'in eserinde Attila'nın ölümü ile alâkalı malûmat Priskos'un yazdıklarının nakledilmesidir. Jordanes şunları yazmaktadır: "Attila, tarihçi Priskos'un anlattığına göre, öldüğü sırada Ildico adlı çok güzel bir kızı, o soyun geleneği uyarınca, sayısız eşlerinin ardından kendine eş olarak alıyordu ve düğün sırasında çok fazla neşelenerek gevşeyip şarap ve uykunun verdiği ağırlıkla sırtüstü uzandığında, her zaman başına geldiği üzere, burnundan oluk oluk kan akmaya başladı. Kanın normal akış yolları engellenince de, öldürücü yoldan boğazına inerek hayatına son verdi. Ertesi gün, güneş gökyüzünün tepesine yükseldiğinde hakanın adamları kuşku içerisin-

[306] *Priskos*, s. 47; K. Fischer, *aynı eser*, s. 112-113; E. Herzfeld, *Zoroaster and his World*, Princebon, 1947, s. 78; H. Schreiber, *aynı eser*, s. 270 vd.

[307] Gy. Moravcsik, *Attilas Tod in Geschichte Und Sage*, Studia Byzantina, Budapest, 1967, s. 61.

[308] Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 62.

deydiler. Kapıyı açıp içeriye girdiklerinde Attila'yı, ağlayıp sızlayan kızın kollarında yarası beresi olmadığı halde ölü durumda, kızı da yüzünü peçesinin altına gömmüş, ağlarken buldular"[309]. Bu arada Jordanes, Attila'nın ölümü üzerine Doğu Roma İmparatoru Markianos'un rüyasını Priskos'a dayanarak nakleder: "O zaman şu hayrete şayan şey vukuû bulmuştur. Bu kadar vahşi düşman hususunda endişeli olan Doğu'nun kralı Markianos'a rüyasında,Tanrının kendi yanında oturduğu görülmüş ve tanrı ona Attila'nın yayının aynı gecede kırılmış olduğunu göstermiştir. Sanki bununla soyun kendisi bir çok şey elde ediyormuş. Sanki bu silâhta çok anlam varmış gibi. Tarihçi Priskos bunu gerçekten ispat edebileceğini (yani buna gerçekten tanık olduğunu) söylemektedir"[310]. Bundan sonra Jordanes Attila'nın cenaze törenini tasvir ederek: "Ordugâhın ortasındaki ipek çadırın içerisinde Attila'nın naaşı duruyordu. Bunun etrafında Hun askerlerinden seçilmiş süvariler savaş oyunları oynuyorlardı. Erkekler halk geleneğine uygun olarak saçlarını kestiler. Korku uyandıran yüzlerini derin yaralarla çirkinleştirdiler. Aynı zamanda ozanlar ve savaşçılar Hun dilinde ağıtlar söylerler. Muncuk'un oğlu Attila, en kahraman milletlerin efendisi. Sen İskitya ve Germenya'ya sahip olduğun gibi, sayısız şehirleri de zaptettin. Her iki Roma İmparatorluğunu da korkutarak kendine diz çöktürdün. Onlardan yıllık vergi aldın. Kaderin bütün bunları yaptıktan sonra düşmanların hıyanetinden yahut yarasından değil, halkının arasında hiçbir acı duymadan öldün. Priskos'un anlattığına göre daha sonra Attila'nın mezarının başında strava denilen cenaze yemeği yenmiş ve defin törenine başlanmıştır. Attila'nın cesedi birbiri ardına üç tabuta kondu. Bunlardan birincisi altın, ikincisi gümüş, üçüncüsü ise demirdendi. Bu, güçlü kralın üçüne de değdiğini göstermek içindi. Demir, kavimleri yendiğinin, altın ve gümüş ise her iki Roma imparatorluğunda kazandığı mevkinin işareti idi. Gömme işi geceleyin ve gizlice oldu. Savaşta düşmandan alınan silâhlar, değişik taşlarla süslü altın işlemeli at koşum takımları ve krallığını gösteren değişik şeyler onunla birlikte mezara kondu. Bunlar onun sarayını süslüyorlardı. İnsana has aç gözlülüğü, bir büyük ve değerli hazineden uzak tutmak, kabrin yerini hiç kimsenin bilmemesi için mezarı kazanlar da öldürüldü"[311].

[309] *Jordanes*, s. 123-124; O. Maenchen-Helfen, *The Legend of the Origin of the Huns*, Byzantion, XVII, 1945, s. 244-245.

[310] *Priskos*, s. 61.

[311] *Jordanes*, s. 124-126; B. Von Arnim, *Bemerkungen Zum Hunnischen*, Zeitschr. F. Slav. Philologie, 1936, s. 100 vd.I.Bóna,Attila'nın defininde üç ayrı tabut kullanıldığına dâir Jordanes-

Attila'nın nereye gömüldüğü bilinmemektedir. Fakat mezarının Tuna ve Tisa arasındaki bölgenin doğu yarısında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Jordanes'in mezarı kazanların öldürülerek Attila ile gömüldüğü haberinin ise hiçbir işareti bulunmamaktadır. Mezarın mecrası değiştirilen bir nehire gömüldüğü söylenmişse de, bunu destekleyecek deliller mevcut değildir. Yalnız çok kıymetli eşyaların bulunduğu Attila'nın kabri, o zamanki şartlar altında yağma ve soygunlara karşı gizli tutulmuştur[312].

IX. yüzyıl başlarında Dünya Kroniği yazan Theophanes ise Attila'nın ölümü ile alâkalı şu notu yazar: "Bu arada terbiyeli bir hanımefendiye, güzel bir kıza aşık olarak ve bununla evlenerek çok şarap içip uykuya dalınca, burnundan ve ağzından kan aktı ve öldü"[313].

Theophanes'den uzun zaman önce, VI. yüzyılın ortlarında, hemen hemen Jordanes'le aynı devrinde Suriye'li Malalas, içinde Attila'nın ölümünün de geçtiği bir dünya tarihi yazmıştır. Burada olaylar kısaca aşağıdaki gibi ele alınmıştır: Malalas'a göre, Aetius ve Alarik, Doğu ve Batı Roma imparatorlarını tehdit etmekten çekinmeyen "Gepid" Attila'ya karşı birleşmişlerdi. İki başlı ordu, Hun imparatorunun Tuna kıyısındaki ordugâhına saldırır. Alarik bir okun isabet etmesi sonucu ölür. Fakat Attila'da kaderinden kurtulamaz. Gece bir Hun kızıyla birlikteyken, yoğun bir burun kanaması sonucu ölür. Malalas'ın bu destansı anlatımı yeni motifler içerir. Attila'nın ölümünden sonra kızın suçlandığını söyler. Yukarıdaki tasvirlerden sonra, bu savaşlardan söz eden kişi olarak Priskos'un adı geçer. Bütün bunlardan başka, Attila'nın muhafızlarından biri Aetius tarafından satın alınarak, efendisini öldürdüğünden de söz eder[314].

Malalas'ın eseri otorite ve kaynakları eleştirmeden kullanması sebebiyle yanılgılar ile, hatalı verilerle doludur. Bundan dolayı eserin Hunlarla alâkalı bölümleri, tarihî vak'alara aykırı ve karanlık tasvirler ihtiva eder. Ona göre Attila'nın kökeni Gepidlere dayanır. Milyonluk ordusu ile Roma ve Bizans kapılarına dayanır. İmparatorlara yolladığı bir Got haberci ile saraylarını kendisi için hazır tutmalarını söyler. Malalas'a göre, Batı Gotlarının kralı Theodorik değil Alarik'dir ve Aetius ile Attila arasındaki büyük çarpışma

---

'in kaydının,Yunanca'dan Latince'ye hatalı tercüme ve yanlış tefsir edilmeden kaynaklandığını söylemiştir. *Das Hunnenreich*,s.204 vd.

[312] A. Mócsy, *Még egyszer Attila Sírjáról*, Arch. Ért., 114-115, 1987-88, s. 243-244.

[313] Gy. Moravcsik, *Attilas Tod in Geschichte und Sage*, s. 64.

[314] Malalas, *aynı eser*, s. 195-196.

Galya'da değil, Tuna boylarında cereyan eder. Malalas bir tarihî kaynak olarak göze çapmaz. Fakat halka ait rivayetleri barındırdığı için destan tarihi açısından yine de önemlidir. Bizans halk geleneği, kendisini Attila'nın ölümü, bu ölümün tarihî çekirdeğini oluşturan kız düğünü ve burun kanaması bölümlerinde gösterir. Bu son motif Eustathios'un Priskos alıntılarındandır. Kızın suçlanması ve Aetius'un rolüne ilişkin bilgiler ise Bizans rivayetlerinden başka bir şey değillerdir[315].

Attila'nın ölüm haberi İstanbul'a ulaştığında İmparator Marcianus ve halk derin bir soluk almıştı. Her çocuk bile ordusunu Bizans üzerine sürmek isteyen ve ölümünden kısa bir süre önce Doğu Roma'yı tehdit eden bu Hun imparatorunun adını bilirdi. Şahsî olarak onunla alıp vereceği olmayanlar da, Hun kuşatmasını ve Balkan yarımadası üzerindeki Hun akınlarını daha dün olmuş gibi hatırlardı. Bu yüzden Attila'nın tabiî nedenlerle ölümü, Doğu Romalılara imkânsız geliyordu. Halkın geniş bir katmanını meşgul eden her beklenmedik ve olağanüstü olay gibi, Attila'nın ölümü de binlerce umudun, varsayımın odak noktasını oluşturuyordu. İnsan ruhu tarihte harekete geçirici kuvveti, sebebi arar. Olaylarda ve tezahürlerde eylem, kahramanlık görür. İnsan şuurunun bu özelliğinde Attila'nın ölümüyle alâkalı efsaneler kök salar. Priskos, İskenderiye'den dönüşünde herhalde Attila'nın ölümüne dair teferruatlı ve kendine has bir çalışma kaleme almıştır. Bunu kolaylıkla yapabilirdi. Çünkü elçiliğinden beri Hun sarayıyla düzenli bağlantısı vardı. Attila'nın ölümünden aşağı yukarı 20 yıl sonra yazdığı eserinde, onun ölümüyle alâkalı yayılmış gerçek olmayan rivayetlere yer vermeksizin, kendine özgü duyarlılık ve dikkatle bu ölümün hakiki yanlarını ebedileştirmiştir[316].

Fakat rivayatlari ele alan yazarlar da vardı. Bunlar bize Malalas'ın tarihiyle ulaşmıştır. Bu rivayetler aşırı derecede tasvircidirler ve tipik bir Bizans karakteri gösterirler. Bilindiği gibi Bizans sarayı daha önce de Attila'yı saf dışı etmek için girişimde bulunmuştu. Priskos'un elçilik raporundan nüfuzlu Chrysaphius'un planladığı, Bigila'nın maşa olarak kullanılmasının düşünüldüğü suikast girişiminden haberdarız. Bu suikast Attila'nın uyanıklığı, adamlarının sadakati sayesinde başarısızlığa uğramıştır. Bizans'ta Attila'nın anî ölümü öğrenildiğinde, sonunda Doğu Roma sarayının planının başarıya

[315] Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 65; Fr.Riedl, *A Magyar Hünmondák*, Budapesti Szemle, 27, 1881, s. 333-334.

[316] Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 66-67.

ulaştığı ve son gecesini birlikte geçirdiği kızın rüşvet alarak onu öldürdüğü ihtimali yakın görünüyordu. Diğer bir kesim ise kızın değil, Attila'nın muhafızlarından birinin katil olduğunu, bu işin boşuna uğraşan Chrysaphius'un değil, Aetius'un başarısı olduğuna inanmak istiyordu. Malalas'ın metinlerinden anlaşılacağı üzere, kızdan şüphelenilmesinde intikam değil rüşvet söz konusudur. Malalas'ın efsânevî hikâyeleri Bizans saray dedikodusundan başka birşey değildir. Attila'nın muhafızı olan ilk şüpheli bize, Priskos'tan tanıdığımız Attila'ya sadık, görünüşte suikastta yer alan, Attila tarafından herkese adı bildirilen Edekon'u hatırlatır. Diğer şüpheli olan kızın kimliği ve kökeni üzerine tarihî kaynaklarda söz edilmez. Jordanes Attila'nın eşine İldiko der. Kuşkusuz bu ad Germen kökenlidir. Malalas ise bir Hun kızından söz eder ve fahişe diye tanımlar ki, bu, rivayetin tamamen Bizans kaynaklı olduğunu gösterir. Daha sonraki Germen gelenekleri açısından İldiko'yu bir Germen olarak ele almak kolay olurdu. Fakat bu hipotez, şayet İldiko Germen olsaydı Germen kaynaklarının neden bu konuda uzun süre sessiz kaldıkları hakikati ile çelişiğinden geçersizdir. Büyük ihtimalle böyle bir durumda konu Germenler arasında yayılır ve mutlaka bazı kayıtlara rastlanırdı. Üstelik Jordanes'in kendisi de konu hakkında bazı laflar ederdi. İldiko adının kendisi Germen kökenlilik için kesin bir delil oluşturamaz. Çünkü Germen adları Hunlar arasında da oldukça yaygındı[317].

Bizans'ta oluşan ve Bizans ruhuna yakın efsânevî rivayetler çabuk yayıldılar. Daha VI. yüzyılın başlarında Bizans'ta, Marcellinus Comes'in Lâtince olarak kaleme aldığı kronikte 454 yılına ait şu kayıt görülür: "Hunların kralı Attila, geceleyin karısının eliyle ve bıçağıyla öldü. Bununla beraber bazıları kan boşalmasıyla öldüğünü söyler". Jordanes ve Malalas'tan önce 518'e kadar olan dönemi, tarihî kaynaklara değil de, canlı destan geleneğinden derleyip yazan Bizans'lı tarihçi, salt rivayet olan her şeyi tarihî hakikat olarak ele alır ve tarihî gerçeği boş bir rivayet olarak ikinci derecede önemser. Bu yazılıp çizilenlerle Bizans'taki efsânevî hikâye geleneği bitmez ve bu hikâyenin daha sonra da dal budak sararak geliştiğini sonradan gelen tarihçilerin yazdıkları da ispatlar. X. yüzyıl başlarında Çar Symeon gözetiminde yazılan ve Bizans kaynaklarının Slavca'ya tercümesi olan Slav Kroniği'nin XVI. asra ait el yazması nüshalarında Attila'nın ölümüyle ilgili şu kayıtlar bulunmaktadır: "Alarik atılan oklardan yara alarak öldü. Aynı şekilde Attila'da geceleyin

[317] *Jordanes*, s. 123; A. Thierry, *Histoire d'Attila, I*, s. 214-217; Gy. Moravscik, *aynı eser*, s. 67-68.

burnundan kan gelerek öldü. Odalığı Hunna ile yatarken öldü. Bu kızdan, onun ölümünden dolayı şüphelenildi. Attila ve savaşları hakkında Priskos eser yazmıştır. Bazıları patricius olan Aetius'un Attila'yı öldürttüğünü söylerler". Bir başka el yazmasında ise durum şöyle anlatılır: "Yazılanların aksine kral Attil, kuzey ülkelerinden gelip, üstün savaş gücüyle Roma kentlerini almış ve Roma'yı kuşatmıştır. O zamanın Roma prensinin çok güzel kızı vardı ve surların üstünde duruyordu. Otuz yaşındaydı. Kral (Attila), kızın güzelliğini duyunca şöyle buyurdu: Onu bana vermezseniz, bütün Roma'yı yerle bir ederim. Bunun üzerine kentin ileri gelenleri rahiplerle birlikte kıza gittiler ve şunu söylediler: Derhal kral Attila'ya git ki, kentimizi yakıp yıkmasın ve Roma yok olmasın. Fakat kız onun ayakları dibinde otururken, yattığı yerde burnu kanamaya başladı. Bu yüzden öldü. Kız onun paltosunu aldı ve hemşehrilerine Kral Attila'nın nasıl öldüğünü haber verdi. Fakat adamları onun cesedini alıp İtalya ve Almanya üzerinden Macaristan'a götürdüler ve oraya gömdüler"[318].

Bizans geleneğinde Attila'nın başka kavimlere mal edilmesi kanıksanmıştır. Malalas, Attila'yı Gepidlere bağlamıştır. Bunun gibi X. yüzyılda Konstantinos Porphyrogennetos, Attila'yı Avarlar'ın kralı yapmıştır. Herhalde bunların hepsi yanılgı eseri değildir. Gepidlerin uzun süre Hun hâkimiyetinde kalmış olduğu ve daha sonra Avarlar ile Macarlar'ında Hunların devamı olduğu unutulmamalıdır. Kavimler birbiri ardına gelip kaybolmuşlar, yeni düzenini oluşturana kadar, bir bölgeden diğerine birbirleriyle bağlantısız küçük ağırlıklar gibi savrulmuşlardır. Fakat Attila'nın güçlü varlığı, kendisini dalgalanan kavimlerin çevresinde bütün şiddet ve ısrarıyla gösterir. Komşu ülkelerin bakışlarını bağlar, çizgilerini Bizanslıların ve Germenlerin belleklerine kazır. Bunun sonucunda yeni kavimler, yeni zaferlerle Macar ovasını ele geçirdiklerinde Attila'nın muzaffer varlığı, Hunlardan alınan tasavvurlarla onlara geçer. Malalas'ın gözünde, onun zamanında orada Gepidler hakim olduğundan Gepid olur. En eski kaynağı herhalde Avarlar olan Konstantinos'un gözünde ise Avar kralı olur. X. yüzyıldaki Bizans fantazisinin onu Macarlar'ın atası ve kralı sayması da akla yakındır[319].

[318] F. Kluge, *Der Tod des Attila. Eine altgermanische Dichtung*, Deutsche Rundschau, 146. 1911, s. 451-455; Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 68-70.

[319] K. Schönemann, *Hunnen und Ungarn*, UAJ, 5, 1925, s. 293-303; Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 76.

Bizans kaynaklarının, rivayetlerinin aksine Batı kaynakları Attila'nın ölümüne çok az yer vermişlerdir. Roma'da papalık sarayında yaşayan ve kroniğinde 455'e kadar Hunlar hakkında bilgi veren Prosper Aquitanus ve Hieronymos kroniğini 468 yılına kadar devam ettiren İspanyol kardinal Hydatius, Attila'nın öldüğü yalın hakikatinden başka birşey yazmamışlardır (ikisi de Attila'nın çağdaşıdır). Bunlardan başka VI. yüzyılda Vita Sancti Severi'nin yazarları olan Eugippus, Cassiodorus, Victor Tunnunensis ile VII. yüzyıl yazarlarından Isidorus ve Fredegorius'da da bu konuda kayıt yoktur. V-VII. yüzyıllar arasındaki tarihî kaynaklarda şu kısa haberi veren Chronicum Gallicum'a rastlanır. Orada verilen bilgi ise sadece "Attila öldü" şeklindedir. Bu, Attila'nın ölümünün Batı'da da yayıldığını gösteren tek işarettir. Fakat burada da olayın ayrıntılı anlatımı yoktur[320].

Batı'da bu mühim hadise hakkında teferruatlı bilgi veren ilk yazar, 8. asırda yaşamış olan Paulus Diaconus'tur. Fakat o da Jordanes'in bilgilerini tekrarlar. Paulus'tan sonra bir dizi yazar Attila'nın ölümüyle ilgilenmiş, ama hemen hemen hepsi Jordanes'in metnini esas almışlardır. Bunların içinde en tanınmışları olarak XII. yüzyıldan Sigebertus Gemblacensis, Otto Frisingensis, Godefridus Viterbensis ve Resengburg Kraliyet Kroniği sayılabilir. Jordanes'e dayanan kayıtlar arasında, Macar kroniklerinin bu konuda Jordanes'ten yalnızca, Attila'nın son karısı Mikolt'dan esrarengiz "Baktaria Kralı'nın kızı" diye söz ederek ayrılan kaydı belirtilir. Humanist yazarlar tarafından yazılan bütün bu geç Orta Çağ eserleri, düğün gecesinin ayrıntılarını şahsî zevklerine göre tasvir ederek, az veya çok Jordanes metninin serbest bir yorumunu verirler[321].

Bunların neticesinde Attila'nın ölümünün ortaçağ Avrupası'nın şuurunda yalnızca Jordanes tarafından aktarılan tarihî şekliyle yaşadığı söylenebilir. Fakat, sadece Orta Çağ yazılı kaynaklarında Attila'nın ölümüyle alâkalı canlı destan geleneğine rastlanmakla kalınmaz, edebî eserlerde de bundan çok sonraları söz edilir. Hun hükümdarının edebiyatda yerini alabilmesi için, Attila'nın ölümünün üzerinden bir çok yüzyıl geçmesi gerekmiştir. Eski Germen destanı Nibelungen şarkısında Attila'nın ölümü üzerine hiç söz edilmez. Yazar bize bu konuda kesin birşey bilmediğini açıkça itiraf eder. XI. yüzyıldan sonra yazılan Edda şarkılarında "Atli"'nin ölümü üç versiyonla kar-

[320] Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 77; H. De Boor, *Tarihte Efsanede ve Kahramanlık Destanlarında Attila*, Ankara, 1981, s. 30-31.

[321] Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 77-78; H. De Boor, *aynı eser*, s. 28-29.

şımıza çıkar. Birincisinde, Brynhilde Gudrun'un Atli'yi yatağında öldüreceği kehanetinde bulunur. İkincisinde Gudrun, uyuyan Atli'yi Huithengi'in yardımıyla öldürür. Üçüncüsünde Gudrun oğullarını öldürüp Atli'ye yedirir ve sonunda sarhoşken onu öldürür. Bu daha sonraki destanî anlatımlarda araştırmacılar, tek çıkış noktasını, Hunların Attila'dan önce Burgundlar'ın Kralı Gundicarius'u halkıyla birlikte kılıçtan geçirdiği tarihî olayın oluşturduğu uzun bir gelişimin son aşaması olarak görmüşlerdir. Son hadise aynı dönemdeki tarihî kaynaklar tarafından doğrulanmaktadır. Destan, Burgund hanedanının yok edilmesine Attila'nın adını karıştırarak, daha sonraki kroniklerde görüldüğü gibi, bu olayı Attila'ya mal etmiştir. İlk defa bundan söz eden VIII. yüzyılda Paulus Diaconus olmuştur. Alman destan araştırmacıları ise bu bağlantının, Paulus'tan çok önceleri gerçekleşmiş olabileceğini iddia ederler. 6. asırda Franklar, Burgund ve Attila geleneğini mistik Niebelungun destanıyla birleştirirler. Böylece destana Etzel ve Gunther (Gundicarius)'ın figürleri girer[322]. Attila'nın ölümüyle ilgili Edda şarkılarında bilinen Germen destanı, batıda Attila'nın ölüm haberiyle birlikte karısının onu öldürdüğü rivayetinin yayılmasıyla oluşmuş olmalıdır. Karısının bu hareketine Burgund kralı'nın kızı olarak, babasının ve halkının intikamını alması motif olarak gösterilir. Gördüğümüz gibi Burgundlar'ın Hunlar tarafından kılıçtan geçirilmesi ve Attila'nın İldiko adlı bir kızı karısı olarak alması, bu yeniden oluşturulmuş destanın tek tarihî temelini oluşturur. Attila'nın bu savaşı yönetmesi, İldiko'nun bir Germen, Burgund, üstelik kral Gundicarius'un kızı olması ve Attila'nın ölümünün bir intikam fiili olması ve tüm bu unsurların birleştirilmesi halk fantazisinin bir neticesidir. Yukarıda tarihî kaynaklarda İldiko'dan söz edilmediğini ve batılı tarihçilerin bu kızın varlığına ilişkin hemen hemen hiçbir şey bilmedikleri gerçeğine temas etmiştik. Hatta Chronicum Gallicum'da genel olarak yalnızca "occiditur" (ölüm) den söz edilir. Kızdan şüphelenen Bizans kaynakları ise, kızın hareketini çok değişik yönde ele alırlar ve intikamdan söz etmekten uzaktırlar. Germen destanlarının araştırmacıları, yukarıda tasvir edilen Attila destanlarının gelişimleriyle ilgili varsayımlarını, Edda şarkılarının dışında üç tarihî kaynağın bilgilerine dayandırırlar. İlk kaynak Şarlman'ın eylemlerini kroniğinde şarkılaştıran IX. yüzyıldaki Poeta Saxo'dur. Eserin Şarlman'ın Avar savaşlarının ve 790 yılının tarihînin anlatıldığı bölümünde Hun kralı Attila'dan sözedilir. Kronist bize Şarlman'ın, Avarlar'dan (yalnızca Hunni diye nitelenirler) Franklara musallat oldukları için intikam almak istediğini söyler.

[322] Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 79.

Bu vesileyle Poeta Saxo'nun yazarı kabul edilen Korveili keşiş, Attila'nın ölümünü şöyle anlatır: "Hunlar saldırıyorlardı, hükümdarları Attila iken. Pek çok kavime sık sık galip gelen Attila, bir kadın eliyle sürüklendi yeraltı dünyasına ve öldü. Götürürler onu, şarap ve uykudan ağırlaşınca. Derin karanlık her türden yaratık için süküneti getirdiğinde, nefreti kışkırtınca uyumaz ruhlara yol gösteren öfkeli karısı. Kraliçe korkunç bir cüretkârlık göstererek öldürmüş olmalı kralı, acımasız bir girişimle. Ama bu cinayetle almıştır öcünü, kendi babasının öldürülmesinin". Tarihî kaynaklar arasında bu şiir, Attila'nın karısı tarafından öldürülmesiyle ilgili olarak ilk defa intikam motifine yer vermesiyle istisnaî bir durum oluşturur. Yazar, Attila'nın ölümüyle alâkalı bu bilgileri Longabard kralı Alboin'in ölümünü anlatan kaynaklarla karışurmışur. Paulus Diaconus'da, Alboin'in Gepid kralı Kunimund'u halkıyla birlikte kılıçtan geçirdiği, kızı Rusimunda'yı kaçırdığı ve kendisine eş yaptığı, bir kaç yıl sonra bir ziyafette Alboin'in Rusimunda'yı öldürülen babasının kafatasından yapılmış bir tastan içki içmeye zorladığı, bu olaydan sonra kraliçenin kalbinde intikam ateşinin alevlendiği ve kendisine sadık birisi yardımıyla sarhoş kralı öldürdüğü anlatılmaktadır. Burada her iki olayın benzerliği açıkça görülmektedir[323].

IX. yüzyıl ortalarında Agnellus, Attila'nın ölümüne dair şu bilgileri verir: "Bütün bu şeylerden sonra da Attila, bayağı bir kadın tarafından bıçaklanarak öldürüldü". Agnellus'un eserinin neşrinde, Agnellus'un bu bölümü Maximianus'un kaybolan tarihinden aldığı belirtilir. X. asırda yazılmış olan Annales Quedlinburg ise, Attila'nın ölümünü Justinianos devrine yerleştirerek şunları söyler: "Hunların kralı ve bütün Avrupa'nın korkusu Attila, genç karısı tarafından ki, bu kızı Attila babasını öldürerek zorla almıştı, bıçaklanarak öldü". Büyük bir ihtimalle Annales Quedlinburg'in yazarı, bu rivayeti canlı destan geleneğinden almıştır. Bu motif yine Alboin'in öyküsünü ve Rosimundus'un kaçırılmasını hatırlatır. Bundan da öte yazar, Attila'nın ölümünü VI. yüzyıla, Alboin'in zamanına yerleştirip onun içinde eritir. IX-XI. yüzyıllar arasında birbirinden bağımsız üç kaynak da, Alboin'in ölümünü Attila'ya uyarlarlar. Attila'nın ölüm destanıyla, Alboin hikâyesi birbirine karışmakla kalmayıp, sonuncusu Attila'nın ölümüyle alâkalı destanların oluşumunu etkilemiş ve Longabard kralının tarihî şahsiyeti, kaderi, Hun hükümdarı ile ilgili destanlarda yaşamaya devam etmiştir. Netice olarak Hun İmparatoru Attila'nın ölümüne dair, düğün gecesindeki kanama sebebiyle aniden olduğu

[323] Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 80-81.

gerçek tarihî bilgilerinin yanında, çeşitli vesilelere dayandırılan destanî anlatımlar da mevcuttur[324].

Attila gibi büyük ve karizmatik bir liderin ölümünden sonra, Hun İmparatorluğu'na tâbi kavimler arasında çözülmeler baş gösterdi. Attila'nın ölümünden sonra tahta çıkan büyük oğlu İlek'in, babasının yerini dolduracak güç ve çapta olmaması ve kardeşler arasındaki çekişmeler de kavimlerin birbiri ardınca ayaklanmalarına sebep oldu. Hunlara ilk isyan bayrağını Gepid kralı Ardarik açtı. Bunun üzerine Tisa ırmağı boyunda yerleşen Rugiler, Tuna ile Tisa arasındaki Skirler, Hunimund ile Halarik idaresinde Hunlara hizmet eden ve Garam-Vág ırmakları arasındaki bölgede yaşayan Quadlar da Hunlara karşı harekete geçti.Bu sırada Macaristan'daki Heruller ile iki Sarmat gurubu da Gepidlere katıldı. Attila'nın oğullarının yanında ise bugünkü Romanya topraklarında bulunan bazı kavimler, Rugia ve Skirler'in küçük bir bölümü, bazı Sarmat bakiyeleri ile Hunların en sadık müttefikleri olan Doğu Gotları bulunmakta idi. Böylece kısa sürede Avrupa'yı baştan sona fetheden, dünyaya korku salan Hun hâkimiyeti Attila'nın ölümüyle birlikte yine kısa sürede dağılmaya başladı[325].

[324] Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 82.

[325] K. Czeglédy, *Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads*, Studia Turcica, Budapest, 1971, s. 140 vd.; A. Vámbéry, *A Magyarság Kelekkezése és Gyarapodása*, Budapest, 1984, s. 130 vd.; A.H. Krappe, *La Légende de la naissance miraculeuse d'Attila*, Roi des Huns: Moyen-Âge, III, 2, 1931, s. 96-100; J. Harmatta, *A Hun Birodalom Felbomlása*, MTAK, II, 2, 1952, s. 150 vd.

III. BÖLÜM

ATTİLA'NIN ÖLÜMÜNDEN SONRA AVRUPA HUNLARI

1. ATTİLA'NIN OĞULLARI

Doğu-Batı Roma Devletleri başta olmak üzere bir çok kavmi hâkimiyet altına alan Attila, öldüğü zaman arkasında sınırları tam olarak bilinemeyen, fakat bir taraftan Atlas okyanusu üzerindeki adalara, diğer taraftan İran'a belki de Altaylar'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk bıraktı[326]. Zaten başlangıçtan beri Hunların hareket sahaları kendi hayat şartlarına da uygun Doğu Avrupa'daki bozkırlarda oldu. Nitekim Hunların batı istikametindeki ilerlemeleri Balkaş Gölü'nün güneyinden Sogdiana bölgesine, oradan Kafkasya önlerine ve Don-Volga nehirlerinin aşağı mecralarına doğru idi[327]. Buradan Orta Tuna merkezli Hun fütühatı Ukrayna'nın bütün güney bölgesi, sonra Don-Volga arasındaki düzlük, kuzeyde Saratov ve Kuybişev'e kadar uzanan, güneyde ise Don Nehri'nin aşağı kısmı, Volga ve Kafkaslar tarafından kesilen açık, otlu Avrupa bozkırlarını kapsadı[328]. İklimin kurak olması dolayısıyla büyük çapta ormanları olmayan fakat otlu ve hayvan yetiştirmeye müsait, Mançurya'dan Karpatlar'a kadar uzanan bu bozkır sahası iki mıntıkaya ayrılırdı. Biri toprakları münbit, ikincisi ise kumlu olan saha idi. Hunların merkezi durumundaki Macar ovası, Karpatlar bölgesindeki bozkırların kalbi durumundaydı. Bu stratejik ve verimli topraklar Hunların kısa sürede büyük, zengin bir imparatorluk vücuda getirmelirini kolaylaştırdı[329].

Attila'nın ölümünden sonra koskoca devlet parçalanma ve çökme sürecine girdi. Bunun en büyük sebebi ise Attila gibi karizmatik bir liderden sonra, onun yerinin doldurulamayarak merkezî otoritenin zayıflaması idi. Bunun neticesi hâkimiyet altına alınan ve iç işlerinde bağımsız, kendi kralla-

[326] Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften IV*, Berlin, 1906, s. 539; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, Berlin, 1959, s. 4 vd.; L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971, s. 69.

[327] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 101.

[328] K. Czegledy, *Nomád népek vándorlása napkelettöl napnyugatig*, Budapest, 1969, s. 1.

[329] L. Rásonyi, *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar*, İstanbul, 1938, s. 2; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 103 vd.

rının idaresinde Hunlara hizmet eden kavimlerin birbiri ardınca isyanı ile bağımsızlıklarını elde etmelerini getirdi. Bu arada kardeşler arasındaki taht kavgası da devletteki bu çözülmeyi kolaylaştırdı. Her ne kadar Onegesius başta olmak üzere bazı devlet ileri gelenlerinin desteği ile İlek başa geçtiyse de, devleti toparlayarak tâbi kavimlerin isyanına mani olamadı[330]. Attila'nın sağlığında bir kaç hanımı olduğu biliniyorsa da, bunlardan dünyaya gelen çocukları hakkında rivayetler dışında sahih malûmat bulunmamaktadır. Fakat bunun yanında tarihî kaynaklarda kesin olarak baş hatunu Arıkan[331] ile, onun dünyaya getirdiği çocukları ve hukukî olarak Hun tahtının varisleri olan İlek, Dengizik, İrnek tanınmaktadır. Bunun yanında daha sonraları Bizanslı bir hanımdan doğan Emmetzur, Uzendur ile Gepid kralı Ardarik'in kızından olan Gheism isimli üç oğlunun daha olduğu, bunların daha sonraları Doğu Roma sarayına kaçarak orada yaşadıklarından bahsedilmişse de,[332] Jordanes bunlardan ilk ikisinin Attila'nın oğulları değil akrabaları olduğunu yazmaktadır[333]. Destan ve efsanelerde tasvir edilen abartılı olaylar dışında, sahih kaynaklarda Attila'nın eşleri ile İlek, Dengizik, İrnek dışındaki çocukları hakkında başka bilgimiz bulunmamaktadır. Zaten Attila'dan sonraki Hunların tarihî hadiseleri de bu üç oğlunun etrafında cereyan etmiştir[334].

a- İlek Zamanı

Attila'nın en büyük oğlu İlek idi. Babasının sağlığında Ural ve Balkaş gölüne kadar Doğu kanat beyi olarak vazife yaptı. Yetişmesi ve faaliyetleri

[330] C.A. Macartney, *The end of the Huns*, Byzantinisch-Neugriechische Jabrbücher, 10, Athen, 1934, s. 106-107; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 116;J. Harmatta, *A Hun Birodalom Felbomlása, I. A Hun társadalom Attila korában*, A Magyar Tudomanyos Akadémia társadalm-történeti tudományok osztályának közleményei II, 2, 1952, s. 147-192.

[331] Priskos'un Creca, Cerca şeklinde naklettiği ve Türkçe bir isim olan Arıkan (Arıg-han) "temiz, güzel, asil hükümdar (kraliçe)" manasına gelmektedir. Gy. Németh, *Hunların Dili*, bk.*Attila ve Hunları*, s. 192; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, Harvard Ukarainian Studies, VI, 4, 1982, s. 457-459.

[332] A. Thierry, *Histoire D'Attila, I*, Paris, 1865, s. 258; H.N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, İstanbul, 1933, s. 121. Ayrıca H. Schreiber, İlek ve Dengizik'in Kreka'nın; İrnek'in ise Rekam'ın çocukları olduğunu söylüyorsa da, iki isim de Priskos'da Attila'nın hanımı Arıkan için kullanılmıştır. Bunlar belki de bir yazım hatası olabilir. Bk. H. Schreiber, *Die Hunnen*, s. 314; *Priskos*, s. 44.

[333] Jordanes, *Romana et Getica*, Berolini, 1882, s. 127.

[334] P. Vida, *les Sicules Sont Hongrois*, Budapest, 1940, s. 9-10; Gy. Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, Budapest, 1970, s. 9-12; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991, s. 207.

hakkında fazla bilgi bulunmamaktaydı[335]. Yalnız Akatir isyanının bastırılmasından sonra, Attila, İlek'i Akatirler üzerine atadı. Bu konuda Priskos şu malûmatı verir: "...Attila'nın büyük oğlu ile Onegesius Akatir kavmine gönderilmiş bulunuyordu. Bu Akatirler İskit (Hun) asıllı olup, şu sebepten dolayı Attila'nın hâkimiyetine girmişti: Bu kavmin kabileler ve soylar olarak çok reisleri olduğu için, Theodosios (Doğu Roma İmparatoru) onlara hediyeler göndererek Attila ile yaptıkları antlaşmayı bozmalarını ve Romalılar ile antlaşma yapmalarını temin etmek istemişti. Fakat hediyeleri götüren şahıs, bu hediyeleri rütbe sırasına göre vermedi. Beyler içerisinde en rütbeli şahıs olan Curidachus, hediyesini ikinci olarak aldı. Bunun için o, küçük görülmüş ve ona ait hediyelerde düşük olduğundan bu saygısızlığa ve dikkatsizliğe dayanamayıp diğer krallara (beylere) karşı Attila'yı çağırdı. O da derhal büyük bir ordu ile yola çıktı. Bazı kralları öldürdü, diğerlerini itaat altına aldı ve fetih ganimetlerinden hissesini alsın diye Curidachus'u huzuruna davet etti. Fakat Curidachus bir tuzak sanıp, insanın Allah huzurına çıkmasının zor bir husus olduğunu söyledi. Eğer insan güneşe bakamazsa, tanrıların en büyüğüne nasıl bakabilir ki? diyerek memleketinde kaldı. Krallığını muhafaza etti. Akatirler'in diğer kısmı ise Attila'ya tâbi oldu. Büyük oğlunu bu kavmin üzerine kral atadığından, Onegesius'u da beraber göndermişti..."[336].

Attila'nın ölümünden sonra da Hun tahtına çıktı. Fakat hâkimiyeti çok kısa sürdü. İktidarı sırasında zayıflamaya başlayan merkezî gücü ayakta tutmaya ve imparatorluktan ayrılmaya çalışan kavimlerin hareketini durdurmaya çalıştı. Hun devletine isyan eden Gepid Kralı Ardarik'e karşı mücadele etti. 454 yılında Tuna bölgesinden Güney Pannonia'ya döndü. Bu sırada Ardarik'in komutasındaki, Germen ve Sarmatlar'ın da yardım ettiği Gepid ordusu ile Karpat havzasında karşı karşıya geldi. Hun İmparatorluğu'nun parçalanma aşamasında hayatî önemi bulunan Nedao (Neato) nehri civarındaki savaşta ordusu mağlûp oldu (454)[337]. Ordusunun başında kahramanca dövü-

[335] Türkçe -il- kelimesi ile alakalı İlek ismi, Ellak - Elleg - Elig - İlig - İllik - İlli - İlek şeklinde "İl-li olmak", "yönetmek" manasına gelmektedir. A. Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdarî - Askerî Ünvan ve Terimler*, İstanbul 1988, s. 20; O. Pritsak, *Hunnic Language of the Attila clan*, s. 446.

[336] Priskos, bk. A. Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul 1955, s. 37.

[337] Nedao(Neato) ırmağının bugün tam olarak neresi olduğu bilinememektedir. Hadise hakkında bilgi veren Marcellinus Comes'in kaydettiği "Nato" denilen kale ismi de burasıyla irtibatlı olabilir. Pannonia ovasında, Tuna'nın orta taraflarında Drava nehrinin batısında Nedao ırmağının suladığı ovada geçtiği söylenen savaşın yeri olarak, bugün Macaristan'daki Szerémség

şen kendisi de, savaş meydanında aldığı yaralar neticesinde öldü. Bu mağlûbiyetten sonra çok sayıda zayiat veren Hunlar geri çekildi. Boşalan merkezi ise Gepidler tarafından istilâ edildi[338]. Gepidlerin müttefiki olan Germen ve Sarmatlar ise, ele geçirdikleri topraklara yerleşerek hâkimiyet tesis etmeye çalıştı. Olt suyunun mültekasından, Tuna ile Sava nehri boyunca kudretli, saldırgan Doğu Germen Krallığı oluşmaya başladı. Sirmium'dan bugünkü Viyana'ya kadar olan araziyi ise Sarmat grupları ele geçirdi. Germenler, Hunlar ile akrabalığı olan Emençur ve Ulkindurları hâkimiyeti altına aldı. Bu kavimler Dacya kıyılarında, Utus suyunun ovalarında, Almus ve Öskus'da iskân edildi. Bazı Hun grupları ise Kelkal adında birinin kumandasında, Bizans komutanı Aspar'ın ordusuna dahil olarak, ordunun süvari kısmını teşkil etti[339]. Bu arada Attila'nın kendisine çok benzeyen ortanca oğlu Dengizik ile, Attila'nın en sevdiği küçük oğlu İrnek, kendilerine sadık kalan ve topraklarını kaybeden Hunlarla birlikte Karadeniz'in kuzey bölgelerine çekildi[340].

b- Dengizik Zamanı

Karadeniz'in kuzeyine doğru geri çekilen Dengizik[341] ve İrnek idaresindeki Hunlar, Doğu Gotları'nın topraklarına girerek işgal ettiler. Valamer idaresindeki Doğu Gotları bu rahatsızlık veren durumu, Doğu Roma imparatoru Marcianus'a şikâyet ederek bildirdiler. Ayrıca kendileri için de yeni bir vatan talebinde bulundular. Gotların bu isteği imparatorun planlarına uymaktaydı. Zira imparator, Galya'da Vizigotlar tarafından imparatorluğa yükseltilmiş bulunan Avitus'u tanımamaktaydı. Marcianus, şimdi bu fırsatı değerlendirerek, Pannonia'yı terk eden Hunların boşalttığı bu bölgede Roma

---

tahmin edilmektedir. *Marcellinus Comes, Chronicon,* Chronica Minora, II, bk. Monumenta Germenia Historica, neşr. Th. Mommsen, Berlin, 1840, s. 96; F. Altheim - H. W. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, Baden, 1956, s. 57 vd.; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, Köln, 1978, s. 110 vd.; D. Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge, 1990, s. 198; K. Mátyás, *Hol Van A Nedao Folyó*, Századok, XXXIX, 1905, s. 941-945;P.Váczy, *Hunlar Avrupa'da*,s.117

[338] B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykirály*, Budapest, 1943, s. 426-427; E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford, 1948, s. 153-154.

[339] C. Diculescu, *Die Gepiden, I*, Halle, 1922, s. 55-63; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 208.

[340] E. Gibbon, *Roman Empire*, 1764, s. 306-307; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, Paris, 1952, s. 199-204; N. Pigulevskaya, *Note Sur Les Relations De Byzance et Des Huns Au VI's.*, Revue Des Etudes Sud-Est Europeennes, VII, 1969, s. 199-203.

[341] Dengitzik ~ Dingitnik şeklinde de görülen Dengizik adı Türkçe şahıs ismidir "Denizlere benzeyen", "Deniz" ve "Gökyüzüne benzeyen" manalarını ifade etmektedir. G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1973, s. 37; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 446.

idaresini tekrar tesis etmek istemekteydi (sonbahar 455). Marcianus, Sava suyu boyunca uzanan ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun en zayıf bölgesini oluşturan Pannonia'yı güvenilir addettiği müttefiklerine bırakmayı düşünmekteydi. Zira Ardarik idaresinde kuvvetlenen Gepidler, Edika ve Skirler; güneyde Tuna ile Tisa nehirleri arasındaki bölgeyi ele geçirmiş bulunuyorlar ve Doğu Germenlere düşmanca karşı çıkmaktaydılar. Böylece 456 senesi yazsonbaharı arasında Pannonia'nn Ostrogotlar tarafından istilâ edilişi meydana geldi. Bunlar Lâtince Aqua Nigra diye adlandırılan küçük nehircik ile, Gotca Scarniunga arasındaki bölgeye yerleştiler[342].

Dengizik ve İrnek, kaçkınların geri çekilmelerini o kadar kolay sağlayamadılar. 456/457 kışında bunlar Gotların izini takip ettiler. Öyleki sanki bunlar "kaçan köleleri" aramaktaydılar. Valamer'in Attila'nın çocuklarına saldırısı, şüphesiz değişen şartların açığa çıkarttığı bir durumu aksettirmekteydi. Attila'nın çocukları Kral Valamer'in saldırısına karşı koymaya çalıştı. Neticede bunlar kendi dillerinde Hunnivar diye isimlendirdikleri Dinyeper'e veya Tuna havzasındaki bölgeye kadar çekildiler[343]. İkinci Hun saldırısına Ostrogotlar yol açtı. Ostrogot kralı, Hunlarla akrabalığı olan fakat küçük bir kavim olan Sadagarilere bir hücum planladı. Bunlar nasıl olduysa hâlâ Pannonia'da oturmaktaydılar. Ancak tam olarak nerede oturmakta olduklarını maalesef bilememekteyiz. Bu haber üzerine Dengizik kuvvetlerini harekete geçirerek kendisine sadık kalmış olan beyleri topladı (Ulzindur, Burtugur, Bittugur, Angiskir, Bardor veya Bardar). Sadagarlar'ın yardımına koştu. Harekete geçen Gotların Sadagarilere hücum etmelerine engel olabilmek için Dengizik, Kral Valamer'in bulunduğu yere saldırdı. Burası hâlâ ayakta duran, surlarla takviyeli antik bir kent olan Bassiana idi. Got kuvvetleri bu seferde Hunları bozguna uğrattı[344]. Bu zaferi bir Got kroniği şu şekilde tasvir etmektedir: "O günden beri Hunlar Gotların silâhlarından korkmaktadırlar" (459)[345].

[342] L. Hambis, *Attila et Les Huns*, Paris, 1971, s. 101-105; O.J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 116-120; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 208-209.

[343] Sidonius Appolinaris, *Epistulae et Carmina*, bk. *Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Leutjohann, *VII*, Berlin, 1887, s. 239; A. Thierry, *Histoire D'Attila*, Paris, 1865, s. 242 vd.

[344] *Jordanes*, s. 125; K. Némäti, *Hun-történelmi Örökségünk*, Budapest, 1918, s. 1-8; H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 124; E. A. Thompson, *A. History of Attila and the Huns*, s. 156;P.Váczy,*aym eser*, s.118.

[345] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 209.

460 senesinin ilk yarısından itibaren Dengizik ve İrnek durumlarını düzeltmeye gayret ettiler. Pontus steplerinde, Tuna'nın aşağısındaki kuzey bölgelerinde tutunmaya çalışılar. 466 senesinde İmparator I. Leo'ya bir de elçi yolladılar. Kendisi ile geçmişin hatalarını telafi edecek bir dostluk içinde olmayı arzuladıklarını ifade ettiler ve bir barış antlaşması yapılmasını arzuladılar. Tuna'nın belirli bir yerinde Romalıların ve Hunların serbestçe ticaret yapabilecekleri bir mahallin belirlenmesini rica ettiler. Ancak Hun sefareti başarılı olamadı. İmparator Leo, Romalılar ve Hunlar arasında gelişecek böyle bir ticarete izin vermedi. Zira bunlar vaktiyle devlete büyük zararlar vermiş bir kavim idi[346].

Bu cevap iki kardeşin de ayrılmasına sebep oldu. Dengizik bu hakaretamiz muameleye savaş ile cevap vermek isterken, İrnek böyle bir plana karşı çıkmaktaydı. Zaten kendisine ait olan memleketin doğu kısmında bir savaş hali sürdürülmekteydi. Ancak dikkafalı Dengizik'i ikna etmek mümkün olmadı. O talihinin yoluna yöneldi. Bir zamanlar atalarının zaferle yol aldıkları gibi, o da 466/467 kışında donmuş olan Tuna üzerinden geçerek askerleri ile birlikte Dacia Ripensis(Batı Transilvanya)'e girdi. Doğu Roma İmparatorluğu'nun serhad kumandanı olan General Anagastes(447'de Hunlardan kaçan ve Attila ile bu mıntıkada savaşan Got asıllı Arnegisclus'un oğludur)'i tamamen ihmal etti ve umursamadı[347]. Bulunduğu yerden, başka bir elçilik heyetini tekrar İmparator Leo'ya gönderdi. Babasından nevrus, tepeden bakan edasıyla imparatordan, kendisi, ordusu için toprak ayrıca da senelik vergi talep etti. Aksi takdirde savaş kaçınılmazdı. Hunların cüretkâr tavırları imparatoru etkiledi ve neredeyse istediklerini kabul edecekti. Verdiği cevapta düşmanlarından dostlar oluşturmayı sevdiğini belirten imparator, bununla beraber kendisine itaat edilmesini şart koşmaktaydı[348]. Bundan sonra

[346] *Priskos*, s. 69-70; A. Malet - J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1926, s. 432-433.

[347] *Chronicon Poschale, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, neşr. G. Dindorf, Bonn, 1832, s. 598; T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 355-357.

[348] Dengizik'in bu tutumu Priskos'da şu şekilde anlatılmaktadır: " Aynı zamanda İmparator Leon'a, Attila'nın oğulları tarafından geçmişteki ihtilafların bütün sebeplerini tamamiyle bırakıp barışa girişmek ve bir zamanlar âdet olarak konulduğu gibi, Istrum'da toplananların pazarı ziyaret etmeleri, bundan sonra kendilerine lazım olan şeyleri karşılıklı olarak seçmeleri için bir elçi de geldi. Bu şeyler etrafında dönüp dolaştırılan elçi bile o işi bitirmeden geri döndü. Zira İmparator, Romalılar'ın, kendilerini zarar ve ziyana uğratan Hunlarla alış-verişini kabul etmemek gerektiğini söyledi. Ama gerçekte, Attila'nın oğulları, elçi seçildiği için aralarında anlaşmazlığa düştüler. Şöyle ki, Dengizik, elçiler hiç bir meseleyi tamamlamadan geri döndükleri için, Romalılarla savaşa girmek istiyordu. Bu karara İrnek , dahili karışıklığı savaştan başka yana çekmek gayesiyle karşı çıkıyordu. Dengizik, Romalılarla savaş yaparken Istrum (Tuna) kıyısında bu-

gerçekten olayın nasıl geliştiği bilinmiyor. Buna rağmen ortalığın biraz sakinleştiği, görüşmelere devam edildiği tahmin edilmektedir. Ancak girişimlerinin tamamen akim kalması üzerine Dengizik, hücum için hazırlanmaya başlayarak uzun zaman dayandı. Nihayet General Anthemius(12.4.467'den itibaren Doğu Roma İmparatoru)'un Serdica'ya duhul etmiş olan kuvvetlerini yendi[349]. 469'da yeni Trakya kumandanı Anagastes Dengizik ile hesaplaştı. Dengizik'in kesilen kafası İstanbul'da umumen teşhir edildi ve halk tarafından sevinç gösterilerine vesile oldu. Babasının zamanında çok çekmiş olan halk şimdi bayram etti. Bu mağlubiyetten sonra Dengizik'e bağlı Hunların çoğu dağıldı ve Romalılara tâbi oldu[350].

Attila'dan sonra gelişen hadiseler hakkında Jordanes 'de verilen bilgiler şöyledir:

"Attila'nın ölümü üzerine, oğulları imparatorluğu aralarında bölmeye kalkıştılar. Kavimlerin isyanı ve Nedao üzerinde, Pannonia'da Gepidlerin zaferi ile sonuçlanan bir meydan savaşı yer alır. Attila'nın en büyük oğlu İlek öldürüldü ve kardeşleri Karadeniz kıyısına yakın bir yere kaçtılar. Bu yerde önceden Gotların oturduğunu tasvir etmiştik. Böylece kâinatın önünde diz çöktüğü düşünülen Hunlar da gittiler. Bunun üzerine Hunların yerini güçleri sayesinde alan Gepidler, bütün Dakia (Daçya) sınırlarını muzaffer olmuşlar gibi ele geçirdiler. Bu Gepidler bundan sonra Roma ile barış yaptılar. Gotlar ise, Gepidlerin Hunların yerlerini kendileri için savunduklarını fark ederek ve Hunların kendi eski yerlerini işgal ettiklerini görerek Roma arazisinde yerleşmeyi tercih ettiler. Pannonia'yı aldılar. Sarmatianlar, Cemandriler ve Hunların bir kısmı İllyria'da, Castra-Martis'de kaldılar. Sari, Sidagari, Scythia Minor ve Moesia'da kalan Alanlar, Rugi ve uzaktaki diğerleri, At-

---

lunmaktadır. Zira Ornigiscli'nin oğlu (Anagastes) araştırma yapınca, ki o (Anagastes) Trakya'nın Istrum'a yakın kısmındadır, nehrin koruma görevine getirilmişti; kendi adamları vasıtasıyla ondan hangi gaye ile savaş yapmak istediğini öğrendi. Fakat Dengizik, Anagastes'i hor görerek, onun tarafından gönderilenleri işi tamamlamadan kovdu. Elçiler vasıtasıyla imparatora, kendi adamlarına toprak ve para sağlanmaması halinde savaşa girişeceğini bildirdi. Krallığa getirilen elçilere ve komisyon teklifinde bulunanlara imparator, eğer emrine itaat etmek isterlerse, kendisinin her şeyi yapmaya hazır oduğu cevabını verdi. Zira eğer düşmanları anlaşmaya ve müttefikliğe sürüklerlerse, kendisi için uygun ve hoş bir şey olduğu cevabını verdi. Priskos, s. 69-70. Ayrıca bk. *Marcellinus Comes*, s. 90 vd.

[349] C. D. Gordon, *The Age of Attila*, Michigan, 1960, s. 134-136.

[350] A. Thierry, *aynı eser*, s. 264-269; E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 157; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 125-127.

tila'nın en küçük oğlu İrnek, küçük İskitya ülkesinin uçlarında ve onun akrabaları Emençur ve Ulkindur Dakia Ripensis'de yerleştiler.

Ostrogotlar, Pannonia'da üç kardeş olarak yaşamaktadırlar. Attila'nın oğulları, kendi ülkesinden kaçan kaçakları geri istemek bahanesi ile Ostrogotlardan biri olan Valamir'e saldırdılar. Valamir onları mağlûp eder ve geri kalanını Tuna nehri'nin geçtiği İskitlere ait kısma doğru sürer. Bu kısımlara Hunlar kendi dillerinde Var adı verirler.

Gotlar, Romalılarla kesin bir barış yaptıktan sonra topraklarını kendileri için çok dar buldular. Onlar bu sebeple Sadagi (Sadagan)'lere saldırdılar. Sataga'lar İç Macaristan'a sahiptiler. Bunun üzerine Attila'nın oğlu Dengizik, hâkimiyeti altında kalan pek az insanı toplayarak (Ultzinzures, Angisciros, Bittugur, Bardor) Basiana'ya saldırır. Gotlar ona saldırır ve onları kendi sınırlarından utanacak bir şekilde defederler. Öyle ki, o zamandan beri geri kalan Hunlar şimdi bile Gotların silâhlarından korkarlar. Hun halkı sonunda sükûnete kavuştu. Gotlar, Sueb-Quadlar ve Skirlere karşı seferlere giriştiler"[351].

c- İrnek Zamanı ve Bulgar Devleti'nin Kuruluşu

Attila'nın en küçük ve en çok ümit bağladığı evladıdır[352]. Bunun sebebini Priskos şöyle izah eder: "...Attila'yı hiç gülerken görmedik. Yalnız küçük oğlu İrnek geldiği zaman doğru babasının yanına sokuldu. O da oğlunun yanağını okşadı ve gülümseyerek yüzüne baktı. Attila'nın diğer oğullarıyla bu kadar alâkadar olmaması, bu çocuğa daha fazla alâka göstermesi dikkatimi çekti. Yanımda oturan ve Lâtince bilen bir barbar, eğer kimseye bahsetmezsem bunun sebebini anlatabileceğini söyledi. Kâhinlerin, Attila'nın vefatından sonra soyunun dağılacağını, yalnız bu çocuğun tekrar soyunu yükselteceğini söylediklerini bana anlattı"[353]. Attila'nın ölümünden sonra imparatorluğun dağılması üzerine İrnek, kendisine bağlı Hunlarla birlikte Karadeniz'in kuzey bölgesine çekildi. Marquart'a göre Tuna nehri ağzı ile Dinyester nehri arasındaki bölgede hüküm sürdü. Ayrıca Marquart, Bulgar Türkleri'nin o devirde Tuna ile Dinyester arasında yaşadıkları için İrnek Krallığı'na

[351] *Jordanes*, s. 125-128.

[352] Priskos'da Ernak, Jordanes'de Hernac şeklinde geçen Attila'nın küçük oğlunun ismi Türkçe İrnik veya İrnek'dir. "Küçük - er veya kahraman, yiğit, gerçek insan" manalarına gelmektedir. Gy. Németh, *Hunların Dili*, s. 192-193; O. Pritsak, *Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 447; Gy. Németh, *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása*, Budapest, 1930, s. 135.

[353] *Priskos*, s. 49-50.

tâbi olduklarını ifade etmiş ve delil olarak da Bulgar Hakanlar listesinin en başında İrnek ile Attila'nın isimlerinin bulunmasını göstermiştir. Marquart, daha sonra bu iddialarını düzelterek Bulgarlar'ın o devirde henüz Basarabya'da yaşamamış olduklarını saptamıştır. Yeni hipotezine göre; İrnek 454 yılında Küçük İskitya'ya gider, fakat orada kalamaz. Dengizik'in 469'da ölümünden sonra Hun birliklerinin liderliğini yapmıştır[354].

Bu arada Mikkola'nın "Hakanlar Listesindeki" Avitokhol'un ölüm yılı ve İrnek'in tahta çıkışı ile alâkalı tesbiti, Marquart'ı destekler. Buna göre 6. ve Attila'nın ölüm yılı olan 453, aynı şekilde eski Türk zaman hesabına göre de 6. devir yılına tekabül eder. Bu da İrnek ve İrnak özdeşliğinde olduğu gibi Avitokhol Attila aynılığını da gözler önüne serer[355].

Marquart'ın zikredilen teorisine göre İrnek Doğu İmparatorluğunun hükümdarı olmalıdır. Onun birinci görüşüne istinaden Zlatarski ve Detscheff, İrnek'in Tuna ağzının kuzey-doğusuna yerleştiğini, ikinci görüşüne göre ise yine Detscheff; İrnek'in, Dengizik'in ölümünden sonra Tuna ağzından Kafkasya'ya kadar uzanan ve içinde Bulgarlar'ın hüküm sürdüğü büyük bir Doğu Hun İmparatorluğu vücuda getirdiğini söyler. Homan ise, imparatorluğun çöküşünden sonra İrnek'in Tuna bölgesine, Küçük İskitya'ya çekildiğini ve Bizanslıların gözünden tamamen uzaklaştıklarını belirtir. Ortaya sürülen görüşlerin esası şudur: Attila'nın küçük oğlu İrnek, Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra doğuya çekilmiş ve orada Bulgar unsurlarının bulunduğu büyük bir devlet kurmuştur[356].

Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra İrnek ile alâkalı iki mühim kaynak Jordanes ve Bulgar Hakanlar Listesi'dir. Jordanes, İrnek'in halkıyla birlikte Küçük İskitya'nın sınır bölgesine çekildiğini belirtmiştir[357]. Bunu Marquart şöyle izah etmiştir. İrnek, Tuna ağzı ve Dinyester arasına çekilmiş ve kendi bağımsız devletini kurmuştur. Hakim olduğu bölge ise, Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde değildir. Jordanes'in Küçük İskitya olarak söylediği yer ise bugünkü Dobruca'dır[358]. Jordanes, Aşağı Moesia haricinde Küçük İskitya'da başka kavimlerin de yerleşmiş olduğunu belirtir. Bu

[354] G. Fehér, *Attila's Sohn: Irnik, Ungarische Jahrbücher*, XV, 1935, s. 408-409.

[355] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 17 vd.; A. Ahmetbeyoğlu, *Bulgar Hakanlar Listesi*, Tarih Enstitüsü Dergisi, 14, 1994, s. 1-8.

[356] G. Féher, *Attilas Sohn: Irnik*, s. 409-410.

[357] *Jordanes*, s. 127.

[358] V. Padányi, *Dentu - Magyaria*, Veszprém, 1989, s. 253-254.

sebeple Attila'nın oğlunun Küçük İskitya'da değil de, bu eyalet sınırında yerleşmiş olduğunu tesbit etmiştir. Kısaca: Skirler, Sadagarlar ve bazı Alan grupları Aşağı Moesia ve onunla aynı hat üzerinde olan Küçük İskitya'nın güney cephesine yerleşmişlerdir (kesin olarak Tscherna- Voda- Köstence hattına kadar). İrnek ise halkıyla birlikte iç tarafı Tuna ile çevrili ve güneyi güçlü bir şekilde tahkim edilmiş olan kuzeye doğru uzanan bölgede yerleşmiştir. Yani Kuzey Dobruca'ya gelmişlerdir. İrnek'in akrabası olan Emençur ve Ulkindur (Vitzundur)'lar da Tuna kıyısına yerleşmişlerdir[359].

Bizans sınırlarına yerleşen Hunlar ve onlara bağlı gruplar sınır emniyetini temin etmekteydiler. Bu göç hareketleri, Hun devletinin dağılmasından sonraki tarihî hadiselerin neticesinde vuku bulmuştur. Nitekim Attila'nın ölümünden sonra Gepidler Hunları mağlûp etmişler ve Attila'nın en büyük oğlu İlek savaşta ölmüştür. Kardeşleri ise Karadeniz'in kuzey kıyılarına çekilmişlerdir. Burada Gotları yerlerinden sürdükten sonra Pannonia bölgesine yerleşmişlerdir. Burada Dengizik ve İrnek devleti yeniden canlandırmak istemişler, bu sebeple Valamer idaresindeki Gotlara saldırmışlardır. Fakat mağlûp olmaları üzerine Gotlar, Dinyeper boyuna yerleşmişlerdir. Gotlar, Romalılarla yaptıkları antlaşmadan sonra, Pannonia'da oturan Sadagarlara aman vermemişlerdir. Bu arada Dengizik tekrar Gotlara saldırmış ancak mağlûp olmuştur. Bundan sonra Hunlar Gotları hiç rahatsız etmemişlerdir. Got baskısı üzerine Sadagarlar imparatorluk sınırları içerisinde yerleşmeye mecbur edildiler. Bunları Bizans'ın müttefiki olarak Suebleri de yanlarına katmış olarak Gotlara saldıran Skirler takip etti. Bu savaşta Valamir hayatını kaybettiyse de Gotlar galip geldiler. Bunun üzerine Suebler, Sarmatlar, Gepidler ve Rugiler ile birlikte Gotlara karşı ayaklandılar. Bunun üzerine Skirler'in bakiyeleri yukarıdaki müttefikleri ile beraber Gotların önünden kaçarak Bizanslılara sığındılar[360]. Bunların yerleştirildikleri yerler hakkında Jordanes şu bilgileri vermektedir: "Sarmatlar, Cemandier ve bazı Hun grupları İllyria'ya; Skirler, Sadagarlar ve Alanlar Moesia ve Küçük İskitya'ya; Rugierler Biza ile Arcadiopolis'e; Ulçindur ve Emençurlar ise Vit, Lom ve İsker kıyılarına yerleştirildiler"[361].

[359] *Jordanes*, s.127-128; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 120.

[360] K. Fischer, *Die Hunnen im Schweizerischen Eifischthale*, Zürich, 1896, s. 115 vd.; B. Szász, *aynı eser*, s. 427-429; J. Harmatta, *The Dissolution of the Hun Empire*, I. Hun Society in the Age of Attila, Act. Arc. Hung., 2, 1952, s. 277-304.

[361] *Jordanes*, s. 126.

Got mağlubiyetinden sonra Skirler ve Gotlar arasındaki savaş zamanında Dengizik ile İrnek, barış ve eskiden sürdürülen ticari faaliyetlerin ihya edilmesi isteğiyle Bizansa elçi gönderdiler. İmparator ise bu istekleri reddetti. Bunun üzerine Dengizik savaşmak, İrnek ise böyle bir savaşa girmemek düşüncesinde idi. Çünkü kendi memleketinde karışıklıklar hüküm sürmekteydi. Ayrıca eski büyük devletin tekrar kurulmasının mümkün olamayacağının şuurundaydı. Bunun yanında doğudan gelen Ogur göçünün devamlı tazyiki altında bulunuyordu (466)[362]. Ogur Türkleri'nin Pontus civarında ilerlemelerine dair Priskos'da şu bilgiler verilmektedir. "Aşağı yukarı bu sıralarda Saragur (Sarı Ogur), Urog (Ogur) ve Onogurlar Doğu Romalılara elçiler gönderdiler. Bu kavimler Sabirler'le yapılan harp neticesinde meskûn oldukları yerlerden çıkarılmışlardı ve komşu ülkelerin topraklarını istilâ etmişlerdi. Sabirleri Abarlar (Avar) püskürtülmüşlerdi. Abarları ise Okyanus kıyısında oturan ve bir yerden denizden yükselen büyük buharlarla sislerin, diğer taraftan şimdiye kadar duyulmamış pek çok yırtıcı kuş (grifon)'un yaklaşmasından kaçan kavimler vatanlarından çıkartmışlardı ki, bu yırtıcı kuşların insan soyunu yiyip bitirmeden yok olmayacakları söylentisi vardı ve insanları paralıyorlardı. Bu felâketler neticesi hareketlenerek komşu ülkelere hücum ettiler. Bütün bu kavimler, hücumun şiddetinden dolayı mukavemet edemeden bulundukları yerleri terkedip kaçıyorlardı. Öyleki yeni bir yurt arayan Saragurlar ilerlediler ve Akatir Hunları'na rastladılar. Onları harple yenerek tâbi kıldılar ve özellikle Romalıların dostluğunu kazanmak maksadıyla elçiler yolladılar. İmparator elçileri iyi kabul etti ve hediyelerle memnun ederek geri gönderdi"[363].

Bunun üzerine İrnek ve bazı Hun grupları Pontus boyundaki steplerden ayrılarak, Bizans İmparatoru'ndan toprak rica ettiler. Ogur Türkleri ile aralarında sadece Don nehrinin kalması üzerine, aceleyle sınırların müdafaası karşılığında Tuna boyuna yerleştiler. Bu gelişmeler karşısında Dengizik Bizans'a karşı savaş açtı ve 469 yılında harp meydanında öldü. Bunun üzerine İrnek, kendisine tâbi olanlarla birlikte 466 yılından itibaren Kuzey Dobruca'ya Bizans'ın tebâsı olarak yerleşti. İrnek'in daha sonraki siyasî faaliyetleri ve hayatı hakkında tarihî kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Yalnız kendisine bağlı kitlelerle doğuya doğru çekildiğinden bahsedilmektedir ki, bunun neticesinde kuzey-batı Karadeniz kıyılarında daha önce doğu Avrupa'ya göç

[362] G. Féher, *A bolgor - törökök kapcssolati a magyarsággal és a legújabb magyar östörténet kutatás*, Szászadok, 1935, s. 515 vd.

[363] *Priskos*, s. 65-66.

etmiş olan Ogur Türkleri'yle karışarak tarihte Bulgar diye bilinen Türk Devletinin kökenini oluşturmuşlardır[364].

Nitekim Bulgar Türklerine ait olan "Hakanlar Listesi"nde de İrnek Bulgarlar'ın atası olarak gösterilmiştir. Bulgarlar'ın teşekkülü ise yukarıda Priskos'un anlattığı Ogur Türkleri'nin Doğu Avrupa'ya ilerlemeleri hadiseleriyle alâkalıdır. Ogurlar, Don-Yukarı Dinyeper arasında yaşayan Akatir Hunları'na saldırdıktan sonra Bizansın müttefiki sıfatıyla İranlılara karşı savaştılar ve bugünkü Gürcistan ile Ermeni topraklarını tahrip ettiler. Bu arada Ogur birliğinin zayıflaması neticesinde yeni teşkilâtlanmalara gittiler. Volga'dan Tuna ağzına kadar büyük bir sahada federasyonlar teşkil ettiler. Bunlardan Oturgur (Utigur ~ Utrirgur = 30 Ogur) adıyla bir Ogur grubu Kafkasya'da kaldı. Don ile Kuban nehirleri arasında On-ogur, Don ve Dinyeper arasına Kutrigur (9 Ogur)'lar yerleşti. Ayrıca Bittugur (5 Ogur), Ultingur (6 Ogur)'lar, Saragur (Sarı-ak Ogur)'lar da mevcuttu. Ogur Türkleri milâdın ilk yıllarında Orta Volga ve Kama çevresinde oturmakta idiler[365]. Sabirler ise İrtiş nehri civarında bulunmaktaydılar. M.S. II. yüzyılda Volga ve Ural nehirleri çevresinde görünmektedirler. Bu esnada Sabirler Volga ve Kama'dadırlar. M.S. III-IV. yüzyıldan itibaren Ogurlar artık Kafkasya'da görünmektedirler[366].

Priskos'un anlattığı 463 yılındaki Avar hücumu ortaya yeni bir durum çıkarmıştır. Avarlar Volga-Ural nehirleri arasında yaşayan Sabir ülkesini ele geçirince, Sabirler Ogurlar üzerine hücum ettiler. Don-Volga ağzı ile Kafkasya arasındaki bölgede bulunan Ogurlar, Sabirler'in hücumu neticesi batıya doğru göç ettiler[367].

[364] H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 147 vd.; İ. Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Ankara, 1985, s. 1-3. Kuzey-batı Karadeniz bölgesine çekildikten sonra hayatı hakkında malumat bulunmayan İrnek'in, Doğu Roma yönetimi tarafından para karşılığında öldürülmüş olduğu iddea edilmiştir (E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 157). Ayrıca Jordanes'de "Harnak, kendine bağlı alt boyların çoğuyla birlikte Roma hizmetine girmiştir." demektedir ki, bu konuda başka açıklayıcı bilgi bulunmamaktadır (*Jordanes*, s. 127).

[365] *Menander Protector*, bk. *Fragmenta Historicorum Graecorum, III*, neşr. C. Müller, Paris, 1869, s. 202-203; *Ioannes Antiocheus*, bk. *Fragmenta Historicorum Graecorum, IV*, 1870, s. 619; Gy. Moravcsik, *Zur Geschichte Der Onoguren*, bk. *Studia Byzantina*, Budapest, 1967, s. 84-118; Aynı mlf., *Byzantium and the Magyars*, Budapest, 1970, s. 37 vd.

[366] D. Obolensky, *The Byzantine Commanwealth*, Londra, 1974, s. 19-63; G. Fehér, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara, 1985, s. 15 vd.; Ş. Baştav, *Sabir Türkleri*, Belleten, 17-18, 1941, s. 53 vd.

[367] *Procopios, Corpus Scriptorum Historiae Byzantiane*, neşr. G. Dindorf, *II*, Bonn, 1823, s. 469; D. Sinor, *Autour d'une migration du Peuples au v. Siecle*, Journal Asiatique, 1946-47, s. 1-19.

Daha sonraları Hunların Gotlara mağlubiyetinden sonra Dinyeper civarında kalan Hun bakiyeleri ile, Kuzey Dobruca'dan yavaş yavaş Doğu'ya doğru çekilen İrnek'e bağlı Hunlar, özellikle kuzey-batı Karadeniz sahillerindeki Ogur grupları ile birleşerek tarihte Bulgarlar diye bilinen Türk devletini oluşturdular. Zaten karışmak, karıştırılmak, karışmış olmak manasına gelen Bulgar diye bir kavim adı daha önce mevcut değildi. Bu isme ilk defa Bizans İmparatoru Zenon (474-491)'ın, 482 yılında Karadeniz'in kuzey-batı sahasında yaşayan topluluktan, Doğu Gotlarına karşı askerî yardım sağlamak vesilesiyle rastlanmıştır. Böylece Doğu Avrupa'da Hun varlığı fiili olarak son bulmuşsa da, asırlar sonra bile buralarda faaliyet gösteren Türk zümreler kaynaklar tarafından zaman zaman Hun diye adlandırılmıştır[368].

2. AVRUPA DESTAN VE EFSANELERİNDE ATTİLA

Hunların Avrupa'da kısa süren hâkimiyetlerinden gelecek kuşaklara hatıra olarak kalan zengin destanlar, yüzyıllar süren tarihî bir gelişimin ürünü idiler. Hunlar hakkında oluşan destanlar; çeşitli dönemlerin, kavimlerin düşüncelerini, anılarını, hayallerini ve fantazilerini yansıtırlar. Attila muhteşem zaferler kazanırken yani Hunlar mevcudiyetleriyle Avrupa'da korku saldıkları dönemde, Grek-Roma dünyasında ilk destanlar oluşmaya başlamışlar. Sihirli Geyik Efsanesi, Attila'nın Tanrı'nın kamçısı olarak tasviri, Tanrı Ares kılıcının bulunması ve çeşitli şehirlerin ele geçirilmesiyle meydana gelen efsaneler bunlara örnek gösterilebilir.

Hunların IV. yüzyıldaki Anadolu seferinden başlayarak yakın zamanlara kadar teşekkül eden Hunlara dair destan ve efsaneler, genelde dinî yani kilise menşeli, tabiat üstü olaylara bağlı, mahalli izler de taşıyan malzeme ile ifadelerden teşekkül etmiş ve bir çok kavmin hafızasında yaşaya gelmişti. Destan ve efsanelerin yanında Attila'nın Hunları, bugünkü Avrupa milletlerinin masalları, şarkıları, operaları, şiirleri ile daha bir çok edebî ve sanat eserlerine konu olarak ilham vermişlerdi. Hun devrinden günümüze kadar meydana gelen bütün malzemeyi toplamanın imkânsızlığını göz önüne alarak, çalışmamızın bu kısmında sadece tarihî olaylar üzerine doğan destan ve efsanelerden örnekler vermeye çalışacağız.

Bunların birincisini Süryani ve Ermeni kaynaklarında geçen, Hunların İran üzerinden Anadolu içlerine akınlarından neşet eden "Süryani Büyük İs-

[368] St. Runciman, *A History of the first Bulgarian Empire*, Londra, 1930, s. 1-22.; D. Obolensky, *aynı eser*, s. 64 vd.; İ. Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, s. 2;P.Váczy,*aynı eser*, s.121.

kender Hıristiyan Efsanesi" oluşturmaktadır. Bu efsanede, Daryal geçidinde bulunan Kafkas kapısının kapanması Hunlara bağlanarak, Hunlar ülkelerini ele geçirmesinler, İskenderiye'deki kütüphaneyi de yağma etmesinler diye, Büyük İskender tarafından kapının kuzeye kapandığı anlatılır. Hunlar bilinen hareketleri sırasında, Dicle ve Fırat nehirlerinin doğduğu yerden hareketle Ermenistan'a varıyorlar ve daha sonra Musaş dağını aşarak Bahl-Lepta ovasına iniyorlar. Burası büyük dağlar tarafından kuşatılmaktadır. Tüccarlar Büyük İskender'e, insan oğlunun bu ana kadar bu dağa tırmanmadığını, ardında Hunların oturduklarını, krallarının Ye'cuc, Me'cuc ve Neval gibi Yafes oğullarının olduklarını, ayrıca Gig, Temron, Tiyomran, Beth-Gamli, Japhobar, Şumardak, Gluşika, Ekşaphar, Şalgaddo, Nişlik, Amarphil, Kaoza kralları bulunduğunu söylerler. Büyük İskender duyduklarından hayrete düşerek üç bin demirci ve çilingir ile üç bin bakırcıyı orada vazifelendirir. Bu ustalara on iki dirsek yükseklikte ve dokuz dirsek genişliğinde muazzam bir kapı yaptırır. Demir ve bakırla bu kapıyı dağa yerleştirir. Bundan sonra da üzerine, Hunların bir zamanlar bu kapılardan çıkarak Romalılar ve İranlılar'ın yurtlarını işgal edeceklerini, sonra ise kendi topraklarına geri çekileceklerini yazdırır[369].

Ayrıca Hunların ele geçirdikleri Doğu ve Batı Roma şehirlerinde yaşayan ahalinin düşünceleri ve mücadele ettikleri kavimlerin zihinlerine yerleşen Hun imajı da destan ve efsanelerde mühim bir yer tutar. Nitekim Troyes şehrinin müdafaasına dair oluşan St. Memorius menkıbesinde anlatılanlar şöyledir: "St. Lupus'un Piskopos ve havari olduğu sıralarda, Attila adını verdikleri kötü bir kral korkunç kavmiyle Galya üzerinde hüküm sürermiş. O vakit St. Lupus, duaları ve oruçları ile Troyes şehrinde oturan hıristiyanların daha fazla haksızlığa uğramaması için, göğün hakimine niyazda bulunmuş. Rüyasında bir melek kendisine, on iki çocuğu vaftiz ederek bunları ve bundan başka Presbyter Memorius ile Attila'nın huzuruna göndermesini emretti. Vaftiz edilenler ellerinde haç ve ilâhi terennüm ederek gitsinler. O zaman Allah şehre merhamet edecektir. Gerçekten böyle de oluyor. Mukaddes alay, ilâhiler söyleyerek Brolium'a yahut ta sonradan Memorius'a izafeten St. Mesmin adı verilen yere vasıl olur. Hun kralı ilahileri duyunca sarsılır ve kumandanından beni bu suretle incitmeye cüret eden bu kimseler kimlerdir? diye sorar. Az sonra kim oldukları anlaşılır, zira Memorius cesaretle Attila'nın karşısına çıkar ve St. Lupus'un arzusunu bildirir: Şehre dokunması ya-

[369] S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 124.

saktır. Kumandanın tavsiyesi üzerine Attila masum çocukların boynunu vurdurur. İhtiyar Memorius'u ise haberci olarak ve kendisinin, Hıristiyanların Tanrısından üstün olduğunu bildirmek maksadıyla geri göndermek ister. Sonra sihir eşyasını yani haçı yakmalarını emreder; lâkin o anda ateşten bir kıvılcım sıçrar ve Attila'nın hizmetkârını gözlerinden mahrum eder. O vakit Memorius eğer iman edersen tedavi ederim der; Attila da iman ederim diye yalan söyler. O zaman Memorius ellerini sürerek çocuğu tedavi eder. Attila ona: adın nedir? diye sorar. İmanedersen söylerim - iman ederim. Memorius derler. Senin adın nedir. Bana Athela derler, kumandanımın adı Selenus'tur. Bütün inaçlarına rağmen Attila, Memorius'un kafasının kesilmesini emreder. Bunun üzerine rahip Troyes için dua eder.Ardından sihirbaz sandığı rahibin boynunu kendi eliyle keser ve cesedini ırmağa atırır. Lâkin köleler, şehitlerin pılı pırtısı için kavgaya girişirler ve birbirlerini öldürürler. Bir diyakos muavini Memorius'un elbiselerini kurtarmaya ve sonra bir söğüt ağacı çalısı altında saklamaya muvaffak olur. Geceleyin artık gökyüzü çınlar ve yeryüzü sarsılır. Attila ordularıyla alelacele kaçar. Lupus sadık köleleri için ağlar fakat göğün iradesine boyun eğer"[370].

IX. asırda bugünkü Almanya'da neşet eden ve 11.000 bâkirenin öldürülmesini hikâye eden St. Ursula efsanesinde ise şunlar anlatılmaktadır: "Geçmiş zamanda bir İngiliz kralından kızı Ursula'yı azamedi bir putperest prensi zevce olarak ister. Bâkire, Tanrı'nın ihtarı üzerine, nişanlısını Hıristiyan dinine alıştırmaları için üç sene bekâretini muhafaza etmek şartıyla zahiren izdivaca muvaffakat eder. Yanına on kibar aile kızını ve herbirine de biner kişilik maiyetle birer gemi katarlar. Bâkireler ordusu, nişanlının şehri önünde gemilerde ikamet ederek dinî alıştırmalarda bulunurlar. Üçüncü yılın sonunda, ilâhi kudretten bir fırtına donanmayı Tiel'e sürükler, oradan da Ren nehri üzerinde Kolonya'ya gider ve demir atarlar. Burada bir melek şehadetleri kehanetinde bulunur. Tekrar gemilere binerek Bal şehrine kadar sokulur ve oradan yaya olarak Roma'yı tavaf ile Havariyun'un mezarları etrafında dua etmeye giderler. Aynı yoldan tekrar o sıralarda artık Hunların tahrip ettikleri Kolonya'ya varırlar. Hunlar gemiden inen bakirelerin hepsini kılıçtan geçirirler. Lakin Hun hükümdarı Ursula'nın güzelliğine tutulur. Kendisine zevce olarak ister. Fakat ret cevabı üzerine onu da okla telef ederler. Gemileri yağma etmek istedikleri zaman Hunlar gemiler üzerinde me-

[370] S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, s. 139-140.

leklerden 11 lejyon görür ve bunlardan kaçarlar: böylece Kolonya şehri muhasaradan kurtulur"[371].

Attila'nın ordularıyla birlikte İtalyan şehirlerini ele geçirmesi tarihî hadisesi üzerine bina edilen ve Modena'nın kuşatılmasını anlatan St. Geminianus menkıbesinin hikâyesi şudur: "Surların üzerinde halka cesarat veren muhterem bir baş papazdan Attila kim olduğunu sorar. Bu suale aziz peder : Allah'ın kölesi cevabını verir ve bunun üzerine Attila cüret ederek şunları söyler: Eğer sen Allah'ın kölesi isen ben de Allah'ın kamçısı Attila'yım. İtaatsiz ve efendilerinin emirlerini tutmayan köleleri haklı olarak döver ve kamçılarlar. Geminianus alçak gönüllü bir tarzda şu cevabı verir: Bütün iktidar Allah'ın elindedir, madem ki sen Allah'ın kamçısı olduğunu söylüyorsun, ben buna karşı gelmem, onun kölesi olduğumu söylediğim için kamçısına mukavemet edemem. Bunun üzerine şehrin kapılarını açar ve Hunlar şehri dolaşırlar; lâkin gözleri görmez olduğundan sallanarak ve elleri boş olarak şehirden çıkarlar"[372].

Padua şehri ahalisi arasında meydana gelen ve Attila'nın yapısının mevzu edildiği bir efsane ise şöyledir.: "Aquilaea şehrini harap ettikten sonra Hun orduları Padua şehrini işgal etmişti. Bu haberi alan şair Marullus, Attila'nın methi için yazdığı bir Lâtince şiiri huzurunda okumak üzere derhal şehre gelmiş ve bir çok zadeğanın da bulunduğu büyük bir kalabalık önünde şiirini okumaya başlamıştı. Şair şiirinde Attila'ya ilahi bir menşe göstermekte idi. Bu kısımları okurken Attila kızmış ve şairi durdurarak: insan Allah ile mukayese olur mu? diyerek bu fena şairi ve şiirini hemen bu meydanda yakmalarını emretmişti. Vaziyet değişmiş, halk derin bir sükûta dalmış, şairi yakmak için ittitaz başlamıştı. Nihayet ateş yanmış ve şair ateşe götürülürken Attila işaret ederek: Kâfi... bu şahsa ders vermek istiyorum. Artık hakikati söyleyen ve şanımızı yükselten şairi korkutmayalım... diyerek şiirini dinlemiştir"[373].

VIII. yüzyılın sonlarında veya IX. yüzyılın başlarında yazılmış olduğu tahmin edilen, 70 mısradan ibaret olan Alman yiğitlik destanlarından Hildebrand Destanı da Germen kavmi ile Attila arasındaki münasebetleri mevzu

[371] S. Eckhardt, *aynı eser*, s. 141-142.
[372] H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 87-88; S. Eckhardt, *aynı eser*, s. 145.
[373] H. N. Orkun, *aynı eser*, s. 91;A.Thierry,*Histoire D'Attila,I*,s.184.

edinmiştir[371]. Bu destana göre: "Germenlerin uzaklara, yabancı ülkelere olan ezelî hasretleri tarihî-efsanevî bir çevre içerisinde tasvir, Attila'nın himaye ve lûtuflarına mazhar olan bir Germen Beyi'nin oğlu ile olagelen vuruşma faciası dramatik olarak tavsif edilmektedir. Destanın kahramanı olan Hildebrand silahtar ağası bulunduğu Dietrich ile birlikte, İtalya'yı boyunduruğu altında tutmakta olan Otokar'ın, dolayısiyle maiyetinde bulunmaktadır. Hildebrand Otokar'ın yiğitleri arasında itibar gören bir kişi sayılıyor. Fakat Dietrich hükümdar Otokar'a olan nefretinden dolayı adamlarıyla doğuya çekilmeye mecbur kalıyor. Hildebrand, doğrudan doğruya tâbii bulunduğu Dietrich'in sefalete çekilme mecburiyeti karşısında, eski Germen geleneğine göre efendisine sadakat borcu dolayısiyle, Doğu'ya birlikte gidiyor. Yurdunu bırakarak gurbete sürgüne çekiliyor. Evinden barkından, çoluk çocuğundan ayrı olarak otuz yıl savaşçı bir hayat sürüyor.

Sürgünler sığınmış oldukları Hun Kralı'na (Attila'ya) hizmet ediyorlar. Kudretli efendileri, Hun hükümdarı, kendilerini bolca mükafâtlandırıyor. Sonunda kendisine göstermiş oldukları bağlılığa karşılık olmak üzere Hun kralı, Dietrich ile arkadaşlarını, yurtlarına dönebilmeleri için, bir ordu ile İtalya'ya gönderiyor.

Destanın heyecanlı ânı bundan sonra geliyor: Hun ordusuyla İtalya'daki müdafaa ordusu karşılaşıyorlar. Eski geleneğe göre iki taraftan birer seçme yiğit ortaya çıkıp meydan okuyorlar. Güzel silâhlarla pusatlanmış olan Hildebrand bir tarafa, oğlu Hadubrand diğer tarafa, olmak üzere vuruşmaya çıkıyorlar. Hildebrand hasmının kim olduğunu soruyor, Hildebrand'ın oğlu olduğu cevabını alıyor. İhtiyar diğer sorularıyla rakibinin kendi oğlu olduğunu anlıyor. Vuruşmadan çekinerek uyuşmak, kıymetli altın bilezik hediye ederek oğlunu yatıştırmak istiyor, fakat delikanlı ihtiyarın bu hareketini hileye yoruyor, kendisini sinsice yanına çekerek mızrağını saplamak istediğini sanıyor, "Koca Hun! Kocamışsın fakat tam bir düzenbazsın" diye sitem ederek ihtiyarla alay ediyor. Denizcilerden, babasının dünya denizinin batısında, savaşlarda öldüğünü işittiğini, ihtiyarın hiç te yurdundan kaçmış bir zavallıya benzemediğini, silâhlarının varlıklı bir beye sahip olduğunu gösterdiğini söylüyor. Bu sitem ihtiyara pek dokunuyor ve " öyle ise Tanrım beni koru, talih acı olacak, bu kadar savaşlarda yere serilmeyen beni imdi oğlumun kılıcı mı

[371] C. A. Macartney, *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources VI-VII*, Oxford, 1951, s. 172; H. De Boor, *Tarihte Efsanede ve Alman Kahramanlık Destanlarında Attila*, Ankara, 1981, s. 46 vd.

delecek, yoksa ben kendi oğlumun kanına mı gireceğim; seninle vuruşmadan kaçınan Doğu'dan gelen ordunun en korkağı olmalıdır, lüzum gören denesin" diyor.

Buna rağmen Hildebrand Hun ordusunda kendi derecesinde başka birisini kolayca bulabileceğini söyleyerek genci tekrar yatıştırmaya çalışıyor. Bunun üzerine delikanlı ihtiyara korkaklığını yüzleyince vuruşma başlıyor. Eski Germen töresince, ilkin atlı, sonra yaya olarak çarpışıyorlar. Destanın Almanca metnindeki parça burada kesiliyor. Fakat aynı konudaki diğer metinlere ve bu konuda tamamlanmış olan metne göre Hildebrand, Hadubrand'ın zırhını kılıcıyla delerek kalçasına saplıyor. Hadubrand vuruşmayı bırakarak "Al kılıcımı, yendin" diye uzatıyor. Hildebrand elini uzatınca oğlundan bir darbe yiyor ve "Bunu sana baban değil bir kadın öğretmiş, şerefsizliğinin cezasını ölümle ödeyeceksin" diyerek delikanlıyı yere seriyor ve kılıcıyla göğsünü deliyor"[375].

Attila'nın batı ülkelerine yaptığı seferlerin tasvir edildiği, 1446 mısradan oluşan, Lâtince yazılan ve 973 tarihinde vefat eden I. Eckehard'ın vücuda getirdiği Valthari destanı ise 920-926 seneleri arasında telif edilmiştir[376]. Bu efsane "Başta Engürüs-Macaristan ülkesinde cesareti ve silâhıyla herkesin güçlü olarak tanıdığı Hunların yalnız çevrelerindeki uluslara boyun eğdirmekle kalmayıp, Cihan-Atlas denizi kıyılarına dayandığını, kafa tutanı yere serip yalvaranı dost tuttuklarını, saltanatlarının 1000 yıl sürdüğünü anlattıktan sonra sözü, önceleri bu ülkelerde yaşamış olarak tavsif ettiği Attila'ya intikal ettiriyor, Batı seferini tasvir ediyor.

Frank, Burgund ve Akitanya kralları, muzaffer hükümdara karşı koymaya cesaret edemiyorlar; kendiliklerinden Attila'ya haraç ve rehine vermek suretiyle sulhu satın alıyorlar. Frank kralı yeğeni Hagen'i Burgund kralı kızı Hildegund'u, Akitanya kralı oğlu Walther'i, rehine olarak Attila'nın sarayına gönderiyorlar. Rehineler asil ruhlu, mülâyim tabiatlı olan hakanın sarayında büyütülüyorlar. Bunların sulh ve harp işlerinde yetişmelerine bizzat Attila bakıyor. Germen prens ve prenseslerinin yüksek ruhî vasıfları Hunlarca teslim edildiğinden, Attila Walther'i devletin erkânı arasına alıyor. Walther'in Hun ordusunda yaptığı muzafferane savaşlar renkli tablolarla tasvir ediliyor.

[375] Ş.Akkaya, *Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri*, DTCFD, II, 4, 1943-44, s. 562-564.

[376] Ş.Akkaya, *aynı eser*, s. 565.

Prenses Hildegund da Hun kraliçesinin itimadını kazandığından, kendisine hazine muhafızı yapıyor.

Bir harpten muzaffer olarak dönen Walther, Hildegund'a yalnızca tesadüf ediyor. Birbirlerine sevgilerini itiraf ediyorlar. Halbuki bunlar esasen beşik kertmesi nişanlı bulunuyorlar. Walther aynı zamanda ana yurduna karşı yenemediği hasretini anlatıyor. Birlikte kaçmak için bir plan kuruyorlar. Attila'nın sarayında verilen bir ziyafette, Walther bütün adamları ağır sarhoş yaparak sızdırıyor. Walther hükümdarın mükemmel silâhlarıyla mücehhez olduğu halde, Attila'nın hazinesinden doldurdukları iki sandığı taşıyan atla, arslanla, kaçıyorlar. Hunlar perişan bir vaziyette kendilerine geldikleri zaman hükümdar gazapla takiplerini emrediyorsa da, Akitinya kahramanıyla karşılaşmaya kimse cesaret edemiyor. Frank kralı hazineyi ellerinden almak üzere 12 kişi ile baskın yapıyor. Fakat bu şahane kahramanın karşısında 8'i ölüyor, diğerleri harp dışı oluyor, kral da yaralanıyor. Nihayet Walther'le Hildegund Akitanya'ya geliyorlar. Düğünden sonra, babasının ölümü dolayısıyla Walther kral oluyor"[377].

Hunlar hakkındaki en mühim destanlardan birisi de, V. yüzyıldaki Hun-Burgund mücadelelerinden ilham alan Nibelungen Destanıdır. XII. yüzyılın sonlarında veya XIII. yüzyılın başlarında meydana geldiği tahmin edilmektedir. Yaklaşık 20.000 mısradan meydana gelen ve dili Almanca olan bu eserin ozanı bilinmemektedir[378]. Destan, Burgund sarayının bir özeti ile başlar ve destanın kahramanı Siegfried'in yetişmesi ile devam eder. Siegfried anne ve babasının şefkatli koruyuculuğu altında büyür, sınıfına uygun davranış ve sanat konularında iyice eğitilir. Daha sonra törenle kılıç kuşanır. Bundan sonra, Siegfried Kriemhild'i istemek üzere Worms'a gider. Hizmetinde olduğu Gunther'i düelloya çağıracak kadar kabına sığmaz bir yiğit, istediği kızı görmek için bir sene sabredecek kadar ince ruhlu ve onurlu bir prensdir. Bu arada Siegfried ile Kriemhild'in ilk kez birbirine yaklaştıkları saray şöleni tasvir edilir. Daha sonra saraya yakışacak görkemli bir tarzda karşımıza çıkan Siegfried, Hagen ve Hagen'in kardeşi Dankwart küçük bir nehir gemisine binerek Ren nehri üzerinden İzlanda'ya kadar giderler. Brünhild bir yerden tanıdığını zannettiği Siegfried'i karşılar ve onu kız istemeye gelen biri olarak görür. O ise, Gunther'le yaptığı antlaşma gereği, kendisini onun hizmetçisi olarak tanıtır. Brünhild ile yarışma yaparlar. Brünhild'in yenilgisinden sonra

[377] Ş.Akkaya, *aynı eser*, s. 565.
[378] V. De Caen, *Attila*, Normandia, 1990, s. 143 vd.

Siegfried, Brünhild'in adamlarına karşı koyacak kuvvet bulmak üzere, bir zamanlar zaptettiği Nibelungen ülkesine gider. Siegfried oraya varır. Orada bir dev ve Alberich'le savaş yapar. Daha sonra Siegfried'in endişelerinin yersiz olduğu görülür ve gelin de kendi isteği ile Worms'a gelir. Siegfried geceleyin Brünhild'i yola getirir. Fakat onun yalnız yüzük ve kemerini gaspeder, ona hiç dokunmaz ve aynı anda Gunther'i kendi yerine getirir. Genç çift Xanten'e gider. Sigmund adlı bir erkek çocukları dünyaya gelir ve ancak aradan on yıl geçtikten sonra Brünhild'in ısrarı üzerine Siegfried ile Kriemhild Worms'a davet edilirler. Burada kutlanan şenlik, yani törenle kiliseye gidiş, gelin ve görümcenin tartışmasına bir ortam hazırlar. Bu tartışma uzun olarak anlatılır. Hagen ise o andan itibaren Siegfried'i öldürmeyi düşünür. Eğer o onu öldürecekse, yara almayan yerini bilmesi gerekir. Bu yara almaz yer ejderha kanında yapılan banyo sonucu oluşmuştu. Kriemhild'e, Saksonyalılarla savaş çıkacağına ve Siegfried"in yaşamının tehlikeye gireceğine ilişkin yalan bir haber uydurulur. Hagen Kriemhild'e gider ve ondan kocasının savaş elbisesi üzerinde yaralanmaz yeri işaretlemesini rica eder, çünkü sözde onu korumak ister. Saf ve korkak kadın hain işareti elbise üzerine çizince savaştan vazgeçilir ve onun yerine Odenwald'a bir av partisi düzenlenir. Gernot ve Giselher ondan uzak durur. Siegfried'in cesedi Kriemhild'in kapısı önüne konur. Güya onu haydutlar öldürmüştür. Kriemhild burada da katilleri tanır, fakat öç almaz. Oysa Sigmund 1000 Nibelunglu yiğitle onun arkasında bulunmaktadır. O da üstelik düşman kardeşlerinin yanındadır ve küçük oğlunu dedesi ile Xanten'e gönderir.

Üçbuçuk yıl kardeşlerine içinden düşmanlık besler, ondan sonra görünüşte bir barışma olur. Hagen ona yeni bir üzüntü verir. O, Nibelungen hazinesini ülkesine getirtir. Her zaman bir öç bekleyen Siegfried'in katili hazineyi Kriemhild'in elinden alır ve Ren nehrinin dibine atar. Kriemhild 13 yıllık bir dul olunca, bayan Helche ölür ve Attila Rüdeger'i göndererek onu istetir. Kardeşler razı olurlar. Kriemhild bu putperestin karısı olup olamayacağı hakkında uzun uzun düşünür, iki neden onu buna razı ettirir. Yeniden bol elle vermeyi umar ve Rüdeger ona, kendisine yapılan her tür acının öcünü alacağına söz verir. Eckewart ile doğuya doğru gitmek üzere yola çıkar, Passau'da büyük amcası Pilgrim tarafından törenle karşılanır ve Attila'ya götürülür. Attila, Kriemhild'i Tuln'da karşılıyor, Viyana'da 17 gün toy düğün ediliyor, Attila'nın sarayına (Gran'a) geliniyor. Kriemhild 13 yıl evli kalıyor, kendisine büyük saygı gösteriliyor ve bir oğlu (Ortlieb) doğuyor. Fakat içini kemiren intikam duyguları bir türlü sönmüyor. Burgund'lu akrabalarını da-

vet için Attila'ya rica ediyor. İyi kalpli Attila Kriemhild'in kötü niyetini sezmeyerek okuyucular gönderiyor. Burgund'lular icabet ediyorlar fakat ihtiyaten kuvvetli bir ordu ile geliyorlar. Yolda su perileri, hudut bekçisi kendilerinin tehlikeye gittiklerini tefe'ül ettikleri halde yola devam ediyorlar, Bern'li Dietrich konukları karşılıyor. Nibelungen kahramanının ölümüne hâlâ ağlamakta olan Kriemhild'den sakınmalarını söylüyor. Kriemhild konukları soğuk karşılıyor ve Nibelungen hazinesinin ne olduğunu soruyor. Hagen, Ren ırmağına çökerttiğini söylüyor. Kriemhild kendi kandaşı Dietrich'in akrabalarına karşı yardımını ister. Fakat bunun yerine Attila'nın kardeşi Bloedel'i kazanır. Sofrada Hagen Kriemhild'in Attila'dan olan oğlu Ortlieb'e hakaret eder. Kavga başlar, Bloedel bin adamıyla salona girer. Dankwart Blodel'i öldürür, fakat yeniden iltihak eden Hun erleri 9.000 harp uşağını imha ederler. Hagen küçük Ortlieb'i öldürür. Kriemhild Dietrich'in yardımını diler. Dietrich Kriemhild ile Attila'yı dışarı çıkarır. Salondan 7.000 ölü dışarı çıkarılır. Kriemhild Hagen'in kellesini getirene bol mükafat vadeder. Kavga devam eder. Burgund'lular bütün Danimarka'lılarla Thüring'lileri öldürürler. Kriemhild Hagen'i rehin bırakmak şartıyla kardeşlerinin hayatını bağışlamak ister, fakat olmaz. Kriemhild sarayı ateşe verdirir. İçindeki yiğitler hararetin şiddetinden kan içerler. Dietrich Hildebrand'ı gönderir; Volker'i öldürür, Fakat ağır yaralı olduğu halde Hagen'den kaçar. Son kavgada Dietrich Hagen'i alt eder, bağlayarak Kriemhild'e getirir. Kriemhild kendisine Nibelungen hazinesini teslim ettiği takdirde hayatını bağışlayacağını söyler, Hagen muvafakat etmez. Sonra Kriemhild vaktiyle Siegfried'e ait olan kılıcı çekerek Hagen'in kellesini uçurur. Fakat Hildebrand da Kriemhild'i parçalar. Destanın sonu Attila ile Dietrich'in ve adamlarının ağıtlarıyla nihayete erer[379].

1180 yıllarında yazılan ve Ostrogot kralı Ermanarik'in siyasî hayatından ilham alan Dietrich Destanı, Avrupalı milletlerinin gözündeki Attila'ya bir başka misal teşkil eder[380]. Bu destana göre: "Kral Ermanarik'in, karısını kirlettiği Sibich adında sadık bir danışmanı vardır. Sibich beyine kötü öğütler verir; Ermanarik'in tüm soyunu, oğullarını ve yeğenlerini felakete sürükler. O en sonunda onu kandırarak yeğeni Dietrich von Bern'i kendisine çağırtmasını başarır. Witege Bernli'yi uyarır, Heime hain Sibich'i kamçılar. Dietrich adamlarını toplayarak onlara kralın çok fazla gücü karşısında savaş ala-

[379] Ş.Akkaya, *Eski Alman Destanlarında Attila'nın Aksisleri*, s. 567 vd.; H. Schneider - R. Wisniewski, /Türk. terc. İ. Sarı/, *Alman Kahramanlık Destanları*, İzmir, 1992, s. 58.

[380] H. Schneider - R. Wisniewski, *aynı eser*, s. 74.

nını terk etmek zorunda kaldığını açıklar ve Bernli'lerle yaptığı dokunaklı bir veda konuşmasından sonra Ermanarik'in baskısına boyun eğerek Alpler üzerinden geri döner. Attila'nın ülkesine vardığı zaman yanında pek az adamı kalmıştır: Hildebrand, Wolfhart, Sigstab, Helferich ve henüz çocuk yaşta olan kardeşi Diether de bunlar arasındadır ve bu yol yaya olarak gidilmiştir; bir tüccar onunla ilgilenir. Rüdeger von Bechlarn eğilerek onu selamlar, kraliçe Helche onu Attila'ya kazanır. Yıllarca Hunların hizmetinde kalır. Helche'nin akrabası Herrad ile evlendirilir. Sonunda Attila'ya ülkesini geri kazanmak üzere bir ordu kurdurur. Attila'nın Diether'in de yakın arkadaşları bulunduğu Erpf ve Ort adlı en genç oğulları, annenin ürkütücü rüya görmüş olmasına rağmen, ona eşlik edebilirler. Helferich'e onları koruma görevi verilir. Onlara Bern'de kalmaları kesin olarak söylenmesine karşın, onlar gizlice Raben'e giderler ve savaşa katılırlar. Savaştan önce Hildebrand ve düşman ordu komutanı Reinald'ın icra ettikleri bir gösteri yapılır. Dietrich kazanır, fakat çok ağır kayıplara uğrar: Wolfhart kurtulur (veya yaralanır?), Rüdeger'in oğlu Nuodung Witege'ye yenilir. Fakat en kötüsü şudur: Witege Hun prensleri ve Diether ile karşı karşıya gelir. Onlar, görüldüğü kadarı ile, Dietrich'in firarından sonra Ermanrich ile barışmış olan Witege'yi bir asi olarak görürler ve cezalandırmak isterler. Witege bu deneyimsiz genç insanları boş yere uyarır: Onlar Witege'yi öyle sıkıştırırlar ki, Witege onların her ikisini de ard arda öldürmek zorunda kalır. Helferich Dietrich'e felaket haberini götürür. Bunun üzerine o da Witege'nin arkasına düşer: bir zamanlar bizzat Dietrich'in kendisine ait olmuş olan Schemming adlı kısrak, bu arkasına bakmadan kaçanı yıldırım hızı ile savaş alanının dışına taşır. Bu sırada ensesinde Dietrich'in ateş kusan nefesini hisseder. O sonunda atını dört nala denize doğru sürer ve büyük annesi Wachilt onu karşılar. Dietrich onu izlemeyi bırakmak zorunda kalır ve onu yendiğini sanar ve bu kayıplardan sonra kendisini korkunç yenilginin eşiğinde bulur. Hun ülkesine geri döner, Rüdeger onu Helche ve Attila ile barıştırma işini üzerine alır. Ancak aradan 12 yıl geçtikten sonra, Nibelungen felâketi Attila'nın gücünü kırdığı zaman Hildebrand ve Herrad'ın eşliğinde gizlice ülkesine geri döner; Ermanarik ölmüştür. Sınıra gelince onlara düşman gözüyle bakılır, fakat Hildebrand oğlu Alebrand'ı tanır ve büyük bir mutluluk içinde eski karısı Ute'ye kavuşur ve ülke yeniden Dietrich'in eline geçer"[381].

[381] H. Schneider - R. Wisniewski, *Alman Kahramanlık Destanları*, s. 75-76.

Netice olarak diyebiliriz ki, Hunların özellikle Attila'nın hatıraları Avrupa'da hemen hemen her milletin hafızasında değişik şekillerde günümüze kadar yaşamıştır. Hunlar kısa süre hüküm sürmelerine rağmen, silinmeyecek izler bırakarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Günümüz milletlerinin, destan, efsane gibi edebî mahsullerle hayalinde oluşan Hun imajında hakikatle gayr-i hakikat birbirine karışmış ve bazen iyi bazen de kötü şöhretle karşımıza çıkmıştır. Asrımızdaki Hun, Attila telâkkisine en güzel örneklerden birisi olan ve I. dünya savaşı sırasında Fransızlar tarafından ortaya çıkarılan, 1900'de katledilen Alman elçinin intikamını almak gayesiyle gönderilenlere, Hunların örneğini takibe ikaz gayesiyle söylenen hitabe misal olarak verilebilir: "Merhamet yok, esir alınmayacaktır. Elinize geçen mahvolsun! Hunların bin yıl evvel kral Etzel idaresinde temin ettikleri, tarihte ve efsanede bugün hâlâ yaşayan şöhreti kendinize kazanacaksınız. Yaptıklarınızla Alman adı bin yıl sonra da o suretle yaşasın ki, Çinli bir kimse bir daha artık Alman'a yan gözle bakmaya cüret etmesin"[302].

3. HUNLAR DEVRİNDEN KALAN ARKEOLOJİK MALZEMELER

Avrupa'nın, özellikle Macaristan'ın hayal dünyasında ve tarih kitaplarında, edebî eserlerinde, resimlerinde Hunlar silinmez bir iz bıraktı. Özellikle koyun ve at sürülerini süren at üstündeki çobanlar, süs eşyaları takmış panter kürkü içindeki savaşçılar, tahtın üzerinde oturan haşmetli, sert büyük kral Attila'nın tören yemeği gibi Hunları tasvir eden hayali resimler kitap sayfalarını süsledi. Bu sebeple hakkında çok şey söylenen, fakat az şey bilinen Hunları daha iyi tanıma gayesiyle hüküm sürdükleri sahalar arkeologları cezbetti. Bunun neticesinde Volga, Dinyeper ve Tuna bölgesinde birbirleriyle irtibatlı arkeolojik miras keşfedildi. Bu buluntular yer, zaman ve karakter açısından gerçekten Hunlara ait idi. Özellikle Hun bakır kazanlarının zamanı ve kökeninin belirlenmesiyle, onların menşeî, izleri iç ve Doğu Asya'ya yani Asya Hunları'na kadar takip edilebildi[303].

Nitekim Doğu Kazakistan ve Moldavya Cumhuriyeti arasındaki bölgede şimdiye kadar yapılan kazılarda, Hunlar zamanına ait olduğu belirlenen 25 mezar açığa çıkarıldı. Ayrıca Tuna ağzı ile Alpler arasındaki Tuna ülkelerinde 10 tane kazı kompleksleri bulundu. Buralardan çıkartılan çok sayıdaki

[302] S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, s. 143.

[303] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 198-201; Z. Takáts, *Neuentdeck Denkmäler der Hunnen in Ungarn*, Act. Orientalia, IX, 1, 1959, s. 85 vd.

materyaller neticesinde, daha önce bulunan ve müzelerde sergilenen çok sayıdaki parçanın da Hunlara ait olabiliceği düşünüldü. Kazılarda, Hun İmparatorluğu'nu kuran, yöneten, üst ve orta tabaka mensuplarından kalan arkeolojik miras ortaya çıktı. Bununla birlikte imparatorlukta çeşitli kavimlerin birlikte yaşaması, buluntuların tasnif edilmesinde mühim bir mesele teşkil etti[384]. Arkeolojik kazılar, Orta Avrupa'da yanmış, terkedilmiş şehirler ve yerleşim yerleri, Karpatlar' da kül haline gelmiş yüzlerce köy ve kuleler de Hun ordusunun varlığını gösterdi. Bunun yanında Hunların çanak-çömlekçilik, bronz işleri, altın eritme sanatı, camcılık gibi el sanatlarıyla da uğraştıklarını; yuvarlak, arkası kabarık geometrik köprücüklerle süslenmiş, iğne delikli büyük metal ayna, çengelli iğne gibi kullandıkları malzemenin, hareket sahalarında moda haline geldiğini öğretti[385]. Hun arkeolojik eserleri, şüpheli olanlarla birlikte 5.000.000 km'lik bir alana yayılı idi. Hepsi aynı zamana ait olmayıp, 100-150 yıllık bir dilimi kapsıyordu. Hunların arkeolojik buluntuları Volga'nın doğusunda, Ural ile Ob ırmakları arasındaki büyük düzlüklerde (Tugoswonowo, Kanattas, Kysyl-Adyr, Musljumowo, Mertwije Soli, Fedorowka, Schipowo), Volga'nın ünlü geçiş yerinin iki tarafında kurulmuş olan Saratov bölgesinde ve Volgagrad'ın sınır bölgesinin güneyinde (örnek: Wladimirowskoje, Marxstadt, Pokrowsk'taki bir çok buluntu yerleri, Bere-Sowka, Seelman, Rownoje, Kurnajewka, Werchneje Pogromnoje, Nishnjaja Dobrinka) ortaya çıktı. Ayrıca Kuzey Kafkasya'nın orta bölgesinde (Sdwishenskoje, Kudenetowo, Selenokumsk, Chasawjurt, Bylym Osrukowo, Naltschik-Wolnij Aul, Kumbulta, Werchnaja Rutcha, Galajty); Dağıstan'da Hazar Denizi yakınları (Kisclıpek, Utamisch, Iragi), Dnjepropetrowsk, Saporoshje ve Kerson'un Dinyeper'in aşağısından Kırım yarımadasına kadar uzanan bölgesinde (Igren, Nowo-Iwanowka, Tokmak yakınındaki Makartet, Osipenko, Melitopol, Dmitrowka, Nowogrigonewka, Zjuvrupinsk yanında Aleschki, Schtscherbata vadisi, Rudensk, Nikopol yanında); Kırım yarımadasındaki Step bölgelerinde (Kerc, Marfowka, Beljaus iki buluntu yeri ile Feodossija, Krosssnog-Wardeiskoje yanında Kalinino, Tschikarenko); Güney Rusya ve Prut arasında (Antonowka, Tiligul, Olbia); Dinyester ve Prut kıyısında, Doğu ve Batı Moldavya (Concesti, Buhaeni, Maritea, Resino yakınlarında Schestatschi); Güney-doğu Karpatları Tuna bükiyle Dobruca'yı bağlayan ve kordon altına alan Buzau vadisinde (Balteri, Gheraseni, Suditi, Cil-

[384] V. De Caen, *Attila*, s. 31-34.
[385] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 82 vd.

nau); Oltenien'de (Desa, Hinova, Hotaráni, Celei-Sucidava, Coşovenii de Jos) kazılar yapıldı[386].

En eski Hun arkeolojik buluntusu, 1831 yılında Silezya Jedrzychowice (arkeolojik literatürde Höckricht diye tanınıyor)'de alçak bir kum tepesinde gün ışığına çıkarıldı. Burada bronzdan yapılmış taşla, günümüze kadar sağlam olarak kalan bakır kazan, değerli taşlarla süslenmiş altın levha, değerli taşlarla süslenmiş altın tokalar, altın kemer uçları, altınla yaldızlanmış bronz tokalar (bunlar kemer, çizme belki de at koşumlarının süsleri olabilir) ele geçti. Bu kazı kompleksi, bugünkü bilgilere göre bir mezar yeri idi. Ayrıca Ukrayna'da Makartet'de altın kaplı kayış ucu, altından elbise süsü, yularlar, uzun kılıçlar, üç kanatlı ok uçları, bakırdan kazan parçaları bulundu[387]. Fakat bunların ne tür kazan parçaları olduğu bilinmemektedir. Büyük bir kısmı yalnızca parça halinde kalmış olan Hun kazanları, orjinal olarak ayak halkasıyla birlikte 35-100 cm. yüksekliğinde ve Orta Asya menşeli idi. Genel olarak küçük, yuvarlak geniş ağızlı bronz kazanlar daha M.Ö.'lere ait kurganlarda mevcuttu. Bu sebeple, bronz kazanlarının bazıları tarafından İskit eserleri olarak gösterilmesi tesadüfî değildi. Oysa Hun kazanlarının çıkış noktası İskitler değil, ataları olan Asya Hunları'nın yaşadıkları bölgeler idi. Nitekim Asya Hun prens mezarlarından Noin Ula sahasında aynı tip kazanlar ortaya çıktı. Bu sebeple aynı teknik ve işleme özelliklerini gösteren çok sayıda kazanın Obi ırmağından Troyes şehrine yani Mauriacum savaş alanına kadar bir çok yerde bulunması (Avrupa Hunlarının genişleme sahaları), Asya-Avrupa Hunları'nın devamlılığını karakterize etti[388].

Hun kazanlarının çoğu Avrupa'da, Tuna'nın kuzeyinde Romanya düzlüklerinde ve Tuna-Tisa arasında ortaya çıktı. En büyük ve en görkemli, 1 metre yüksekliğinde, 40-50 kg. ağırlığındaki Hun kazanı, Tisa vadisinden 15-16 km. uzaklıkta Nagyszeksos'da ele geçirildi. Nagyszeksos altın buluntusu, aynı zamanda sel suları bölgesinde, kum tepeleri yanında (Szako-halom kenarındaki çok eski yerleşim tepesinde, Törtel sınırında) ortaya çıktı[389]. Bu buluntular Attila'nın ordu merkezinin Tisa çevresinde, tahminen Körös'ün

[386] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 138-139.

[387] Z. Takáts, *Catalaunischer Hunnenfund und Seine Ostasiatischen Verbindungen*, Acta Orientalia, V, 1955, s. 146.

[388] V. De Caen, *aynı eser*, s. 77 vd.

[389] N. Fettich, *Hunlar zamanına ait olup Szeged-Nagyszékoss'da bulunan prens mezar buluntusu*, II, TTKZ, İstanbul, 1943, s. 1-12; M. Párducz, *Archäologische Beiträge Zur Geschichte Der Hunnenzeit in Ungarn*, Acta. Arc. Hung. 11, 1959, s. 332 vd.

güneyindeki bölgede doğu nehir kıyısında olduğunu düşündürdü. 71 cm. yüksekliğindeki Ionesti kazanı ise, Buzau'da, Hun ordusunun işgal edemediği Arges vadisinde bulunması bakımından enteresandı. Ezilmiş, kulp ve tabanı tahrip olmuş vaziyette idi[390].

Bulunan Hun kazanlarının adak yani ölü kurbanı kazanı olduğu ileri sürüldü. Halbuki irili, ufaklı kazanlar, Asya Hunları'ndan beri günlük ihtiyaçlar için kullanılan eşyaların arasında yer alırdı. Bunun yanında eskiden beri ölünün ardından yemek verme âdeti bulunduğundan, mezarlardan çıkan ihtişamlı kazanların da, büyük kitlelere verilen yemek için kullanılan kazanlar olduğunu ortaya koydu. Yani bulunan kazanların hiçbiri iddia edilenlerin aksine, ölülerin yakılması ve küllerinin saklanması için kullanılan kazanlar değildi[391]. Hunlar zamanına ait Törtel kazanları, iki kulplu, kenarları süslü, iki yerinden delik tabanlı, kırık ayaklı, mantar biçimli olarak gün ışığına çıktı. Ya kasten zarara uğratıldı yahut ağır hasarlara sebep olabilecek şekilde kullanıldı. Kazan dışarıya çıkarıldığında, beşte ikisi harap olmuş durumdaydı. Bir kulpu kırıktı ve tabanında kömürleşmiş lekeler görülebiliyordu[392]. Kapos vadisinde bulunan Högyesz kazanının da tabanı iki yerinden delinmişti ve bir kulpu kırıktı. Bennisch-Benesov kazanından kopmuş parçalar da bir dağ yamacında bulundu. Çıktığında yanık bir halde idi[393]. Moldavya'da bulunan kazan da yanık izleri taşıyordu. 80 cm'lik derinlikten, bir bakır tabakadan dökülmüş çanakla birlikte dışarıya çıktı. Bunların yanmış ve harap halde bulunmasının insan kurbanı meselesiyle alakası yoktu. Çünkü ele geçirilen mezarlarda bir tek yanmış kemiğe rastlanılmadı. Bunun sebebi, buluntuların az derine gömülmesi sonucunda, Hun zamanından beri tabiî zararlara maruz kalması idi. Mezarlarda kazanlar bulunmasının en büyük nedeni ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ölünün arkasından verilen ziyafet ve ölen kişinin şahsî eşyaları ile gömülmesiyle alâkalıydı. Nitekim 1977 yılında Ural nehrinin öte yanında, Kysyl-Adyr'de, küçük taş plakalarla kapatılmış bir

[390] I. Bóna, *aynı eser*, s. 141.

[391] I. Bóna, *aynı eser*, s. 141; Z. Takáts, *Neuentdecke Denkmäler der Hunnen in Ungarn*, Act. Orient., IX, 1959, s. 85-95; P. Tomka, *Der Hunnische Fürstenfund Von Pannonhalma*, Act. Arc. Hung., 38, 1986, s. 423-488.

[392] J. Nestor - C. s. Nicolaescu - Plopsor, *Hunnische Kessel aus der Kleinen Walachei*, Germania, XXI, 1937, s. 178-182; R. Harhoiu - P. Diaconescu, *Hunnische Kessel aus Muntenien*, Dacia, 28, 1984, s. 103-112.

[393] Z. Takáts, *Catalaunischer Hunnenfund und Seine Ostasiatischen Verbindungen*, s. 143-159; I. Kovrig, *Hunnische Kessel aus der Umgebung Von Varpalota*, Folia Archologica, 23, 1972, s. 95-121.

mağarada ele geçen buluntulardı. Burada Avrupa Hunları'ndan kalma mantar kulplu bakır kazanla beraber, daha uzakta demir bir kılıcın kapak parçaları, yay artıkları, üç kanatlı ok uçları, koşumlar ve hayvan kemikleri bulundu[394].

Karpat havzasında bulunan bakır kazanlar, en çok Hun askerî bölgesi olan Pannonia'da ele geçti. Ayrıca Kapos vadisinde eksik ayak halkalı 60 cm. yüksekliğinde bakır kazan bulundu. Högyesz köy arazisinde ve Varpalato'da da kenarları harap olmuş, işlemeli kazanlar ele geçti. Troyes, Razova-Benesov (Raase-Mahrisch, Hotarani, Olteni ve Bosna), Tuna'da Sucidava'da da sadece kazan kulpu parçaları bulundu. Şimdiye kadar bulunan kazanların yapımı ve kullanımı, Hunların her dönemde nerelerde olduklarının delilleri idi. Kazanların farklı atöyelerde, farklı materyallerden, farklı ölçülerde, sayısız varyasyonlarda yapılması ve yayılması, Hunların saldırılarının ağırlık noktası ve basamaklarıyla özdeş idi[395].

Hun arkeolojik buluntularının değişik bir grubu Höckricht'te bulunan kırmızı değerli taşlarla kaplanmış altın levhalar idi. Bunlar belki de parçalanmış olan tacın parçalarıydı. Bunların kenar süsü ve değerli taşlarla kaplanmış üst yüzeyi, Macaristan'da bulunan Csorna altın tacıyla benzerlik gösteriyordu. Bu taç, tek olarak gömülmüş bir kadının başında, mezarda bulundu. Daha sonraları benzer altın taçlar, Maldov'da Buhaeni'de ve Muntenien'de Gheraseni'de görüldü. En güzel örnek, önde ortada stilize edilmiş iki yırtıcı kuş kafası olan, "iki kartallı", aslında açılmış, iki taraflı gösterilmiş doğan başlı, Kerc'de bulunmuş üç tabakadan yapılmış olan taçtır. Kerc'de bulunan taç, Volga'nın öte yanındaki Schipowo'da bulunan taca benzer. Yani Ob çevresinde Csorna'ya kadar uzanan taç buluntularının bir örneğini oluşturur[396]. Kerc tacına da bir iskelet üzerinde rastlandı. Csorna, Buhaeni, Gheraseni ve Kerc'in aynı teknik ve aynı stilde yapılmış olan taçları, kendine özgü Hun kuyumculuk sanatı işi idi. Altın veya altınla yaldızlanmış gümüş taçlar, kırmızı ve birkaç farklı renkli değerli taşla yapıldı. Aynı stilde toka kaplamaları (en güzel örnekleri, Kistokaj tokası, buluntu yeri bilinmeyen bir toka ve Nowogrigorewka toka kaplaması) ve kılıç kını kaplamaları da görüldü. Kalinino buluntularındaki kaplamalar, Pécs-Üszögpuszta'da açığa çı-

[394] V. De Caen, *Attila*, s. 35-39.

[395] F. Altheim - H. W. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, 1956, s. 31-56; K. Enoki, *Sogdiana and the Hsiung-nu*, CAJ, 1, 1, 1954, s. 43.

[396] E.Garam-A.Kiss, *Népvándorlás Kori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban*, Budapest, 1992, s. 21 vd.

kan kılıç kaplamaları, Bataszek'te ve Jakuszowice'dekiler, Budapeste'deki Zuglo altın tacının kopuk parçaları, Zmajevac'da çıkarılan kemer başları, Jakuszowice ve Nowogrigorewka mezarlarında bulunan at koşum süsleme parçaları, Hun kuyumculuk sanatının güzel örnekleri idi[397].

Metal tacların kullanılması, Don ağzının batısında direkt olarak ne Hunların görünmesinden, ne de Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra moda idi. Fakat Hunlar zamanından kalan yirmiden fazla kadın mezarından çıkan taç mevcuttu. En doğuda bulunan altın taç Ob ile Baltık denizi arasındaki bölgede, en batıda ise Csorna'da ortaya çıktı. Çünkü Hun yerleşim yerleri buralar idi. Daha batıya doğru gidildikçe sadece ordular bulunurdu. Bulunan taçlar, asil Hun kadınlarının lüks takılarıydı[398].

Avusturya'nın ortasındaki Untersiebenbrunn'da bulunan zengin, farklı buluntular oldukça dikkat çekti. Bu kazılarda ortaya çıkan buluntular, her elbise için kullanılabilecek altın çengelli iğneler idi. Erkekler gibi ata binen, bu sebeple dar, vücuda oturan, yüksek yakalı düğme ve kopçayla kapanan, genelde kemerle bir araya toplanan Hun kadın elbiseleri için, çengelli iğne kullanmak gerekli değildi. Bunları, birlikte yaşadıkları kavimlerden, normal kültür alış verişi içerisinde aldılar ve ziynet eşyası olarak Hun kadınları tarafından da kullanıldı. Çengelli iğnelerin ekseni bir yarım daire biçimli, iğne tutucusu bir kaç köşeli bir tabaka tarafından örtülmüştü. Böylece süslenme için kullanıma imkânı oluştu. Taşlarla süslenmiş ve altın tabakayla kaplanmış çengelli iğneler, Hun zamanındaki Doğu Germen kadın süslerinin bir parçası idi[399].

Arkeolojik kazılarda ele geçirilen Hunlara ait malzeme içerisinde en önemlisi ok ve yaylar idi. Hun askerlerinin en önemli aksesuarları, bir Avusturyalı araştırmacının da dediği gibi, elâstikî ağaçtan yapılmış, iki ucunun sonu ve ortası kemik levha ile sertleştirilmiş, bundan dolayı bileşikler yayı diye de adlandırılan, "mucize silâh", ters hareket edebilen "reflex yayı" idi[400]. Doğu Avrupa'da şimdiye kadar hiç tanınmıyordu. Volga-Dinyeper bölgesinde, Kerç yarımadasında Katakomb'da, Kuzey Pontus şehirlerinin yıkıntı-

[397] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 147 vd.
[398] V. De Caen, *Attila*, s. 55-60.
[399] I. Bóna, *aynı eser*, s. 152 vd.
[400] I. Zichy, *A Steppék Régi Lovasnomadjai*, Budapest, 1936, s. 68 vd.; F. Altheim - H. W. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, s. 46; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 165-173.

larında (Tanais, Tiritaka) ortaya çıktı. Yaylar, Hunlar tarafından babadan oğula miras bırakılırdı. Hunlar arasında yay yapan ustalar çok sayıda bulunmakta idi. Batı Pannonia'da tahrip edilmiş bir mezarda, hemen hemen tamamen sağlam, yedi parçadan oluşan kemik sertleştirici bulundu. Viyana Semmering (Avusturya)'de uzunluğu 140-160 cm olduğu tahmin edilen en uzun yay artığı bulundu. Fakat bu uzunluğun, yayın gerilmiş yahut gerilmemiş veya yayın bütün uzunluğu ile alâkalı olup olmadığı açıkça ifade edilmedi. Bu sebeple Hun yaylarının çok büyük ve 1 metreyi aşan uzunlukta olduğu düşünüldü. Ancak İç-Asya'daki mezarlarda bulunan yaylar tatmin edici sonuçlar verdi[101]. 1939 yılında Kırgızistan'da Kenkol'de erken Hun devirlere ait olduğu kabul edilen Katakomb mezar açıldı. Deforme olmuş kafataslı bir adam cesedinin yanında asimetrik, kemikle sertleştirilmiş bir yay bulundu. Bunun gerilmemiş durumdaki uzunluğu 105 cm. idi ve 81 cm lik bir oku vardı. Yayın kemik levhası Avusturya-Semmering yayının ilk örneğiydi. IV-V. yüzyıllarda Hun fatihleri, daha büyük, daha iyi iş görebilen yaylar ve oklarla donanmışlardı. Kysyl-Adyr buluntuları bunun güzel örneği idi[102].

Hun yaylarının gerilme mesafesi konusunda önemli bir delil, Kazakistan'daki Aktöbe mezarının bulunmasıyla elde edildi. Burada bulunan yayın gerilim uzunluğu 120 cm, gerilince ise 120 cm'i biraz aşardı. Ayrıca Sewakino kurganında ve Moğolistan'da Hunlara ait asimetrik yaylar ele geçti. Bunların uzunluğu 130-135 ve 120 cm idi. Bunlara istinaden Semmering yayının uzunluğu 120-130 cm olarak tahmin edildi. Aktöbe mezar buluntusunda, kayın ağacı kabuğundan yapılmış 77 cm. uzunluğunda Hunlardan kalma bir okluk bulundu. Bunlara paralel olarak Hun devrinde kullanılan okların üç kenarlı, demirden ve eşkenar dörtgen biçimli, yan kesimli, 3-9 cm. arası uzunluğunda ok uçları vardı. Bunların yanı sıra baklava biçimli yapraklı, çivi stilinde düz ok uçları elde edildi. Ayrıca kemikten yapılmış ok uçları da mevcuttu. Ob çevresinde, Tugoswonowo mezarında bulunan oklukta, demir ve kemik uçlu 32 parça ok çıkarıldı. Bunların yanında Nowogrigorewka, Rownoje, Fedorowka ve Aktöbe mezarlarında da çok sayıda ok bulundu[103].

Ok ile yayın yanında kılıç da Hun süvarilerinin temel silâhı idi. İki ağızlı, oldukça dar saplı ve genelde güçlü, kırılmaz olan uzun kılıç, Altaylar, Doğu

[101] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 167 vd.; L. Rásonyi, *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar*, s. 13-14.

[102] I.Bóna,*aynı eser*,s.168.

[103] I. Bóna, *aynı eser*, s. 169-172; A. Alföldi, *Funde Aus Der Hunnen Zeit Und Ihre Ethnische Sanderun*, Archaelogia Hungarica, IX, 1932, s. 1-4, 18 vd.

Urallar, Orta Asya ve Kafkasya'dan, Güney Rusya, Ukrayna bozkırları üzerinden Orta Avrupa'ya kadar biliniyordu. Bu kılıç, Germen kılıçlarından daha dar sapı ve aslında zorunlu olmayan çelme sopası ile ayrılırdı. Mezar ve buluntularda çok sayıda Hun kılıcı ortaya çıktı. Hun kılıçları püsküllü süs askıları ile süslü idi. Necef taşı, akik taşı, kalber taşı, kehribar taşı veya magnezyumdan itinayla kesilmiş, kenarları yuvarlanmış silindir yahut düz parçalarla süslüydü. Bunlar 3-6 cm çapında ve altın parçalarla süslü idi. Bu parçalar, aslında parçalar üzerine sokulmuş asılı kulakcıkların kafalarını gösterirdi. Fakat bugüne kadar bu asılı parçacıkların kılıca ne ile ve nasıl takıldığını belirlemek için güvenilir bir buluntu ele geçmedi. Yalnız bunların saptan 15-20 cm aşağıya sarktığı kesindi. Bunların ne anlam taşıdığı bilinmemekte ise de, kılıç sahibinin rütbesini temsil ettiği düşünülmüştü[404]. Tschegem, Selenokumsk, Kerc-Glinischtsche, Nowogrigorewka, Pecs-Üszögpuszta, Bataszek, Pouan, Tournai buluntularında kılıçlar bulundu. Bunlar arasında, böyle kılıçların çok nadir izlerine rastlanması, bunların az sayıda olduğunu düşündürdü[405]. Kılıçtan başka tek ağızlı bıçaklar, Hunların yakın muharebe araçlarından idi. Bu bıçaklar savaş ve av esnasında kullanılırdı. Szirmabeseny, Viyana-Semmering, Leopoldau, Grosswardein, buluntularında bu tip bıçaklar ortaya çıktı. Bir ya da birkaç küçük bayrakçıkla süslü kargı, Güney Sibirya kaya resimlerinde ok ve yayla birlikte Hun süvarilerinin kıymetli silâhı olarak gösterildi. Kargı, ölü gömme töreni sırasında, ölenin mezarı üstüne onun anısına dikilirdi. Kargı demirleri, Hun kazı komplekslerinde çok az sayıda ele geçti. Ayrıca koruyucu malzeme olarak Kischpek mezar buluntusundan parçalanmış bir zırh ve şimdiye kadar tek örnek olan miğfer gün ışığına çıkarıldı[406].

Bu arada daha önceleri ele geçirilen, kesik uçlu, boynuz biçimli, altın yahut altın kaplamalı, üç köşeli süs levhalarının, son yıllarda yapılan tatbikler neticesinde eyer kaplaması olduğu anlaşıldı. Nowogrigorewka buluntularında dikey oluklarla süslenmiş bronz kenarlı eyer bulundu. Ayrıca Pokrowsk tepe mezarında oluklarla süslü, kuşağı gümüş tabakayla kaplı, pul örnekli bir eyer teçhizatı ortaya çıkarıldı. Bunların dışında Mundolsheim'de; arka yüze-

[404] E. Garam - A.Kiss, *aynı eser*, s. 34-37; J. Harmatta, *The Golden Bow of the Huns*, AAH, I, 1951, s. 107; I. Kovrig, *Das Diadem Von Csorna*, Folia Archaeologia, XXXVI, 1985, s. 107-113.

[405] V. De Caen, *Attila*, s. 94-106; T. Péter, *A Szyeppei Temetkezési Szokasok Sajátos Változata A Hun Halotti Áldozat*, Arrabona, 22-23, 1986, s. 35 vd.;I.Bóna,*Das Hunnenreich*,s.175.

[406] I. Bóna, *aynı eser*, s. 175-176; Gy. Laszló, *Die Bewaffnung der Hunnen*, RGA, 2, 1973, s. 453 vd.

yinde sayısız tahta ve deri izleri olan, tamamı bozulmadan kalmış olanla, Pecs-Üszögpuszta'da oluklarla süslü, gümüş çevre bantları altın kaplama ile donatılmış olan eyerler ve Schipowo tepe mezarında da eyer tahtası üzerinde, altın levhadan yapılmış eyer süsleme parçası bulundu. Burada süsler, uzaktan bile iyi görünecek şekilde eyer kaşında ve eyer tahtasının ön ucundaydı. Eyerin arka kaşının ise metal bir çemberi vardı. Bu görünürdeki süsler Hun devri için karakteristikti. Nitekim kılıç kınları ve kılıcın tutulacak yerlerinin de yalnızca ön yüzleri süslüydü. Ayrıca Hunlara ait altından veya altın kaplamalı, pul süslemeli eğer takımları ve parçaları; Conceşti, Olbia, Nowogrigorewka, Kurnajewka, Kalinino, Kerc-Katakomb, Galajty, Pokrowsk, Woschod buluntusu, Samara bölgesi Wiladimirowskoje tepe mezarı arkeolojik kazılarında ele geçirildi[407]. Karpat Havzasından Pecs-Üszögpuszta, Pannoniahalma-Szeldomb, Budapeste-Zugló, Levica tuğla fabrikası, Lengyeltoti, Keszthely-Gátidom, Szeged-Nagyszeksós buluntularında da at başlığı donanımları asılı süs parçaları bulundu[408]. Bu arada Hunlar gibi mükemmel süvariler, örülmüş ipten veya ağaçtan kesilmiş, deriyle kaplanmış, bronz levha ile sağlamlaştırılmış ata binmeye yarayan üzengileri mutlaka kullanmışlardı. Fakat bugüne kadar mezarlar ve buluntularda buna ilişkin hiçbir delil ortaya çıkmadı. At üzerindeki eyerlerin uçları ve üzengiler, reflex yayı kullanan Hun süvarilerine at üzerinde rahatça ok atma imkânı sağlardı[409].

Macaristan'da Pécs Üszögpuszta kazılarında 70 cm derinlikte, geniş bir alana yayılmış komplekste bir kısmı yok olmasına rağmen 66 parça altın eşya bulundu. Bunların Hun askeri tabakasının ihtiyacı olan herşeyi içine aldığı anlaşıydı. Bunlar arasında en dikkat çekeni, 30 parçalık at koşum takımları ile demirden yapılmış bir dizgin, altınlanmış bir ağız tıkacı, altın işlemeli ahşap bir eğer ve gem kayışlarının uçları idi. Kayış uçları erkek ve kadın kemer süslerinin aynısıydı. Hunlardan kalan kemer uçları genelde yılan örnekli, değerli taşlarla süslü, altınla kaplı, bronzdan idi. Pécs buluntularında ayrıca altınla kaplanmış okluk, okların üç kanatlı demir uçları (bunlar reflex yayına aitti), demir kargı uçları, uzun saplı iki ağızlı süvari kılıcı, değerli taşlarla bezeli kılıç kınına ait ağız çemberi, altın kaplaması ve kılıç süsleri ortaya

[407] I. Bóna, *aynı eser*, s. 177-179; A. Alföldi, *Funde aus der Hunnen Zeit und ihre Ethnische*, s. 20.

[408] N. Fettich, *Hunların Arkeolojik Hatıraları*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 203 vd.; K. Sági, *Hunkori Sír Keszthely*, Arc. Ért., 82, 1955, s. 185-189.

[409] J. Harmatta, *The Golden Bow of the Huns*, s. 110 vd.

çıktı[410]. Macaristan'da 1979 yılında Pannoniahalma-Szeldomb'da yerin çok az derinliğinde 2 demir kılıç ve 2 yular bulundu[411]. Ayrıca Ukrayna'da Makartet buluntusunda da 3 kılıç ve 3 yular ele geçirildi. Bataszek buluntularında ise, altın ile kaplı kayış ucu, oval halkalı, ağır, delikleri değerli taşlarla süslenmiş altın kemer ile altınla kaplanmış kılıç ve altın tokalar bulundu. Buradan çıkan tokaların benzerleri Cilnau, Jakuszowice, Radensk, Pawlowka, Nowogrigorewka, Nowo Iwanovka ve Kırım buluntuları arasında da çıktı[412]. Bu tokalar özellikle çizmeyi ayak bileğine bağlayan kayışı süslüyordu ve aynı zamanda rütbe göstergesi idi. Ayrıca Szeged çevresi, Alcsut-Vertesszentgyörgy, Marcalhaza, Baritudvar, Sabor, Tolna, Kispirit, Gárdos, Mörbisch-Ried, Goldberg buluntu yerlerinde de yuvarlak kemerle, kılıç kayışları, çizme tokaları ele geçti. Bunlar altın, gümüş ve kırmızı değerli taşlarla süslü idi. Lengyeltoti mezar buluntusunda gümüş kemer tokası, kayış uçları, bir kılıç ve at koşum tokası ortaya çıkarıldı. Tàska-Fèhèrvizi de ise kılıç, altınla süslü çizme tokası, kılıç kayışı ve kılıç süslemesinde kullanılan kehribar taş parçası bulundu. Hunların oval veya tam yuvarlak çizme tokaları Kafkasya'dan, İtalya ve Galya'ya kadar yayılmıştı[413].

Hunlardan kalan altın parçalar içerisinde en değerlisi eskiden Szeged'e ait, şimdi ise Röszke sınırı içinde olan Macaristan'daki Nagyszeksos'da bulunan 470 gr. ağırlığındaki altın kolyeydi. Altın kolyeler Doğu Kazakistan'dan Tuna bölgesine kadar Hun mezarlarında çıkarılmaktaydı. Ayrıca Kesztely buluntularında altın çizme bağı bulundu. Bu bir Hun erkek çocuk mezarından çıktı. Bunlardan başka buluntular arasında kaplar ve bu tür şeylere işaret eden parçalar da vardı. Mesela 8 yapraklı çiçek desenli camlı bir tas, yuvarlak cam veya değerli taş levhalar ile süslü ayaklı kupa, tahta taslar, çanaklar (bunların bazılara altınla süslü idi) ve altın tas ele geçti[414]. Hunlar zamanından kalma Ukrayna'daki Makartet buluntuları arasında, iki uzun kılıç, bir bakır kazanın kırık parçaları, demir tutamaklı eritilmiş bir bronz kazan parçaları, üçüncü bir kılıç parçaları, elbise süsü olarak kullanılan altın payet, yular, üç ağızlı yay ucu, yılan örnekli altınla yaldızlanmış gümüş kaplamalı kayış

[410] A. Alföldi, *Archäologische Spuren der Hunnen*, Germenia, XVI, 1932, s. 135-138.

[411] Gy. Laszló, *A Hún aranyij jelentösége*, MTA Il. Oszt. Közl., 1, 1, 1951, s. 106-115.

[412] I.Bóna,*Das Hunnenreich*,s.184; A. Alföldi, *Funde aus der Hunnen Zeit und Ihre Ethnische*, s. 36-59.

[413] N. Fettich, *Hunlar Zamanına ait olup Szeged-Nagyszéksós'da bulunan prens mezarı buluntusu*, s. 6-12.

[414] A. Kiss, *Die Goldbeschlagenen Schalen Der Fürstengräber Von Szeged-Nagyszéksós und Apahida I-II*, Folia Archaelogica, XXXIII, 1982, s. 163-171.

uçlarının yayında, altın bir yüzükle üzeri oymalı kıymetli taşlarla süslü bir başka yüzük ile hayvan başlı altın bilezik dikkat çekti. Nikopol yanındaki Kapulowkai'da da taşlı yüzük bulundu. Ayrıca Hunlar devrinde cırcır böceği şeklinde yapılan süs eşyası çok yaygındı. Asya Hunları'ndan beri cırcır böceklerinin değişik madenlerden yapılarak kullanıldığı ve bunların rütbe ifade ettiği bilinirdi[115]. Melitopol-Kzlyjarskaja'da 1945, 1947-48 yılı kazılarında kafatasında taç bulunan kadın mezarı, Schipowo, Mertwije Soli mezarlarında ise silâhlı olarak gömülmüş Hun iskeletleri ele geçti. Ayrıca Dulceanca ve Koktal'de altından ve değerli taşlardan yapılmış taçlar bulunan Hunlar zamanından kalma erkek cesetleri bulundu[116]. 1808'de Kuzey Moldavya'da Conceşti'de bulunan mezarın zengin ve makam sahibi olduğu düşünüldü. Çapı yarım metreden büyük, kenarı hayvan figürleri ile süslü gümüş bir kâse de bulundu[117]. Kazakistan'ın Aktöbe bölgesinde Hun dönemine ait tuğladan yapılmış bir mezar ortaya çıkarıldı. Ölü, sağlam olan tahta tabutun içerisinde sırt üstü vaziyette idi ve kafasının sol tarafında tahta tencere ile tahta testi, sol kulak bölgesinde ise alınlık veya küpe mevcuttu. Sol kolunda iki tane ok, üzerinde ise savaş bıçağı ve demir bir kuşak duruyordu. Ayrıca süslü bir torbanın içerisinde gerilmemiş uzunluğu 120 cm olan, kemik desteklerle özenle bezenmiş hafif asimetrik bir yay ile, kayın ağacından yapılmış 77 cm uzunluğunda ok kabı, kuzu postu, demir bıçak bulunmuştur[118].

Kazakistan'ın kuzey sınırında, Ural ile İlek nehirleri arasındaki bölgede 1977 yılında mezar izlerine rastlandı. Burada kırık vaziyette ayaklı bir kazan, 85 cm uzunluğundaki kılıcın parçaları, at kemikleri, yay parçaları ve 14 ok ucu, silâh kemerine ait bazı parçalar, kemerin tutturulmasına yarayan demir askı, küçük bir demir kemer, gümüş yüzük ve kıyafet tespit edildi. Burasının ileri gelen bir Hunlu'nun mezarı olduğu tahmin edildi[119].

Sovyetler Birliği'nin Balkar bölgesinde, Hun devrinin lider şahıslarının gerçek gömülmeleri hakkında fikir yürütülmesinin yegâne örneği olan bir mezar bulunmuştur. Hun devletinin büyük şahsiyetlerinden Rua ile Attila'nın mezarlarının da, çok daha zengin olmak kaydıyla buna benzediği tahmin edilmiştir. 41 cm çaplı alçak kurganın altından 2,5 m. derinlikten,

[115] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 178-196.

[116] V. De Caen, *Attila*, s. 107 vd.; J. Csalog, *Hünkori Sír Szekszardon: Laureae Aquincences*, Budapest, 1938, s. 143 vd.

[117] B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1984, s. 107.

[118] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 235.

[119] I. Bóna, *aynı eser*, s. 235.

4,80 x 2,55 m. büyüklüğünde, güney-kuzey yönlü, ikiye bölünmüş kare şeklinde bir mezar odası ortaya çıkarılmıştır. 2,20 x 2,35 m. büyüklüğündeki ikinci odada kırık vaziyette bir iskelet ve yanında 28 cm. uzunluğunda demir ile, kemikler arasında da altın bir toka bulunmuştur. 3,60 x 2,25 m. büyüklüğündeki birinci oda'da ise demirden yapılmış, gümüşle kaplanmış bir kask, demir kulplu bronzdan yapılmış küçüklü büyüklü iki kazan, zengin at koşum takımları, paslanmış demirden bir zırh, bronz ve gümüşle süslü yıpranmış vaziyette tahta eyer, kısa bir kılıç, tahta ve topraktan kaplar, mavi taşlarla süslü altın tenekeler, altın tokalar ele geçmiştir. Mezardaki iskeletin Hunlara tâbi olan Alanlı bir ileri gelene ait olduğu sanılmaktadır. Ortaya çıkan malzemenin Hunlar arasında kullanılan eşyayla aynı olduğundan, Hun ülkesinde ileri şahsiyetlerin defin şekillerine bir örnek teşkil edebileceği düşünülmüştür[120].

[120] B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, s. 97; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 264-265.

IV. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ TEŞKİLÂT VE SOSYAL HAYATI

1. TEŞKİLÂT

a- İmparator (Kagan)

Avrupa Hun devlet başkanlarının kullandığı ünvanlar bilinmemektedir. Bu sebeple bizim çalışmamızda da, onlardan bahsederken imparator veya hükümdar tabirleri kullanılmıştır. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Hunlar'da da hâkimiyetin karizmatik yani Tanrı tarafından bağışlandığı görülmektedir[121]. Bunun en güzel vesikası ise, Akatir beylerinden Curidachus-'un Attila'ya hitaben söylediği şu sözleridir: "... Attila fetih ganimetlerinden hissesini alsın diye Curidachus'u huzuruna davet etti. Fakat Curidachus bir tuzak sanıp, insanın Tanrı huzurına çıkmasının zor bir iş olduğunu söyledi. Şayet insan güneşe bakamazsa Tanrıların en büyüğüne nasıl bakabilir ki?..." [122].

Hun devlet teşkilâtının tepe noktasında hükümdar bulunmakta ve devlet iki bölüm halinde idare edilmekteydi. Doğu-batı olarak adlandırılan bu ikili teşkilâtta kanat yöneticileri merkeze bağlı ve hükümdarın yüksek hâkimiyeti altında idi[123]. Lâtin ve Bizans kaynaklarında hükümdar Hunların büyük kralı, kanat idarecileri ise küçük kral olarak isimlendirilmişlerdi[124]. Kanat sorumluları aynı zamanda Hun hükümdar ailelerindendi (Basık ve Kursık'ın olduğu gibi). Kaynaklardan ismini bildiğimiz ilk Hun hükümdarı Balamir idi. Daha sonra adı geçen Uldız ise özellikle Bizansla münasebetleri yürütmekte ve Batı kanadı kralı idi. Bunun Attila ile akrabalık derecesi bilinmektedir. 412 yıllrında ismi geçen ve hakkında hiçbir malûmat olmayan Karaton'da hükümdardı. Attila'nın amcalarından Rua büyük Hun kralı, Aybars ve Oktar ise kanat yöneticileri idi[125]. Ayrıca merkezî idarede hükümdardan

[121] P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 97; İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 237.
[122] *Priskos*, s. 37.
[123] B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykiraly*, s. 490.
[124] P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 89.
[125] B. Szász, *aynı eser*, s. 127, 165 vd.

sonra yetkili olan ve orduya kumandanlık eden Başbakan veya Başvezir konumunda diyebileceğimiz birisi bulunurdu. Bunun hanedandan olması şart değildi. Nitekim Attila devrinde bu makamda Onegesius bulunmaktaydı[126].

Hunlarda veraset sisteminin nasıl intikal ettiği kesin kaideler içerisinde bilinmemektedir. Bunun en büyük sebebini ise, ismi bilinen Hun yüksek idarecilerinin akrabalık derecelerinin tesbit edilememesi oluşturmaktadır. Bunun yanında tahta geçecek kişinin asil olması gerektiği bilinmektedir. Nitekim Attila'nın Bizans imparatoruna söyledikleri buna delildir[127]. Rua'dan itibaren veraset usulü daha net haldedir. Hun hükümdarı Rua'nın vefatından sonra yerine, kardeşi Muncuk'un oğulları Bleda ile Attila geçmişlerdir. Bu esnada diğer kardeşler Oktar ve Aybars ile Rua'nın evlatları bilinememektedir. Bu sebeple niçin Attila'nın Hun tahtına oturduğuna kesin cevap verilememektedir. Attila'dan sonra ise gönlünün küçük oğlu İrnek'te olmasına rağmen, büyük oğlu İlek başa geçmiştir. Bu sırada küçük çaplı taht kavgaları olmuşsa da, Hun ileri gelenlerinin desteği ile İlek Hun hükümdarı olmuştur. Çünkü daha babasının sağlığında protokolde onun sağında yani ikinci sırada oturmuştur[128]. Hun veraset usulü hakkında en karanlık noktayı Hun hanedan üyelerinin tam sayısının bilinememesi ve dağılışından önce de taht kavgalarının olup olmadığı meseleleri oluşturmuştur.

Hun devlet mekanizmasında, merkez ve merkez dışında muntazam bir teşkilâtlanma olduğu görülmektedir. Bunun yanında maalesef rütbe ve makamların isimleri bugüne kadar bilinememektedir. Hunlar hakkında malûmat veren kaynaklar bu konuda yetersiz kalmaktadırlar. Buna rağmen Lâtin ve Bizans tarihlerinde ismi geçen şahısların fonksiyonları biraz ipucu vermektedir. Merkezde hükümdarın yanında başvezir diyebileceğimiz birisi bulunmaktadır. Bu aynı zamanda hükümdar sefere çıkmadığı zaman orduya kumanda etmektedir. Mükemmel protokol kurallarının olduğu merkez teşkilâtında, müşavirler, elçiler, saray muhafız komutanları, kâtipler ve komutanlar da bulunmakta idiler[129].

[126] J. Harmatta, *A Hun Birodalom Felbomlása*, MTA. II. Oszt. Közl, II, 2, 1952, s. 171 vd.

[127] Attila'nın İmparator Theodosius'a hitaben söyledikleri şöyledir: "Theodosius ve Attila parlak ve asil babaların oğullarıdır. Attila, kendi babası Muncuk'dan aldığı soyluluğu muhafaza etmiştir. Fakat Theodosius babasından aldığı soyluluğu kayıp etmiştir. Çünkü kendisine haraç ödediği için köle durumuna düşmüştür" (*Priskos*, s. 55).

[128] *Priskos*, s. 48, 50; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 96.

[129] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 29,106 vd.

Merkez dışında ise en yüksek mertebeyi kanat idarecileri işgal etmekteydiler. Bunlar hükümdar ailelerinden idiler. Merkezi idareye tam olarak bağlı olmakla birlikte, hükümdarın bilgisi dahilinde komşu devletlerle münasebetler de tesis ediyor idiler[430]. Küçük Hun yerleşim birimleri de Hun beylerinin sorumluluğu altında idiler[431]. Ayrıca Hunlar hâkimiyetleri altına aldıkları kavimleri iç işlerinde serbest bırakmışlardır. Bunlar kendi kralları tarafından idare edilmişlerdir. Bu tâbi devletler tesbit edilen vergiyi ödemek, istendiği zaman askerî kuvvet göndermek, Hunların izni ve aracılığı olmadan dış münasebetlerde bulunmamak ile yükümlü tutulmuşlardır. Fakat isyan teşebbüslerinde bulunduklarında özerklikleri ortadan kaldırılarak, başlarına Hun idaresince tesbit edilen yöneticiler atanmıştır[432].

b- Hâtun

Hâtun Hun devlet yönetiminde söz sahibi idi. Ayrıca hükümdarın ilk eşi olması, ondan doğacak çocukların geleceğin hükümdarı olması hasebi ile, asil kandan yani Türk olması gerekirdi[433]. Nitekim Attila'nın birçok hanımı ve çocuklarının olduğu söylenirse de, yalnız ilk eşi Arıkan (Arıg-han)'dan olan oğulları taht üzerinde hak sahibi olmuşlardı. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz Arıg-han, Attila'nın sarayında kendisine ait gayet süslü ve gösterişli bir köşkde oturuyordu. Kendi hizmetine bakan özel erkânı bulunmakta idi. Hun ülkesine gelen elçiler Attila ile birlikte kendisine de hediyeler getirmekte ve elçileri kabul ederek görüşmekteydi[434]. Hükümdarın ilk eşi olan hâtun'dan başka diğer kadınların da Hun devlet teşkilâtında yeri vardı. Nitekim Bleda'nın eşi kocasının ölümünden sonra, yaşadığı köyün sahibesi ve idarecisi idi. Asil olduğu bildirilen bu kadın da, şiddetli fırtına ve yağmurdan dolayı yollarını kaybederek köyüne gelen Bizans elçilik heyetini kabul ederek onlara çeşitli hediyeler göndermişti[435]. Bunun yanında diğer Hun kadınları da toplum içerisinde saygı ve itibar görmüşler, sosyal hayatta da aktif olmuş-

[430] P. Váczy, *aynı eser*, s. 85-87.

[431] *Priskos*, s. 51. Ayrıca elçilik vazifesiyle Hun ülkesine giden Olympiodorus da, aşiretlerin kendi reislerine sahip olduğunu bildirmiştir. *Olympiodorus*, bk.*Fragmenta Historicorum Graecorum, IV*, neşr. C. Müller, Paris, 1851, s. 61.

[432] B. Szász, *aynı eser*, s. 280-81; J. Harmatta, *The Golden Bow of the Huns*, AAH, I, 1951, s. 141-142.

[433] İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 258.

[434] *Priskos*, s. 45, 50.

[435] *Priskos*, s. 38-39.

lardı[136]. Bunun en güzel örneğini de Priskos'daki şu kayıtlarda görmekteyiz: "Bu köye Attila yaklaştığı zaman kızlar karşılamağa çıktılar. Uzun beyaz tüller altında yedi kız ilerliyordu. Bu tüller o kadar uzundu ki, uçlarını da iki kız tutuyordu. Bu tül sırası da epey çok olup bütün kızlar İskit şarkıları söylüyorlardı. Yol o taraftan geçtiği için Onegesius'un evine doğru yaklaşınca, Onegesius'un hanımı bir çok hizmetçi kızla beraber Attila'yı karşıladı. Selam verip, İskitler nezdinde çok büyük saygı ifadesi olmak üzere yanlarında getirdikleri yiyecek ve şaraptan almasını rica ettiler. Attila sevgili adamının karısının isteği üzerine atının üzerinde takdim edilenleri yedi ve o yerken onun etrafındaki barbarlar da gümüş tabakaları el üzerinde Attila'ya doğru tutuyorlardı. Kendisine verilen kadehi de içtikten sonra diğerlerinden daha yüksek bir yerde olan sarayına çekildi. Biz de Attila'nın oğlu ile seyahatten dönmüş olan Onegesius'un emri üzerine onun evinde misafir olduk. Hanımı ve akrabaları tarafından ağırlanıp öğle yemeğimizi yedik"[137].

c- Meclis

Devlet idaresinin temelini oluşturan meclis, Asya Hun İmparatoru Motun zamanından (m.ö. 209-171) beri eski Türk devletlerince bilinmekte idi. Bu meclislerde devletin ve tüm ülkenin meseleleri gündeme getirilip, görüşülerek karara bağlanırdı. Ayrıca hakanlık makamı boş ise, yeni hakan seçimi ve gerektiği takdirde töreye yeni hükümlerin ilave edilmesi de meclis tarafından yapılırdı. Hükümdarın başkanlığında toplanan meclise, meclis üyesi olan devlet yetkilileri, tâbi beyler, krallar ile yabancı zümrelerin temsilcileri katılırlardı[138]. Gerek katılanlar gerekse fonksiyonları bakımından en geniş bilgilere sahip olduğumuz Asya Hun ve Göktürk devletlerindeki meclis faaliyetlerine, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Avrupa Hunlarında da rastlanıldı[139]. Fakat Avrupa Hunlarında varlığını bildiğimiz meclisin yapısı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yalnız tarihçi Priskos'un, kendisinin de dahil olduğu Batı Roma elçilik heyetinin tekliflerini Attila'nın huzurunda müzakere eden ve logades diye adlandırdığı Hun ileri gelenlerinden bahset-

[136] L. Hambis, *Attila et Les Huns*, Paris, 1971, s. 116-127.

[137] *Priskos*, s. 40.

[138] İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 246 vd.

[139] Nitekim ilk defa Ammianus Marcellinus, "ağırlıklı konular hakkında özen gösterildiğinde, bu mevzuda seçkin topluluğa (seçkinler meclisine) danışırlar" diyerek meclisin varlığına işaret etti. (*Marcellinus*, s. 384).

mesi[410], Jordanes'deki Attila'nın yapacağı işlerde etrafına danışırdı kaydı[411], Hunlarda meclisin mevcudiyetinin delili olmuştur. Faaliyetleri hakkında başka kayıt bulunmayan Hun meclis toplantılarına katılanların kimliği hakkında da kaynaklarda birşey bilinmemektedir. Buna rağmen Attilanın davetindeki harika protokolü anlatan Priskos'daki şu satırlar, meclis'in yapısına dair belki biraz bize ışık olabilir: "Çadırımıza döndüğümüz zaman Orestes'in babası gelerek Attila'nın bizi saat dokuzda (öğleden sonra üçte) yemeğe davet ettiğini haber verdi. Davet saatini bekleyerek saat dokuzda Batı Roma elçileri gibi davete icabet ettik. Kapının eşiğinde tam Attila ile karşı karşıya durduk. Oturmadan önce bunların örf ve adetlerine göre Attila'ya selam vermek üzere sâkîler elimize kadeh verdiler. Elimizde bu kadehle oturmadan önce selam verdik. Verileni içtikten sonra yemek sırasında oturmamız icabeden iskemlelere oturduk. İskemleler her iki tarafta ve duvarın yanında idiler. Ortada bir divanda Attila oturuyordu. Arkada bir divan daha vardı. Bunun arkasında ise bir kaç merdivenin üzerinde Attila'nın özel dinlenme ikametgahı vardı. Burası işlemeli tül perdelerle süslenmiş ve örtülmüştü. Tıpkı Grekler ve Romalıların düğün evlerine benziyordu. Yemekte en hürmetli yer, Attila'nın sağ tarafı idi. İkinci mevkii sol tarafı idi. Biz de bu sol tarafta oturduk. Fakat üstümüzde Berichus adlı bir İskit reisi bulunuyordu. Onegesius Attila'nın sağ tarafına oturmuş, karşısında da iki oğlu yer almıştı. En büyük oğlu ise Attila'nın divanında ve belirli bir uzaklıkta oturmuş olup babasına saygıdan dolayı gözlerini öne eğmiş bulunuyordu. Hepimiz yerimize oturur oturmaz (oturduktan sonra) sakî geldi ve şarap dolu kadehi Attila'ya verdi. Attila bunu alıp sıraya göre ilk adamı selâmladı ve şerefine içti. Selâmı alan, hemen ayağa kalkıyor ve içinceye kadar veya iade edinceye kadar bir yere oturmuyordu. Daha sona ayağa kalkan, şarabı içmeden Attila'ya sağlık diliyor sonra içip oturuyordu. Attila'nın şarapçısı gittikten sonra diğer şarapçılar geldiler. Çünkü herkesin ayrı ayrı şarapçısı vardı"[412].

"Ertesi gün Attila bizi bir kez daha ziyafete davet etti. Evvelki görgü kurallarına uyarak girdik ve yemeğe başladık. Fakat bu sefer Attila'nın büyük oğlu bu ziyafette yoktu ve onun yerine Attila'nın amcası Oebarsius (Aybars) bulunuyordu..."[413]. Ayrıca ifa ettikleri vazife itibarı ile Edekon, Esla, Orestes, Scotta gibi şahıslarla tâbi kralları da göz önünde bulundurmak gerekmekte-

[410] *Priskos*, s. 50.
[411] *Jordanes*, s. 106; B. Szász, *aynı eser*, s. 489.
[412] *Priskos*, s. 48-49.
[413] *Priskos*, s. 50.

dir[444]. Toplantıların yapıldığı yer, zamanı, üyeleri ve fonksiyonları hakkında bilgimiz olmasa da, Avrupa Hunlarında meclisin varlığına dâir bir başka delilimiz de, Hun başveziri Onegesius'un ismidir. Attila'dan sonra Hun devlet teşkilâtının ikinci adamının adının Grekce şekli olan Onegesius'un aslı "On-iyi-z (yani on-üge-z)" dir. Bu da meclisin üyesi, başbakan durumunda olan ve hükümdar katılmadığı zaman toplantılara başkanlık eden eski Türkler'deki üge (öge) tabiri ile alâkalıdır[445]. Belki bütün bunlar, Asya Hunları, Göktürkler'deki gibi gelişmiş meclis müessesesinin, detaylı bilgiler olmasa da Avrupa Hunlarında da mevcut olduğunun göstergesidirler[446]

d- Diplomasi

Hun İmparatorluğunda diplomatik faaliyetlerin temelini günübirlik hadiseler değil, çizilen uzun vadeli politikalar oluşturmuştur. Hun dış politikasını üç safhada ele almak mümkündür. Bunlar: Kuruluş devri, Doğu Avrupa'da devlet tesis edilmesi ve nüfuz alanlarının büyüyerek imparatorluk haline gelinmesidir[447]. Kuruluş devrinde dış münasebetlerin esasını, Maeotis Bataklığı (Azak Denizi) civarından Doğu-Avrupa içlerine ilerlemeye başladıkları zamanda, Alanlar ve Gotlar başta olmak üzere büyüklü küçüklü kavimlerin itaat altına alınması oluşturmuştur. Bu esnada bölgede güç sahibi olan Batı ve Doğu Roma İmparatorlukları ile karşı karşıya gelinmemiş, bunların müşkil durumlarından yararlanarak doğuda Anadolu'ya, batıda ise Trakya'ya kadar coğrafya tanınmaya çalışılmıştır[448]. 400'lü yıllara gelindiğine, Avrupa'da sistemli bir devlet vücuda getirildiğinde sınırlar Tuna'ya dayanmış ve Hun dış politikasının temelini Doğu Roma oluşturmuştur. Buna göre Doğu Roma devamlı baskı altında tutulmuş, Batı Roma ile ise iyi münasebetler kurularak devam ettirilmiştir. Uldız tarafından tesis edilen bu politika, Attila'nın II. Balkan seferiyle Doğu Roma'yı kat'i olarak hâkimiyeti altına almasına kadar devam etmiştir. Yine bu aşamada İslav, Fin-ugor, Germen, İran menşeli çok sayıda kavim de itaat altına alınmıştır[449]. Ayrıca burada bir nokta da oldukça dikkat çekmektedir. Bu da Beş-ogur, Altı-ogur, On-ogur, Saragur, Akatir, Sa-

[444] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 106-107.

[445] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, IV, s. 284 vd.; A. Donuk, *Eski Türklerde İdarî-Askerî Ünvan ve Terimler*, s. 54-55.

[446] B. Szász, *aynı eser*, s. 72; O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 145-152.

[447] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 46 vd.

[448] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 18 vd.

[449] A. Ahmetbeyoğlu, *Attila Devrinde Hun-Doğu Roma Münasebetleri*, Türk Dünyası Araştırmaları, 71, 1991, s. 55 vd.

bar (Sapar) gibi çeşitli sahalarda yaşayan Türk boylarının hâkimiyet altına alınmasıdır. Bu hareket belki de, Asya Hunları'nda ve sonraları Göktürkler'de de görülen Türkleri aynı bayrak altında toplama anlayışının bir yansımasıdır[150].

Rua devrinde başlayan ve Attila'nın hükümranlığında tamamlanan imparatorluk olma aşamasında ise, Hun dış politikası büyük bir değişikliğe uğramıştır. O ana kadar hep iyi ilişkiler içerisinde olunan Batı Roma İmparatorluğu, artık hâkimiyet altına alınması gereken bir düşman haline gelmiştir. Bu sebeple diplomatik manevralarla Batı Roma baskı altına alınarak, bir Roma seferi için hukukî ve siyasî gerekçeler oluşturulmaya çalışılmıştır. Aslında bütün izlenen politikaların nihaî hedefini cihan hâkimiyeti mefkûresi teşkil etmiştir. Nitekim daha Uldız zamanında Bizanslılara hitaben söylenen "güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı feth ederim" tehdidinde var olan bu idrak, Attila zamanında, bir çoban tarafından bulunup Attila'ya getirilen harp Tanrısı Ares'in kılıcı efsanesiyle diğer topluluklarında gözleri önüne serilmiştir. Bu ülküye istinaden Batı Roma'nın mutlaka ele geçirilmesi, sonra da İranlılar üzerine yürünmesi fikri yeni Hun dış politikasının esasını oluşturmuştur[151]. Nitekim Priskos'un şu satırlarında da bu politikanın Romalılara yansıması açıkça görülmektedir: "Hunlar Media topraklarının İskitler'den uzak olmadığını biliyorlardı. Yani Attila oraya gitmek istiyorsa fazla güç olmayacak ve büyük bir yol katetmeyecek. Çünkü harp kuvveti o kadar büyük ki, Hiçbir millet ona karşı koyamaz. Medler'i, Parthlar'ı, İranlılar'ı, mağlûp edebilir ve vergiye bağlayabilir. Biz de keşke İranlılar üzerine gitse ve harp yapsa dedik. Contantiolus da dedi ki; korkarım ki, Attila İranlılar'ı kolayca mağlûp ederek dostu iken efendisi olarak geri dönecek ve şimdi bu vaziyette ve bu rütbede iken kendisine altın veriyoruz. Eğer Parthlar'ı, Medler'i ve İranlıları mağlûp ederse o zaman Romalıların sınırlarını kendi sınırları dışında kabul etmeyecek ve onları köleleri olarak görebilecek, daha ağır ve daha dayanılmaz emirler verecektir. Constantiolus'un söylediği rütbe Roma ordu kumandanı rütbesiydi. Bunun için İmparatordan aldığı para vergi olarak değil de, bir kumandana ödenen para şeklinde idi. Constantiolus Medler'i, Parthlar'ı ve İranlılar'i mağlûp ederse, Romalıların kendisine verdikleri rütbeyi de atarak kumandan yerine imparator ismini isteyeceğini de söylemişti. Zaten daha önce de imparator nezdinde kumandanla-

[150] *Priskos*, s. 24, 37; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 267 vd.

[151] Sozomenos, s. 891-894; Priskos, s. 53; B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykiraly*, s. 499 vd.; E. A. Thompson, *aynı eser*, s. 89, 149-150.

rının hizmetçi sırasında olduğunu ve kendi kumandanlarının ise imparatorla aynı derecede bulunduğunu söylemişti. Kısa bir müddet sonra iktidar ve nüfuzu artacaktır. Çünkü Tanrı Martis (Ares)'in kılıcı dünyaya çıkmış olup, bu kutsal kılıç savaş tanrısının olduğu için bütün İskit kralları hürmet ederlerdi. Eski zamanlarda bunu kaybetmişler, şimdi ise bir inek vasıtasıyla izini bulmuşlardı"[452].

Hun İmparatorluğu ile yabancı devletler arasındaki münasebetlerin yürütülmesinde ve takip edilen politikaların uygulamasında elçilerin mühim bir yeri olmuştur. Özellikle Batı ve Doğu Roma devletlerinden, aradaki problemleri çözmek gayesiyle Hun ülkesine çok sayıda elçilik heyeti gidip gelmiştir. Tarihî kaynaklarda ismine rastlanan Hun ülkesine gelen ilk elçinin ismi Olympiodoros'dur. Bu Doğu Roma başkentinden 412 yıllarında, hakkında malûmat sahibi olmadığımız Hun hükümdarı Karaton'un huzuruna gelmiştir[453]. Hunlar adına elçilik vazifesi ifa eden ilk kişi ise Esla'dır. Daha sonraları bir çok kez Hun devletini dış ülkelerde temsil eden Esla'nın yanısıra, Edekon, Orestes, Scotta, Berichus'un da elçi olarak vazife yaptığı bilinmektedir[454]. Bu arada Hunlar başkentlerine gelen elçilerin rütbe ve kimliklerine çok dikkat etmişlerdir. Nitekim Attila, Doğu-Batı Roma devletlerinden elçi olarak gönderilecek kişilerin alelade insanlardan değil, en aşağı consül veya senatörler'den olmasını, kendisine ve Hun ileri gelenlerine gönderilecek hediyelerinde de nüfuzlarına göre seçilmesine şart koşmuştur[455]. Ayrıca Hunların elçilik hukukuna titizlikle uydukları ve aradaki problemler ne olursa olsun her şartta elçilerin can ve mal güvenliğinin sağlandığı, ihtiyaçlarının temin edildiği anlaşılmaktadır[456]. Elçilerden başka, başkentteki Attila'nın sarayında yabancılarla alâkalı yazışmaları yapan katibler ve çeşitli dillerde tercümanlar da vazife yapmaktaydılar. Bunun en güzel delili de Priskos'un verdigi şu bilgilerdir: "Ertesi gün Onegesius'un yanına giderek hiçbir iş yapmadan zaman harcamamızın doğru olmadığından gitmek istediğimizi ve bunun için de bizi bırakmalarını söyledik. O da, Attila'nın bizi göndereceği bir haberle bırakmak istediğini söyledi. Bir müddet sonra Attila emri hakkında diğer komutanlar ile toplanarak imparatora gönderilecek mektubu katiblere yazdırdı. Bu kâtipler arasında Moesia'lı Rusticius da bulunuyordu.

[452] *Priskos*, s. 46-47.
[453] Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica,I* Berlin, 1958, s. 468-469.
[454] *Priskos*, s. 23, 27, 29, 51.
[455] *Priskos*, s. 29-30.
[456] *Priskos*, s. 30, 33-34, 36.

Bu adam harbde esir düşmüş, yazı bildiğinden barbarların yanında kâtip olarak bulunmaktaydı..."[157]. Bunlara ilaveten Attila'nın Batı ve Doğu Roma başta olmak üzere, münasebette olduğu devletlerin dahili durumlarını yakından takip eden haber alma ağına (bir nevi casuslara) sahip olduğu da bilinmektedir. Netice olarak bütün bunlar, Hun imparatorluğunda diplomatik faaliyetlerin teşkilâtlı ve düzenli olarak yürütüldüğünü göstermektedir[158].

e- Ordu

Asya Hun İmparatoru Tanhu Mo-tun zamanında (m.ö. 209-174), 10'lu sisteme[159] göre düzenli orduların teşekkül etmesinden beri ordu-millet mefhumu ile bütünleşen Türkler, hangi coğrafyada bulunurlarsa bulunsunlar kadını-erkeği, yaşlısı-genci ile her an harbe hazır idiler. Avrupa içlerine geniş bir imparatorluk kuran Avrupa Hun devletinin de, her zaman harekete hazır olan büyük bir orduya sahip olduğu bilinmektedir[160]. Fakat bu ordunun teşkilât yapısı hakkında malûmat bulunmamaktadır. Bununla birlikte daha sonraları Germenler ve Bizans devletinde Hunların tesiriyle 10'lu sisteme benzer şekilde düzenlemeler yapılmasından, Avrupa Hunlarında da ordunun 10'lu teşkilâta göre kurulduğu tahmin edilmektedir[161]. Maalesef en alt kademeden en üst komuta kademesine kadar komutanların hangi rütbe ve ünvanı taşıdıkları bilinmemektedir.

Avrupa Hunlarının askerî gücünü hükümdarların muhafız kıtalarının yanında, muntazam, her zaman harekete hazır vaziyetteki merkez orduları oluşturmaktaydı. Merkez ordularına barış zamanında yüksek rütbeli bir devlet adamı komuta etmekteydi. Hükümdar bizzat sefere çıktığında, tabii olarak ordunun komutasını kendisi devralmış ediyordu. Muhafız alayları ise hükümdarı koruma çemberine alıyorlar ve sarayları etrafında nöbet tutuyor-

[157] *Priskos*, s. 50.

[158] *Priskos*, s. 35; B. Szász, *aynı eser*, s. 497-498.

[159] 10'lu sistemin esası, 10 bin kişilik kuvvetten oluşan Türk ordusundaki en büyük askeri birlikti. Buna Tümen adı verilirdi. Tümen'ler 1000'lere, 100'lere, 10'lara ayrılmış ve başlarına da ayrı ayrı kumandanlar olan binbaşı, yüzbaşı, onbaşı tayin edilmişti. Onbaşı'dan Tümen başına kadar ordu, belirli bir komuta zincirinde birbirine bağlanmıştı (İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 270 vd.).

[160] İ. Zichy, *A Magyar Östörténet*, Budapest, 1939, s. 55-60; O.J. Maenchen-Helfen, *Huns and Hsiung-nu*, s. 239.

[161] B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykiraly*, s. 527; F. Altheim, *Attila et les Huns*, s. 126; O. J. Maenchen-Helfen, *Die Velt Der Hunnen*, s. 155 vd.; B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 1988, s. 84.

lardı[462]. Attila zamanında muhafız kıtalarının başında tâbi Skir kralı Edekon bulunmaktaydı[463]. Hun ordularının komutanı ise Onegesius'du. Attila'nın başveziri olan Onegesius'un aynı zamanda orduya komuta etmesi, Asya Hunlarında olduğu gibi, Avrupa Hunlarında da 10'lu sistemin sadece askerî alanda değil, devlet idaresindeki yapılanmada da uygulandığının bir delili olabilir. Fakat devletin idarî bölünmesi ile alâkalı fazla bilgimiz olmadığından bu görüş bir tahminden öteye gidememektedir[464].

Avrupa Hun ordusunun temelini, devletinde esas unsurunu oluşturan Hunlar teşkil etmekteydi. Bunun yanında hâkimiyet altına alınan kavimler de ihtiyaç olduğunda asker göndermekle yükümlüydü. Mesela, Alanlar hâkimiyet altına alındığı zaman, onlarla birlikte Gotların üzerine yürünmüştü. Nitekim Hun devletinin sonuna kadar Fin-ugor, İslav, Germen, İran asıllı ve tâbi olan bir çok kavim Hun seferlerine yardımcı kuvvet olarak iştirak etmişlerdi. Bunların yanında kanat Eligleri ve Hun beyleri de emrindeki kuvvetlerle savaşa katılırlardı[465]. Bu arada geniş bir sahada harp ve fetih ile meşgul olan Hun ordusunun sayısı acaba ne kadardı?. Buna kesin bir cevap vermek mümkün değil, ancak her geçen gün miktarının arttığı kesindi. Jordanes, Attila zamanında Hun ordusunun 500 bin kişiden ibaret olduğunu belirtmekte ve Mauriacus (Catalaunum) savaşında Batı Roma ile Hunların 165 bin kayıp verdiğini söylemekteydi[466]. Bazı kaynaklar bu rakamı 300 bine kadar çıkartmışlardı. Fakat verilen bu rakamların hepsi mübalağalı bulunuldu. Yardımcı kuvvetler ve sınırları korumakla mükellef olan birlikler hariç Hun ordusunun en fazla 30 binden ibaret olduğu, 10 bine yakında kayıp verildiği ileri sürüldü[467].

Hun askerleri her an savaşa hazır vaziyette idi. Bunun en önemli vasıtasını da çıkılan sürek avları oluşturmaktaydı. Ayrıca hayatlarının bir parçası olan ata binmek, ok atmak, at yarışları, yırtıcı kuşları avlama işleri aynı za-

[462] *Priskos*, s. 45. Bu arada Attila'nın devlet arması ve ordunun savaşlarda taşıdığı sancağının "kartal" olduğu söylenmektedir. F. Köprülü, *Bayrak*, mad., İA. II, s. 403; S. Erdem, *Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 8, 1990, s. 75.

[463] *Priskos*, s. 30.

[464] B. Szász, *aynı eser*, s. 494-495; İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 269.

[465] F. Altheim, *Attila et les Huns*, s. 179 vd.; I. Bóna, *De La Dacie Jusqu'a Erdöelve L'époque de La Migration des Peuples en Transylvania (271-895)*, bk. *Histoire De La Transylvani e*, ed. B. Köpeczi, Budapest, 1989, s. 83-84.

[466] *Jordanes*, s. 114.

[467] O. J. Maenchen - Helfen, *Huns and Hsiung-nu*, s. 239 vd.

manda insanları savaşa hazırlardı[468]. Zaten bunlar tarihten gelen asker-millet özelliğinin tabii bir neticesi idi. Her an düşmanla karşılaşacakmış gibi kendini yetiştiren Hun ordusunun harp tekniği de enteresandı. Hafif süvari birliklerinden oluşan ordunun metodu, ağır ve yayalardan müteşekkil Doğu-Batı Roma orduları başta olmak üzere Avrupa kavimleri için oldukça farklıydı[469]. Düşmanla karşı karşıya gelmeden önce, öncü kuvvetler sayesinde keşif hareketi yapılır, böylece düşmanın durumu ve gücü öğrenilirdi. Daha sonra atın sağladığı hareketlilik ile, sahip oldukları hafif silâhlar sayesinde ani bir baskınla hareketsiz, ağır techizatlı düşmanı çok kısa sürede dağıtırlardı. Geriyi mutlaka emniyet altına alırlar ve muharebe sonunda kaçan düşmanı da takip ederlerdi. Hun ordusunun hareket serbestliği, bu sisteme tamamen yabancı kaynaklar tarafından düzensiz ve başıboş olarak adlandırılmalarına sebep oldu. Halbuki sürat ve çevikliğe dayanan bu model, Hunlara büyük bir üstünlük sağlıyordu[470]. Ayrıca Hunlar, Avrupa'da da kadim Türk savaş tekniği olan Turan taktiğini biliyorlardı. Sahte ric'at ve pusu temeline dayalı bu usule göre, düşman üzerine saldıran birlikler kaçıyor hissi vererek, arkada çembere almak üzere pusu kurulan mahale kadar geri çekilerek takip edilen kuvvetler kıskaca alınarak imha ediliyordu. Nitekim Mauriacus meydan muharebesi bu taktik ile kazanılmıştı[471]. Ayrıca sınırlara tecavüzleri önlemek ve ülkenin emniyetini sağlamak için arkeolojik buluntulardan anlaşıldığı üzere kuleler inşa ederlerdi. Bunların yanında komşu devletlerle yaptıkları antlaşmalarda, hudut boylarında insan ve askerden arındırılmış belirli bir arazinin bulunmasına önem verirlerdi. Nitekim 448 yılında Doğu Roma ile yapılan Anatolius barışında Attila, Tuna'nın güneyinde 5 günlük mesafeye kadarki toprak parçasının boşaltılmasını istemişti. Bu sayede harp haricinde de vatanın güvenliği sağlanmış oluyordu[472].

1. Silâhlar

Hunların kullandığı silâhların başında ok ve yay gelmekteydi. Hun yayları elastikî çeşitli ağaçlardan yapılırdı. Bunlar arasında en meşhuru iki tarafı

[468] *Priskos*, s. 33; B Szász, *aynı eser*, s. 525; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 275.

[469] J. Bury, *The İmvasion of Europe by the Barbarians*, Londra, 1928, s. 41 vd.; İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 270, 278.

[470] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 13, 17.

[471] J. Darkó, *Bölcs Leó Taktikájának Hitelessége*, Budapest, 1915, s. 59-70; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 274.

[472] *Priskos*, s. 26; Gy. Moravcsik, *A Húnok Taktikájához*, Körösi Csoma-Archivum, I, 1921-25, s. 277 vd.

ve ortası kemik safiha ile sertleştirilmiş, gerilmesi en güç olan, her iki tarafa gerilmek suretiyle kullanılan, "ters" veya "reflex" denilen yaylardı[473]. Muhtelif maddelerden imal edilen oklar da, değişik boylarda, üç kenarlı, baklava biçimli, çivi stilinde, yassı uçlu idiler ve bu başlar demir veya kemik gibi sert maddelerden yapılmıştı. Yayın yanında okların konulduğu omuzda taşınan okluklar da bulunurdu[474]. At üzerinde hızlı hareketi sayesinde her tarafa ve oldukça isabetli ok atabilen Hun süvarisinin bu özelliği daha sonraları Roma ordusuna örnek teşkil etti ve onların yaylı birlikler kurmalarına sebep oldu[475]. Ok ve yayın yanında Hun süvarisinin bir temel silâhı da kılıç idi. Karakteristik Hun kılıcı, keskin iki ağızlı, uzun, dar, tutmaya, çok yakın temasta darbe vurmaya müsait saplı idi ve kınları da vardı. Fakat sadece avda kullanılan yaylar ile, barış zamanlarında taşınan kılıçlar farklıydı. Özellikle kılıçlar kıymetli taşlarla süslü, sahibinin güç ve nüfuzuyla orantılı idi[476]. Ayrıca bunlardan başka hançer, mızrak, kargı, kement, demirden yapılan miğfer ile zırh da Hun süvarisinin tesbit edilebilen hücum ve müdafaa silâhları arasında yer almaktaydı[477]. Nitekim Marcellinus Hun silâhları hakkında şu bilgileri vermekteydi: "...kafalarını yuvarlak keplerle örterler.... kışkırtıldıklarında, hemen hemen her zamanda savaşırlar ve muharebelerin içine girerek kama şekilli cisimleri kullanırlar. Bir yandan da vahşi çığlık atarlar. Hızlı ve ani hareketler için teçhiz edildiklerinden, aniden amaca uygun olarak çizgi halinde dizilirler ve saldırırlar. O kadar hızlıdırlar ki, düşman kamplarını yağma etmek için siperlere saldırırlarken asla görünmezler. Onlar belirli bir mesafeden keskin, sivri uçlu, bronz veya demirden mızraklarla savaşırlar. Bunları hedefe fırlatmakta müthiş hünerlidirler. Mızrakları attıktan sonra dörtnala giderler ve hayatlarını hiçe sayarak kılıçlarla göğüs göğüse savaşırlar. Düşmanlar süvari kılıcı ile yaralanmaktan korunurlarken, hasımlarının üzerine kıvrılmış ipler atarlar ve onları dolayıp düşmanı yakalar, el ve ayaklarına zincir vururlar"[478].

[473] P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 82; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 165 vd; A. Donuk, *Kuruluşunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu, s. 536.*

[474] A. Alföldi, *Funde aus der Hunnen Zeit Und Ihre Ethnische*, Archaelogia, Hungarica, IX, 1932, s. 16 vd.

[475] A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, Ungarische Jahrbücher, III, 1924, s. 250 vd.; L. Rásonyi , *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971, s. 69.

[476] O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 173 vd.

[477] İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 273.

[478] *Ammianus Marcellinus*, s. 382 vd.

Bu arada bunlardan maada Hunlar surlarla tahkim edilmiş yerlerin ele geçirilmesinde farklı metod ve silâhlar da kullanıyorlardı. Bunun en güzel örneği, Naissus şehrinin Hunlar tarafından kuşatılarak ele geçirilmesi sebebiyle Priskos'un verdiği bilgilerdi. Bu konuda yazılanlar şunlardı: "İskitler İllyria'daki Danubium'da kurulmuş bir şehir olan Naissus (Niş)'u abluka ile kuşatmışlardı. Bu şehrin Constantinus tarafından kurulmuş olduğu söylenir. Hatta Constantinus, Bosporus (İstanbul Boğazı) isimli şehri de Bizans bölgesinde inşa etmiştir. Böylece barbarlar önce insanları kalabalık olan şehri ele geçirdiler. Sonra da, iyice tahkim ederek hiçbir şeye karışmadılar. Gerçekten de halk savaştan korktuğundan, askerî birliklere kolay bir geçiş olması için, şehre güneyden akan nehri bir köprüyle bağladılar. Daha sonra da aletleri surlara götürdüler ve Trabsları (kalas) önce kolay bir şekilde taşınmaları için tekerleklere (savaş arabalarına) koydular. Çünkü bunlar harekete müsaitti. Bunlar üzerinde duran askerler oklarla kasabalıları taciz ediyorlardı. Aynı zamanda iki taraftaki direklerde duran askerler de, ayaklarıyla tekerlekleri ilerleterek makinaları yaklaştırıyorlardı. Kapakları açık olan pencerelerden sur önündekilere ok atıyorlardı. Öyle ki, kalaslarda ayakta duran askerler tehlike olmadan emin bir şekilde savaşıyorlardı. Kolay bükülen sepet çöpleri örülerek bunlara deri parçaları örtülmekte ve işlenmiş derilerle kendilerini yanan ve ateş saçan oklara karşı koruyorlardı. Bu tarzda bir çok makina ile şehir tahkim edildikten sonra, mazgallarda (kule) bulunan vatandaşlar geri çekilerek, kendilerini emniyete aldıktan sonra koç başları getirildi. Bu makina pek büyüktür. Yani kalas gevşek zincirlerle kapı direklerinden sarkıtıldıktan sonra, -ki o kalasların demirden mızrağı vardı ve çalışanların güvenliği için söylediğimiz örtüsü vardı- Bunu arka kısımda olan boynuzdan iplerle bazıları büyük bir güçle geri çekiyorlardı. Yani darbenin yöneltildiği yere nazaran geri çekiyorlardı. Sonra kalası bırakıyorlardı. Öyleki, onun vuruşuyla sarsılan surun herhangi bir kısmı tahrip ediliyordu. Gerçekten uzaktan savunma yapanlar bu gaye ile hazırlanmış olan büyük kayaları surlardan uzaklaştırılmış makinalara atıyorlardı. Bazı kadınları adamlar ile birlikte yok ediyordu. Fakat kadınların büyük sayısıyla baş edemiyorlardı. Ayrıca düşmanlar merdivenler getirdikleri zaman, burada sur koç başlarıyla yıkıldıktan, orada mazgallardan savunmada bulunanlar tarafından makineler def edildikten sonra, şehir barbarlar tarafından ele geçirildi. Barbarlar koç başları ile duvarın yıkılan kısmından, kısmen de merdivenlerle içeri girdiler"[479].

[479] *Priskos*, s. 74-75.

2. At

At, Hun insanının rüyasına ortak olacak kadar hayatının bir parçasını teşkil ederdi[480]. Nitekim Claudianus'un dediği gibi "tabiat, Hunların atlarında oturdukları kadar hiçbir şeyi bedenine sıkıca bağlamayı başaramamıştır"[481]. Ayakta durmaya başlayan Hun çocuğundan, son nefeslerine kadar tüm Hun erkeklerinin yanı başında her an harekete hazır, eyerlenmiş bir at bulunurdu[482]. A. Marcellinus'un "... Hunlar atlarına hemen yapışırlar, bu atlar çok zorlu olsalar bile. Atlarından gündüz ve gece boyunca alış-veriş yapan, yiyen-içen ve dar boyunlarına boyunduruk vurulan atlar serbest bırakılınca uyurken gördükleri rüyalara ortak olan tek millettir. Ağırlıklı konular hakkında özen gösterildiğinde, bu konuda at sırtında istişare ederler"[483] ve Zosimos'un "Arz üzerinde kendilerini güvenlikte hissetmezler ve at üzerinde yaşarlar ve uyurlar"[484] dedikleri gibi at adeta Hunların ikametgahıydı. Günlük hayatta etinden, sütünden, derisinden, kılından faydalandığı, ihraç malı olarak ta büyük bir iktisadî gelir temin ettiği at, aynı zamanda toprağa bağlı, hareketsiz kavimler üzerinde de büyüklük alameti idi[485]. Nitekim Attila, Margus barışının yapıldığı Margus şehrine gelerek at üzerinde, isteklerini Doğu Romalılara antlaşma şartları olarak kabul ettirmişti[486].

Bütün bunların yanında gücü ve sürati sayesinde de Hun ordusunun vazgeçilmez bir unsuru idi. Ordunun tamamına yakınını atlı askerî birlikler oluştururdu. Hafif silâhlarla techiz olunan süvari, at üzerinde her tarafa ok atabilir, kılıç sallayabilir ve atın çevikliği sayesinde de uzaktan muharebe yapabilirdi. Böylece ağır donanımlı ve yaya olan düşmanlarına büyük bir üstünlük sağlardı[487]. Yular, üzengi gibi at koşum takımlarıyla da ata hakim olur, özellikle tahta ve deriden yapılan, önde-arkada başlıklığı olan eyer sayesinde de at üzerinde rahatça otururdu[488]. Hun insanı at üzerinde uçsuz bucaksız coğrafyaları aşarak oralara hakim olup üstünlük elde etti. Netice olarak, ömür boyu bu kadar iç içe olunan atla, Hunların kaderi adeta birbirlerine

[480] *Ammianus Marcellinus*, s. 383.
[481] P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 81.
[482] *Sidonius Appolinaris*, Epistulae et Carmina, s. 255.
[483] *Ammianus Marcellinus*, s. 382-383.
[484] P. Váczy, *aynı eser*, s. 82.
[485] İ. Kafesoğlu, *At* mad. İA. I, s. 27.
[486] Priskos, s. 24.
[487] O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 160-162; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 270.
[488] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 179.

bağlı gibiydi. Bu sebeple, Hunların geniş bir coğrafyada, farklı bir çok kavim üzerinde kısa sürede hakimi olması ve özellikle yıkılmaz olarak kabul edilen Roma medeniyeti karşısında büyük başarılar elde etmesi, bir çok araştırmacı tarafından at ile ok-yay'ın temin ettiği avantajlara bağlandı[489]. Nitekim daha sonraları Romalılar başta olmak üzere mağlûp edilen kavimler de, Hun usulü atlı, üzengili, at koşum takımlı ve ok-yay kullanabilen askerî birlikler tesis ederek zaafiyetlerini ortadan kaldırmaya çalışmışlardı[490]. Bunların yanında Hunlar ile bugünkü Avrupa milletlerinin ecdadı olan kavimler, aradaki münasebetler sayesinde giyim eşyası, çeşitli sanat tekniklerini öğrenmişler ve işlemeli kaftanları, kemerleri, tokaları, aynaları onlar sayesinde tanımışlardı. Öyleki iç çamaşırını bilmeyen Romalılar, karşılarında keten gömlekle gördükleri Hunlardan iç çamaşırı ve gömleği alarak kullanmağa başlamışlardı[491]. Hunların bu sosyal ve askerî tesirleri Avrupa kavimlerinde derin yankılar bularak, Avrupa tarihîne de bir hareket kazandırmıştı.

2. SOSYAL HAYAT

a- Giyim

Bozkırlarda at üzerinde devamlı hareket halinde bulunan Hun insanının en baş giyeceği pantolon ile çizme idi[492] Ayrıca soğuk ve rüzgara karşı başını bir şapka ile korurdu[493]. Giyim eşyalarının başlıca malzemesini, aynı zamanda avda vurdukları, beslediklerî koyun, kuzu, tilki, sığır, keçi derisi ve bunların yünleri oluştururdu. Ayrıca ticaret yoluyla elde ettikleri ipek, işlemeli kumaşlar ve değişik derilerden yapılan giysileri de mevcuttu[494]. Pantolonun üzerine, önü düğme ile açılıp kapanan dizlerine kadar uzayan palto giyerler, bunun da üzerine kemer takarlardı. Hatta yün ve ketenden yapılan gömlekleri, iç çamaşırı Romalılar ilk defa onlarda tanımışlar ve kullanmışlardı. At üzerinde sağlam durabilmeleri için ayaklarına keçi derisinden yapı-

[489] J. Harmatta, *The Golden Bow of the Huns*, s. 134-135.

[490] A. Alföldi, *Die Germania als Sinnbild der Kriegerischen Tugend des Römischen Heeres*, Germania, XXI, 1937, s. 100; O. Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, s. 189.

[491] E. Esin, *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul, 1978, s. 79; F. Grenard, *Asya'nın Üstünlüğü ve Düşkünlüğü*, s. 17.

[492] B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykiraly*, Budapest, 1943, s. 510.

[493] *Amınianus Marcellinus*, III, Books XXVII-XXXI, Excerpta Valescona, neşr. J. C. Rolfe, Londra, 1939, s. 382.

[494] İ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1984, s. 306.

lan çarıklar da giyerlerdi[495]. Bu durumu Marcellinus, "ayakkabıları serbest adıma imkân vermez " şeklinde değerlendirmişti. Ayrıca onların ev kıyafeti ile sokak kıyafetleri arasında fark olmadığını da söylemişti[496]. Hun erkekleri maddi durum ve ictimai mevkilerine göre kemerlerinin tokalarını, kayışlarını, çizmelerini, paltolarını altın, gümüş, değerli taşlarla süslerlerdi. Başlarına giydikleri miğferleri de işlemeli ve süslü idi. Ayrıca, çizme ile kemerlerinde kartal başta olmak üzere çeşitli hayvan figürleri de bulunmakta idi[497]. Hunlu hanımlar ise, entari şeklinde elbise, manto, kuşak ve başlıklarını değişik desenlerde süs eşyası ile donatırlardı. Bunlar altın, gümüş gibi kıymetli madenlerden oluşurdu. Kumaşları kıymetli parçalarla işlenmiş idi. Değerli taşlardan yapılan çeşitli biçimlerde tokalar takarlardı. Ayrıca süs eşyası olarak başlarına takılan tac, gerdanlık, kolye, küpe, bilezik, yüzük de kullanırlardı. Nitekim arkeolojik buluntular arasında da bunlardan çok sayıda gün ışığına çıkarıldı[498].

b- Yiyecek-İçecek

Hunların en önemli besin maddesini at, koyun ve sığır eti oluşturuyordu. Nitekim, Attila'nın ünlü sofrasının baş yemeği etti[499]. Priskos, kendisinin de bulunduğu bu ziyafet hakkında şu bilgileri vermektedir. "...önce Attila'nın önüne bir masa getirildi. Sonra diğer misafirlerin önüne de masalar konmaya başlandı. Üç veya dört adamın önüne bir masa kurulmuştu. Herkes kendi masasına konan yemekten yerdi. İlk önce salona Attila'nın hizmetçisi bir tepsi et ile içeri girdi sonra da bize hizmet edenler ekmek ve yemek getirdiler. Masalara koydular. Bize ve diğerlerine çok tatlı ve leziz yemekler getirildi..."[500]. Hunlar bu yiyecek maddalerini genel olarak avlanma yoluyla temin ederlerdi. Ayrıca süt ve bundan elde edilen maddelerle de beslenirlerdi. Bulundukları coğrafya itibariyle balık etinden de faydalanırlardı[501]. Bunların yanında devamlı hareket halinde olmalarından dolayı, karınlarını hazır yiye-

[495] B. Szász, *aynı eser*, s. 510; B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1984, s. 93-94; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991, s. 38; F. Grenard, *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul, 1992, s. 17.

[496] *Ammianus Marcellinus*, s. 382.

[497] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 152.

[498] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, Berlin, 1959, s. 323; B. Ögel, *aynı eser*, s. 108-110.

[499] B. Szász, *A Hunók Története Attila Nagykiraly*, s. 514.

[500] *Priskos*, s. 48.

[501] B. Szász, *aynı eser*, s. 514.

ceklerle doyururlardı. Özellikle sefer zamanlarında kalabalık ordunun ihtiyacını böyle temin ederlerdi. Diğer orduların arkasından hayvan sürüleri sevk edilirken, Hun askerînin yanında konserve et bulunurdu. Bunun için at, sığır etlerini bugünkü pastırma gibi kuruturlar ve at üzerinde bunu yerlerdi[502]. Bu konuda Marcellinus şunları yazar: "...kendi hayat tarzlarında o kadar dayanıklıdırlar ki, ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar. Ancak her ne olursa olsun, her çeşit hayvanın pişirilmiş etlerini, bacakları ile atın sırtına koyup, etlerin bir parça ısınmasını sağlayarak yerlerdi"[503]. Hunların temel yiyecekleri ete dayandığından, sebzeden pek hoşlanmazlardı. Buna rağmen muhtelif sebze ve meyve çeşitlerini bilirlerdi[504]. Hun ülkesinde arpa ve buğday yetiştirilir; bundan da genellikle ekmek yapılırdı. Ayrıca Hunlar bal şarabı olduğu tahmin edilen Medus'la, arpadan yapılan bir içki çeşidi olan Camum denilen içecekler de kullanırlardı. bunların yanında kadim bir Türk içkisi olan Kımız'da bulunurdu[505]. Hun içecekleri konusunda Priskos şunları yazar: "Bizim için köylerden muhtelif yiyecekler getirdiler. Ekmek yerine darı, şarap yerine de onların Medus diye adlandırdıkları içkiyi getirdiler. Yanımızda bulunan hizmetçiler de bu yiyeceklerden ve arpadan yapılmış içkiden aldılar. Bu içkiyi barbarlar Camum diye isimlendirirler..."[506].

c- İktisadî Hayat

Hunların hayat tarzları ve iktisadî durumlarına dâir Priskos, Marcellinus, Jordanes başta olmak üzere tarihî kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Bu sebeple, bazı araştırmacılar ortaya çıkarılan arkeolojik buluntular ışığında değerlendirmeler yapmaya çalışmışlardır. Fakat tarihçilerin çoğu Ammianus Marcellinus'daki kısa bilgilere dayanarak, Hunları sürekli yer değiştiren, hayvan yetiştiren, otlak tutan, zaman zaman da avlanan bozkır göçebeleri olarak kabul etmişlerdir[507]. Hunların yağmaya dayanan bir ömür sürdükleri, bu sebeple başarılı fetihler yapacak güce yükseldikleri görüşü de ağır basmıştır. Fazla istihsal ettikleri ürünler olmayınca da, uzun zaferler kazanamamışlar ve büyük bir imparatorluk vücuda getirememişledir. Yani hâ-

[502] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 37 vd.
[503] *Ammianus Marcellinus*, s. 381-382.
[504] *Ammianus Marcellinus*, s. 381.
[505] O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, Köln, 1978, s. 144.
[506] *Priskos*, s. 38.
[507] O. J. Maenchen - Helfen, *Huns and Hsiung-nu*, Byzantion, 17, 1944-45, s. 233-234; Aynı mlf., *The Date of Ammianus Marcellinus Last Books*, American Journal of Philology, 76, 1955, s. 384 vd.; G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1933, s. 12 vd.

kimiyet altına alınan, ziraatle uğraşan köylüler ve şehir sakinleri Hunların ihtiyaçlarını karşılamışlar ve gerek duydukları şeyleri üretmişlerdir[508]. Halbuki gerçek hiçbir zaman böyle olmamıştır. Hun imparatorluğu doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan stratejik bir sahaya hükmetmiştir. Bu sebeple ticaret kervanlarının geçiş noktasını oluşturmuştur. Bu mühim ticaret merkezlerinden birisini de Kama-Volga ulaşım sahası teşkil etmiştir. Kürkleri ile meşhur Kama, sadece Hunların iktisadî hayatında değil, tarihlerinde de mühim bir yer tutmuştur[509]. Kaynaklarda bilgi olmamasına rağmen, sevk edilen ticaret mallarından vergi aldıkları kabul edilirse, büyük bir gelir elde ettikleri düşünülebilir[510]. Hunlarla, hem Batı hem de Doğu Roma arasında devamlı iktisadî alış verişler olmuştur. Bu faaliyetlerin eşit şartlarda sürebilmesi için de, belirli pazar yerleri tespit edilmiş ve bu yapılan antlaşmaların da şartlarından birini oluşturmuştur[511]. Hun ülkesinden ihraç edilen malların başında, hayat tarzlarının da gereği olarak at ve sığır gelmiştir. Romalılardan ise, ipek, kırmızı deriler, çeşitli hububat ürünleri, kendi ülkelerinde yetişmeyen bazı yiyecekler ve süs eşyaları ithal edilmiştir. Hunlar at, sığır, koyun gibi canlı hayvanların dışında, et, et konservesi, hayvanî gıdalar, deri, kösele, yün ve çok değerli olan kürk de satmışlardır. Geniş Hun ülkesinden istihsal edilen bu emtia, tekerlekli arabalar, yük hayvanları ve deniz yolu ile toplanarak değişik memleketlere ihraç edilmişlerdir[512].

Şimdiye kadar elde edilen arkeolojik buluntular ışığında Hunların pek çok el sanatlarından da anladığı tespit edilmiştir. Bu sanatlar aynı zamanda insanların geçim kaynağını da teşkil etmiştir. Bunların başında ok ustalığı gelmiştir. Nitekim sanatkârane yapılan Hun oklarını Avrupalı kavimler taklit etmeyi başaramamışlardır. Ayrıca eyer ustaları, Hun akımları ile yayılan, tahta, deriden yapılan eyer imalinde en başta gelmişlerdir. Koşum, at başlığı imalatçılığı, demir ustalığı da, Hunlar arasında gözde meslekleri oluşturmuştur. Hun ustaları, daha önceleri bilinmeyen, baklava biçimli, üç kanatlı, demirden savaş oku ve kargı uçları ile bir çığır açmışlardır. Değişik kılıç ve savaş bıçakları yapımı da önemli uğraş dallarından birini meydana getirmiştir. İmal edilen bu aletler, isteğe göre değerli taşlarla da süslenmiştir. Bu ziynet

[508] E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford, 1948, s. 171-177.

[509] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 318.

[510] O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 142-143.

[511] *Priskos*, s. 24-29; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk., *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 109.

[512] B. Szász, *A Hunók Története Attila Nagykiraly*, s. 508-509.

eşyaları çok az sayıda da olsa kuyumculuk sanatının gelişmesine yardım etmiştir. Ayrıca ağaç işleri ve oymacılık da, Hunlar arasında görülen başka bir uğraşıya teşkil etmiştir[513]. Nitekim Priskos, tahtadan yapılan, ulaşım ve av için kullanılan sallardan, evlerden ve kadınların gergef işlemelerinden bahsetmiş, oymacılık sanatı şaheseri olan Attila'nın sarayı başta olmak üzere, Hun merkezinde ki binalara şaşkınlığını saklayamamıştır[514]. Bunlardan başka seramik, cam ve metal işleme sanatlarıyla da iştigal etmişlerdir. Bunların en güzel delilini, Hun buluntuları arasında çok sayıda bulunan bronz, bakır kazanlar, cam bardak ve kupalar olmuştur. Bütün bunlar Hunların başıboş değil, toplumun her kademesinde organize olarak yaşadığını gözler önüne sermiştir[515].

d- Hunlara Dair Tasvirler

Hunların geldikleri yer, hayatları, dış görünüşleri ve yaptıkları ile ilgili bilgileri; Hunlar tarafından mağlûp ve yerlebir edilmiş, aşağılanmış, yağma edilmiş kavimlerin içinden çıkanlar vermiştir. Bu sebeple onlar hakkında objektif düşünceler beklemek imkânsızdır. Onların tarafsız olmayan hükümleri malesef asırlar boyunca yaşamış ve şekil olarak umûmileşmiştir. Bu bakış açısı devam ettiği sürecede millî tarihlerde Hunlara ve Attila'ya olumlu bakılmayacaktır[516]. Oysa mesele, ilk çağlara ait batı coğrafya ve tarih kitaplarında Hunların kökenleri hakkında kesin bir şey olmamasından kaynaklanmaktadır. Hunlar, ilk olarak İtil, Don ve Kafkasya dolaylarında göründükleri zaman, nereden, nasıl geldikleri, kim oldukları konusunda gayr-i hakikî düşünçeler doğmuştur. Bunların başında Jordanes'in naklettiği "Sihirli Geyik Efsanesi" gelmiştir. Düşünceler hep Antik çağ klasik edebiyatına dayandırılmış ve daha sonra da Hıristiyanlığın kilise taassubuyla donatılmıştır. Halbuki bugün Hunların kim olduğu, nereden geldiği artık bir sır olmaktan çıkmıştır[517].

Hunları tasvir edenlerin başında Marcellinus gelmektedir. Marcellinus Romalıların komşularını, düşmanlarının çoğunun tanımasına rağmen, Hunları hiç görmemiştir. Sadece onların sebep oldukları olayları duymuştur.

[513] F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 371; İ. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 40 vd.
[514] *Priskos*, s. 40, 45.
[515] B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, s. 103 vd.
[516] İ. Bóna, *aynı eser*, s. 25 vd.
[517] O. J. Maenchen - Helfen, *The Legend of the Huns*, Byzantion, XVII, 1945, s. 244-248.

Marcellinus, Hunları tanımlaması sırasında İskitler'in ve genel olarak Kuzey Kavimlerinin ananevî tasvirlerine bağlı kalmıştır.

Hunlara dair karakterize ettiği kısımlarda Herodot'un masal gibi, korkunç yaratıklarının tesirinde kalmıştır[518]. Marcellinus'un tasvirleri şöyledir: "...tüm harabiyetin ve çeşitli felaketlerin ki, bunları Mars'ın gazabı ortaya çıkarmıştır, orjin ve tohumları her yerde âdet dışı ateşlerle gözükmektedir. Hun insanları, az bilinen tarihî kayıtlarda buzla çevrili okyanusun yanında, Maeotis Denizine doğru oturmaktadır. Vahşilik seviyelerinin tümünü aşmışlardır. Çocukların yüzlerinde, ilk doğdukları günlerde sakalların büyümemesi için çelikle açılmış derin izler vardır. Bu izler daha sonra buruşuk yara halini alır. Sakalsız, güzellikten yoksundurlar ve harem ağası (hadım) gibi büyürler. Sıkı, güçlü kol ve bacaklara, kalın boyuna sahiptirler. Canavarvarî çirkin ve şekilsizdirler. Ama, çirkin bir şekle sahip olmalarına rağmen, kendi hayat tarzlarında o kadar dayanıklıdırlar ki, ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar.

Herhangi bir barınma yerleri yoktu. Ama bunlardan her gün kullanılan mezar gibi kaçınırlardı. Geniş dağlık ve ormanlık alanların ortasında amansız şartlara alışmak için soğuğa, açlığa, susuzluğa dayanmayı beşikten itibaren öğrenirler. Onların ülkesinde hiç kimse topraklarını sapanla sürmez. Hiçbirinin belli bir evi, aile ocağı, oturmuş bir hayat stili yoktur. Bir yerden bir yere firarîler gibi gezerler. Dört tekerlekli yük arabalarında hayatlarını devam ettirirler. Bu arabalarda karıları çirkin elbiselerini dokurlar. Çocuklarıyla ergenlik çağına gelinceye kadar birlikte yaşarlar.

Barış antlaşmasında güvenilir ve sadık değildirler. Kuvvetli olarak, kendilerine sunulan yeni ümitlerin esintisinin hareketine eğilmeye meyillidirler ve ortadaki çılgın bir harekete her duyguyu kurban ederler. Manüksüz vahşi insanlar gibi, doğruyla yanlış arasındaki farkı ayırt edemeyecek kadar cahildirler. Konuşmalarında hilekâr ve belirsizdirler. Asla dinî veya batıl bağlılıkları yoktur. Sonsuz altın susuzluğu içindedirler, oldukça dönek ve kızma eğilimlidirler. Bir provokasyon yok iken sık sık dostlarıyla kavga ederler. Bazen bunu aynı günde birden fazla yaparlar ve bir aracı olmadan tekrar arkadaşlık kurarlar"[519]. Eskiçağ yazarları, bozkır hayat tarzı gerçeğini hiçbir zaman görememişlerdir. Onların gözünde bozkırda yaşayan Hunlar, sadece büyük baş

[518] O. J. Maenchen - Helfen, *The Date of Ammianus Marcellinus Last Books*, s. 385.
[519] *Ammianus Marcellinus*, s. 380-386.

hayvan yetiştiren, durmadan yer değiştiren, evlerde oturmayan, bir kulübeye bile sahip olmayan, yürümeye ugun bacaklara sahip olmayan, gelişmemiş, her türlü vahşiliğe acımasızlığa, sahip olan...vb. yurtsuzlardır. Modern tarihçilerin bunlara itibar etmemesi ve tümüyle reddetmesi, hadiselerin sağlıklı anlaşılması bakımından en başta gelen şarttır. Çünkü böyle bir toplum hiçbir zaman yaşamamıştır[520].

Hunların ve Attila'nın şeklî özelliklerine dâir bilgi veren bir başka kaynak da Jordanes'in eseridir. Nitekim, menşeîlerine dâir bilgi verdikten sonra Hunlar hakkında şu bilgiler mevcuttur. " Hunların müthiş kara delikleri (gözleri) vardı. Yüzler ise, şöyle diyebilirsek aslında bir yüz değil, şekilsiz bir et ve gözler yerine iki nokta sokulmuş idi. Onların çirkinleşmiş görünüşleri, onların hal ve tavırlarını sergiliyordu. Kendi çocuklarına, daha doğar doğmaz zâlimce davranıyorlardı. Öyle ki, süt çağında yaraların acılarını çekmek zorunda kalıyorlardı. Çocuklar böylece büyüyorlardı. Sakaldan mahrum idiler. Çünkü kılıç darbelerinden kalan izler sakalın tabii çıkışını engelliyordu. Hunlar ufak kalmış, fakat fevkalâde hareketli ve üstün biniciler idi. Onların omuzları geniş, ok ve yayı becerikli, kuvvetli yanaklarını da hep gururla taşıyorlardı. İnsan gibi görünmelerine rağmen, yabanî hayvanlar gibi yaşıyorlardı"[521]. Attila hakkında ise şunları yazmıştır: "Kavimlerin sarsılması, bütün dünyanın korkması için doğmuş bir adam; hakkında yayılan korkunç haberler nedeniyle herkesin kendisinden korktuğu kişi idi. Kibirle iki kat yürür, gözleri ışık saçar, gururlu gücünü vücudunun hareketleriyle de hissettirirdi. Savaşı herşeyden çok sevmesine rağmen düşünerek hareket eder, bir çok şeyi aklıyla başarırdı. Kendisinden aman dileyenlere merhamet gösterir ve kendine sadık olanlara karşı çok lütuf gösterirdi. Kısa boylu, geniş omuzlu idi. Büyük başına nisbetle gözleri küçüktü. Seyrek sakalı beyazlamıştı. Yassı burnu ve biçimsiz yüzü, köklerinin damgasını taşıyordu. Akıllı ve kurnazdı. Tehdit ettiği yerin dışında başka bir yerden saldırırdı"[522].

Başta Jordanes olmak üzere bir çok tarihçinin Hunlar hakkındaki verdiği bilgilerde kayıtlak olarak kullandığı Priskos'un mevcut eserinde ise, Hunların ve Attila'nın tasvirlerine ait maalesef bilgi bulunmamaktadır. Yalnız Attila'ya dair birkaç satır dikkat çekmektedir. Burada kayıtlı olan şeyler şöyledir: "...bize ve diğer barbarlara çok tatlı ve leziz yemekler getirildi. Diğer İs-

[520] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 26-27.
[521] *Jordanes*, s. 90-91.
[522] *Jordanes*, s. 105-106.

kitlere ve bize gümüş tabaklarda, Attila'ya ise tahta tabakta et getirmişlerdi. Her cihette mutedil ve kanaatkâr idi. Misafirlere altın ve gümüş kadehler verdiği halde onun kadehi tahtadan idi. Sırtındaki elbiseleri, ayakkabıları, kılıcının kabzası ve atının takımları askerlerininkinden hiç de farklı değildi. Buna karşı diğer İskit komutanlarının bu eşyaları altın ve kıymetli taşlarla süslü, göz kamaştırıcı idi. Kendisininki böyle değildi. Yalnız diğerlerinden daha temiz idi"[523]. Burada bir noktayı özellikle vurgulamak gerekmektedir. Priskos'un Hun ülkesindeki müşahedelerini anlattığı kısımda ve fragmentler halinde mevcut olan eserinin satırlarında Hunlar hakkında çirkin hiçbir kayıt mevcut değildir. Bu sebeple Priskos'a atfedilen olumsuzlukların doğruluk payı olsaydı, mutlaka bunlar Priskos'un ifade ve bakış tarzına yansırdı. O yüzden Hunlar hakkındaki tasvirleri ele alırken, farklı iki hayat tarzının, imanın, düşünce ve kültürün karşı karşıya gelmesindeki psikolojiyi gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Çünkü kendisinden çok daha kuvvetli, mükemmel teşkilâtlı, kültür-medeniyet olarak yabancı ve üstün kavim karşısında hiçbir varlık gösteremeden mağlûp olan, hâkimiyet altına giren toplum, bunu hazmedemeyerek, öyle yahut böyle çirkin iftira ve tasvirlerde bulunacaklardır[524].

Hunları, Anadolu seferinde Urfa'nın kuşatılması sırasında tanıyan Süryani St. Efraim ise şunları söylemiştir: " Gerçekten Hunlar muharebe ve mücadeleye girecekleri zaman, hamile kadınları toplarlar ve bunlar üzerinde bir ateş yakarlar ve sihirli şarkılar söyleyerek orada toplanırlar ve böylece onların rahmindeki cenini pişir ve sonra rahmi keserek cenini oradan alırlar ve tabaklara koyar, üzerine su serperler ve sihirli suda ceninin azalarını parçalara ayırırlar; müteakiben kılıçlarını, yaylarını, mızraklarını ve diğer aletlerini çıkarır ve suya batırırlar. Bu suretle sihirli suya batırdıkları bütün techizat, sanki altı bin adamın imiş tesirini uyandırır, halbuki muharebede tek bir insan cenk eder. Aralarında elini uzatan herkes sanki bir bıçak taşıyormuş gibidir. Çocukların etini yer ve kadınların kanını içerler. Derilerle kuşanır, rüzgar ve dolu ile giyinirler ve göz kırpmalariyle şehrin altını üstüne getirir ve duvarlarını devirirler. Müstahkem kaleleri harab eder, en kuvvetli yiğitleri kolayca bağlar ve keserler. Rüzgar ve doludan daha çabuk koşarlar"[525].

[523] *Priskos*, s. 48-49.
[524] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 25 vd..
[525] S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, s. 126-127.

Ortaçağ Bizans müelliflerinden Vincentius Bellovacensis (Vincent de Beauvais)'da Hunlara dair şu bilgiler verilmektedir: Hunların bozkırlara kovulmuş cadılarla Faun'ların temasından neşet ettiklerini ve Maeotis bataklıklarında oturduklarını belirttikten sonra şöyle devam etmiştir: "Küçük ve kara bir ırk olup orada adeta insan nevinden uzaklaştırılmış olarak yaşamış ve beşeri konuşmaya benzeyen hiçbir sesi tanımamışlardır. Muharebede belki de yenemeyecekleri kimseleri, simalarının korkunçluğu ile müthiş bir korkuya düşürerek kaçırmışlardır. Zira yüzleri şekilsiz ve adeta bir et yığınına benzerdi ve göz yerine üzerinde noktalar bulunurdu. Yabanî şekilleri, ruhlarının keyfiyetini daha iyi ifade ediyordu. Daha doğum günlerinde, vahşi hiddetlerinin işaretlerini verirlerdi. Gerçekten erkek çocuklarının yüzlerini daha emzirmeden önce, yaranın acılarına alıştırmak maksadiyle demirle çizerlerdi. Bu sebeple sakalsız olarak yaşlanırlar ve gençliğin tazeliğinden mahrum kalırlar; zira demirle çizilen yüzün izleri, kılların zamanında zuhur eden güzelliğini alır. Her ne kadar ufak boylu iseler de, kolayca ve mahirâne hareket ederler. Ata binmekte çok sürate sahiptirler, geniş omuzları, yay ve ok kullanmağa uygun boyunları, onları kuvvetli yapar ve mütehakkim gururları onları daima dimdik tutar. Bütün komşu kavimlerin dehşet ve korkusunu teşkil eden Hunlar bu kabileden zuhur ederler"[526].

Ayrıca ilk olarak Bizanslı müelliflerin belirttiği, daha sonraları ise bütün batı dünyasınca bilinen ve kabul edilen bir inanışa göre Attila, Allah'ın kamçısı (Flagellum Dei) ve günaha batan hıristiyanları cezalandırmak gayesiyle Allah'ın göndermiş olduğu bir kişidir[527]. Bu anlayışı Sevilli İzidor'daki kayıtlar da ortaya koymaktadır: " İranlılar gibi Hunlar da günahkâr insanların cezalandırılması maksadiyle gönderilmiş olduklarından, Attila'nın ölümünden sonra Hunların birbirlerini kırmaları esnasında, Allah'ın harika nevinden ve onlara karşı istisnaî muamelesi belirir. Hunlar Allah'ın hiddetine alem olan değnek timsali olduklarından, her ne zaman Tanrı inananlarına karşı hiddetini ifade etmek istese kendilerini Hunlar vasıtasıyla kamçılattırır ve böylece felaketler tesiriyle doğru yolu seçerek onların dünya hırslarından ve günahlarından sakınma ile göğün sonsuzluğunu temin etmelerini kollar. Gerçekten bu kavim o kadar korkunçtur ki, muharebede açlık kendilerini bunalttığı zaman atların damarlarını açar ve onların kanlarını içmek suretiyle açlıklarını giderirler"[528].

[526] S. Eckhardt, *aynı eser*, s. 128.
[527] H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 87.
[528] S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, s.135.

Bunlardan başka Romalı Claudius Claudianus, Hunların sevimsiz, kötü şöhretli, korkunç adetli ve öldürülmüş ebebeynleri üzerine yemin ettiklerini yazmıştır. Sidonius'da, çocuklarının yüzünün korkunç, vücutlarının kalın ve kısa, dar başlı olduğunu, gözlerinin alnın altında birbirinden uzak iki çukurda ve sadece noktadan ibaret olduğunu, yüzlerinin geniş, boylarının ise yok gibi gözüktüğünü, göğüs boşluklarının büyük ve omuzlarının geniş olduğunu, yayan yürüdükleri zaman orta boylu, at üzerinde gövdelerinin üst kısmının uzun olduğunu kaydetmiştir[529]. Prokopios ise şu bilgileri vermiştir: "saçlarını ön taraftan geriye, şakaklarına kadar kesmişler ve Massaget'lerin yaptıkları gibi anlamsız bir moda ile arka kısımlarını uzatmışlardır. Bunun için bu stil Hun modası olarak adlandırılmıştır"[530].

Tarihî kaynaklardan bize ulaşan bu tasvirlere göre özetle şu şekil oluşmuştur. Hun insanları, kısa boylu, büyük kafalı, kalın boyunlu, geniş omuzlu, öne çıkık göğüslü, iri yarı tıknaz bedenli, kısa bacaklı ve soluk çehrelidir. Oysa Hun tarihinin aydınlatılması bakımından çok mühim olan arkeolojik buluntular arasında, bu vasıflarda bir insan tipi ortaya çıkmamıştır. Eskiçağ yazarları aşırı derecede abartma ile, Moğolların yüz ve beden hatlarını Hunlara aitmiş gibi tasvir etmişlerdir. Tabii ki aynı coğrafyada bulunmuş olmaktan dolayı, Hunlarla Moğollar arasında küçük benzerlikler olmuş olabilir. Nitekim Hunların hakim oldukları sahada az sayıda Moğol da yaşamıştır. Bunlar Avrupa'da yaşayan kavimleri şaşırtacak kadar alışılmamış yüz-vücut hatlarına sahiptiler. Bundan dolayı Jordanes'in Attila'yı karakteristik olarak anlattığı bölüm, burada çizdiği Attila'nın dış görünümü, onun gerçek çağdaşları olan Moğol tiplemesinin, halkının bir örnek tipi olarak Attila'ya taşıdığı, bir asır sonra yazarın fantazi olarak ortaya koyduğu bir tasvirden başka bir şey değildir[531].

c- Ev

Hunların yaşadıkları yerler, hayat tarzları ve evleri hakkında gerek kaynaklarda gerekse tarih kitaplarında fazla malûmat bulunmamaktadır. Yalnız Marcellinus ve Priskos'daki kayıtlar yaşadıkları yerleri biraz aydınlatmaktadır. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi, Hunlarda da yaz ve kış aylarına göre

[529] O. J. Maenchen - Helfen, *Huns and Hsiung-nu*, s. 237-238; S. Eckhardt, *aynı eser*, s. 128; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul, 1980, s. 91.

[530] *Prokopios*, 5, s. 17 vd.

[531] I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 30 vd.

barınma biçimleri mevcuttur. Yazın yaylaklarda genellikle çadırlarda yaşamışlardır. Ayrıca göç, savaş zamanlarında arabalarına kurdukları sabit çadırları yanlarında taşımışlardır[532]. Nitekim bu konuda Marcellinus şunları yazmıştır: " Her hangi bir barınma yerleri yoktu. Ama bunlardan her gün kullanılan mezarlar gibi kaçınırlardı. Bunlar arasında saz ve samanla örtülü kulubeler bulunabilir. Ama geniş dağlık ve ormanlık alanların ortasında amansız şartlara alışmak için soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanmayı beşikten itibaren öğrenirler. Evlerinden uzakta olduklarında, aşırı bir zorunluluk olmadıkça asla bir eve girmezler. Çünkü bir çatı altında kaldıkça güvenlikte olmadıklarını düşünürler. Dört tekerlekli yük arabalarında hayatlarını devam ettirirler..."[533].

Bunların yanında Hunlar özellikle kışın ve barış zamanlarında yaşadıkları birimler kurmuşlardır. Buralarda Hun insanının barındığı evler genellikle ahşaptan inşa edilmişlerdir. Bu evler insanların içtimaî, malî durumlarına göre oldukça süslü ve gösterişli yapılmışlardır[534]. Hunların bu ahşap yapıları hakkında Priskos şu bilgileri vermiştir: "Bir kaç ırmaktan geçtikten sonra büyük bir köye geldik. Söylendiğine göre burada Attila'nın bütün sarayları arasında en muhteşemi bulunuyordu. Saray çok süslü, güzel, direklerle inşa edilmiş ahşap binalar idi. Etrafı tahta çit ile çevrilmişti ki, bu müdafaa için değil süs olmak üzere yapılmıştı. Kral sarayının yanında Onegesius'un sarayı bulunuyordu. Attila'nın sarayından sonra en muhteşemi onunki idi. Bu da tahta çit ile çevrilmiş ise de, Attila'nın sarayı gibi kulelerle süslenmemişti. Çitin yakınında bir hamam vardı. Bunu, Attila'dan sonra en zengin olan Onegesius yaptırmıştı. Bunun taşlarına Pannonia'dan getirmişlerdi. Çünkü bu taraflarda oturan barbarların ne taşları ne de ağaçları bulunuyordu ve başka taraflardan getirtilen tahtaları kullanıyorlardı..."[535].

Priskos, ayrıca Attila'nın hanımı Arıkan'ın oturduğu yer hakkında şu bilgileri de vermiştir: " Ertesi günü Attila'nın sarayına giderek Cerca (Creca) diye adlandırılan hanımına hediyeler götürdüm.....sarayın içerisi çeşitli köşklerle, tahtalar ve ince oyma ipleriyle süslenmiş, zarif, kusursuz kirişler ustaca birleştirilmiş, yerden dairevî şekilde yükselmişti. Orada Attila'nın hanımı oturuyordu. Kapıda duran barbarlardan kolayca içeriye girmek için izin

[532] B. Szász, *aynı eser*, s. 511; İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 309.
[533] *Ammianus Marcellinus*, s. 382.
[534] B. Szász, *aynı eser*, s. 511; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 136.
[535] *Priskos*, s. 40.

aldım ve kraliçeyi yumuşak halının üzerine uzanmış bir vaziyette buldum. Yerler tamamen yün halıyla kaplıydı. Hatta üzerlerine basılıyordu. Etrafında birçok hizmetçiler vardı..."[536].

Jordanes'de ise Priskos'dan naklen şunlar yazılıdır: "... Buradan içinde Attila'nın kaldığı uzakta olmayan köye geldik. Buna köy diyorum. Köy tahta surlarla çevrilmişti. Bunlar parlıyordu. Bunların yapısı öyle güzel idi ki, dikkatli birisi tahtaların birleştiriliş tarzını zorlukla anlayabilirdi. Uzun bir çevreyle ayrılmış yemek odaları görülebiliyordu. Her türlü dekorla düzenlenmiş sütunlar vardı. Sarayın avlusundaki muazzam bir alanda atlar duruyordu. Bu ikâmetgâh bütün barbar ülkesini elinde tutan Attila'nın kaldığı yerdi. Böyle yerleri Attila esir edilmiş devletlerin yerine tercih ediyordu"[537].

[536] *Priskos*, s. 44-45.
[537] *Jordanes*, s. 104.

BİBLİYOGRAFYA

ADREOLİ, E., Contributo topografico alla battaglia dei catalaunici, *Historia*, 1927.

AHMETBEYOĞLU, A., Attila Devrinde Hun-Doğu Roma Münasebetleri, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 71, 1991.

———, Bulgar Hakanlar Listesi, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 14, 1994.

———, *Grek Seyyahı Priskos(V. asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995.

———, *"Sihirli Geyik" Efsanesi*, Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, Ankara, 1995.

AKKAYA, Ş., *Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri*, DTCFD, II, 4, 1943-44.

ALFÖLDİ, A., *Archäologische Spuren der Hunnen*, Germania, XVI, 1932.

———, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien, II*, Berlin, 1926.

———, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, Ungarische Jahrbücher, III, 1924.

———, *Die Germania als Sinnbild der Kriegerischen Tugend des römischen Heeres*, Germania, XXI, 1937.

———, *Funde Aus Der Hunnen Zeit Und Ihre Ethnische Sonderung*, Archaelogia Hungarica, IX, 1932.

———, *Les Champs Catalauniques*, REH, VI.

———, *Magyarország népei és a Római birodalom*, Budapest, 1934.

———, *The Invasions of Peoples From the Rheine to the Black Sea*, CAH, 12, London, 1939.

ALTHEIM, F., *Attila Et Les Huns*, Paris, 1952.

———, *Das Auftreten Der Hunnen in Europa*, Acad. Sci. Hung., 2, 1952.

———, *Das Erste Auftreten Der Hunnen*, Baden-Baden, 1953.

———, *Europa und die Hunnen, Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum*, Halle-Saale, 1948.

——, *Geschichte Der Hunnen, I*, Berlin 1959; *II*, 1960; *III*, 1961; *IV-V*, 1962.

ALTHEIM, F. -F. Stuehl, *Das Erste Auftreten Der Hunnen*, Baden-Baden, 1953.

ALTHEIM, F. -H. V.Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, Baden-Baden, 1958.

Ammianus Marcellinus, III, Books XXVII-XXXI, Excerpta Valescona, J.C. Rolfe, Londra, 1939.

BABELON, E., *Attila dans la Numismatique*, Revue Numismatique, 1914.

BACHRACH, B.S., *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973.

BERTHELOT, A., *L'Asie Ancienne Centrale Et Sud-Orientale d'après Ptolèmès*, Paris, 1930.

BAŞTAV, Ş., *Attila'nın Hayatı ve Ölümü*, Türk Kültürü, sayı I, 1962.

——, *Sabir Türkleri*, Belleten, 17-18, 1941.

BÁTKY, Zs., *Attila fõ Szálláshelye és Palotájo*, Földrajzi Közlemények, 46, 1918.

BAYNES, N.H., *Rome and Armenia in the fourt Century*, English Historical Rewiew, 25, 1910.

BECKER, J., *Liudprandi Opera*, Leipzig, 1915.

BENZING, J., *Das Hunnische Donaubolgarische und Wolgabolgarische, Philologiae Turcicae Fundamenta, I*, 1959.

BİERBACH, K., *Die Letzten Jahre Attilas*, Bonn, 1906.

BÓNA, I.,*Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991.

——, *De la Dacie Jusqu'a Erdöelve-L'époque de la Migration des Peuples en Transylvania (271-895)*, bk. *Histoire De La Transylvanie*, ed. B. Köpeczi, Budapest, 1989.

BORNES, T.D., *Patricii Under Valentinian III*, Phoenix, 24, 1975.

BRADY, C., *The Legend of Ermanaric*, Berkeley, 1949.

BROOKS, E.W., *The Eastern Provinces From Arcadius To Anastasius*, CMH, I, 1911.

BROWNING, R., *Where Was Attila's Camp?*, The Journal of Hellenic Studies, 73, 1953.

BUCHWALD, W. - A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum Lexikon*, München, 1982.

BURY, B., *History of the Later Roman Empire*, London, 1923.

BURY, J., *The İnvasion of Europe by the Barbarians*, London, 1928.

CAFEROĞLU, A., *Eski Türk Dili Tarihî*, İstanbul, 1984.

CASSİODORUS, Variae, bk. *Monumenta Germaniae Hıstorica*, neşr. Th. Mommsen, XII, Berlın, 1894.

Chronicon Paschale, bk. *Corpus Scriptorum Hıstoriae Byzantinae*, neşr. L. Dindorf, Bon, 1832.

Claudıı Ptolemaei, Geographia, Paris, M DCCCLXXXIII.

COLLINGWOOD, R. G., *The Roman Evacuation of Brıtaın*, The Journal of Romen Studies, 12, 1922.

COURTOIS, Ch., *Les Vandales et L'Afrique*, Paris, 1955.

CROKE, B., *Anatolius and Nomus: Envoys to Attila*, Byzantinoslavıca, 42, 1981.

_____, *Evidence for the Hun Invasıon of Thrace in A.D. 422*, G.R. Byzstudies, 18, 1977.

CSALOG, J., *Hünkori Sír Szekszardon: Laureae Aquincenses*, Budapest, 1938.

CZEGLEDY, K., *Nomád népek vándorlása napkelettöl napnyugatig*, Budapest, 1969.

_____, *Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads*, Studia Turcica, Budapest, 1971.

_____, *IV-IX, Szazàdı Népmozgalmak A Steppén*, Budapest, 1954.

Damascii Vita Isidori, ed.A. Westermann, Paris, 1862

DARKÓ, J., *Bölcs Leó Taktikájának Hitelessége*, Budapest, 1915.

DE BOOR, H., *Tarihte, Efsanede ve Alman Kahramanlık Destanlarında Attila*, (Türk, terc. Y. Önen) Ankara, 1981.

DE CAEN, V., *Attila*, Normandie, 1990.

DEÉR, J., *İstep Kültürü*, DTCFD, XII, 1-2, 1954.

DEGUİGNES, J., *Allgemeine Geschichte Der Hunnen und Türken und anderer occidentalische Tartaren,Der Mogols*, Greifswald 1768-1771.

——, *Büyük Türk Tarihî*, I, İstanbul, 1976.

DE LEPPER, J.L.M., *De Rebus Gestis Bonifati, Comitis Africae et Magistri Militum*, Tilburg 1941.

DÉMOUGEOT, E., *Attila et Les Gaulois*, Mémoires de la Société d'agriculture du département de la Marine, 73, Paris, 1958.

DİCULESCU, C., *Die Gepiden, I*, Halle, 1922.

DİNDORF, L., *Historici Graeci Minores, I*, Lipsiae, 1870.

DOERFER, G., *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1973.

DONUK, A., *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Ünvan ve Terimler*, İstanbul, 1988

——, *Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı*, TED, X-XI, 1981.

——, *Kuruluşunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu*, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, 1991.

ECHKARDT, A., *Notes et Documents*, Revue des Etudies Hongroises, VI, 1928.

ECKHARDT, S., *Efsanede Attila*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982.

ENGEL, P., *Beilleszkedés Európába a Kezdetektöl 1440-16*, Budapest, 1990.

ENOKİ, K., *Sogdiana and the Hsiung-nu*, CAJ, I, I, 1955.

ERDEM, S., *Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine*, Sanat Tarihî Araştırmaları Dergisi, 8, 1990

ESİN, E., *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul, 1978.

Eunapius Sardianus, neşr. C. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum, IV*, Paris, 1851.

Eustathius Epiphaniensis, bk.Fragmenta Historicorum Graecorum.

Excerpta De Lagationibus, ed. C. De Boor, s.121-155, 575-590, Berolini, 1903.

FEHÉR, G., *Attila's Sohn: Irnik*, Ungarische Jahrbücher, XV, 1935.

——, *Bulgar Türkleri Tarihî*, Ankara, 1985.

——, *A bolgàr - törökök kapcssolati a magyarsággal és a legújabb magyar östörténeti kutatás*, Századok, 1935.

FERRILL, A., *The Fall of the Roman Empire*, Londra 1986.

FETTİCH, N., *Hunlar zamanına ait olup Szeged-Nagyszéksòs'da bulunan prens mezar buluntusu*, II, TTKZ, İstanbul, 1943.

——, *Hunların Arkeolojik Hatıraları*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982.

FISCHER, K., *Die Hunnen im Schweizerischen Eifischthale*, Zürih, 1896.

GARAM, E. - KISS, A., *Népvándorlás Kori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban*, Budapest, 1992.

GİBBON, E., *Roman Empire, I*, 1764.

——, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, 2-3, (Türk.terc. A. Baltacıgil) İstanbul, 1987-1988.

GOMBOCZ, Z., *Die Bulgarische Frage und Die Ungarische Hunnensage*, Ungarische Jahrbücher, I, 1921.

GORDON, C.D., *The Age of Attila*, Ann Arborr, 1960

GRÉGOİRE de Tours, bk., *Monumenta Germania Historica Scriptores Rerum Merovingicarum, I*, neşr. W. Arndt, 1885.

GRENARD, F., *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, (Türk.terc. O. Yüksel) İstanbul, 1992.

GROUSSET, R., *Bozkır İmparatorluğu*, (Türk.terc. R.R. Uzmen) İstanbul, 1980.

HAMBİS, L., *Attila Et Les Huns*, Paris, 1971.

HARHOİU, R. - P. Diaconescu, *Hunnische Kessel aus Muntenien*, Dacia, 28, 1984.

HARMATTA, J., *A Hun Birodalom Felbomlása*, I. A Hun társadalom Attila korában: A Magyar Tudományos Akadémia társadalm-történeti tudományok osztályának közleményei II, 2, 1952, s.147-192.

——, *L'apparion des Huns en Europe Orientale*, Acta Antiqua Hung., 24, 1976.

——, *The Golden Bow of the Huns*, AAH, I, 1952.

——, *The Dissolution of the Hun Empire*, I. Hun Society in the Age of Attila, Act. Arch. Hung., 2, 1952.

HAUSSIG, H.V., *Theophylakts Exkurs Über Die Skythischen Völker*, Byzantion, XXIII, 1953.

——, *Über Die Bedeutung Der Namen Hunnen Und Awaren*, Ural-Altaische Jahrbücher, 47, 1975.

——, *Das Problem Der Herkunft Der Hunnen*, Materialia Turcica, 3, 1977.

HENNİNG, W.B., *The Date of the Sogdian Ancient Letters*, BSOAS, XII, 3-4, 1948.

HERZFELD, E., *Zoroaster and his World*, Princebon, 1947.

HİRTH, F., *Sinologische Beitrügetur Geschichte Der Türkvölker*, Petersburg, 1900.

——, *Hunnenforschungen*, Keleti Szemle, II, Budapest, 1901.

——, *Ueber Wolga-Hunnen und Hiung-nu*, SPAW, II, 2, München, 1899.

HODGKİN, T., *Italy and Her Invaders, I*, Oxford, 1892.

HÓMAN, B., *A Magyar Hún-Hagyomány és Hún-monda, Studium*, 8, Budapest, 1925.

HOMEYER, H., *Attila*, Berlin, 1951.

Ioannes Antiocheus, bk. *Fragmenta Historicorum Graecorum, V*, 1870.

Iordanes, Romana et Getica, (neşr. Th. Mommsen), Berolini, 1882.

IPOLYI, A., *Magyar Mythologia*, Pest, 1884.

İNAN, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, 1986.

——, *Eski Türklerde ve Folklarda "ANT"*, bk. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1987.

İREÇEK, K.S., *Belgrad İstanbul Askerî Yolu*, (Türk.terc. A.K. Balkanlı) Ankara, 1990.

JÁNOS, H., *Studies on the History of the Sarmatians*, Budapest, 1950.

JÁNOS, M., *A Magyar Hún-Monda Néhany Tulajdonnevéröl*, Magyar Nyelv, 2, 1906.

JETTMAR, K., *Hunnen und Hsiung-nu: ein Archäologisches problem*, Archiv für Völkerkunde, 6/7, 1953.

Johannes De Thurocz, Chronica Hungarorum, Budapest, 1985.

JONES, A. H. M., *The Later Roman Empire 284-602*, Oxford, 1973.

KAFESOĞLU, İ., *At* mad. İA. I.

——, *Bulgarların Kökeni*, Ankara, 1985.

——, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, 1984.

——, *XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları*, İstanbul Enstitüsü Dergisi, III, 1957.

KISS, A., *Die Goldbeschlagenen Schalen Der Fürstengräber Von Szeged-Nagyszéksós und Apahida I-II*, Folia Archaeologica, XXXIII, 1981.

KISZELY, I., *Honnan Jöttünk?* Budapest, 1992.

KLAEBER, Fr., *Attila's and Beowulf's Funeral*, Publications of the Modern Language Association of America, XLII, 2, 1927.

KLUGE, F., *Der Tod des Attila, Eine altgermanische Dichtung*, Deutsche Rundschau, 146, 1911.

KOVRIG, I., *Hunnische Kessel aus der Umgebung Von Vàrpalota*, Folia Archaeologica, 23, 1972.

——, *Das Diadem Von Csorna*, Folia Archaeologica, XXXVI, 1985.

KÖPRÜLÜ, F., *Bayrak* mad., İA. II.

KRAPPE, A.C., *La Légende de la naissance miraculeuse d'Attila*, Roi des Huns: Moyen-Âge, III, 2, 1931.

KURAT, A.N., *IV-XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972.

KUUN, G., *Relationum Hungarorum*, I, Claudiopoli, MDCCCXCII.

LÀSZLÓ, Gy., *A Hún aranyij jelentösége*, MTA II. Oszt. Közl. 3, I, 1, 1951.

——, *Die Bewaffnung der Hunnen*, RGA, 2, 1973.

LİGETİ, L., *Attila Családfája*, Veszprém, 1926.

——, *Attila Hunlarının Menşei*, bk. *Attila ve Hunları*, (Türk. terc. Ş. Baştav), Ankara, 1982.

LİNDNER, R. P., *Nomadism Horsus and Huns*, Past and present, 92, 1981.

MACARTNEY, C. A., *The end of the Huns*, Byzantinisch-Neugriechische Jabrbücher, 10, 1932-1934.

——, *Studies On the Earliest Hungarian Historical Sources*, Oxford, 1951.

MAENCHEN-HELFEN, O. J., Huns and Husiung-nu, Byzantion, 17, 1944-1945.

——, The Legend of the Origin of the Huns, Byzantion, XVII, 1944-45.

——, Pseudo-Huns, Central Asiatic Journal, I, 1955.

——, The Date of Ammianus Marcellinus Last Books, AJP, 76, 1955.

——, *Zu Moór's Thesen Über die Hunnen*, BZN, 14, 1963

——, Akatır, CAJ, XI, 4, 1966.

——, Die Welt Der Hunnen, Wien-Köln-Graz, 1978.

MAKTE, A.-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925.

MALALAS, A Translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott, Melbourne, 1986.

Marcellinus Comes, Chronicon, Chronica Minora, II, Th. Mommsen: MGH. AA. XI. 2. Berolini 1894.

MARQUART, J., *Die Chronologie Der Alttürkischen Inschriften*, Leipzig, 1898.

MARTİNDALE, J.R., *The Prosopography of the Later Roman Empire 395-527*, Cambridge, 1980.

Martinus Dorpius Orationes, neşr. I. Ijsewijn, Leipzig, 1986.

McGOVERN, W.M., *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill-North Carolina 1939.

Menander Protector, bk. *Fragmenta Historicorum Graecorum, IV*, neşr. C. Müller, Paris, 1851.

MÓCSY, A., *Még egyszer Attila Sirjáról*, Arch. Ért., 114-115, 1987-88.

MOMMSEN, Th., *Gesammelte Schriften, IV*, Berlin, 1906.

Monumenta Germaniae Historica, neşr. Th. Mommsen, Berlin, 1840.

MOÓR, E., *Zur Herkunft Der Hunnen mit Besonderer Berücksichtigung İhrer Namen Materials*, BZN, 14, 1963.

MORAVCSIK, Gy., *A Húnok Taktikájához*, Körösi Csoma-Archivum, I, 1921-1925.

——, *Attila és Buda*, Egy. Phil. K.,1926.

——, *Byzantinoturcica, I-II*, Berlin, 1958.

——, *Attilas Tod in Geschichte Und Sage, Studia Byzantina*, Budapest, 1967.

——, *Zur Geschichte Der Onoguren*, bk. *Studia Byzantina*, Budapest, 1967.

——, *Byzantium and the Magyars*, Budapest, 1970.

MORI, M., *Soğdluların Orta Asya'daki Faaliyetleri*, Belleten, XLVII, 1983-84.

MÜLLER, C., *Fragmenta Historicarum Graecorum, IV*, Paris, 1851; *V*, Paris, 1870.

NAGY, T., *The Last Century of Pannonia in the Judgement of a New Monograph*, Acta Antiqua, 19, 1971.

NALET, A.-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925.

NÉMÄTI, K., *Hun-Történelmi Örökségünk*, Budapest, 1918.

——, *Die Historisch Geographischen Beweise Der Hiung-nu-Hun I'dentität*, Budapest, 1910.

NÉMETH, Gy., *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása*, Budapest, 1930.

——, *Attila ve Hunları*, (Türk. terc. Ş. Baştav) Ankara, 1982.

NEOGOE, M., *Üç Bozkırlı*, (Türk. terc. M. Ülküsal) İstanbul, s.25-26.

NESTOR, J. - C. s.Nicolaescu - Plopsor, *Hunnische Kessel aus der Kleinen Walachei*, Germania, XXI, 1937.

OBOLENSKY, D., *The Byzantine Commonwealth*, Londra, 1974.

Olympiodori Thebaei, neşr. C. Müller, *Fragmeta Historicorum Graecorum, IV*, Paris, 1851.

ORKUN, H.N., *Attila ve Oğulları*, İstanbul, 1933.

——, *Türk Tarihînin Bizans Kaynakları*, Ankara, 1938

OSTROGORSKY, G., *Bizans Devleti Tarihî*, (Türk. terc. F. Işıltan) Ankara, 1986.

ÖGEL, B., *Orta Asya Türk Tarihî Hakkında Bazı Yeni Araştırmalar*, DTCFD, XVI, 1-4, 1959.

——, *Büyük Hun imparatorluğu Tarihî, I*, Ankara 1981.

——, *Türk Kültür Tarihî*, Ankara, 1984.

——, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 1988.

PÁDÁNYI, V., *Dentu- Magyarıa*, Veszprem, 1989.

PÁRDUCZ, M., *Archäologische Beiträge Zur Geschichte Der Hunnenzeit in Ungarn*, Acta. Arc. Hung. 11, 1959.

PAULER, Gy., *A Magar Nemzet Története Szent Istvánig*, Budapest, 1900.

PIGULEVSKAYA, N., *Note Sur Les Relations De Byzance et Des Huns Au VI's.*, Revue Des Etudes Sud-Est Europeenn, VII, 1969.

POVCHA, P., *Mongolische Miszellen, IV, Zum Hunnen Problem*, CAJ, I, 1955.

PREMIER, T., *Histoire Du Bas Empire*, 1968.

PRİTSAK, O., *Ein Hunnisches Wort*, ZDMG, 104, 1954.

———, *Der Titel Attila, Festschrift für Max Vasmer*, Berlın, 1956.

———, *xun Der Volksname Der Hsiung-Nu*, CAJ, V, I, 1959.

———, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, HUS, VI, 4, 1982.

———, *The Goths and The Huns,Teoderico ei Goti tra Oriente e Occidente*, Editör A. Carile, Ravenna, 1995.

PROCOPIUS, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, G. Dındorf, Bonn, I-III, 1833-1838.

_____, *Bizans'ın Gizli Tarihî*, (Türk. terc. O. Duru),İstanbul, 1990.

Prosper Tiro, Epidoma Chronicon, Chronico Minora, I, bk. *Monumenta Germania Historica*, AA. IX, Th. Mommsen, Berlın, 1891.

RÁSONYI, L., *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar*, İstanbul, 1938.

———, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971.

REYNOLDS, R.L. - R.S. Lopez, *Odoacer: German or Hun?*, American Hıstorıcal Review, 52, 1946.

RIEDL, Fr., *A Magyar Húnmondák*, Budapesti Szemle, 27, 1881.

RUNCIMAN, St., *A History of the first Bulgarian Empire*, London, 1930.

———, *Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler*, Belleten, 7, 1943, s.46..

SÁGI, K., *Hunkori Sír Keszthely*, Arch. Ért., 82, 1955.

SALAMON, F., *A Hunok és Pannónia 380-440 ig*, Századok, XVI, 1882.

_____,*Hol Volt Attila Föszállása?*, Századok, 15, 1881.

SALVİANUS, bk. *Monum. Germ. Auct. Ant.*, neşr. C. Halm, I, Berlın, 1877.

SAMOLİN, W., *Hsiung-nu, Hun, Turk*, CAJ, 3, 1-4, 1957-58.

SANDOR, T., *Germania*, Budapest, 1969.

SCHAFRON, E., *Zur Geschichte Der Hunnen in Europa*, Welt als Geschichte, 17, 1957.

SCHMİDT, L., *Mundiacum Und Das Burgunderreich am Rhein*, Germenia, XXI, 1937.

SCHNEIDER, H. - R. Wısniewskı, *Alman Kahramanlık Destanları*, (Türk. terc. İ. Sarı), İzmir, 1992.

SCHRAMM, G., *Hunnen, Pannoniaiaier Germanen*, Balkanologie, 11, 1975.

SCHREİBER, H., *Die Hunnen*, München, 1978.

SCHRÖDER, E., *Die Leichenfeier für Attila*, Zeitschrift für Deutsches Altertum, LIX, 1922.

SCHULTZ, H. S., *The Roman Evacuation of Britain*, The Journal of Roman Studies, 23, 1933.

SCHÜNEMANN, K., *Hunnen und Ungarn*, UAJ, 5, 1925.

SHAFER, R., *The Earliest Huns*, Ural-Altaische Jahrbücher, 38, 1966.

SINOR, D., *Autour d'une migration du Peuples au V. Siecle*, Journal Asiatique, 235, 1946-47.

——, *Autour d'une Migration du Peuples au V Siecle*, Inner Asia And Its Contacts With Medieval Europe, London, 1977.

——, *Inner Asia And Its Contacts With Medieval Europe*, Londra, 1977.

——, *The Hun Period, Editör D. Sinor, The Cambridge History of Early İnner Asia*, Sdney 1987.

——, The Cambridge History of Early Inner Asia, Cambridge, 1990.

Sidonius Appolinaris, Epistulae et Carmina, bk. *Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Leutjohann, VIII, Berlin, 1887.

Sozomenos, ecclesiaitica Historia, R.Hussey-R.Barrow, I-III, Oxford, 1860.

SPULER, B., *Geschichte Asiens*, München, 1950.

STEIN A., *A Felhér Hunok és Rokon Törzsek India Szereplése*, Budapest, 1897.

STEIN, E., *Histoire du Bas Empire, I*, Amsterdam, 1968.

SZABO, K., *Priszkosz Szònok és Bölcsész életéröl S Történetirata Töredékeiröl, I*, Pest, 1878.

SZASZ, B., *A Húnok Története, Attila Nagykiraly*, Budapest, 1943.

SZEREMLEİ, S.,*Attila Székhelye H.-M.- Vásárhely Hátárában Volt*, Századok, 32, 1898.

TAKÁTS, Z., *Huns Et Chinois*, Turan, 5, 1918.

——, *Catalaunischer Hunnenfund und Seine Ostasiatischen Verbindungen*, Acta Orientalia, V, 1955.

——, *Neuentdeck Denkmäler der Hunnen in Ungarn*, Act. Orientalia, IX, I, 1959.

TAUBLER, K., *Zur Geschichte Der Alanen*, Klio, IX, 1909.

THEOPHANES, Chonographia, bk.*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, II*, neşr. I. Classen-I. Bekker, Bon, 1839.

THIERRY, A., *Histoire D'Attila, et de ses successeurs I-II*, Paris, 1865.

THOMPSON, E. A., *The Camp of Attila*, JHS, 65, 1945.

——, *The Isaurians Under Theodosios II*, Hermathena, 68, 1946.

——, *A History of Attila and The Huns*, Oxford, 1948.

TİÇELOİU, I. *Über die Nationalität und Zahl der Von Kaiser Theodosios dem Hunnenkhan Attila Ausgelieferten Flüchtlinge*, Byzantinische Zeitschrift, XXIV, 1924-1929.

TOMKA, P., *Der Hunnische Fürstenfund Von Pannonhalma*, Act. Arc. Hung., 38, 1986.

——, *A Steppei Temetkezési Szokasok Sajátos Változata A Hun halotti Áldozat*, Arrabona, 22-23, 1986.

TÓTH, E., *Valeria Media*, Acta Arch. Hun., 41, 1989.

TROPLONG, E., *La diplomatie d'Attila*, Revue d'Histoire diplomatique, XXII, 1908.

TURAN, O., *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, 1981.

TWYMAN, B., *Aetius and the Aristocracy*, Historia, 19, 1970.

URFALI MATEOS, Vekayi-Nâmesi (952-1136), (Türk. terc. H. B. Andreasyan), Ankara, 1962.

VÁCZY, P., *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunlar*, Ankara, 1982.

VAMBÉRY, A., *A Török Faj*, Budapest, 1885.

——, *A Magyarság Keletkezése és Gyarapodása*, Budapest, 1984.

VÁRADY, L., *Das Letzte Jahrhundert Pannonias 376-476*, Budapest, 1969.

VASİLİEV, A., *The Goths in the Crimea*, Cambridge, 1936.

_____, *Bizans İmparatorluğu Tarihi, I*, (Türk. terc. A. M. Mansel), İstanbul, 1943.

VÉGH, K. M., *Hol Van A Nedao Folyó*, Századok, XXXIX, 1905.

VIDA, P., *les Sicules Sont Hongrois*, Budapest, 1940.

VON ARNİM, B., *Bemerkungen Zum Hunnischen*, Zeitschr. F Slav. Philologie, 13, 1936.

VON GABAİN, A., *Hun-Türk Münasebetleri*, II.TTKZ, İstanbul, 1943.

WAITZ, G., *Der Kampf der Burgunder und Hunnen*, Forschungen zur Deutschen Geschichte, 1, 1863.

WALEY, A., *The Fall of Lo-yang*, History Today, Nisan, 1951.

WILLAMSON, G. A., *Procopius The Secret History*, Middlesex, 1966.

WİLKES, J., *A Pannonian Refugee of Qualitiy et Salona*, Phoenix, 26, 1972.

WOLFRAM, H., *History of The Goths*,California, 1987.

YUSUFOĞLU, H., *Macarlar'da Hun-Macar Akrabalığı Geleneği*, Türk Kültürü, Sayı 387, 1995.

ZACHARİAE, C.E., *A Lingenthal, Jus Graeco-Romanum I-VII*, Lipsiae, 1856-1881.

ZEUSS, K., *Die Deutschen Und Die Nachbarstämme*, Heidelberg, 1925.

ZICHY, İ, *A Steppék Régi Lovasnomadjai*, Budapest, 1936.

_____, *A Magyar Östörténet*, Budapest, 1939.

Zosimus, Historiae, IV, neşr. L. Mendelssohn, Leipzig, 1887.

DİZİN

– A –

A-lan 13
Abae 18
Abarlar 125
Abel-Rémusat 11
Acib 15
Adem, Hz. 5
Adise ırmağı 104
Adrianopolis 71
Aethioppia 81
Aetius 49, 56-58, 64-66, 70, 77, 79, 82, 84, 85, 88, 94, 95, 97-100, 102-104, 107-110
Afganistan 20
Afrika 51, 52, 65, 68
Agaçeriler 63
Agathangelos 7
Agathias 5
Agathyrs 15, 27
Agnellus 113
Ak Hunlar 21, 45
Akatir Hunları 74, 90, 117, 125, 126, 149, 154
Akbas Limanı 71
Akitanya 132, 133
Aktôbe 143
Alaman 12, 22, 23, 63, 92
Alan 3, 7, 13, 14, 15, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 34, 36, 39, 42, 43, 46, 47, 48, 94-96, 99, 100, 121, 124, 148, 154, 158
Alan dağı 28
Alania 21, 24
Alarik 34, 45-48, 50-52, 102, 107, 109
Alatheus 30, 33, 34, 37
Alavivus 32, 38
Alberich 134
Alboin 113
Alcsut-Vertesszentgyörgy 146
Aleschki 138
Alexandros 80
Almanya 22, 63, 110, 129
Almos 16, 17
Almus 118
Alp dağları 47
Alpler 34, 43, 57, 68, 137
Altaylar 115, 143
Altheim, F. 12
Alu-ogur 154
Altınun 103
Amal 29
Amarphil 128
Amazonlar 28
Amilsurlar 58, 60
Ammianus Marcellinus 3, 25, 30, 37
Amudoc 15
An-tsai 13
Anadolu 7, 35, 43, 44, 54, 154, 170
Anagastes 120, 121
Anatolius 73, 159
Anatolius Barışı 72
Anatolius, Senatör 72
Andagis 98
Angisciros 122
Angiskir 119
Angle 22
Anglo-Saksonlar 63
Ankara 43
Annales Quedlinburg 113
Antakyalı İsak 7
Antala 102
Antalya 43
Anthemius 121
Anthropophaglar 28
Antonowka 138
Aors 15
Apollonius 98

Aqua Nigra 119
Aquilaea 102, 104, 130
Aquincum 56
Arad şehri 77
Aral Denizi 13, 15, 19, 20
Arap 17
Arcadiopolis 71, 124
Ardaburius 54
Ardarik 71, 75, 92, 99, 114, 116, 117, 119
Arelas (Arelate) 57
Ares 78, 79, 155, 156
Arıkan 116, 151, 173
Arianî 46
Arkadius 34, 46, 49
Armenia 28, 36
Arnavudluk 61
Arnegisculus 71, 80
Asemus 71, 73
Aspar 72, 118
Asya 20, 23, 27, 28, 35, 40
Asya Hunları 12, 16, 19, 139, 140, 152, 154, 158
Atakam 62
Athanarik 23, 30-32, 37, 38
Athaulf 52
Athela 129
Athyra 72
Atina 34
Atlas okyanusu 115
Atli 112
Attalus 51
Attil 110
Augusta 65
Aureliani 96, 97
Avar 110, 112, 125, 126
Avienus 103
Avitokhol 123
Avitus 95, 118
Avrair 92
Avrasya 11
Avrupa 1-4, 6, 20-22, 25, 27, 35, 41, 43-45, 47, 52, 54, 62, 63, 79, 111, 113-115, 127, 137, 144
Avusturya 84, 143
Aybars 53, 75, 149, 150, 153
Azak denizi 11, 28, 154
Azerbaycan 43

– B –

Başka-Sirmium 57
Bagaudlar (çiftci) ayaklanması 88, 89
Bahl-Lepta ovası 128
Baktaria 15, 53, 111
Baktur 18, 19
Bakû 43
Balamir 25, 28-30, 41
Balkan 25, 32, 33, 43, 46, 52, 69, 70, 73, 74 80, 108
Balkan dağları 33
Balkan Seferi 69, 70
Balkar 147
Balkaş gölü 19, 115, 116
Balteri 138
Baltık Denizi 22, 23, 63, 142
Banat 77
Bardor 119, 122
Baritudvar 146
Basarabya 123
Basık 43, 44, 149
Basiana 119, 122
Basileus Justinianus 5
Basternalar 15
Bataszek 142, 144, 146
Batı Galyalı 84
Batı Gotları (Vizigotlar) 23, 32, 34, 37, 43
Batı Roma 33, 43, 44, 46-50, 52, 55-58, 64, 6 70, 71, 74, 76, 78, 79, 82, 84, 85, 8 92, 98, 101, 103-105, 107, 115, 155
Bavyera 23
Bedegwz 17
Behram, IV. 44
Belçika 22
Beler 18
Belgrad 70
Belizarius 4
Beljaus 138
Belder 28
Bendeguck 17
Bendekucz 17
Bendekus 17
Bennisch-Benesov 140
Bere-Sowka 138

Berend 17
Bergmann 11
Berichus 75, 156
Berlin 3
Bern 135
Beş-ogur 154
Beth-Gamli 128
Bezter 17, 18
Beztur 17-19
Bigila 81-83, 108
Bitschurin 11
Bittugur 119, 122, 126
Biza 124
Bizans 1, 2, 4, 5, 9, 17, 35, 36, 50, 55, 60, 68, 71, 73, 76, 107-112, 116, 118, 123-126, 155, 157
Bleda 60, 62, 66, 67, 77, 79, 84, 85, 150, 151
Bloedel 135
Bodin 15
Boiscler 58, 60
Bolug 17
Bondofard 18
Boor, C. De 3
Bor 18
Borgsthenes 30
Borusc 15
Borysthenes (Dinyeper) 37
Bosna 141
Bosporus 161
Brescia 103
Brexia (Brescia) 103
Brionerler 98
Brit (Britanya ahalisi) 79
Brolium 97
Brünhild 133, 134
Brynhilde 112
Budapeste-Zugló 145
Budli 17
Buhaeni 138, 141
Bukem 17
Buken 17
Bulchu 17
Bulgar 4, 123, 126, 127
Bulgaristan 62, 71
Burgund 6, 22, 52, 54, 57, 63, 64, 68, 92, 95, 112, 132-135
Burtugur 119
Bury 19, 54
Buzau 66, 138, 140
Bükreş 66, 77
Büyük İskender 128
Büyükçekmece 72
Bylym Osrukowo 138

– C –

Cahun, L. 11
Campus Mauriacus 85, 96, 105
Carbon 15
Careot 15
Carion 15
Carpilio 64, 70, 77, 79
Carsus 62
Cassiodorus 2, 3, 79, 111
Castra Constantia 69
Castra-Martis 49, 121
Catalaunum 96, 98, 99, 158
Celei 49, 139
Cemandier 124
Cemandriler 121
Cerca 173
Chadicha 17
Cham 18
Chanad 17
Chang Chien 12
Chasawjurt 138
Chavennes 19
Chersones 72
Christ Schmed-stahlin 3
Chronicon Paschale 2, 5
Chronicum Gallicum 111, 112
Chrysaphius 81-83, 108, 109
Chuni (Hunlar) 15
Chus 18
Cilnau 138, 146
Cimmer 28
Clark, C. V. 3
Claudianus 162
Claudius Claudianus 6, 172
Comes 55, 84
Conceşti 138, 145, 147

Concordia 103
Constantia 61
Constantius 84, 85, 161
Constantiolus 75, 155
Coşovenii de Jos 139
Cowreur 19
Crissos (crisia) 77
Csorna 141, 142
Cungarya 20
Curidachus 117, 149

– Ç –

Çek 22
Çi-çi 19-21
Çin 11-14, 17-21, 24, 64
Çitin 173
Çu-Talas nehirleri 20
Çukurova 43

– D –

Dacia Ripensis 120
Dacya 118, 121
Dağıstan 138
Dakia Ripensis 122
Dalmaçya 36, 46, 58, 61
Dama 18
Damaskios 6, 101
Danimarka 22, 135
Dankwart 133, 135
Daryal 128
Deguignes 11
Demir Kapı 49
Dengizik 5, 116, 118-125
Derbent geçidi 45
Desa 49, 139
Detscheff 123
Diaconus 112
Dicle 128
Dierna 49
Dietlıer 136
Dietrich 131, 135, 136
Dietrich Hildebrand 135
Dietrich von Bern 135
Dinar Alpleri 46
Dindorf, L. 3, 5
Dinyeper 23, 28, 37, 119, 124, 126, 127, 137, 138, 142
Dinyester 23, 30, 31, 37, 46, 122, 123, 138
Dionysius 59, 60
Dmitrowka 138
Dnjepropetrowsk 138
Dobruca 61, 67, 80, 123-125, 127, 138
Doerfer, Gerhard 12
Doğu denizi 28
Doğu Gotları (Ostrogotlar) 23, 28, 33, 34, 43, 99, 114, 118
Doğu Hun İmparatorluğu 123
Doğu Roma (Bizans) 2, 5, 24, 30, 32-34, 37, 42-44, 46, 49, 50, 52-58, 60, 62, 67-74, 76-81, 84, 87, 89, 98, 103, 104, 106, 108, 116, 119, 120, 125
Don 15, 22-25, 27, 28, 43-45, 53, 64, 115, 125, 126, 142, 167
Dorystolon (Silistre) 49
Drava 56, 79
Drekon 77
Drinka 77
Drizipera 80
Drobeta 49
Durostorum 71
Dynastie 47

– E –

Eckehard 132
Eckewart 134
Edda 111, 112
Edekon 75, 81-84, 109, 153, 156, 158
Edessa (Urfa) 45
Edika 119
Edirne 33, 34, 71
Edirne muharebesi 5, 6
Eflak 23
Efraim, St. 7, 170
Eftalitler 21
Ege 40
Ekşaphar 128
Elisa Vardapet 7

Eliseus 9
Emençur 118, 122, 124
Emmetzur 116
Emona 56
Enoki, K. 12
Epigenes 60
Erak nehri 29
Erdel 23, 78
Ermanarik 23, 28-30, 37, 135, 136
Ermeni 7, 9, 21, 68, 92, 126, 127
Ermenistan 128
Erzurum 43
Esla 58-60, 153, 156
Ethei 17
Ethele 17
Etzel 112, 137
Euagrios 2, 9, 105
Eudokia, Kraliçe 59
Eudoxius 88
Eufémia Legenda 7
Eugenius 43
Eugippus 111
Eunapios 4
Eustathios 105, 108
Eustathius Epiphanes 2
Evrikus 87
Exobygita 15

- F -

Farkas 18
Faun 171
Faustus 9
Fedorowka 138, 143
Feodossija 138
Fırat 43, 128
Fick, A. 12
Filibe 71
Filimer 10
Fin 12, 23, 63, 68
Fin körfezi 23
Fin-Ugor 11, 28, 154, 158
Flavius Felix 57
Floransa 47
Floriana 56
Florinski 12
Franklar 5, 22, 23, 48, 52, 85, 88, 92, 95, 98, 112, 132
Fransa 52
Fredegorius 111
Friederich 87
Friedrich Hirt 12
Fritigern 32-34, 40

- G -

Gadaricus 10
Gainas 45, 46
Gal 65
Galajty 138, 145
Galla Placidia 52, 55, 56, 58
Galler 64
Galya 38, 47, 48, 52, 56-58, 65, 66, 85, 86, 88, 92-96, 100, 108, 118, 128, 146
Ganges nehri 28
Garam 114
Gárdos 146
Gauentius 56
Geiserik 69, 86, 103
Gelan 15
Gelibolu 71
Gelonlar 4, 27
Geminianus, St. 130
Gendicharius 64
Genserik 88
Gensimund 29
Gepidler 23, 29, 47, 63, 71, 75, 92, 107, 110, 113, 114, 116-119, 121, 124
Gerasus 37
Germen 12, 22, 24, 28, 49, 56, 58, 63, 64, 68, 75, 80, 85, 92, 98, 109-112, 117, 119, 154, 157
Germenya 22, 106
Gernot 134
Getica 3
Gevin 15
Gheism 116
Gheraseni 138, 141
Gig 128
Gigen 71

Giselher 134
Gluşika 128
Godefridus Viterbensis 111
Goldberg 146
Gornea 49
Gotlar 3-6, 10, 17, 21, 23-25, 31-36, 38-40, 42, 43, 45, 47, 48, 51, 52, 58, 71, 75, 87-89, 94, 95, 100, 102, 107, 118-122, 124, 125, 127, 154
Göktürkler 152, 154, 155
Gratian 38
Gratianus 33
Grégoire 93
Gregorius Von Tours 6
Grek 10, 14, 21, 89
Greuthungi 28, 37, 38
Grosswardein 144
Grousset, R. 11
Gudrun 112
Gundaher 64
Gundicarius 112
Gunther (Gundicarius) 112
Gunther 64, 133
Güney Hunları 20
Güney Rusya 11, 21
Gürcistan 126

– H –

Habeş 81
Hadrian 24
Hadrianopolis 39
Hadubrand 131, 132
Haemus 33
Hagen 132-135
Halarik 114
Haliurunnas 10
Hamexobios 15
Hasdling 47
Haussig 12
Hazar Denizi 13, 45, 138
Hazar kapısı 45
Heime 135
Helche 134, 136
Helfen 54
Helferich 136
Heraclea 34
Herodot 4, 10, 168
Herrad 136
Herul 28, 92, 114
Hırsova 62
Hieronymos (St. Jeromas) 6, 9, 14, 36, 43, 111
Hildebrand Destanı 130-132, 135, 136
Hildegund 132, 133
Himmerith 87
Hinde 105
Hindistan 20, 28, 53
Hinova 49, 139
Hippo Regius 103
Hippopod 15
Hirt, F. 13, 16-19
Hister (Tuna) 30
Hiung-nu 11-18
Ho-han-yeh 19, 20
Hollanda 22
Homan 123
Honoria 85, 87, 88
Honorius 50-52
Hoops, J. 12
Hotaráni 139, 141
Hou-Han-shu 13
Hôckricht 139, 141
Hôgyesz 140, 141
Hu-Lu-Ku 18
Hu-ni 13, 14
Huanf, Kral 12
Huithengi 112
Hun-Hiung-nu 14
Huni-scythae (Chuni-Seythue) 15
Hunimund 29, 114
Huniscite 14
Hunna 110
Hunnivar 119
Hunor 18
Hû-lû-k'ûan-k'ü 18
Hydatius 111

– I –

I-tschi-Schō (=İsgi?) 18
Idra 15
Igren 138
Ildico 105
Ioannes Antiocheus 2, 5, 6
Ioannes Malalas 5
Iragi 138
Isaurlar 81
Isidorus 111
Istros ırmağı 76
Isturum 82
Itumarlar 58

– İ –

İç-Asya 13, 20
İldiko 109, 112
İlek 74, 114, 116, 147, 150
İllyria 4, 6, 34, 43, 61, 70, 73, 89, 121, 124, 161
İlovayski 12
İmanedersen 129
İngiltere 35, 63
İnostrancev 12
İntercisa 56
İran 5, 20, 21, 28, 33, 44, 45, 53-55, 64, 68, 72, 80, 92, 115, 127, 128, 154, 155
İrnek 13, 116, 118-120, 122-127, 150
İrtiş 19, 126
İskenderiye 108, 128
İsker 124
İskit 1, 9-11, 21, 32, 35, 44, 59, 78, 89, 82-84, 90, 105, 117, 122, 139, 152, 153, 155, 161, 168, 170
İskitya 11, 27, 35, 36, 39, 60, 106, 122
İslav 28, 154, 158
İspanya 35, 48, 52
İspanyol 6, 111
İstanbul 2, 5, 33, 34, 39, 40, 45, 46, 54, 55, 57, 58, 60, 68-76, 80, 81, 85, 105, 108, 161
İşim 19
İtalya 34, 45-48, 50-52, 55-57, 66, 84, 86-88, 103, 104, 110, 131, 146
İtil (Volga) 23-25, 167
İtümarlar 60
İzidor, Sevilli 171

– J –

Jakuszowice 146
Japhet 18
Japhobar 128
Jazygler 22
Jelic, L. 12
Johannes De Thurocz 16, 17
John 54
Jordanes 2, 3, 10, 29, 67, 75, 77, 78, 86, 92, 95, 98, 101, 102, 105-107, 109, 111, 116, 121, 123, 124, 153, 158, 165, 167, 169, 172, 174
Josua Stylites 7
Juli 34
Juli Alpleri 46, 50, 56, 102
Julius 39, 40
Julius Nopos 76
Justinianos 6, 113
Juthunglar 57
Jütler 63

– K –

Kadicha 17
Kafkas 7, 12, 25, 128
Kafkas geçidi 92
Kafkasya 7, 15, 21, 24, 25, 36, 43, 45, 104, 115, 123, 126, 138, 144, 146, 167
Kalinino 138, 141, 145
Kallipolis 71
Kama 126
Kanattas 138
Kang-Chü 12
Kang-kü 13, 20
Kao-Ming 13
Kao-tsung 12
Kaoza 128
Kapos vadisi 140, 141
Kapulowkai 147
Karadeniz 23, 118, 121, 122, 124, 125, 127
Karakurum 19
Karasu 43
Karaton 53, 149
Karpatlar 22, 23, 29, 31, 47, 76, 115, 117, 138, 141, 145

Kartaca 25, 47, 48, 65, 68
Kaşgar 20
Katakomb 142, 143
Kayseri 43
Kazakistan 21, 137, 143, 146, 147
Kear 17, 18
Keled 17, 18
Kelkal 118
Kentaur 41
Kerc 138, 141
Kerc-Glinischtsche 144
Kerc-Katakomb 145
Kerson 138
Kerulan, 19
Kesztely 146
Keszthely-Gátidom 145
Keue 17, 18
Khorene 7
Kırım 138, 146
Kiang-Chü(Sogdiana) 12
Kimmerioi 9
Kischpek 138
Kispirit 146
Kistokaj 141
Klaproth 11
Koktal 147
Kolonya 129, 130
Konstantinos 24, 110
Konstantinos Porphyrogennetos 110
Kore 19
Korvei 113
Kostolaç 69
Körös 57, 77, 78, 139
Körös nehri 57
Kriemhild Dietrich 134, 135
Kriemhild Hagen 135
Kriemhild Worms 134
Krosssnog-Wardeiskoje 138
Ku-tsang 12
Kuban 15, 126
Kudenetowo 138
Kudüs 36, 43
Kulche 17, 18
Kumbulta 138
Kunimund 113
Kurnajewka 138, 145
Kursık 43, 44, 149
Kuşan 53
Kutrigur 126
Kuybişev 115
Kuzey Afrika 48, 51
Kuzey Çin 12
Kuzey Hun Devleti 20
Küçük İskitya 123, 124
Kysyl-Adyr 138, 140, 143

– L –

Lagarimanus 37
Latin 1, 2, 6, 9, 10, 14, 21, 35, 74
Lau-schang (Uigur=Mingi) 18
Laudarik 75, 98
Lazar 7, 77
Leel 17, 18
Lengyeltoti 145, 146
Leo, Papa 103, 120
Leopoldau 144
Leuente 17, 18
Levica 145
Liang 12
Limes 24, 33
List 49
Litorius 65
Loire 88, 92, 94
Lom 124
Longabard 113
Lupus, St. 97, 128, 129
Lüleburgaz 71

– M –

Macar 16, 110, 111, 115
Macar Kralı 16, 17
Macaristan 16, 22, 23, 44, 48, 53, 63, 64, 77, 78, 82, 110, 114, 122, 137, 141, 145, 146
Maenchen-Helfen, O. 12
Maeotis 6, 10, 11, 15, 25, 28, 44, 45, 96, 154, 168, 171
Magister Militium 71, 79

Magister Officorum 70
Makartet 138, 139, 146
Makedonya 33, 36, 39, 50, 54
Malalas 2, 5, 107-110
Malatya 43
Maldov 141
Mama 62
Mançu 11
Mançurya 20, 115
Manytsch 15
Marcalhaza 146
Marcellinus 160, 162, 164, 165, 167, 168, 172
Marcellinus Comes 5, 6, 54, 109
Marcianopolis 33, 71
Marcianus 54, 103, 104, 108, 118, 119
Marcoman 38
Marfowka 138
Margus 61, 69, 162
Margus barışı 62, 68-70
Margus Piskoposu 69
Maris (Maros) nehri 77
Maritea 138
Markianos 86, 87, 106
Markomanlar 22
Maros 57, 78
Marquart 122, 123
Mars 25, 168
Martialius 83
Martis 156
Marullus 130
Marxstadt 138
Mass, P. 3
Massaget 4, 9, 27, 172
Massilia (Marsilya) 88
Maunak 98
Mauriacum Campanum 96, 139
Mauriacus 158, 159
Maurica 96
Maximianus 2, 81, 83, 97, 113
Me'cuc 128
Media 28, 155
Mediolanum (Milona) 103
Medler 155
Melanchlaen 15, 28
Melitopol 138
Melitopol-Kzlyjarskaja 147
Memorius 97, 128, 129
Mendelssohn, L. 4
Merabaudes 38
Mertwije 147
Mertwije Soli 138
Merya 28
Mesmin, St. 128
Mészaros, Gy. 12
Metz 93, 94
Migne 6
Mike 17, 18
Mikkola 123
Mikolt 111
Miske 17, 18
Mitrovica 84
Mo-tun 18-20, 152, 157
Modena 130
Moesia 22, 34, 39, 43, 45, 49, 71, 80, 90, 121, 123, 124, 156
Moğol 11, 172
Moğolistan 20, 143
Moiz 7
Moldavya 23, 137, 138, 140, 147
Mommsen, Th. 3, 6
Morava 61
Mordvin Mescera 28
Mörbisch-Ried 146
Mu-kien 14
Much, R. 12
Muncuk 53, 66, 106, 150
Mundcuk 17
Munderichus 37
Mundolsheim 144
Mundzuk 17
Muntenien 141
Musaş dağı 128
Musljumowo 138
Müllenhofft 12
Müller, C. 3, 4

- N -

Nagyszeksos 139, 146
Naissus (Niş) 70, 76, 81, 82, 161
Naltschik-Wolnij Aul 138
Narbonne 65
Narses 5
Nasc 15
Navari 15
Nedao (Neato) 117, 121
Nemroth 18
Nerviler 27
Neumann, K.F. 11
Neurlar 4
Neval 128
Nibelungen 111, 112, 134-136
Nicasius 94
Niğbolu 71
Nikopol 138, 147
Nikopolis 71
Nil 35
Nishnjaja Dobrinka 138
Niş 70, 76, 77, 128, 161
Noin Ula 139
Nomus 70
Norikum (Noricum) 47, 48, 57, 75, 79, 84
Novae (Swiştow) 80, 82
Nowo-Iwanowka 138, 146
Nowogrigorewka 138, 141- 146
Nöe 18
Nuh, Hz. 16
Nuodung Witege 136

- O-Ô -

Ob 19, 138, 139, 141-143
Odenwald 134
Odessus (Varna) 67
Odovakar 76
Oebarsius 153
Oescus 71
Ogur 125-127
Oktar 5, 53, 54, 57, 64, 149, 150
Olbia 138, 145
Olt 23, 32, 49, 118
Olteni 139, 141
Olympiodoros 4, 52, 53, 156
Ompud 17, 18
On-ogur 125, 126, 154
Onegesius 74, 78, 89, 90, 116, 117, 150, 152-154, 156, 158, 173
Ophlon 15
Opos 17
Opus 17
Orasje 61
Orestes 75, 76, 81, 82, 84, 153, 156
Orhon 19
Orleans 94, 99
Orosius 6, 10, 15
Orsova 49
Ort 136
Orta Anadolu 43
Orta Asya 12, 19, 22, 139, 144
Ortlieb 134, 135
Osem 71
Oset 25
Osi 15
Osil 15
Osima 73
Osipenko 138
Ostrogotlar 9, 28-30, 45, 47, 53, 63, 71, 75, 92, 98, 119, 122, 135
Othmar 18
Otokar 131
Otto Frisingensis 111
Otto Rokarra 15
Oturgur 126
Ôskus 118

- P-Q -

P'u-nu, Tanhu 20
Padua 103, 130
Paeonia 82
Pagyrit 15
Pallas 11
Pamir 6
Panik 32

Pannonia 29, 34, 44, 46-48, 56-58, 63, 64, 68, 70, 75, 77, 79, 80, 82, 84, 94, 102, 117-119, 121, 122, 124, 141, 143, 145, 146, 173
Parker 19
Parthlar 81, 155
Passau 134
Patavione 84
Patricius Anatolius 80
Patricus 58
Paulus 75
Paulus Diaconus 111, 113
Pawlowka 146
Pécs 145
Pecs-Üszögpuszta 141, 144, 145
Pei-liang 13
Pelliot, P. 11
Pergamo 103
Perinthus 39, 40
Pharp 7
Phauni 15
Phaustos Byzantios 7
Philippopolis 39, 71
Phuni 15
Pi 20
Pilgrim 134
Pireneler 48, 52
Piskopos Theodaret 59
Plinius 15
Plinthas 59-61
Ploieşti 66
Poeta Saxo 112, 113
Poetovio 75, 79
Pokrowsk 138, 144, 145
Pontus 38, 40, 74, 120, 125
Portekiz 48
Pouan 144
Pouan-sur-Aube 97
Presbyter Memorius 128
Preslav 71
Priskos 1, 2, 3, 5, 9, 10, 44, 54, 67, 74-78, 81, 82, 84, 87, 89, 105-110, 117, 122, 126, 152, 153, 156, 161, 164, 165, 169, 170, 172-174
Profuturnus 38
Prokopios 2, 4, 5, 9, 172
Promutus 84
Prosper Aquitanus 111
Prosper Tiro 6, 58, 100
Prut 138
Ptolemaeos 15
Pulcheria 86
Quad 23, 38, 92, 114

- R -

Raase-Mahrisch 141
Raben 136
Radagais 47, 48
Radar 18
Radensk 146
Radloff 19
Raetia 46, 48, 57
Ratiaria 71
Ravenna 50, 51, 58, 103
Razova-Benesov 141
Reims 94
Reinald 136
Ren 22-24, 35, 47, 48, 52, 54, 57, 63, 64, 68, 92, 98, 101, 129, 133-135
Resengburg 111
Resino 138
Retimer 87
Rheucanali 15
Rhoxolan 15
Richomeres 38
Riedl, F. 105
Ripaeos dağları 15
Ripariolenler 98
Ripuarlar 22, 57, 63
Roma 4, 21-24, 31-36, 38, 40-52, 54-58, 60, 62, 64-66, 68, 69, 71-74, 76, 79, 81-92, 96, 98-103, 106, 107, 110, 111, 117, 118, 120-122, 124, 125, 128
Romanus 84
Romanya 22, 30, 76, 77, 114, 139
Romulus 44, 76, 84
Romulus Comes 75
Rosimundus 113
Rownoje 138, 143

Roxolanlar 22
Rua 53-55, 57-61, 64, 66, 68, 76, 147, 149, 150
Rudensk 138
Rudli 17
Rudli-Budli 18
Rugi 92, 114, 121, 124
Rusimunda 113
Rusticius 75
Rusya 11, 22, 23, 44, 45, 48, 52, 53, 63, 144
Rüdeger 134, 136

– S –

Sabar 154
Sabirler 125, 126
Sabor 146
Sadagan 122
Sadagariler 119
Sadagarlar 124
Sadagi 122
Saint Mesmin 97
Saint-Martin 11
Saksonlar 63, 95
Saksonyalılar 134
Sal 15
Salienlar 22
Salvianus 6, 88
Samara 145
Samolin, W. 12
Sangiban 94, 99
Sangibus 95
Sapar 155
Saphrax 30, 33, 34, 37
Saporoshje 138
Saracen (Arap) 40, 81
Saragur 125, 126, 154
Saratov 115, 138
Sargati 15
Sarı Ogur 125
Sarı-ak Ogur 126
Sari 121
Sarmatlar 7, 21-24, 36, 47, 56, 95, 98, 114, 117, 118, 121, 124
Sasaniler 44, 53, 78, 104, 105
Sataga 122
Saturninus 38, 39
Sava 56, 57, 75, 79, 82, 118, 119
Savar 15
Savromatlar 27
Saxonlar 22
Scandzae 10
Scarniunga 119
Scemen 17
Schemming 136
Schestatsch 138
Schipowo 138, 141, 145, 147
Schmidt 11
Schtscherbata vadisi 138
Scotta 73, 74, 76, 153, 156
Scythia Minor 67, 80, 121
Sdwishenskoje 138
Seelman 138
Seine (Sen) 96
Selenga 19
Selenokumsk 138, 144
Selenus 129
Semmering 143
Sen 97
Serdica 39, 71, 80, 82, 121
Seres 15, 28
Sermska Mitrovica 70
Sestos 71
Shiratory, K. 11
Sibich 135
Sibirya 20, 144
Sicilya 68, 72
Sidagari 121
Sidonius 9, 95, 172
Sidonius Apollinaris 6
Siegfried 133-135
Sien-pi 20, 21
Sigebertus Gemblacensis 111
Sigmund 134
Sigstab 136
Silezya Jedrzychowice 139
Silistre 49, 71
Singidunum 70
Singiluchus 59, 60
Sirmium 57, 70, 74, 84, 118

Siseia 56
Skir Edekon 76
Skirler 49, 75, 92, 114, 119, 122, 124, 125
Slav 12, 16, 23, 63, 68, 109
Slovakya 22
Sofya 71, 80, 82
Sogdak 13
Sogdiana 25, 64, 115
Sokrates 5, 6, 36, 59
Soli 147
Sorosguslar 63
Sovyetler Birliği 147
Sozomenos 6, 31, 49
Sparta 34
Stein 54
Stephan 94
Stephanus Byzantius 2
Stilicho 46-49
Strabon 4, 15
Sturn 15
Su-tō 12, 13
Sucidava 49, 139, 141
Sudit 138
Sueb-Quadlar 29, 47, 122
Suebler 23, 47, 48, 124
Sulthan 17
Suriye 9, 43, 107
Sümerler 12
Süryani 7, 127
Sviştov (Swiştow) 82
Sylvanus 84, 85
Symeon, Çar 109
Szako-halom 139
Szeged 146
Szeged-Nagyszeksós 145
Szirmabeseny 144

- Ş -

Şalgaddo 128
Şarlman 112
Şumardak 128

- T -

Tai 12
Tai-Wu (409-452) 14
Taifal 38
Talas 20
Tanais 15, 35, 143
Tanaita 15
Tanaites 28
Tatulus 75, 84
Temron 128
Termopil 71, 80
Teselya 71
Thana 18
Theodemir 99
Theodoret 54
Theodoret Cyrhus 55
Theodoretos 9
Theodorik 65, 86, 87, 94, 95, 98, 99, 100, 107
Theodorik Aetius 94
Theodorismus 100
Theodosios 1, 6, 34, 42, 43, 45, 49, 50, 70-72, 80, 83, 85-87, 104, 117
Theodulus 73
Theophanes 2, 107
Thermopylae 71
Thompson 12, 54
Thorismund 29, 87, 94, 98-100
Thron 29
Thurocz 16-18
Thüring 37, 63, 92, 135
Thüring Gotları 38
Tigrones 21
Tibatto 88
Tibet 19
Tibisia 77
Ticinum (Pavia) 103
Tiel 129
Tien-şan dağları 6
Tigas 77
Tiligul 138
Tiphesas 77
Tiritaka 143
Tisa 66, 76-78, 105, 107, 114, 119, 139
Tiyomran 128
Tola 19
Tolna 146
Tolusa / Toulouse 65
Tonosurlar 58, 60
Tou-man 18
Toulouse 39, 40, 94
Tourna 144

Tours 93
Törtel 139, 140
Traianus 38
Traj 24, 46
Trakya 4, 6, 33, 36, 38, 40, 43, 46, 49, 50, 54, 55, 58, 60, 62, 69, 70, 71, 73, 89, 154
Transilvanya 23, 32, 44
Trecas 96
Treveri (Trier) 88
Tribigild (us) 45
Tribut 55
Tricasis 97, 98
Trigetius 103
Troyes 93, 128, 129, 139, 141
Ts'ung-Ling 12
Tschegem 144
Tscherna- Voda- Köstence 124
Tschi-tschi (Tschaltschy) 18, 19
Tschikarenko 138
Tsiu-kiu Mu-kien 13, 14
Tsü-ti-hou 18
Tugoswonowo 138, 143
Tuln 134
Tultus 40
Tuna 5, 22-24, 27, 32, 33, 35, 37, 38, 43-47, 49, 50, 52, 53, 56-58, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 69-71, 73, 74, 76, 77, 80, 90, 92, 98, 104, 105, 107, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 122-126, 137-139, 141, 146, 154
Tung-Wang 13
Turda 17
Turnu Severin 49
Türk 2, 4, 5, 11, 12, 17, 20, 60, 63, 68, 73
Türkistan 20-22, 24, 53

– U-Ū –

Ukrayna 29, 139, 144, 146
Ulçindur 124
Uldız 4, 6, 42, 46, 47, 49, 50, 68, 78, 149, 154, 155
Ulkin 122
Ulkindur 118, 124
Ultingur 126
Ultzinzures 122
Ulzindur 119
Untersiebenbrunn 142
Ural 116, 126, 138, 140, 144, 147
Urfa 7, 43, 45, 170
Urog 125
Ursula, St. 129
Utamisch 138
Ute 136
Utigur 126
Utrirgur 126
Utus 71, 80, 118
Uzendur 116
Üszögpuszta 145

– V –

Valamer 75, 118, 119, 124
Valamir 71, 92, 99, 122, 124
Valens 5, 32-34, 38, 39
Valentinianus 55, 57, 85-88, 101, 103
Valeria 56, 64, 79
Valthari 132
Vandallar 5, 23, 25, 29, 46-48, 52, 65, 68, 69, 72, 81, 86, 103
Vanelin 12
Varpalato 141
Velta 15
Venedik 15, 56
Venedik Alpleri 40
Venetler 28
Verona 103
Vibion 15
Vicentia (Vicenza) 103
Victor Tunnunensis 111
Videmer 99
Viderik 30, 33, 37
Vidin Çayı 71
Vidinler 27
Viminacium 69, 90
Vincentius Bellovacensis 171
Vistül 22, 68
Vit 124
Vita Sancti Severi 111

Vithimer 29, 30, 41
Vithimius 37
Viyana 118, 134, 143
Vizigotlar 30-32, 43, 46, 48, 49, 52, 53, 57, 58, 65, 85-87, 92, 94-100, 118
Volga 23-25, 115, 126, 137, 138, 141, 142
Volgagrad 138
Volker 135

– W-X –

Walther 132, 133
Wei 12, 13
Wei ırmağı 19
Wei tschi 13
Wei-lüe 13
Wei-Shu 12, 13
Wen-na-sha 12
Werchnaja Rutch 138
Werchneje Pogromnoje 138
Wiladimirowskoje 145
Witege 135, 136
Wladimirowskoje 138
Wolfhart 136
Won-na-schu 13
Worms 133, 134
Woschod 145
Wu-sun 20
Xanten 134

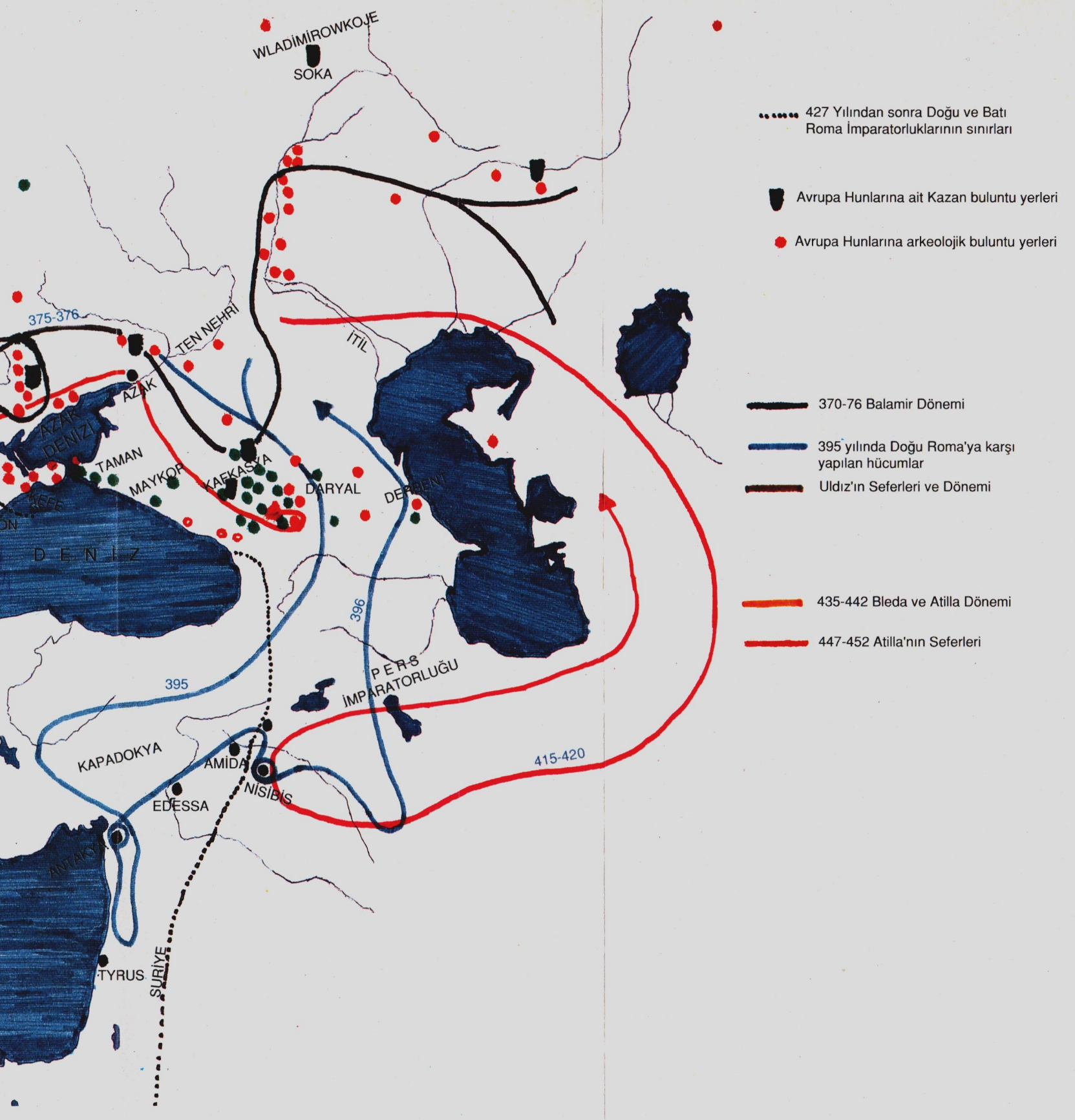
– Y –

Yafes 128
Ye'cüc-Me'cüc 45, 128
Yen-ts'ai 12, 13
Yenisey 19
Yu Tanhu 20
Yugoslavya 84
Yunan 15, 74
Yunanistan 34, 36, 54

– Z –

Zabelin 12
Zambur 17
Zamur 17
Zangemeister, C. 6
Zenon 127
Zjuvrupinsk 138
Zlatarski 123
Zmajevac 142
Zosimos 4, 9, 32, 162
Zuglo 142
Zulta 17

LONDRA
PARİS
451
METRİS
451
ORLEANS
MAURİACUM
427-428
ELBE
430-436
430
CASTRAREGİNA
451
JUNA
PANNDİA
438-439
GAL'YA
439
425
MİLANO
425-426
452
PAVİA
452
SAVA
452
AQULİA
İLİRİA
DALMACYA
SİRMİUM
RAVENNA
406
434
ROMA
A D R İ Y A T İ K
SİCİLYA
KARTACA
HÖCKRİCHT
405
PRAG
TİSA NEHRİ
ESZEK
MAROS NEHRİ
VİSTÜL NEHRİ
JAKUSZOWİCE
400-405
KİEV
DİNYEPER
DÜNYESTER
BUĞ
376
PRUT
435-438
434
VİMİNACİUM
425
395
405
HİNOVA
HOTİSAN
441
440
441
CASTRA MAİORA
NAİSUS
SERDİCA
RATİARİA
TUNA
SCYTHIA MINOR
ODESSA
MARCİANOPOLİS
447
PHİLİPPOPOİS
TRAKYA
ADRİANAPOLİS
ARCADİOPOLİS
447
442
PANİON
HERACLİA
CONSTANTİNOPOLİS
KERSON
K A R A D

WLADİMİROWKOJE
SOKA
427 Yılından sonra Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarının sınırları
Avrupa Hunlarına ait Kazan buluntu yerleri
Avrupa Hunlarına arkeolojik buluntu yerleri
375-376
TEN NEHRİ
İTİL
AZAK
AZAK DENİZİ
TAMAN
MAYKOP
KAFKASYA
DARYAL
DERBENT
370-76 Balamir Dönemi
395 yılında Doğu Roma'ya karşı yapılan hücumlar
Uldız'ın Seferleri ve Dönemi
D E N İ Z
396
435-442 Bleda ve Atilla Dönemi
447-452 Atilla'nın Seferleri
395
PERS İMPARATORLUĞU
KAPADOKYA
AMİDA
NİSİBİS
415-420
EDESSA
ANTAKYA
TYRUS
SURİYE

. ISBN 975-16-1435-X

Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara – 2001